

UNIWERSYTET GDAŃSKI
WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH

mgr Dawid Gajos

**Kształtowanie tożsamości narodowej jako determinanta
polityki wewnętrznej i zewnętrznej Koreańskiej Republiki
Ludowo-Demokratycznej**

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem
dra hab. Jakuba Potulskiego, prof. UG

Gdynia 2024

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6
PODZIĘKOWANIA	16
RODZIAŁ I. ISTOTA I DETERMINANTY TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ – ROZWAŻANIA TEORETYCZNE	
1.1 Analiza pojęcia tożsamości	18
1.1.1 Pojęcie tożsamości	18
1.1.2 Pojęcie tożsamości narodowej	24
1.1.3 Tożsamość narodowa a świadomość narodowa	40
1.2 Wybrane modele teoretyczne poczucia tożsamości narodowej	44
1.2.1 Typologizacja i model zdrowia tożsamości	44
1.2.2 Model interakcyjny	46
1.2.3 Model światopoglądowy	47
1.2.4 Model konstruktywistyczny	48
1.3 Etapy konstruowania poczucia tożsamości narodowej	52
1.3.1 Upolitycznienie wspólnoty wyobrażonej narodu	52
1.3.2 Nacjonalizm i schemat „my – inni”	56
1.3.3 Rola kultury i historii w konstruowaniu tożsamości narodowej	60
1.3.4 Codzienna reprodukcja tożsamości narodowej	65
ROZDZIAŁ II. UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE KOREAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ	
2.1 Uwarunkowania dyskursu koreańskiej tożsamości narodowej – uwagi wstępne	69
2.1.1 Pojęcie tożsamości w perspektywie historycznej	69
2.1.2 Specyfika i podstawy koreańskiej tożsamości narodowej	70
2.2 Historyczne podstawy kształtowania tożsamości narodowej społeczeństwa koreańskiego do 1953 roku	74
2.2.1 Mit wspólnego pochodzenia i najdawniejsza historia narodu	74
2.2.2 Okres kształtowania się koreańskiej władzy na Półwyspie Koreańskim	79
2.2.3 Okres kształtowania koreańskiej tożsamości narodowej w odniesieniu do relacji „my – inni”	86
2.2.4 Budowanie tożsamości narodowej na podstawie martyrologii	

i traumy związanej z okupacją japońską	95
2.2.5 Podział Półwyspu Koreańskiego jako nowe wyzwanie w historii narodu	104
2.3 Wybrane czynniki kształtujące koreańską tożsamość narodową przed podziałem Półwyspu Koreańskiego	119
2.3.1 Konfucjanizm i inne systemy religijno-filozoficzne	119
2.3.2 Organizacja społeczeństwa i państwa	124
2.3.3 Edukacja społeczna i język	127

ROZDZIAŁ III. KSZTAŁTOWANIE NOWEJ

PÓLNOCNOKOREAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

3.1. Nowe warunki polityczne na Półwyspie Koreańskim w perspektywie tożsamościowej	130
3.1.1. Znaczenie wytworzenia nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej dla stabilności reżimu Koreańskiej Republiki Ludowo- Demokratycznej	130
3.1.2. Utrwalony podział narodu	137
3.2. Historia i tradycja w kształtowaniu północnokoreańskiej tożsamości narodowej	142
3.2.1. Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna spadkobiercą starożytnej Korei	142
3.2.2. Wykorzystanie wartości konfucjańskich w budowaniu północnokoreańskiej tożsamości narodowej	148
3.2.3. Socjalistyczny system klasowy	153
3.3. Czynniki zewnętrzne w kształtowaniu północnokoreańskiej tożsamości narodowej	158
3.3.1. Ochrona północnokoreańskiej tożsamości narodowej przed światem zewnętrznym	158
3.3.2. Martyrologiczno-powstańczy mit okupacji japońskiej	163
3.3.3. Antyamerykanizm i stałe poczucie zagrożenia jako element północnokoreańskiej tożsamości narodowej	166
3.4. Kształtowanie „nowych” Koreańczyków	175
3.4.1. „Tylko pod opieką Wielkiego Wodza pozostaniemy Koreańczykami” – rola przywódcy w północnokoreańskiej	

tożsamości narodowej	175
3.4.2. Między sacrum a profanum – sakralizacja władzy	180
3.4.3. System edukacji ideologicznej i ścisłej kontroli w państwie	183
3.4.4. Kształtowanie narodu na wzór wojskowy w organizacjach masowych	186
3.4.5. Tożsamość narodowa oparta na założeniach ideologii Dżucze	189
3.4.6. Stworzenie „nowego człowieka”	192

ROZDZIAŁ IV. PRZEKSZTAŁCENIA I EROZJA PÓŁNOCNOKOREAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ W XXI WIEKU

4.1 Przekształcenia północnokoreańskiej tożsamości narodowej spowodowane nową sytuacją międzynarodową	194
4.1.1 Upadek bloku państw socjalistycznych	194
4.1.2 Broń nuklearna jako detreminanta przetrwania państwa oraz potrzymania tożsamości i narodowej dumy	197
4.1.3 Sankcje międzynarodowe a polityka tożsamościowa Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej	201
4.1.4 Nowa polityka otwarcia dyplomatycznego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej	205
4.2 Klęska głodu jako główny czynnik przekształceń północnokoreańskiej tożsamości narodowej	216
4.2.1 Klęska głodu lat 90. XX wieku – upadek systemu dystrybucji żywności i wiarygodności instytucji państwa	216
4.2.2 Ucieczki z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej spowodowane klęską głodu i kontakty Koreańczyków z północy ze światem zewnętrznym	221
4.2.3 Znaczenie przekształceń gospodarczych spowodowanych klęską głodu dla północnokoreańskiej tożsamości narodowej	226
4.2.4 Erozja tradycyjnych koreańskich wartości konfucjańskich	234
4.3 Nowa struktura społeczna jako zagrożenie dla północnokoreańskiej tożsamości narodowej	237
4.3.1 Powstanie nowych klas społecznych	237
4.3.2 Zmiana postrzegania roli państwa i przywódcy	240

4.3.3	Zmiany w kontroli obywateli przez państwo	242
4.4	Erozja północnokoreańskiej tożsamości narodowej spowodowana globalizacją i dostępem do informacji z zewnątrz państwa	245
4.4.1	Dostęp do południowokoreańskiej i zachodniej kultury oraz informacji z zewnątrz państwa	245
4.4.2	Inspiracje „zachodnim stylem życia”	250
4.4.3	Reakcja władz państwa na erozję północnokoreańskiej tożsamości narodowej i reorientację potrzeb społecznych	254
4.4.4	Współczesne determinanty kształtowania północnokoreańskiej tożsamości narodowej	264
	ZAKOŃCZENIE	267
	ABSTRACT	274
	SPIS FOTOGRAFII	277
	BIBLIOGRAFIA	280

WSTĘP

Pod koniec XX wieku pod wpływem procesów określanych mianem „trzeciej fali demokratyzacji” doszło do upowszechnienia się demokracji liberalnej i gospodarki wolnorynkowej, jako podstawowych sposobów organizacji sfery społeczno-politycznej i gospodarczej. Jednym z niewielu państw, które przetrwało jako państwo autorytarne w praktycznie niezmiętej formie jest istniejąca od niemal 80 lat Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna. Trwanie jednego z ostatnich totalitaryzmów na Ziemi budzi zainteresowanie świata. Główną cechą, która wyróżnia to państwo, jest konsekwencja i niezmiennosc w prowadzonych kierunkach polityki oraz założeniach w kształtowaniu poczucia tożsamości narodowej swoich obywateli, które były wprowadzane i rozwijane oraz dostosowywane do północnokoreańskich warunków na przestrzeni lat. Kolejni przywódcy Korei Północnej z rodu Kimów, wobec podziału Półwyspu Koreańskiego na dwa państwa, zdołali wyodrębnić z dotychczasowej, wielowiekowej koreańskiej tożsamości narodowej nową tożsamość północnokoreańską. Wraz z upływem czasu oddalała się ona nie tylko od pierwotnego poczucia „bycia Koreańczykiem”, ale także od tożsamości budowanej w drugim istniejącym współcześnie państwie koreańskim – Republice Korei. Co więcej, pomimo koneksji z tak zwanym obozem socjalistycznym, w znacznej mierze nie upodabniała się zupełnie do sposobu kształtowania społeczeństwa w innych państwach komunistycznych i wychodziła poza schematy wyznaczane przez tradycję marksistowską. Jednakże na przełomie XX i XXI wieku zaczęły się pojawiać pierwsze oddolne zmiany w tworzonych przez lata północnokoreańskiej tożsamości narodowej, kiedy izolowane dotąd państwo znalazło się na skraju upadku spowodowanego klęską głodu. Jego obywatele w poszukiwaniu żywności i lepszego życia zaczęli uciekać za granicę, poznając tam i kontrastując ze swoim wyobrażeniem, determinowanym prowadzoną przez północnokoreański rząd polityką wewnętrzną, świat zewnętrzny – jego poziom życia, stopień rozwoju, a przede wszystkim styl życia i kulturę napływającą coraz szerzej do Korei Północnej poprzez Chiny, przede wszystkim z południa Półwyspu Koreańskiego i państw zachodnich. Zapoznanie się i inspiracja „nowym światem” znacząco wpłynęła na erozję kształtowanej przez lata północnokoreańskiej tożsamości narodowej i zmusiła władze do reorientacji prowadzonej polityki, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Podjęto próbę dostosowania się do zmian zachodzących w społeczeństwie, podważając

tym samym założenia ideologiczne, na których przez lata budowana była północnokoreańska tożsamość narodowa stabilizująca system polityczny. Z tego powodu ważne z punktu widzenia naukowego są badania Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i wypływające z nich wnioski, które pozwolą lepiej zrozumieć charakter tego reżimu oraz przemian społecznych, gospodarczych, a przede wszystkim politycznych, jakie zachodziły w nim na przestrzeni lat, a zaczęły być weryfikowane współcześnie poprzez wiele, najczęściej oddolnych czynników, pozostających w znacznej mierze poza kontrolą władz państwa. Przyjmując za Louisem Althusserem, że stabilność reżimów politycznych opiera się na dwóch podstawowych filarach – aparatach represyjnych oraz aparatach ideologicznych, autor w swoich badaniach skoncentrował się na sferze ideologiczno-aksjologicznej i problematyce tożsamości narodowej, jako jednego z fundamentów legitymizacji reżimu Kimów.¹ Zamierzeniem północnokoreańskich ideologów miało być zapewnienie lojalności Koreańczyków z północy wobec ich przywódców oraz zapewnienie spójności społeczno-polityczną państwa na kolejne dziesięciolecia.

Jedynie kilku autorów w swoich dotychczasowych publikacjach zwróciło uwagę na rolę tożsamości narodowej w północnokoreańskim systemie politycznym, jednak brakuje choć jednego kompleksowego ujęcia tego tematu i próby zbadania jego odzwierciedlenia w prowadzonej przez Koreę Północną polityce. Mając świadomość wszelkich trudności w badaniach nad przemianami zachodzącymi w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, każda próba zrozumienia podejmowanych w tym państwie działań politycznych, a przede wszystkim postaw społecznych i ich przełożenia na funkcjonowanie Korei Północnej oraz decyzje jego przywódców, mogą stać się punktem wyjścia do zrozumienia tego państwa, także w innych aspektach realizowanej w nim polityki, w tym w szeroko komentowanej przez światową opinię publiczną kwestii zbrojeń i dążenia do pokojowego zjednoczenia Korei. Innowacyjność badań podjętych w niniejszej dysertacji oparta jest na ich przedmiocie, czyli przedstawieniu roli społeczeństwa i tożsamości narodowej w prowadzeniu polityki wewnętrznej i zewnętrznej Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Autor podjął próbę analizy tejże problematyki, przede wszystkim z poziomu polityki wewnętrznej, w szczególności zależności na linii władza – społeczeństwo.

¹ L. Althusser, *Ideologia i ideologiczne aparaty państwa*, Warszawa 1983, s. 45 [za:] J. Potulski, *Wprowadzenie do socjologii stosunków politycznych*, Gdańsk 2011, s. 114-116.

Celem badań podjętych w ramach rozprawy doktorskiej było przedstawienie, usystematyzowanie i analiza środków oraz metod, które stosowały władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w prowadzonej przez nie polityce konstruowania i wieloletniego kształtowania tożsamości narodowej Koreańczyków z północy Półwyspu Koreańskiego od początku istnienia tego państwa, aż do współczesności, a także zwrócenie uwagi na jej znaczenie w trwałości i funkcjonowaniu reżimu. Jako kryterium przedmiotu autor przyjął środki polityczne, kulturowe, ekonomiczne oraz wojskowe. Zamierzeniem naukowym było także przedstawienie związków pomiędzy poczuciem tożsamości narodowej w społeczeństwie a sposobem prowadzenia polityki przez władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Autor podjął także próbę odpowiedzi na pytania dotyczące ewolucji tożsamości narodowej Koreańczyków z północy, poprzez analizę jej politycznego rozwoju oraz skutków, jakie przyniosła dla stabilności reżimu północnokoreańskiego. Takie podejście zwraca uwagę na to, w jakim stopniu świadomość społeczna i tożsamość narodowa była kreowana przez władze oraz w jaki sposób do dziś determinuje ona politykę Korei Północnej. Analiza tego tematu, choć koncentrowała się przede wszystkim na perspektywie historii politycznej, w której ujęty był proces kształtowania tożsamości narodowej w północnokoreańskim społeczeństwie, jest znacząca dla współczesnego stanu badań nad tym państwem, które od dziesięcioleci funkcjonuje na bazie opracowanych od jego powstania wartości. Istotne jest zrozumienie w jaki sposób władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej kształtowały i kształtują obecnie prowadzoną przez siebie politykę tożsamość narodową społeczeństwa oraz w jaki sposób to poczucie tożsamości wpływa na politykę tego państwa w sprzężeniu zwrotnym. Ważne jest badanie północnokoreańskiego reżimu i dążenie do jego zrozumienia przede wszystkim poprzez pryzmat jego społeczeństwa, szczególnie współcześnie, kiedy Korea Północna coraz częściej pojawia się w mediach w kontekście zagrożenia. Autor wyraża nadzieję, że poznanie wynikających z poczucia własnej tożsamości postaw oraz wartości, jakie towarzyszą Koreańczykom z północy, pozwoli lepiej zrozumieć zależności oraz schematy, jakimi kieruje się Pjongjang.

W pracy pokazano silne związki między historią i konfucjańską kulturą Półwyspu Koreańskiego oraz zmieniającą się na przestrzeni lat sytuacją międzynarodową a kształtowaniem nowej, północnokoreańskiej tożsamości narodowej. Ponadto kwestią, na którą autor starał się zwrócić uwagę, było wytworzenie oryginalnych, północnokoreańskich rozwiązań polityczno-społecznych i zaimplementowanie ich

w tożsamości społeczeństwa. Rozwiązania te stanowiły o specyfice systemu politycznego i północnokoreańskiej tożsamości narodowej, będąc ważnym elementem badań nad tym państwem. Wnioski z analizy sytuacji problemowej były podstawą do sformułowania głównego problemu badawczego zawierającego się w pytaniu: w jaki sposób tożsamość narodowa determinuje politykę wewnętrzną i zewnętrzną Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej? Hipotezą badawczą dysertacji doktorskiej było założenie, że polityka konstruowania i kształtowania tożsamości narodowej oraz budowania wspólnoty jest jednym z głównych elementów zapewniających stabilność systemu społeczno-politycznego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i determinuje sposób prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej tego państwa. W celu jak najlepszej analizy złożoności problemu badawczego i weryfikacji założonej hipotezy sformułowano następujące szczegółowe pytania badawcze:

- Czym jest poczucie tożsamości narodowej?
- Czym różni się tożsamość narodowa od przynależności narodowej i obywatelstwa?
- W jaki sposób można kształtować tożsamość narodową?
- Jakie były historyczne i kulturowe uwarunkowania kształtowania się tożsamości narodowej Koreańczyków przed powstaniem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej?
- Na czym oparte jest współczesne poczucie tożsamości narodowej Koreańczyków z Korei Północnej?
- W jaki sposób ideologia Dżucze oraz propaganda przyczyniła się do wytworzenia poczucia tożsamości narodowej wśród Koreańczyków z północy?
- W jakim stopniu poczucie tożsamości narodowej w społeczeństwie jest kształtowane przez politykę prowadzoną przez władze KRLD?
- W jaki sposób tożsamość narodowa determinuje sposób prowadzenia polityki przez władze KRLD?

W celu dokonania jak najlepszej analizy, zgłębienia problemu badawczego, weryfikacji postawionej hipotezy i znalezienia odpowiedzi na pytania szczegółowe, autor wykorzystał do swoich badań następujące metody badawcze: interpretację politologiczną i socjologiczną faktów oraz krytykę wewnętrzną źródeł, na podstawie

metod hermeneutycznych, polegającą na pozyskaniu i uporządkowaniu założeń, jakimi kierowali się rządzący podczas kształtowania nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej oraz dokonaniu krytycznego przeglądu literatury przedmiotu i materiałów źródłowych, w tym tych pochodzących z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, w szczególności publikacjach przywódców państwa oraz materiałach propagandowych wydawanych przez oficjalne media i rząd, pod kątem problemu badawczego oraz weryfikacji hipotezy; metody behawioralne, poprzez które starano się wykazać implementację i odzwierciedlenie założeń polityki tożsamościowej w społeczeństwie północnokoreańskim; metodę historyczną, która stanowi podstawowy sposób prowadzenia przez autora badań, poprzez ukazanie w kontekście historycznym procesu kształtowania i umacniania poczucia nowej, północnokoreańskiej tożsamości narodowej w konkretnych warunkach politycznych oraz poprzez chronologiczne prześledzenie zmian, jakie zachodziły w polityce Korei Północnej po wprowadzeniu konkretnych założeń polityki tożsamościowej i ich oddziaływaniu na rzeczywistość społeczno-polityczną państwa. Autor podejmując tematykę tożsamości narodowej Koreańczyków z północy zwraca uwagę na fakt, że wykształcenie nowej tożsamości narodowej było intencjonalnym działaniem władz państwa. Miała się ona stać ideologiczną podstawą, na której budowano legitymizację i stabilność reżimu Kimów. Traktując tożsamość narodową przede wszystkim jako zbiór wartości wytworzonych lub starannie dobranych w pewnym kontekście historycznym, autor uznał za zasadne użycie historycznego podejścia do tematu i starał się ukazać w porządku chronologicznym genezę kształtowania północnokoreańskiej tożsamości narodowej jako procesu, wykazując związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy polityką państwa a poczuciem tożsamości narodowej Koreańczyków z północy i jej przekształceniami na przestrzeni lat.²

Kompozycję pracy przyjęto w odniesieniu do problemów szczegółowych, w sposób, który zdaniem autora najlepiej pozwala zwrócić uwagę na genezę, złożoność i uwarunkowania problematyki tożsamości narodowej na Półwyspie Koreańskim. W dużej mierze chronologiczne ułożenie rozprawy nie miało na celu zaprezentowania historii Korei, ale ukazanie znaczenia wydarzeń historycznych na Półwyspie Koreańskim w perspektywie późniejszego kształtowania północnokoreańskiej

² A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004, s. 114-131; R. Bäcker, *Metodologia badań politologicznych*, Warszawa 2016, s. 62-69.

tożsamości narodowej. Dysertacja składa się ze wstępu oraz zakończenia, a także części merytorycznej ujętej w czterech rozdziałach.

Pierwszy rozdział ma znaczenie porządkujące i dotyczy definicyjno-teoretycznego omówienia zagadnienia tożsamości narodowej w postaci przeglądowej. Zostały w nim omówione treści z zakresu teorii tożsamości narodowej i pojęć pokrewnych, w tym świadomości społecznej, tworzące podstawowy element siatki pojęciowej wykorzystywanej w pracy. Z uwagi na „otwarty” charakter pojęć funkcjonujących w naukach społecznych, autor starał się uzasadnić wybór i zastosowanie konkretnych pojęć wykorzystywanych w rozprawie. W tym miejscu autor opisuje również zgodnie z aktualnym stanem badań wybrane modele teoretyczne poczucia tożsamości narodowej, a także etapy i warunki, w jakich konstruowana jest tożsamość narodowa.

Rozdział drugi autor poświęcił historycznym uwarunkowaniom koreańskiej tożsamości narodowej, przyjmując cezurę czasową do 1953 roku, na bazie której po zakończeniu wojny koreańskiej kształtowana była północnokoreańska tożsamość narodowa. Ten rozdział prezentuje również wybrane czynniki kształtujące koreańską tożsamość narodową przed podziałem Półwyspu Koreańskiego, do których w późniejszym okresie nawiązywały władze Korei Północnej w prowadzonej przez siebie polityce tożsamościowej. Zgodnie z przyjętymi w rozprawie założeniami, stwierdzającym że wiedza historyczna jest niezbędną podbudową socjologiczną podczas analizy zjawisk politycznych, zaś kultura stanowi sferę ciągłości historycznej i jako taka jawi się jako istotny element potrzebny do zrozumienia życia społecznego, w rozdziale zostały przeanalizowane elementy wspólne tożsamości dla wszystkich Koreańczyków niezależnie od późniejszego podziału na dwa państwa koreańskie.³ Autor przedstawił również towarzyszące im wielowiekowe zasady konfucjanizmu, jako koreańskiej spuścizny kulturowej, rozszerzając pole obserwacji i porównania obu istniejących obecnie koreańskich tożsamości narodowych poza samą współczesność.

Trzeci rozdział rozprawy doktorskiej skupia się na ukazaniu procesu kształtowania nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej po ostatecznym podziale Półwyspu Koreańskiego w 1953 roku. Autor poddał w nim analizie nowe warunki polityczne powstałe na Półwyspie Koreańskim po zakończeniu wojny koreańskiej w perspektywie tożsamościowej oraz ukazał proces wykorzystania modelu interakcyjnego w kształtowaniu północnokoreańskiej tożsamości narodowej, przedstawiając ją

³ J. Potulski, *Wprowadzenie do socjologii...*, s. 195-196.

w perspektywie opozycji wobec innych wspólnot społecznych, w szczególności Amerykanów i Japończyków. Istotną częścią trzeciego rozdziału pracy jest również ukazanie historycznych źródeł, jakimi posłużono się podczas kształtowania nowej tożsamości narodowej i „nowych” Koreańczyków z północy. Ważnym elementem opracowanym w niniejszym rozdziale jest także ukazanie znaczenia koreańskiej tradycji i zmiany jej kierunku w kontekście podkreślenia znaczenia i roli przywódcy w istnieniu oraz przetrwaniu narodu koreańskiego.

Ostatni rozdział stanowi podsumowanie procesu wcześniejszych badań i ma na celu ukazanie zmian oraz przekształceń zachodzących w wytworzonej na przestrzeni lat północnokoreańskiej tożsamości narodowej. Autor w szczególności uwzględnia ich genezę wywodzącą się z kryzysu głodu lat 90. XX wieku, jaki zaburzył dotychczasowy sposób prowadzenia polityki tożsamościowej w Korei Północnej i czynników oddolnych, takich jak emancypacja społeczeństwa, a także będący jej przyczyną napływ informacji i wzorców kulturowych z zewnątrz państwa, które spowodowały sprzężenie zwrotne wobec polityki prowadzonej przez rządzących Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną. Autor zwrócił również uwagę na konieczność oraz sposoby reakcji władz państwa na zachodzące w XXI wieku zjawisko erozji północnokoreańskiej tożsamości narodowej, jednocześnie podejmując próbę analizy i predykcji tego, w jaki sposób przemiany tożsamości, dokonywane pod wpływem rosnących kontaktów ze światem zewnętrznym mogą podważyć stabilność reżimu i determinować w przyszłości sposób prowadzenia polityki wewnętrznej oraz zewnętrznej tego państwa.

Część zagadnień, takich jak wychowanie dzieci i młodzieży czy znaczenie architektury i sztuki w kształtowaniu tożsamości narodowej, z uwagi na ich złożony zakres, ograniczenia formalne i politologiczny profil dysertacji, została przez autora świadomie zawężona podczas prowadzonej analizy, będącej jedynie załącznikiem do badań w tym zakresie. Z powodu złożoności tematyki tożsamości narodowej i możliwość badania jej na różnych polach oraz w różnych perspektywach naukowych, w tym w perspektywie psychologicznej, pedagogicznej, ekonomicznej, językowej czy historii sztuki, które zawierają w sobie znaczące elementy manifestu tożsamości narodowej, autor zdecydował się na przyjęcie w niniejszej rozprawie przede wszystkim perspektywy politologicznej, socjologicznej i kulturowej. Pozostałe aspekty pozostają jedynie elementami wskazującymi na wielopłaszczyznowość północnokoreańskiej tożsamości narodowej oraz procesu jej kształtowania i w ten sposób zostały

przedstawione, czekając na szersze opracowanie przez autorów specjalizujących się w innych dziedzinach nauki.

Podstawą dysertacji była przede wszystkim literatura naukowa oraz materiały źródłowe. Wartościowymi źródłami były również akty prawne, w tym konstytucja Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, zapisy wywiadów udzielanych przez koreańskich przywódców międzynarodowym dziennikarzom, noty dyplomatyczne państw posiadających swoje ambasady w Pjongjangu, w szczególności Polski, biuletyny informacyjne oraz liczne propagandowe, często zaciemniające prawdziwy obraz sytuacji, czego autor ma pełną świadomość, publikacje samych przywódców Korei Północnej – Kim Ir Sena, Kim Dzong Ila oraz Kim Dzong Una. Źródła pochodzące z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej często nie zawierały szczegółowych danych statystycznych, które nie były publikowane w tym państwie od 1963 roku, co stanowiło znaczące utrudnienie w prowadzeniu badań.⁴ Poza opracowaniami naukowymi autor korzystał również z komentarzy, analiz i opracowań publikowanych przez ośrodki analityczne i pozarządowe oraz artykułów z prasy codziennej i specjalistycznych portali internetowych monitorujących na bieżąco sytuację na Półwyspie Koreańskim. Literatura poruszająca tematykę północnokoreańską w ujęciu zależności pomiędzy społeczeństwem i jego poczuciem tożsamości narodowej a działaniami politycznymi władz KRLD nie zajmuje wiele miejsca w polskiej literaturze naukowej. Brakuje choćby jednej publikacji skupiającej się wyłącznie na zakresie polityki tożsamościowej, która traktowałaby o niej kompleksowo. Większość dotychczasowych publikacji dotyczy aspektu międzynarodowego, w szczególności północnokoreańskiego programu atomowego, w analizowaniu polityki tego państwa. Jedynie kilku autorów w swoich badaniach podjęło się kompleksowego ujęcia tego tematu odnosząc się zarówno do społeczeństwa, jak i polityki Korei Północnej. Niemniej wiele analiz bazowało na zachodnich wzorcach kulturowych ich autorów. Najczęściej nie miały one jednak zastosowania w przypadku badań prowadzonych nad Koreą, ponieważ tworzyły obrazy nieodzwierciedlające rzeczywistości.⁵ Niniejsza rozprawa jest próbą wypełnienia tej luki z jak największą uważnością i staraniem niekopiowania obcych dla regionu Azji Wschodniej wzorców, ale z uwzględnieniem lokalnej specyfiki. Ze względu na szeroki zakres tematyczny i brak całościowej analizy w rozprawie autor starał się posłużyć licznymi i różnorodnymi publikacjami wielu

⁴ E. Potocka, *Korea Północna. Przebudzenie...*, Toruń 2020, s. 13.

⁵ *Ibidem*, s. 13.

autorów. Liczba osób, które specjalizują się w tej dziedzinie, ogranicza się do wąskiego grona autorów, jednak ich dorobek zasługuje na szczególne wyróżnienie. Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na Waldemara Dziaka, Grażynę Strnad, Elżbietę Potocką, Oskara Pietrewicza oraz Nicolasa Leviego, których dorobek naukowy stanowi niekwestionowaną wartość w ogólnym zrozumieniu funkcjonowania tego państwa i społeczeństwa. Istotne próby analizy sytuacji na Półwyspie Koreańskim, w szczególności w perspektywie historycznej podejmują także Tomasz Goban-Klas oraz Joanna Rurarz.

Literatura anglojęzyczna poświęca zdecydowanie więcej miejsca problematyce Półwyspu Koreańskiego, dlatego autor zdecydował się jak najszerszej korzystać w szczególności z dorobku i opracowań badaczy amerykańskich, rosyjskich, chińskich i koreańskich. Podstawowymi i najbardziej wartościowymi pozycjami anglojęzycznymi w kontekście tematyki poruszanej w badaniach są publikacje Briana Reynoldsa Myersa, Andrieia Lankova, Jamesa Pearsona, Daniela Tudora oraz Hana Parka. Cennymi z punktu widzenia naukowego pracami są również artykuły naukowe publikowane przede wszystkim w pismach naukowych, „North Korean Studies”, „Korean Studies” oraz „The Journal of Asian Studies”. Z uwagi na znaczącą liczbę wszystkich autorów, których dorobek miał istotne znaczenie w przygotowaniu niniejszej rozprawy, nie sposób jest wymienić wszystkich w tym miejscu. Szczegółowy spis wykorzystanych w prowadzonych badaniach publikacji autor zamieścił na końcu rozprawy w opracowaniu bibliograficznym.

Istotną rolę w przeprowadzonych badaniach stanowią zapisy wspomnień, relacji i rozmów z uciekinierami z Korei Północnej, którzy wskazywali na konkretne aspekty polityki i ich własnego poczucia tożsamości, w szczególności te przeprowadzone i sporządzone przez Annę Fifield, Sun Heidi Sæbø, Juliette Morillot, Dorianą Malovicia i Andrieia Rakushina Lee.

Problematyka teoretyczna dotycząca tożsamości narodowej, z której korzystał autor, poruszana była między innymi przez Radosława Zenderowskiego, Pawła Ścigaja, Zbigniewa Bokszańskiego, Joannę Beczkową, Anthonego Giddensa, Samuela Huntingtona, Manuela Castellsa, Ernsta Gellnera oraz Erika Homburgera Eriksona.

Istotnym problemem w pracach naukowych z perspektywy badacza tematyki Półwyspu Koreańskiego jest kwestia zapisu koreańskich nazw. Wynika on głównie z braku jednej ujednoczonej formy i systemu transkrypcji alfabetu koreańskiego na łaciński. Dodatkowo oba państwa koreańskie stosują własne, odrębne systemy. Z tego

powodu autor, mając świadomość wszystkich niedoskonałości takiego zapisu, zdecydował się używać terminów, nazwisk i nazw własnych w formie, która jest stosowana w Korei Północnej i utrwaliła się w polskojęzycznej literaturze, używając uproszczonej transkrypcji latynizacyjnej McCune'a-Reischauera. Ponadto autor konsekwentnie zastosował „spolszczoną” wersję zapisu koreańskich nazwisk (na przykład Dzong zamiast Jong), w przyjętej w regionie kolejności – najpierw nazwisko potem imiona, nawet jeśli zapis w literaturze źródłowej zakładał odwrotną kolejność oraz ujednolicił nazwy geograficzne, nawet jeśli w źródłach występują one w nieaktualnej już formie (na przykład Phenian zamiast Pjongjang).⁶ W przypadku nazwiska Kim Ir Sena autor zdecydował się na zachowanie najczęściej pojawiającej się w polskich źródłach transliteracji zniekształconego zapisu rosyjskiego nieoddającego faktycznego brzmienia oryginału, mimo że w obcojęzycznej literaturze nazwisko zapisywane jest jako Kim Il Sung czy Kim Il-Song lub Gim Ilseong.⁷

Jak zostało już podkreślone, z uwagi na wielowątkowość omawianej tematyki tożsamości narodowej i złożoność zachodzących w jej zakresie procesów, w szczególności w przypadku badań nad Koreą Północną, autor jest daleki od przekonania, że w pracy udało się wyczerpać temat oraz ma świadomość, że nie wszystkie jego aspekty zostały poruszone w dysertacji. Należy uznać, że rozprawa jest pod wieloma względami wprowadzeniem do tematu i nie aspiruje do miana kompleksowej analizy problemu z wielodyscyplinarnej perspektywy. Jednocześnie autor, mając świadomość braków i ograniczeń powstałej dysertacji wyraża nadzieję, że zainspiruje ona do dalszych badań nad tożsamością narodową i problematyką Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, będąc interesującym głosem w dyskusji w tym zakresie.

⁶ *Nazewnictwo Geograficzne Świata: Azja Wschodnia*, z. 9, „Główny Urząd Geodezji i Kartografii”, Warszawa 2006, s. 72-93.

⁷ T. Korsak, M. Hornung, *Mały słownik koreańsko-polski*, Warszawa 2012, s. 6-8.

PODZIĘKOWANIA

Powstanie tej rozprawy doktorskiej było możliwe dzięki pomocy, wsparciu, zaangażowaniu i życzliwości wielu osób. Szczególne podziękowania należą się osobom, których nie ma już z nami – prof. Waldemarowi Dziakowi, który zaraził mnie pasją do zgłębiania i poszerzania wiedzy oraz badania tematyki Azji Wschodniej, a w szczególności Półwyspu Koreańskiego, a którego mogę nazwać moim Mentorem oraz prof. Tadeuszowi Dmochowskiemu promotorowi mojej rozprawy doktorskiej, jednemu z najlepszych wykładowców akademickich, jakich poznałem, który jako pierwszy zauważył potencjał prowadzonych przeze mnie badań, wspierał, inspirował, motywował, napełniał serdecznością i pogodą ducha, wychodzącą ponad wsparcie merytoryczne.

Najszczersze podziękowania kieruję również do drugiego z moich promotorów prof. Jakuba Potulskiego, którego zaangażowanie oraz wsparcie merytoryczne, jak i organizacyjne, a także wartościowe pytania i spostrzeżenia, prowokujące do jeszcze większego zgłębiania tematu i kształtowania we mnie analitycznego myślenia pomogły mi uporządkować wiele myśli oraz zagadnień zawartych w rozprawie doktorskiej. Dziękuję także recenzentom niniejszej pracy dyplomowej za jej rzetelną weryfikację i korektę, a także udzielenie przydatnych wskazówek na końcowym etapie jej przygotowywania.

Szczególne podziękowania należą się również dwóm osobom, które towarzyszyły mi i wyciągały pomocną dłoń w każdych okolicznościach, na każdym etapie przygotowywania rozprawy doktorskiej, bez których nie mogłaby ona powstać. Mojemu Przyjacielowi Rafałowi Borowskiemu za jego bezinteresowne wsparcie, motywację w trudnych chwilach, setki godzin rozmów, jakie odbyliśmy i refleksji, które nakierowywały zarówno w pracy nad dysertacją, jak i nad sobą oraz profesjonalną i rzetelną korektę redaktorską. Osobne podziękowania kieruję do Sebastiana Barczaka, który podzielał ze mną trudy edukacji w Szkole Doktorskiej i był dla mnie niezastąpionym wsparciem organizacyjnym, na którego mogłem liczyć o każdej porze.

Podczas pracy nad rozprawą doktorską uzyskałem wsparcie i możliwość skonfrontowania swoich spostrzeżeń z pracownikami wielu instytucji. W tym miejscu chciałbym podziękować kadrze akademickiej Uniwersytetu Gdańskiego, w szczególności Pani Dyrektor Szkoły Doktorskiej prof. Barbarze Pawłowskiej, Pani

Prorektor prof. Sylwii Mrozowskiej, pracownikom Instytutu Politologii profowi. Arkadiuszowi Modrzejewskiemu, prof. Katarzynie Kamińskiej-Korolczuk, profowi. Jarosławowi Noconiowi, profowi. Piotrowi Mickiewiczowi, drowi Dominikowi Bieniowi oraz drowi Tomaszowi Lenkiewiczowi, pracownikom Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk – drowi Nicolasowi Leviemu, Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych – drowi Oskarowi Pietrewiczowi, Uniwersytetu SWPS – profowi. Marcinowi Jacobemu, Akademii Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu – drowi Michałowi Lubicz-Miszewskiemu, Keymiung University w Daegu – prof. Kim Seon Jung, Kookmin University w Seulu – profowi. Andrieiowi Lankowowi, Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu oraz Sekcji Koreańskiej Dalekowschodniego Koła Naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu im. Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy oraz Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie. Dodatkowe podziękowania kieruję do Pań Dyrektor Muzeum Miasta Gdyni Karin Moder i Marzeny Markowskiej.

Za codzienne wsparcie, wyrozumiałość, długie godziny rozmów, energię i motywację do pracy, na którą mogłem liczyć w trudnych momentach zwątpienia i które naprawdę wiele dla mnie znaczyły, dziękuję również mojej najbliższej Rodzinie – Magdalenie i Januszowi Gajosom oraz Wandzie i Zbigniewowi Karwackim oraz Przyjaciołom i Przyjaciółkom, Kolegom i Koleżankom – doktorantom ze Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych i Humanistycznych Uniwersytetu Gdańskiego, a także Marii Borowskiej, Marcie Borowskiej-Tryczak, Agnieszce Drączkowskiej-Gradzik, Katarzynie Gec-Leśniak, Dariuszowi Małszyckiemu, Michałowi Miegoniowi, Barbarze Mikołajczuk, Joannie Mróz, Katarzynie Piotrowskiej, dr Ewie Siwek, Annie Spychalskiej, Weronice Szerle, drowi Marcinowi Szerle, dr Annie Śliwie, Emilowi Truszkowskiemu, Annie Żyłowskiej, Michałowi Żyłowskiemu i wszystkim dobrym duszom, które spotkałem i które towarzyszyły mi podczas tej drogi.

Dawid Gajos

ROZDZIAŁ I

ISTOTA I DETERMINANTY TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

– ROZWAŻANIA TEORETYCZNE

1.1

Analiza pojęcia tożsamości

1.1.1

Pojęcie tożsamości

Człowiek, pozostawiając koczowniczy tryb życia i osiedlając się na danym terytorium, niemal od razu rozpoczął poszukiwania swojej tożsamości. Odpowiedź na pytania: „kim jestem?”, „do jakiej społeczności przynależę?”, „z czym się identyfikuję?” czy „co mnie wyróżnia?” początkowo najczęściej wiązała się z miejscem, w którym człowiek rozpoczął osiadły tryb życia i ulokował swoje osady, tworząc tym samym pewną społeczność zamieszkującą to samo terytorium. Adam Ziółkowski nazywa tę zmianę w odczuwaniu własnej tożsamości „profesjonalizacją życia społecznego”.⁸ Poszukiwanie i kształtowanie własnej tożsamości stało się cechą charakteryzującą wszystkie społeczeństwa. Słowa związane z własną tożsamością, takie jak „poznaj samego siebie” możemy znaleźć w świątyni delfickiej i w starożytnym Rzymie.⁹ Ludzie pragnęli odkryć swoje pochodzenie, unikać okłamywania samego siebie, ale przede wszystkim poczuć się częścią społeczności. Tożsamość była im także wpajana, a rozwój tożsamości narodowych warunkowany konfliktami politycznymi, ekonomicznymi czy kulturowo-religijnymi, jak miało to miejsce w okresie kiedy państwa ugruntowały swoją pozycję i znaczenie, czego przykładem może być sytuacja w Europie od XVIII wieku.¹⁰ Obecnie tożsamość również stanowi bardzo ważne zagadnienie. Współczesna epoka nazywana jest nawet „wiekiem tożsamości” ze względu na powszechność i rosnącą rolę grup społecznych akcentujących i walczących o swoją tożsamość.¹¹ Na drugim biegunie, wobec coraz większych zależności politycznych, ekonomicznych i technologicznych, na arenie międzynarodowej można

⁸ A. Ziółkowski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2009, s. 24-35.

⁹ I.M. Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia tożsamości narodowej młodych emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii*, Lublin 2019, s. 8.

¹⁰ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej. Między etnicyzacją religii a sakralizacją etnosu (narodu)*, Wrocław 2011, s. 9-10.

¹¹ K. Krzysztofek, *Kulturowa ścieżka globalizacji*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietras (red.), Lublin 2002, s. 130.

zaobserwować jednak proces zatracania odrębnych tożsamości na rzecz globalizacji, kultury masowej oraz uniwersalistycznych, transcendentnych wartości. Zmniejszenie roli państw narodowych i kultur lokalnych w kształtowaniu oraz promowaniu oryginalnych tożsamości, będące następstwem globalizacji sprawiło również, że przekształceniu uległa ich rola w procesie kształtowania tożsamości, na rzecz jej stopniowej ogólnoświatowej unifikacji.¹² Ujednolicenie społeczeństw pozostawia także coraz mniej miejsca na poszukiwanie i zrozumienie własnej personalnej tożsamości, czyli poczucia odrębności i specyficznej charakterystyki własnej osoby i grupy, do której dana jednostka przynależy.¹³

Tożsamość, jako zagadnienie niezwykle szerokie i trudne do jednoznacznego uchwycenia, jest przedmiotem badań naukowców reprezentujących szerokie spektrum dyscyplin naukowych. Sam proces kształtowania się tożsamości oraz przekazywania jej kolejnym pokoleniom w ramach konkretnej grupy społecznej jest długotrwały i, jak podkreśla Halina Mielicka, niezwykle skomplikowany.¹⁴ Złożoność warunków i sposobów przedstawiania tożsamości sprawia, że zrozumienie jej istoty wymaga stosowania złożonego i wielowątkowego podejścia interdyscyplinarnego. Z jednej strony tożsamość określana jest jako uczestnictwo jednostek w różnych grupach społecznych i kulturowych stanowi przedmiot zainteresowania socjologów oraz psychologów, w szczególności zajmujących się psychologią społeczną jako nauką badającą samoidentyfikację zarówno jednostek, jak i całych społeczeństw. Z drugiej strony tożsamość przedstawiana jest przez politologów i historyków jako element jednoczący, który tworzy narody, wspólnoty polityczne i towarzyszące im zjawiska społeczne, takie jak nacjonalizm czy szowinizm, w danym czasie, w konkretnych warunkach społecznych. Problematykę tożsamości poruszają w swoich badaniach również ekonomiści, a także badacze stosunków międzynarodowych czy zarządzania.¹⁵

Amerykański psychoanalityk Erik Homburger Erikson, zajmujący się psychologią rozwoju człowieka w swoich badaniach opracował koncepcję teoretyczną, w której

¹² T. Maślanka, *Podzwonne dla narodu. O zbiorowych tożsamościach ery globalnej*, „Politeja: Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” vol. 20.2, Kraków 2012, s. 95-99.

¹³ H. Malewska-Peyre, *Ja wśród swoich i obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), *Tożsamość a odmiennosc kulturowa*, Warszawa 1992, s. 19; J. Nikitorowicz, *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości*, Białystok 2000, s. 57.

¹⁴ H. Mielicka, *Socjologia wychowania. Wybór tekstów*, Kielce 2000, s. 28.

¹⁵ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, „Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, zeszyt XX, Częstochowa 2011, s. 113.

starał się dowieść, że tożsamość definiuje całość rozwoju człowieka. Stwierdzał, że „rozwój człowieka w istocie nie zaczyna się ani nie kończy na tożsamości”, jednak przekonywał, że oddziałuje ona na podstawowe odczucia, w tym potrzeby, dylematy i samoświadomość. Erikson zaliczył potrzebę tożsamości do podstawowych potrzeb człowieka leżących w jego naturze i koniecznych do prawidłowej egzystencji.¹⁶ Należy zaznaczyć, że w swoich badaniach wiązał on wyraźnie tożsamość nie tyle z odczuwaną subiektywnie tożsamością indywidualną jednostki, ale skupiał się na tożsamości wspólnej dla wszystkich członków danej społeczności. Opracowany w 1968 roku model zapoczątkował psychospołeczne analizy osobowości związane z powstaniem, przekazywaniem i kształtowaniem tożsamości.¹⁷ Erikson opisał wpływ zjawiska globalizacji na tożsamość grup społecznych. Przeciwnieństwo odrębnych tożsamości, jakie powstaje na skutek zacierania się kultur poszczególnych społeczności, nazwał pojęciem „uniwersalnej tożsamości”. Określał się jako zwolennik tego typu tożsamości zunifikowanej, a celowe różnicowanie tożsamości podczas jej kształtowania nazywał „pseudointegralnością”. Co istotne, nie sprowadzał tożsamości wyłącznie do osobistych doświadczeń i poczucia „kim jestem”, będących koncepcją siebie, ale uważał, że tożsamość tworzy aktywność człowieka, jego działania i ich docenienie przez społeczeństwo.¹⁸ Takie podejście determinuje również fakt, że każda zmiana w życiu społecznym, w szczególności ta najbardziej radykalna, może kształtować lub całkowicie przebudować świat, w którym bytuje dany człowiek. W ten sposób społeczeństwo lub władze, zwłaszcza totalitarnego państwa, mogą wpływać na jednostkę, pokazując jej pośrednio lub wprost w jakim miejscu powinna się znaleźć i jaką rolę pełnić.¹⁹ Dariusz Niedźwiedzki nazywa to zjawisko „migracją bez fizycznego przeniesienia w przestrzeni” mającą głębokie konsekwencje tożsamościowe.²⁰

Wspomniana wcześniej wielowątkowość i złożoność badań nad zagadnieniem tożsamości nie sprzyja jasności naukowej debaty i dokładnemu określeniu jej definicji, która byłaby powszechnie stosowana. Wielość kontekstów, dyscyplin naukowych, jakie reprezentują badacze zajmujący się istotą tożsamości i popularność tego terminu w debacie publicznej sprawiają, że trudno o jego jednoznaczną definicję. Niejako

¹⁶ E.H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, New York 1968, s. 155-165; 179-185.

¹⁷ H. Mamzer, *W poszukiwaniu tożsamości. Humanistyczne rozważania interdyscyplinarne*, Poznań 2007, s. 8.

¹⁸ J. Kociuba, *Tożsamość aktora*, Lublin 1996, s. 40-45.

¹⁹ L. Witkowski, *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*, Łódź 2009, s. 112.

²⁰ D. Niedźwiedzki, *Władza – Tożsamość – Zmiana społeczna*, Kraków 2003, s. 19.

potwierdzeniem tego stanu jest niezliczona ilość publikacji naukowych zawierających w słowach kluczowych pojęcia „tożsamość” lub „identity”, która sięga kilku milionów pozycji w wynikach wyszukiwania. Jest to liczba zupełnie poza zasięgiem jakichkolwiek spójnych badań. Dodatkowym problemem jest fakt, że wiele prac opiera się na odmiennych założeniach badawczych, co stanowi przeszkodę w ich systematyzacji. Wobec powyższego w niniejszej rozprawie przytoczono stanowiska badaczy uznawanych za głównych teoretyków tożsamości i cytowane powszechnie w wielu pracach naukowych, a które to autor niniejszej rozprawy również uważa za istotne.

Wywodzące się z łaciny pojęcie tożsamości – *identitatis* – mimo że jest pojęciem stosunkowo nowym, które pojawiło się w badaniach dopiero w latach 50. XX wieku, jest powszechnie używane w naukach humanistycznych i społecznych na określenie cech wyróżniających jednostki lub całe grupy. Charakterystyczna jest jednak różnorodność ujmowania tej problematyki na gruncie poszczególnych dziedzin nauki – politologii, socjologii, psychologii czy pedagogiki, a znaczna część badaczy stara się samodzielnie określić ramy przedmiotu swoich badań nad tożsamością. Ustalając wyróżniki, mechanizmy powstawania, budując typologie i tworząc teorię, często oddzielają oni poszczególne dziedziny, które reprezentują, od całości nauki o człowieku, co powoduje zaburzenie kompleksowości i szerokiego ujęcia poruszanej problematyki, sprawiając, że pojęcie tożsamości staje się niejasne i wieloznaczne. Tożsamość jest zjawiskiem wyjątkowo złożonym i przywoływanym z wielu perspektyw. Wydaje się, że definicji tożsamości jest tak dużo, jak wielu jest badaczy, reprezentujących różnorodne dziedziny nauki, zajmuje się tą tematyką, a samo pojęcie, zdaniem Zygmunta Baumana, stało się „znakiem naszych czasów – pryzmatem pozwalającym uchwycić, postrześć i badać świat współczesny”.²¹

Paweł Ścigaj zaproponował najszerszą definicję tożsamości, stwierdzając że jest to „pewnego rodzaju relacja zgodności (numerycznej lub jakościowej), zachodząca między przynajmniej dwoma obiektami”. Dalej wyjaśnia, że każda definicja wychodząca poza tę podstawową „jest skazana na nieadekwatność pod pewnym względem. Zawsze będzie w jakimś stopniu niepełna i w konsekwencji nieużyteczna”.²²

²¹ Z. Bauman, *Identity in the globalizing world*, [w:] *Identity, Culture and Globalisation*, E. Ben-Rafael, Y. Sternberg (red.), Boston-Leiden 2001, s. 471; Cytat za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, Kraków 2012, s. 90.

²² P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa ...*, s. 90.

Zbigniew Bokszański po analizie szeregu znaczeń i definicji z zakresu różnych dziedzin nauki, zwrócił jednak uwagę na podwójną genezę koncepcji tożsamości – psychologiczną (psychoanalityczność) oraz społeczną (symboliczny interakcjonizm) i zaproponował nieco bardziej sprecyzowane kryterium tożsamości jako „autodefinicji jednostki jako aktora społecznego” lub też „zbiór wyobrażeń, sądów, przekonań i koncepcji siebie, jaką jednostka ma o sobie”.²³ Zgodnie z tym określeniem, tożsamość należy rozumieć jako proces, w którym następuje kształtowanie własnej definicji siebie. Ma na niego wpływ wiele subiektywnych i obiektywnych czynników odnoszących się do osobowości danej jednostki, w tym jej stanu psychicznego, symboli i wartości kulturowych oraz interakcji z innymi jednostkami w społeczeństwie, w tym także zależności władzy i struktur „organizujących i koordynujących ludzkie działania” w państwie.²⁴ Przedmiotem tożsamości jest zawsze zestaw cech i warunków, które pozwalają na wyodrębnienie tożsamości. Koncentrują się one wokół „osi konstrukcyjnej” jednostki, zwracając uwagę na jej odrębność oraz sens istnienia, zgodnie z tym, co jest dla niej najbardziej charakterystyczne. Zapewnia poczucie spójności, ciągłości i wyjątkowości własnej osoby.²⁵ Jak zauważają Anita Jacobson-Widding oraz Denis-Constant Martin, proces definiowania tożsamości nie może przebiegać w izolacji jednostki i zawsze odwołuje się do partycypacji we wspólnocie.²⁶ Tożsamość ma związek z uczeniem się, rozwojem interakcji społecznych oraz internalizacją własnej identyfikacji, tym samym powstaje i rozwija się zarówno w procesie socjalizacji pierwotnej, jak i wtórnej. Jest w całości rezultatem procesów społecznych i uwidacznia się dopiero kiedy dojdzie do konfrontacji z „innością” na drodze rozwoju życia społecznego. W związku z tym tożsamość przywoływana w naukach społecznych jest postrzegana dwutorowo. Składa się z wewnętrznego poczucia własnej tożsamości oraz zewnętrznej weryfikacji tożsamości jednostki przez grupę, do której przynależy. Walt Whitman stwierdzał nawet, że współcześnie żadna jednostka nie jest już indywidualna w swojej tożsamości, ale „zawiera w sobie tłum, jawiąc się innym jako pojedyncze tożsamości, spójne, skrojone z jednego kawałka

²³ Z. Bokszański, *Tożsamość, interakcja, grupa*, Łódź 1989, s. 12; Z. Bokszański, *Tożsamość*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, t. 4, Warszawa 2004, s. 252.

²⁴ M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004, s. 335.

²⁵ H. Mamzer, *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań 2002, s. 49; M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010, s. 91.

²⁶ A. Jacobson-Widding, *Identity: Personal and Socio-Cultural*, „Uppsala Studies in Cultural Anthropology” vol. 5, Uppsala 1995, s. 13-32; D. Martin, *The choices of identity*, „Social Identities” vol. 1, 1995, s. 6.

sukna”.²⁷ Ukształtowanie się tożsamości jest więc efektem oddziaływania wielu czynników osadzonych zarówno w aktualnym stanie i odczuciach, jak i przeszłości danej jednostki, w tym społecznych kontekstów, w jakich się znajduje lub znalazła.²⁸ Choć łacińska etymologia słowa *idem* (łac. to samo, ten sam) wskazywałaby na stałość i niezmienność, to współcześni badacze tożsamości w swoich rozważaniach zgadzają się ze sobą co do braku jednorodności, a jednocześnie podkreślają znaczną dynamiczność i zmienność tego zjawiska.²⁹ Jednocześnie wielu naukowców podejmuje próbę systematyzacji kontekstów, w jakich pojawia się pojęcie tożsamości. Poniższy przegląd ukazuje jednocześnie jak wieloznaczeniowym i niełatwym do zdefiniowania jest pojęcie tożsamości. Zdaniem Richarda Jenkinsa tożsamość odnosi się do:

- Indywidualności jednostki i jej własnej podmiotowości,
- Stylu życia wyrażanego poprzez przyjęte wartości, normy i zwyczaje,
- Polityki, jako roszczenia do formułowania odrębnych zbiorowości,
- Statusu i pozycji społecznej, wyrażanych w zajmowanych rolach społecznych,
- Biurokracji i obywatelstwa, jako przynależności jednostki do danej instytucji.³⁰

Innym spojrzeniem na zagadnienie tożsamości wykazali się Frederik Cooper oraz Rogers Brubaker, którzy w prowadzonych przez siebie badaniach wyodrębnili pięć odmiennych kontekstów. Ich zdaniem tożsamość występuje jako:

- fundamentalny czynnik warunkujący funkcjonowanie działań politycznych i społecznych,
- folektywna spójność i jedność członków danej grupy,
- „rdzeń” jednostki,
- działania społeczno-polityczne, mające na celu wyodrębnienie danych podmiotów politycznych i społecznych względem innych,
- dyskursywny konsensus danego społeczeństwa.³¹

²⁷ K.J. Gergen, *Nasycone Ja. Dylematy tożsamości w życiu współczesnym*, Warszawa 2009, s. 103.

²⁸ M. Libiszowska-Żółtkowska, *Wspólnota tożsamości uczestników wspólnot religijnych*, [w:] *Wspólnota i tożsamość*, E. Firlit (red.), Warszawa 2019, s. 147-152; B. Jałowiecki, *Globalizacja, lokalność, tożsamość*, [w:] W. Wesołowski, J. Włodarek (red.), *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości*, Warszawa 2005, s. 112.

²⁹ Z. Bauman, *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia socjologiczne”, nr 2, Warszawa 1993, s. 9; Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2007, s. 15-25; Ch. Taylor, *Etyka autentyczności*, Kraków 1996, s. 20-30; A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, Warszawa 2002, s. 20-56.

³⁰ R. Jenkins, *The limits of identity. Ethnicity, conflict and politics*, „Sheffield Online Papers in Social Research”, Sheffield 2000, s. 2-3, https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.71447!/file/2jenkins.pdf [dostęp: 25.12.2021].

³¹ F. Cooper, R. Brubaker, *Beyond „identity”*, „Theory and Society” t. 29 vol. 1, 2000, s. 6-8.

Tożsamość jest pojęciem na tyle szerokim, że często jest dookreślana i uszczegółowiana, a także wyodrębniane są jej części. Podstawowy, dualistyczny podział, zaproponowany przez badaczy w latach 60. XX wieku, zakłada istnienie tożsamości jednostkowej i zbiorowej (nazywanych też osobową i społeczną). Oba zjawiska są ze sobą ściśle związane, jednak wskazuje się na różnice metodologiczne w ich analizie.³² Jak zostało omówione powyżej, tożsamość jednostkowa skupia się wokół ciągłości własnego istnienia, jego sensu i poszukiwania indywidualności oraz odrębności. Tożsamość zbiorowa natomiast to „zgeneralizowana pozycja w społeczeństwie”, która określa jej przynależność, rolę, poczucie jedności i odrębność wobec innych zbiorowości społecznych.³³ Elżbieta Hałas w tym kontekście zwraca uwagę na zmienny i negocjowany charakter tożsamości interpersonalnej, w której zmiana własnej tożsamości to przekształcenie definicji siebie wobec swojej grupy i odniesienia się do swojej roli w tejże grupie.³⁴

Wobec swojego szerokiego zakresu w obrębie powyższego podziału na tożsamość jednostkową i zbiorową są one dodatkowo zawężane tylko do pewnego obszaru, wykazując dalsze zróżnicowanie. Za kryterium typologizacji obszarów tożsamości zbiorowej uznaje się wymiar podmiotowy. Może być ona dodatkowo klasyfikowana poprzez dodanie do niej przymiotnika, który podkreśla związek z wybraną grupą społeczną lub jej kulturą. W literaturze naukowej mówi się o tożsamości kulturowej, klasowej, etnicznej, lokalnej, regionalnej czy narodowej. Badania nad tożsamością w tym kontekście związane są coraz częściej ze zmianami politycznymi, w szczególności globalizacją i regionalizacją, jak również społecznymi i gospodarczymi.³⁵

1.1.2

Pojęcie tożsamości narodowej

W poprzedniej części rozprawy autor starał się zwrócić uwagę na kategoryzację pojęcia tożsamości, jaką przyjmuje się w naukach społecznych. Główna linia podziału, przebiegająca pomiędzy jednostką a grupą, dzieli tożsamość na jednostkową, nad którą

³² A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2006, s. 52.

³³ J. Turowski, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 1993, s. 43; Z. Bokszański, *Tożsamość, interakcja, grupa...*, s. 96.

³⁴ E. Hałas, *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*, Lublin 1992, s. 86.

³⁵ K. Chałas, *Globalizacja wyzwaniem do kreowania tożsamości w procesie edukacji*, [w:] W. Kojca (red.), *Edukacyjne konteksty procesów globalizacji*, Cieszyn 2001, s. 83-84.

badania zapoczątkował Erik Erikson oraz zbiorową, którą badał między innymi Manuel Castells. Badania nad tożsamością indywidualną koncentrują się na jaźni i samoocenie człowieka jako jej fundamentach. Castells odniósł się w swoich badaniach do tożsamości zbiorowych, których podmiotem są wspólnoty, grupy społeczne i zbiorowości, zwracając uwagę na znaczenie polityki i kultury w budowaniu tożsamości zbiorowej. Zdefiniował tożsamość zbiorową jako „proces konstruowania sensu na podstawie pewnego atrybutu kulturowego lub powiązanego zbioru atrybutów kulturowych, któremu/którym przyznaje się pierwszeństwo przed innymi źródłami sensu”.³⁶ W centrum badań nad tożsamością zbiorową nadal pozostaje człowiek, umieszczony jednak w kontekście społecznym i poszukujący wśród innych ludzi formy własnego zakorzenienia i nadający sens poszczególnym elementom zbiorowości. Choć jednostka jako byt jest niezależna wobec wspólnoty, to jednak wspólnota jest warunkiem urzeczywistnienia jej tożsamości.

Przynależenie do grupy i zakorzenienie jednostki w życiu społecznym jest także jedną z podstawowych potrzeb człowieka, w której wyraża się jego społeczna natura.³⁷ Zjawisko poszukiwania tego, co wartościowe w grupie i budowania na tej podstawie tożsamości zbiorowej jest również tym, co odróżnia tożsamość od roli, która budowana jest na podstawie zewnętrznych, narzuconych norm społecznych. O ile tożsamość w ujęciu indywidualnym odpowiada na pytanie jednostki „kim jestem?”, to funkcją tożsamości zbiorowej jest odpowiedź na pytanie „gdzie przynależę?”. Sprawia to, że tożsamość zbiorowa może stać się „przedmiotem pragnienia” i być celowo konstruowana przez elity danej grupy.³⁸ Jak zwraca uwagę Paweł Ścigaj, konsekwencją takiego stanu rzeczy jest pozbawienie jednostki możliwości swobodnego kształtowania własnej tożsamości, w szczególności w perspektywie chęci zachowania swojej przynależności do danej grupy, wobec czego ucieka się ona do przyjmowania bardziej ogólnych wzorów, które najczęściej wyznaczane są przez stosunki władzy.³⁹

Tożsamość zbiorowa przejawia się w postaci zachowań kolektywnych, które mimo że składają się z zachowań poszczególnych jednostek, to stają się relatywnie ujednolicone ze względu na podobne źródło tożsamości opartej na społecznie uznawanych wartościach i normach, a także powszechnych w grupie wzorach postaw

³⁶ M. Castells, *Siła tożsamości*, [w:] *Wiek informacji. Ekonomia, społeczeństwo i kultura t. 2*, M. Marody (red.), Warszawa 2008, s. 22.

³⁷ A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa ery globalizacji*, „Państwo i Społeczeństwo” t. VII nr 2, 2007, s. 134-135.

³⁸ *Ibidem*, s. 26.

³⁹ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa ...*, s. 79.

i zachowań. Oznacza to, że należące do tej samej grupy jednostki przyjmują konwencjonalny sposób funkcjonowania. Jak stwierdza Georg Mead „człowiek ma osobowość, ponieważ należy do jakiejś wspólnoty, ponieważ wciela instytucje tej wspólnoty do swojego postępowania”.⁴⁰ Leon Dyczewski zaproponował definicję tożsamości zbiorowej, w której stwierdza, że jest to „podobny sposób rozumienia określonej rzeczywistości, przeżywania określonych faktów i treści, podobny sposób zachowania i działania członków grupy w określonej sytuacji, wobec danego wydarzenia, obiektu, dzieła, utworu itp.”⁴¹ Tym samym tożsamość zbiorowa zawsze odnosi się do poziomu jednostki i jest wynikiem procesu przynależności, identyfikacji i działania jednostek w grupach, które umożliwiają im samookreślenie i, jak zauważa Marek Stanisław Szczepański, w tym sensie grupa zawsze w jakimś stopniu stanowi „zwielokrotnioną tożsamość indywidualną”.⁴² Wymaga to aktywności i zaangażowania poszczególnych jednostek. Grupowa tożsamość może trwać tylko tak długo, jak długo będą się one do niej odwoływać w procesie kształtowania własnej tożsamości.⁴³ Tożsamość zbiorowa jest więc determinowana przez elementy konstytuujące grupę, których główną funkcją jest odróżnienie jej od innych wspólnot oraz jej zbiorową samoświadomość.⁴⁴ W ten sposób tożsamość zbiorowa może być doświadczana w wymiarze subiektywnym, indywidualnie przez jednostkę, tworząc jej tożsamość społeczną. Może także funkcjonować w wymiarze obiektywnym jako „specyfika grupy”, poprzez pryzmat której osoby należące do grupy, niezależnie od nich, stają się jej nosicielami z perspektywy innych grup. Jednostka zaklasyfikowana jest w takim wypadku jako reprezentant określonej wspólnoty poprzez przypisanie jej cech, które „w złożonym kontekście życia społecznego inni chcą dostrzec w danej jednostce, tworząc, przekształcając i narzucając daną konstrukcję w toku społecznych interakcji”.⁴⁵ Tak rozumiana tożsamość zbiorowa może stać się pewnego rodzaju ideałem wyznaczającym ramy grupowe, a także jej możliwości, potrzeby i pożądaną, stwarzając jednak ryzyko odejścia od rzeczywistości i funkcjonowania na zasadzie stereotypów.

⁴⁰ G.H. Mead, *Umysł, osobowość, społeczeństwo*, Warszawa 1975, s. 243.

⁴¹ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*. Lublin 1995, s. 69, cytata za: A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa ery...*, s. 135.

⁴² M.S. Szczepański, *Tożsamość regionalna - w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej - kontynuacje*, J. Leszkowicz-Baczyński (red.), Zielona Góra 1999, s. 186.

⁴³ A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa ery...*, s. 136.

⁴⁴ Z. Boksański, *Tożsamości zbiorowe...*, s. 66.

⁴⁵ M. Gołka, *Czym bywa tożsamość*, „Człowiek i Społeczeństwo” t. 26, Poznań 2006, s. 18.

Tożsamość zbiorowa może wytworzyć się właściwie w każdym rodzaju grup, w rozmaitych formach i odmianach. Jednak najczęściej omawianą w literaturze przedmiotu formą tożsamości zbiorowej jest tożsamość narodowa. Aby zrozumieć zjawisko tożsamości narodowej, należy najpierw określić założenia i definicje, a także powszechne sposoby rozumienia grupy społecznej, jaką jest naród. Pojęcie narodu jest fundamentalne zarówno dla analizy tożsamości narodowej w przypadku jednostek, jak i całych zbiorowości. Jest on zarówno podmiotem tożsamości w przypadku zbiorowości, jak i przedmiotem tożsamości, stanowiącym o identyfikacji tożsamości jednostki.⁴⁶ Podobnie jak w przypadku pojęcia tożsamości, pojęcie narodu jest w naukach społecznych traktowane wyjątkowo niejednoznacznie. Występuje wiele definicji odnoszących się do różnych aspektów narodu, w związku z czym wybór jednej, najlepszej z nich jest utrudniony. Dodatkową przeszkodą jest fakt, że próby definiowania narodu powodują wiele kontrowersji, związanych ze zmiennością znaczenia tego pojęcia na przestrzeni lat.⁴⁷ Naród jest specyficznym typem społeczności, w którym kluczową rolę odgrywa odróżnianie „nas” od „innych”. Już Platon zwracał uwagę na relacje pomiędzy grupami, zauważając zażyłość między Hellenami „jakby byli członkami jednej rodziny”.⁴⁸ Także w perspektywie azjatyckiej, w starożytnych Chinach można było zaobserwować podział na Chińczyków i „barbarzyńców”, postrzeganych jako mniej ludzcy.⁴⁹ Etymologicznie słowo naród wywodzi się od łacińskiego *natio*, którym, w przeciwieństwie do obywateli Rzymu nazywanych *civitas*, w starożytności określano obcych najeźdźców pochodzących z tego samego regionu. W średniowiecznej Europie słowo *natio* było używane również do określenia „wspólnoty opinii”, a od XVI wieku także całej populacji „suwerennego ludu”. W XVIII wieku Immanuel Kant stwierdzał, że „te zbiorowiska, które zjednoczone przez wspólne pochodzenie uznają się za obywatelską całość, nazywa się narodem”.⁵⁰ Choć takie rozumienie pojęcia najbliższe jest współczesnemu, kiedy mówimy o „wyjątkowej, unikatowej grupie ludzi”, będącej odzwierciedleniem całości, lub znacznej części populacji danego regionu lub państwa, to jednak naród w obecnym

⁴⁶ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 107.

⁴⁷ J. Szacki, *O narodzie i nacjonalizmie*, „Znak” nr 49(3), Kraków 1997, s. 15-16.

⁴⁸ Platon, *Państwo*, „Wolne Lektury”, Kęty 1997, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/platon-panstwo.html> [dostęp: 15.01.2022].

⁴⁹ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria innego w budowaniu narracji narodowej*, Łódź 2020, s. 6.

⁵⁰ J. Habermas, *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Warszawa 1993, s. 8-10.

kształcie istnieje relatywnie od niedawna.⁵¹ Współcześnie uznawany jest za pierwotną grupę społeczną, która określona jest w momencie urodzenia. W takim przypadku o przynależności do narodu decyduje to, jaka jest przynależność narodowa rodziców dziecka. Sprawia to, że przynależność do narodu nie jest dobrowolna, lecz z góry przypisana. Nie można wybrać narodu, w którym się rodzimy. Zasadniczo nie mamy również możliwości opuszczenia narodu, ponieważ nawet jeśli „wyrzekniemy się naszego lub wszystkich narodów (kosmopolityzm), możemy zostać zidentyfikowani zewnętrznie jako Polacy, Koreańczycy czy jakikolwiek inny naród, albo społecznie izolowani lub zmarginalizowani”.⁵²

W naukach społecznych dominują dwa zasadnicze nurty znaczeniowe pojęcia narodu. W państwach Europy Zachodniej dominuje koncepcja polityczna, wytworzona w czasie Wielkiej Rewolucji Francuskiej, w której naród określa się jako zbiorowość obywateli o wysokim poziomie organizacji politycznej, którą spaja organizacja państwa i jego instytucje, poprzez które wytworzona została kultura. Z kolei nurt kulturowo-etniczny stworzony przez Johanna Herdera i prezentowany w Europie Środkowo-Wschodniej zakłada, że naród jest społecznością ukształtowaną poprzez wytworzenie wspólnej kultury, w skład której wchodzi literatura, sztuka, tradycja historyczna i wspólne pochodzenie. W konsekwencji członkiem narodu zostaje ta jednostka, która samookreśla się jako kulturowo spójna z narodem. Istotny jest również fakt, że ta koncepcja narodu zawiera w sobie nierywalizacyjne podejście do innych narodów.⁵³

W literaturze przedmiotu często także podkreśla się znaczenie narodów dla historii świata, zwracając uwagę na fakt, że historiografie oparte są na narodowych punktach widzenia. Jerzy Jedlicki stwierdza nawet, że „historia świata jest w dużej mierze historią narodów”.⁵⁴ Marek Waldenberg dodatkowo zwraca uwagę dodatkowo na instrumentalność i upolitycznienie definicji narodu, stwierdzając, że „definicje narodu mają bardzo często charakter instrumentalny. Służyły one i służą pewnym celom politycznym. Miały one nieraz stanowić podstawę do odmawiania określonym grupom etnicznym cech bycia narodem na tej zasadzie, że nie czyniły te zbiorowości zadość danej definicji. Tak na przykład z definicji Józefa Stalina wynikało, że Żydzi nie są

⁵¹ T. Kizwalter, *O nowoczesności narodu. Przypadek polski*, Warszawa 1999, s. 19; ; L. Greenfeld, *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Cambridge 1993, s. 5-9.

⁵² A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa ery...*, s. 136-138.

⁵³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 209; M. Sobiecki, *Wielowymiarowe poczucie tożsamości społeczno-kulturowej. Idea i badanie. Perspektywa pedagogiczna*, „Kultura i Edukacja” nr 3(121), Toruń 2018, s. 91-92.

⁵⁴ J. Jedlicki, *Nacjonalizm, patriotyzm i inicjacja kulturowa*, „Znak” 1997 49(3), s. 51.

narodem. Bądź przeciwnie miało z niej wynikać, że określona zbiorowość jest narodem, a więc przysługują jej określone uprawnienia. Definicje narodu mogły być też funkcjonalne wobec określonych projektów rozwiązania kwestii narodowych. Nieraz były one znacznie bardziej programem czy apelem adresowanym do tych, których uważano za naród lub chciano uczynić częścią danego narodu, niż odpowiedzią na pytanie, czym jest naród.⁵⁵ Jadwiga Puzynina stwierdza wprost, że „naród to leksem szczególnie uzależniony od poglądów polityczno-społecznych użytkowników języka, a jednocześnie zawsze pojęciowo nieostry”.⁵⁶ Z kolei Paweł Ścigaj zwraca uwagę, że współcześnie często następuje odejście od wspólnoty narodu, który próbuje się określać jako wspólnotę „wyobrażoną”, „fikcyjną” czy „narracyjną”. Nowe pojęcia narodu „bywają nierzadko wykorzystywane, często bez intencji i wiedzy autorów, do prób unieważnienia roli narodu w życiu społecznym czy dla obniżenia rangi narodowych identyfikacji”.⁵⁷ Jednak najbardziej kompleksowego opisu „idealnego typu narodu” podjęła się Małgorzata Budyta-Budzyńska określając go jako „dynamiczną wspólnotę powstałą w toku rozwoju historycznego, mającą cechy obiektywne i subiektywne”.⁵⁸

Mimo ukazanych powyżej niejasności w definiowaniu narodu, należy zwrócić jednak uwagę, że podczas dookreślania pojęcia pojawiają się również jego elementy, które nie podlegają większej dyskusji w środowisku akademickim. Badacze są zgodni co do tego, że naród jest wspólnotą społeczną o charakterze ponadwarstwowym i ponadklasowym, a także trwałym i ponadpokoleniowym. Powoduje to, że naród jest wspólnotą, z której nie można wyodrębnić już mniejszych wspólnot, ani podzielić w żaden inny sposób. Do obiektywnych cech narodu należą również spójna kultura i język, a także zamieszkwane terytorium, nazywane ojczyzną, najczęściej w formie państwa.⁵⁹ Należy jednak zaznaczyć, że narody mogą istnieć również wtedy, kiedy zostaną pozbawione własnego państwa.⁶⁰ Z kolei do subiektywnych, jednak powszechnie uznawanych w środowisku naukowym, cech narodu należy poczucie

⁵⁵ M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000, s. 20-21.

⁵⁶ J. Puzynina, *Naród, społeczeństwo, państwo, kraj*, [w:] *Słowo – wartość – kultura*, J. Puzynina (red.), Lublin 1997, s. 383.

⁵⁷ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 114.

⁵⁸ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów...*, s. 30-44.

⁵⁹ Państwo zamieszkwane przez jeden naród lub naród, od którego pochodzi nazwa państwa, który stanowi w nim większość, nazywane jest państwem narodowym. Marek Waldenberg dzieli państwa narodowe na homogeniczne i niehomogeniczne, w których kryterium podziału jest zazwyczaj odsetek mniejszości narodowych, wynoszący poniżej 10% wszystkich mieszkańców państwa; M. Waldenberg, *Czy polityczna integracja Europy musi oznaczać kres państwa narodowego*, [w:] *Naród, kultura i państwo w procesie globalizacji*, J. Rokicki, M. Banaś (red.), Kraków 2004, s. 15.

⁶⁰ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii...*, s. 210.

przynależności do wspólnoty narodowej oraz świadomość narodowa. Zostanie ona szerzej omówiona w kolejnym podrozdziale niniejszej rozprawy.⁶¹ Jadwiga Puzynina jest zdania, że zamiast wskazywać na jedną spójną definicję narodu, lepiej wskazać na „pewne typowe ujęcia narodu, jako grupy ludności żyjącej na przestrzeni dziejów lub współcześnie, wyodrębnionej na podstawie cech różnie dobieranych przez użytkowników języka z otwartego zbioru”, wśród których wymienia ona:

- wspólne terytorium;
- wspólny język;
- wspólną kulturę;
- wspólną historię;
- suwerenność polityczną lub wolę posiadania suwerenności i walki o nią;
- zalegalizowane obywatelstwo danego państwa;
- świadomość narodową (samoidentyfikację), w postaci znajomości historii, kultury i innych istotnych cech grupy uważanej za naród;
- poczucie i wolę przynależności do danej grupy;
- pochodzenie z rodziny przynależnej od pokoleń do danego narodu;
- wspólne stosunki i interesy ekonomiczne;
- wspólną religię;
- wspólny system wartości, zwłaszcza moralnych;
- trwałość wspólnoty.⁶²

Takie wyliczenie prezentuje zdecydowaną większość cech narodu, które wymieniane są jako istotne w wielu definicjach przyjmujących założenie, że narody powstają na przestrzeni dziejów w wyniku rozwoju społecznego, rodzącego się pod wpływem wielu czynników, wśród których można wymienić określone zamieszkiwane terytorium, stosunek do państwowości, wspólny język, będący znakiem odrębności od innych narodów, wspólną historię i dorobek kulturowy oraz pochodzenie wyrażane w przekonaniu o więzach krwi i istnieniu wspólnego przodka, nawet w przypadku kiedy nie jest ono rzeczywiste, ale także wyznawaną religię czy dominującą ideologię.⁶³ Społeczeństwo tworzące naród jest również połączone więzami organizacyjnymi

⁶¹ E. Hobsbawm, *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Warszawa 2010, s. 13-16; P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 114-115.

⁶² Podobne założenia określania pojęcia narodu opisuje również Marek Waldenberg, [patrz:] M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości...*, s. 22; J. Puzynina, *Naród, społeczeństwo, państwo...*, s. 387.

⁶³ E. Lewandowski, *Pejzaż etniczny Europy*, Warszawa 2004, s. 40-42.

i ogólnie przyjętą strukturą, wynikającymi ze wspólnych działań, prowadzących do kształtowania życia narodu, jako grupy dynamicznej, zdolnej do samodzielnego rozwoju.⁶⁴ Ten sposób rozumienia narodu pozwala na wyszczególnienie z definicji czterech struktur narodu – świadomościowej, kulturowej, materialnej i polityczno-państwowej. Takie podejście zakłada jednocześnie, że naród posiada własną tożsamość, która jest zmienna, kształtowalna i możliwa do zatracenia. Naród jest więc podmiotem tożsamości, a państwo, kultura, język, historia, gospodarka, świadomość, terytorium czy symbole stają się jej przedmiotem, konstytuując podmiot. Tak szerokie pojmowanie narodu jest szczególnie użyteczne w badaniach porównawczych nad narodami, szczególnie wtedy, kiedy konkretne narody same siebie definiują w różny sposób, a także, o ile nie stwierdzono inaczej, jest modelem przyjętym w definiowaniu narodu w niniejszej rozprawie.

Przyjęte założenia teoretyczne dotyczące narodu określają również zjawisko tożsamości narodowej jako cechę narodów. Pojęcie tożsamości narodowej w naukach społecznych jest znacznie młodsze niż koncepcje narodu i tożsamości. Badania nad tożsamością narodową zostały zapoczątkowane w latach 60. i 70. XX wieku na fali przemian społeczno-politycznych, których istotnym elementem stały się ruchy separatystyczne, wysuwające roszczenia wobec państw narodowych, dążąc do uzyskania autonomii lub niepodległości.⁶⁵ Idea tożsamości narodowej w dużej mierze narodziła się z kryzysu przynależności. Kryzysy polityczne, ekonomiczne, kulturowe i moralne, a także coraz szybsze procesy globalizacyjne oraz migracyjne prowadziły do poszukiwania własnej tożsamości wśród narodów w multikulturowych i multinarodowościowych państwach, co sprawiło, że tożsamość narodowa stała się problemem niezwykle ważnym we współczesnym świecie. Różnorodność podejść dotyczących tożsamości narodowej i interdyscyplinarność badań nad tym zagadnieniem, podobnie jak w przypadku pojęć tożsamości i narodu, spowodowały, że próby jej zdefiniowania prowadzą do wielu niejasności, które dodatkowo potęgowane są przez zamienne stosowanie pojęć takich jak „tożsamość etniczna” czy „tożsamość kulturowa”, co zostanie dokładniej omówione w dalszej części tego podrozdziału.⁶⁶

⁶⁴ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów...*, s. 70-87; L. Dyczewski, *Naród podmiotem kultury*, [w:] L. Dyczewski (red.), *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, Lublin 1996, s. 14-16.

⁶⁵ Wśród nich można wymienić ruchy: szkocki i walijski w Wielkiej Brytanii, bretoński i korsykański w Francji czy baskijski i kataloński w Hiszpanii, a także falę dążeń niepodległościowych w byłych koloniach przede wszystkim w Azji i Afryce; Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe...*, s. 101-107.

⁶⁶ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 108-112.

Badania nad tożsamością narodową wymagają odwoływania się do nauk społecznych jako do całości, bez ograniczania się do jednej, wybranej dyscypliny. Peter Börner stwierdził nawet, że „ktokolwiek postara się dowiedzieć czegoś więcej o istocie i funkcjonowaniu tożsamości narodowych, szybko odkryje, że różne dyscypliny podążają odmiennymi ścieżkami. Jedyne niektórzy badacze biorą pod uwagę odkrycia dokonane na innych polach i żadne szerokie studium tych różnorodnych podejść interpretacyjnych nie istnieje”.⁶⁷ Mimo tych trudności w jasnym zdefiniowaniu pojęcia, tożsamość narodowa współcześnie uznawana jest przez wielu badaczy za najistotniejszą i najtrwalszą formę tożsamości zbiorowych. Podobnie jak w przypadku pojęcia „tożsamość”, w przypadku tożsamości narodowej można wskazać w środowisku naukowym pewne spójne elementy jej definiowania. Podkreśla się, że stała się ona zjawiskiem o zasięgu globalnym i wyszła poza ramy polityki państw, stając się jednocześnie częścią kultury określonych społeczeństw. Anthony Smith zauważa, że „świat stał się miejscem zamieszkiwanym przez narody”, a „tożsamość narodowa jest wyraźnie widoczna na każdym polu życia społecznego”. Społeczne więzy w sferze kultury prowadzą do wspólnoty i określają granice oddzielające od „innych”, wokół których zachodzą stosunki społeczne, zaś w sferze politycznej tożsamość narodowa „determinuje skład osobowy władzy”, „legitymizuje i często inspiruje polityczne cele i administracyjne praktyki, które regulują codzienne życie każdego obywatela”.⁶⁸ Należy wskazać również na podmiotowy dualizm pojęcia tożsamości narodowej. Odnosi się ono zarówno do jednostki, jako jej związek z narodem, własną identyfikacją oraz przynależnością do danego narodu i jego kultury, jak i zbiorowości, jako grup społecznych zamieszkujących określone terytorium, posiadających specyficzne atrybuty historyczne i kulturowe kultywowane przez ich członków.⁶⁹ Poczucie tożsamości pozwala jednostce na funkcjonowanie w zbiorowości, zachowując jednocześnie subiektywne przeświadczenie o swojej odrębności i unikatowości. Z kolei tożsamość zbiorowa całego narodu jest jego „esencją”, pozwala odróżnić go od innych i świadczy o ciągłości jego kultury.⁷⁰ W środowisku akademickim prowadzonych jest wiele dyskusji na temat tego, które z podejść – indywidualne czy kolektywne – jest najbardziej uzasadnione, jednak autor niniejszej rozprawy przyjmuje w niej założenie,

⁶⁷ P. Börner, *Introduction*, [w:] *Concepts of National Identity. An interdisciplinary dialogue*, P. Börner (red.), Baden-Baden 1986, s. 7.

⁶⁸ A. Smith, *National Identity*, London 1991, s. 143-144.

⁶⁹ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów...*, 95-99; 103; P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 137.

⁷⁰ J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, s. 71.

że jest to zjawisko na tyle szerokie, że nie powinno się go traktować z perspektywy wyłącznie jednego podmiotu, odnosząc się w niej zarówno do badań nad tożsamością narodową jednostki, jak i całych zbiorowości.

Tożsamość narodowa powstaje więc wówczas, gdy jednostki tworzą daną grupę, która myśli o sobie jako o narodzie. Antonina Kłoskowska podkreśla refleksyjny stosunek tożsamości, mówiąc że „tożsamość narodowa zbiorowości narodowej to jej zbiorowa samowiedza, jej samookreślenie, tworzenie obrazu własnego i cała zawartość, treść samowiedzy (...)”.⁷¹ Jak zaznacza Samuel Huntington, to zjawisko nie jest jednak stałe i może być odczuwane silniej bądź słabiej w różnych okresach historycznych, ponieważ tożsamość narodowa, przede wszystkim poprzez kontakty z innymi narodami, a także jednostkami należącymi do innych narodów, może ulegać rekonstrukcji, a nawet dekonstrukcji, między innymi poprzez odrzucanie lub przyjmowanie nowych wartości. Huntington zwraca uwagę również na to, że tożsamość narodowa jest w znacznym stopniu konstruowana i niejako wybierana w toku wzajemnych interakcji przez członków narodu, a co za tym idzie tożsamość narodową w ujęciu subiektywistycznym można zdefiniować jako zbiór cech uznawanych za istotne przez dany naród. Powoduje to, że tożsamość narodowa każdego narodu może być inna, zawierając w sobie odmienną kulturę, przywiązanie do instytucji państwa, rolę języka czy terytorium, intensywność odczucia przynależności, a nawet podejścia gospodarcze.⁷² Ujęcie obiektywistyczne określa tożsamość narodową jako pewnego rodzaju styl życia, nierzadko podświadomy wzorzec, prowadzony w świetle wytworzonych przez dany naród wartości, obserwowalny z zewnątrz.⁷³ Samuel Huntington zwraca również uwagę na specyfikę zjawiska tożsamości narodowej. Stwierdza on, że jej nosicielami są jednostki, jednak nie można jej ograniczyć do jednostek, ponieważ dotyczy całych zbiorowości.⁷⁴

Mimo opisanego powyżej braku stałości w intensywności zjawiska tożsamości narodowej, Anthony Smith zwraca uwagę na inny istotny aspekt tożsamości narodowej – zależność pomiędzy ruchliwością jednostek w obrębie narodu a jego trwałością. Zmiany zachodzące w tożsamości narodu nigdy nie są szybkie i pozostają względnie trwałe nawet wtedy, kiedy w krótkim czasie znaczna liczba jednostek nie będzie

⁷¹ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005, s. 103.

⁷² S. Huntington, *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, Kraków 2007, s. 32-36.

⁷³ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 27-32.

⁷⁴ S. Huntington, *Kim jesteśmy? Wyzwania...*, s. 32-36.

odczuwać już przynależności do niego. Biorąc pod uwagę interpretację tożsamości narodowej poprzez pryzmat polityki, każdemu państwu możemy przypisać konkretny sposób regulacji relacji pomiędzy władzą a obywatelem, który Bhikhu Parekh identyfikuje właśnie z tożsamością narodową.⁷⁵ Anthony Smith podkreśla znaczenie tego zjawiska szczególnie współcześnie, kiedy władza polityczna w dużej mierze stara się kształtować poczucie tożsamości narodowej, co może powodować odpływ znacznej liczby jednostek nie zgadzających się z narzucanymi zmianami.⁷⁶

Jolanta Miluska wprowadza do tej dyskusji także aspekt osobisty tożsamości narodowej rozróżniający intensywność poczucia tożsamości pośród różnych członków tego samego narodu i sposób upodabniania się do idealnego typu członka swojej narodowości. Różnica może wyrażać się w „stopniu zbliżenia do prototypu członka grupy narodowej pod względem znajomości, ewaluacji i respektowania symboli, wartości i norm kulturowych. Istnieje więc mniej lub bardziej „typowy” Polak, Niemiec czy Koreańczyk, a zakres różnicy w stosunku do wzoru określa obecność indywidualnego pierwiastka w odniesieniu do tożsamości narodowej”.⁷⁷

Istotnym aspektem tożsamości narodowej jest także, podobnie jak w przypadku przynależności do narodu, jej dziedziczność. Rodząc się, nie możemy wybrać naszej tożsamości narodowej, lecz jest ona nam przekazana przez naszych rodziców. Mimo tego nasza tożsamość nie może zostać w całości narzucona i może się różnić od tożsamości rodziców w tym sensie, że inne jej składniki mogą mieć dla nas największe znaczenie. Choć tożsamość narodowa to wielowymiarowa całość, jak stwierdza Joshua Fishman, to dla jednej osoby jej fundamentem może być narodowa literatura, dla innej historia, a jeszcze inny członek tego samego narodu może w ogóle nie przypisywać im znaczenia, co jednak nie umniejsza znaczenia poczucia tożsamości narodowej żadnej z tych osób.⁷⁸

Wobec powyższych rozważań można wysnuć wniosek, że koncepcja tożsamości narodowej jest w znacznej mierze determinowana sposobami rozumienia jej podstawowych elementów składowych, cech, które pełnią określone funkcje. W literaturze prezentowane jest najczęściej podejście skupiające się na elementach

⁷⁵ B. Parekh, *Discourses on national identity*, „Political Studies” no. 42(3), 1994, s. 500-503.

⁷⁶ A. Smith, *National identity and the idea of European unity*, „International Affairs” no. 68(1), 1992, s. 59.

⁷⁷ J. Miluska, *O różnych formach tożsamości narodowej*, „Przegląd Zachodni” nr 1(298), Poznań 2001, s. 3-6.

⁷⁸ J.A. Fishman, *Language and Nationalism. Two Integrative Essays*, Rowley 1973, s. 153; A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa ery...*, s. 136-138.

społeczno-kulturowych. Zgodnie z nim Tadeusz Lewowicki stwierdza, że „poczucie tożsamości narodowej tradycyjnie opierało się i opiera między innymi na świadomości biegu i odrębności losów historycznych, odrębności języka, kultury i obyczaju, często religii; swoistej genealogii historycznej postrzeganej w kategoriach biologiczno-rasowych, niekiedy cech osobowości; identyfikacji z grupą społeczną i określonym terytorium”.⁷⁹ Jak stwierdza Tim Edensor „tożsamość narodowa stanowi nieodłączną część rzeczy, które z reguły przyjmujemy za oczywiste – od krajobrazów i nawyków żywieniowych do turystyki, kina i muzyki”.⁸⁰

Do najważniejszych składników tożsamości narodowej Radosław Zenderowski zalicza *epos*, *genos*, *etos*, *logos* i *topos*.⁸¹ *Eposem* nazywa się zbiorową pamięć historyczną, która jest podstawowym składnikiem tożsamości narodowej i ma największy wpływ na jej kształtowanie. Historia tworzona poprzez zapamiętywanie i zapominanie wybranych wydarzeń, interpretowana w szczególności dla każdego narodu sposób, obejmująca całość dziejów narodu, zapewnia świadomość jego ciągłości, tradycji, a także podkreśla jego rozwój oraz momenty w historii, które ukształtowały jego współczesną wizję, nierzadko odbiegając od naukowości i występując w spreparowanej formie w postaci legend, mitów i gloryfikacji postaci historycznych, które były częścią tego narodu.⁸² Z kolei wydarzenia, które kwestionują poczucie tożsamości narodowej są zbiorowo zapominane w procesie tworzenia tożsamości narodowej. Do potwierdzania znaczenia narodu w różnych okresach historycznych zaprzęga się także literaturę, filmografię i sztukę, która podsyca poczucie godności narodu.⁸³ Jak stwierdza socjolog Stuart Hall, ten swoisty pomost pomiędzy wielkimi wydarzeniami a współczesnymi ludźmi nadaje szczególnego znaczenia ich życiu. Poszukiwanie historycznych korzeni sprawia również, że często zupełnie zmyślone historie stają się historią narodową, która z wyraźnym patosem staje się powodem do dumy.⁸⁴

⁷⁹ T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Gajdzica, *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – aktualne doświadczenia na pograniczu polsko-czeskim*, Toruń 1994, s. 133.

⁸⁰ T. Edensor, *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2004, s. 45-47; tekst z okładki.

⁸¹ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989-2004)*, Warszawa 2007, s. 41-42; R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 28.

⁸² M.H. Serejski, *Zagajenie dyskusji*, [w:] *Historia i świadomość narodowa*, W. Wesołowski (red.), Warszawa 1970, s. 7.

⁸³ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 42-43.

⁸⁴ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 29.

Powiązany z *eposem genos* odnosi się do poszukiwania wielkich założycieli – matek i ojców narodu – podczas wytwarzania tożsamości narodowej. Mogą oni bezpośrednio nawiązywać do wydarzeń historycznych, jak również nigdy nie istnieć w rzeczywistości. Pozwalają one pobudzać wiarę w siły i możliwości narodu, przenosząc je z przeszłości do teraźniejszości.⁸⁵

Trzecim elementem tożsamości narodowej jest *etos*. Składa się na niego wspólne dziedzictwo, cały dorobek materialny – literatura, sztuka, muzyka, architektura, nauka – oraz niematerialny – charakterystyczne dla danego narodu normy, wierzenia i legendy, zwyczaje, tradycje oraz instytucje regulujące życie społeczne. Te elementy, szczególnie pielęgnowane w narodzie, pozwalają na automatyczne utożsamienie się z nimi poszczególnych jednostek.⁸⁶ Szczególną rolę odgrywają symbole. Jak podkreśla Tadeusz Paleczny, taka wspólnota zwyczajów, tradycji, obyczajów, ale także wartości i religii, również może być rzeczywista lub urojona. Pozwalają one na wyróżnienie suwerenności narodu przypisując mu konkretne cechy określające tożsamość.⁸⁷ Will Kymlicka podkreśla dodatkowo aspekt bezpieczeństwa, jakie zapewnia jednostkom związek z kulturą narodową, stając się swoistą „kotwicą” umożliwiającą samoidentyfikację, która „zakorzenia jednostkę w społeczności”, nie wymaga żadnych dokonań własnych i oparta jest wyłącznie na przynależności do narodu.⁸⁸

Czwartym elementem tożsamości narodowej, wymienianym w klasyfikacji zaproponowanej przez Radosława Zenderowskiego jest *logos*. Oznacza on przyjęty w narodzie sposób porozumiewania się pomiędzy jego członkami. Najczęściej oznacza wspólny język, który odróżnia go od innych narodów. Narodowym meritum języka jest szczególnie zbiór pojęć i gestów, które występują w kategorii ukształtowanych i powszechnych symboli.⁸⁹ Funkcja symboliczna języka jest zarówno instrumentem, jak i wartością pełniącą funkcję pierwszorzędą w zjawisku tożsamości narodowej. Język, zgodnie z hipotezą Sapira-Whorfa, kształtuje świat, w którym żyjemy i kulturę, której

⁸⁵ *Ibidem*, s. 29-32; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 43-54.

⁸⁶ D. Lowenthal, *Identity, heritage and history*, [w:] *Commemoration. The Politics of National Identity*, J.R. Gillis (red.), Princeton 1994, s. 44.

⁸⁷ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 31; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 56-57; T. Paleczny, *Państwo a świadomość narodowa*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 12, 1983, s. 94.

⁸⁸ Za: B. Dziemidok, *O potrzebie tożsamości narodowej, nacjonalizmie, oraz integracyjnej i dezintegracyjnej roli artystycznych środków przekazu w kształtowaniu się tożsamości narodowej i jednoczeniu Europy*, [w:] *Integracyjna i dezintegracyjna rola artystycznych środków przekazu w kształtowaniu się tożsamości narodowej i jednoczeniu Europy*, B. Dziemidok (red.), Gdańsk 2001, s. 33.

⁸⁹ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 54-56; R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 30.

doświadczamy oraz z którą się identyfikujemy.⁹⁰ Język staje się nośnikiem i środkiem wyrażania dążeń narodu. Joshua Fishman następująco podkreśla związek pomiędzy tożsamością narodową a językiem: „Tożsamość narodowa nie tylko zostaje odzwierciedlona i zachowana w języku ojczystym, ale w pewnym sensie to język sam staje się aspektem tożsamości narodowej, jej częścią, a nawet wręcz jej manifestacją”.⁹¹

Ostatnim elementem konstrukcji tożsamości narodowej jest *topos*, czyli przestrzeń, w której egzystuje naród, czy też sposób jej pojmowania wśród jego członków. Najczęściej odnosi się do rdzennych ziem narodu, które w zależności od sytuacji mogą być przez niego aktualnie zamieszkiwane lub stanowić przedmiot tęsknoty, będąc przyczynkiem do tworzenia mitów, postulatów i kultury wyrażającej chęć powrotu do nich. Częstym zjawiskiem jest również budowa w świadomości narodu terytorium idealnego, które odwołuje się do historycznej potęgi terytorialnej narodu lub wyobrażeń na jej temat.⁹² Terytorium może być związane także „ze swoistą genealogią historyczną postrzeganą niekiedy w kategoriach biologiczno-rasowych, niekiedy cech osobowości”.⁹³ Z terytorium wiąże się także element tworzenia „narodowych miejsc pamięci”. Wybrane przestrzenie i miejsca, w tym miejsca narodzin wybitnych postaci, miejsca wygranych bitew czy martyrologii, podlegają zjawisku mitologizacji i stają się szczególnie ważne dla narodu. W takich miejscach narodowe *sacrum* miesza się z *profanum*, co może prowadzić do patologii tożsamości narodowych w postaci różnego rodzaju mesjanizmów i uświęcenia pamięci oraz bohaterów opartych na bezkrytycznej refleksji nad narodem.⁹⁴

Do powyższych pięciu elementów opisanych powyżej, Adam Smith, a także Janusz Gajda proponują włączenie dodatkowo szóstego składnika do listy cech tożsamości narodowej, który określają jako konkretne czynniki ekonomiczne i wspólne warunki gospodarcze, w których funkcjonuje dany naród, wyrażające się w ruchliwości jego członków.⁹⁵

⁹⁰ I.M. Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia...*, s. 32.

⁹¹ J.A. Fishman, *Language and Nationalism...*, s. 153.

⁹² R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 31-32; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 57-59.

⁹³ I.M. Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia...*, s. 32.

⁹⁴ Patrz: M. Bobrownicka, *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Kraków 2006, s. 7.

⁹⁵ A. Smith, *National Identity...*, s. 143-144; J. Gajda, *Europejskość i polskość jako kategoria wspólnych wartości transmisji dziedzictwa kulturowego jednoczącej się Europy*, [w:] J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, Białystok 2003, s. 40.

Istotnym aspektem w kontekście badań nad tożsamością narodową są jej uczestnicy. W ślad za Markiem Ziółkowskim można wyróżnić trzy grupy podmiotów tworzących tożsamość narodu na trzech płaszczyznach. Pierwszą grupę tworzą instytucje należące do systemu na szczeblu państwowym, centralnym i lokalnym, czyli rząd, administracja państwowa, partie polityczne, instytucje oświatowe i edukacyjne oraz media państwowe, które stanowią „pas transmisyjny” pomiędzy władzą a narodem. Do drugiej grupy zalicza się instytucje społeczne, które tworzone są oddolnie i dobrowolnie w ramach pozapaństwowej aktywności, dzięki czemu mogą wywierać wpływ na instytucję państwa. Trzecią grupą są wszyscy niezinstytucjonalizowani uczestnicy dyskursu tożsamościowego, czyli „kręgi znajomych, niesformalizowane grupy, rodziny, czyli świat codziennych podstawowych spontanicznych interakcji, związków i wspólnot”. Należy również zwrócić uwagę na stopień udziału każdej z grup w tworzeniu tożsamości narodowej w danym systemie politycznym. W przypadku państw i społeczeństw demokratycznych można zauważyć znacznie mniejszą rolę pierwszej grupy (państwowej) i znacznie większą rolę grupy drugiej (społecznej) i trzeciej (indywidualnej) w tworzeniu tożsamości narodowej. Z kolei w państwach autorytarnych i totalitarnych pierwsza grupa (państwowa) jest grupą dominującą, a grupy druga i trzecia odgrywają marginalną rolę.⁹⁶ Należy również zwrócić uwagę na trudną do skonkretyzowania i jasnego zdefiniowania czwartą grupę kształtującą tożsamość narodową danego narodu – międzynarodową opinię publiczną. Formalnie nie będąc członkiem narodu, „recenzuje” ona jego tożsamość, oceniając ją w sposób pozytywny, na przykład „postępowy, otwarty na współpracę i porozumienie, przełamujący uprzedzenia i stereotypy” lub negatywny, na przykład „ksenofobiczny, szowinistyczny, nazbyt obciążony pamięcią historyczną i rozdrapywaniem starych ran”. Tym samym aktorzy zewnętrzni oceniają, narzucają standardy myślenia i formułują oczekiwania, definiując kryteria przynależności do jakiejś ponadnarodowej wspólnoty, do której chciałby należeć dany naród.⁹⁷

Na koniec rozważań na temat istoty tożsamości narodowej należy przywołać jeszcze jedną kwestię, która pojawia się w literaturze przedmiotu. Mianowicie w kontekście tożsamości narodowej, dla podkreślenia subiektywnych warunków określonych narodów, często stosuje się wobec ich tożsamości narodowej określenia

⁹⁶ M. Ziółkowski, *Pamięć i zapominanie. Trupy w szafie polskiej zbiorowej pamięci*, „Kultura i społeczeństwo” nr 3-4 2001, s. 5; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 23-24.

⁹⁷ M. Ziółkowski, *Pamięć i zapominanie...*, s. 7; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 24.

bliskoznaczne. Jak zostało to określone na początku rozdziału, najszerszym pojęciem jest tożsamość, nieco węższym tożsamość grupowa, która z kolei dookreśla się pojęciami takimi jak tożsamość narodowa, tożsamość społeczna, tożsamość obywatelska, tożsamość etniczna, tożsamość kulturowa i tym podobne. Mimo że podmiotem każdej z wymienionych tożsamości może być naród, to jednak autor niniejszej rozprawy nie stosuje powyższych pojęć zamiennie, jako wyrazów bliskoznacznych dla tożsamości narodowej.⁹⁸ Relacje pomiędzy nimi same w sobie nie stanowią przedmiotu rozważań w zakresie omawianej tematyki, dlatego w tym miejscu zostaną wskazane jedynie cechy dystynktywne tożsamości narodowej wobec innych, wybranych pojęć omawianych w literaturze przedmiotu.⁹⁹

W stosunku do tożsamości społecznej, tożsamość narodowa jest pojęciem węższym, skupiającym się na konkretnej grupie społecznej, jaką jest naród. Tożsamość społeczna, jako pojęcie szersze, może dotyczyć przynależności jednostki do różnych grup społecznych zarówno w obrębie narodu, jak i w szerszej perspektywie, na przykład tożsamości europejskiej. Henri Tajfel definiuje ją jako „wiedzę jednostki o przynależności do różnych grup łącznie z pewnym emocjonalnym i wartościującym znaczeniem przywiązywanym do członkostwa w grupie”.¹⁰⁰ Podobnie, ze względu na kryterium podmiotowe grupy, którą obejmuje, tożsamość narodowa odróżniana jest od tożsamości etnicznej. Jak podkreśla Renata Suchocka, „identyfikacja etniczna odnosi się do łączności z grupami etnicznymi, utworzonymi przez członków mniejszości osiadłych lub imigranckich, natomiast narodowa wiąże się z łącznością z grupą dominującą pod względem liczebności w państwie zamieszkania lub innym. Koncentruje się na identyfikacjach tych osób, które trwale bądź względnie trwale związane są z państwem zamieszkania”.¹⁰¹

Tożsamość narodowa różni się od tożsamości kulturowej i obywatelskiej ze względu na kryterium przedmiotowe. Mimo że jej składnikiem jest również sfera kulturowa danego narodu, to jednocześnie tożsamość narodowa wykracza poza nią,

⁹⁸ Część badaczy, jak na przykład Franciszek Gołembski czy Kazimierz Łastawski, proponuje zamiennie używanie pojęć związanych z tożsamością jednostki. W szczególności pojęć takich jak „tożsamość narodowa”, „tożsamość kulturowa”, czy też „tożsamość cywilizacyjno-kulturowa. Patrz: F. Gołembski, *Tożsamość europejska*, [w:] F. Gołembski (red.), *Tożsamość europejska (aspekty teoretyczne)*, Warszawa 2005, s. 14-15; K. Łastawski, *Historyczne i współczesne czynniki kształtowania polskiej tożsamości narodowej*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” nr 3-4, 2006-2007, s. 10.

⁹⁹ R. Jenkins, *Social Identity*, London-New York 1996, s. 4-5.

¹⁰⁰ H. Tajfel, *La catégorisation sociale* [w:], *Introduction à la psychologie sociale* vol. 1, S. Moscovici (red.), Paris 1972, s.31 [za:] B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2008, s. 154;

¹⁰¹ R. Suchocka, *Meandry etnicznych i narodowych identyfikacji*, „Opuscula Sociologica” nr 3(21), Szczecin 2017, s. 6.

obejmując również inne sfery omówione w niniejszym rozdziale, takie jak terytorium, z którym łączony jest dany naród. Z kolei tożsamość kulturowa zawężona jest wyłącznie do sfery kultury i może dotyczyć nie tylko kultury danego narodu, ale również występować w szerszej perspektywie, dotycząc identyfikacji jednostki na przykład z kulturą azjatycką. Przedmiotem dystynktywnym wobec tożsamości obywatelskiej jest sfera polityki, a konkretnie zakres działalności państwa. Zgodnie z zaproponowaną przez Edwarda Shilsa definicją, tożsamość obywatelska poprzez pojęcia „obywatelstwa” i „obywatelskości” integralnie wiąże się z instytucją państwa oraz społeczeństwem obywatelskim, przez co może dotyczyć wszystkich jego obywateli, którzy jednocześnie mogą posiadać odmienną od dominującego w państwie narodu tożsamość narodową.¹⁰² W odwrotny sposób można również posiadać tożsamość narodową danego narodu, jednak nie być obywatelem państwa, w którym się mieszka.¹⁰³

1.1.3

Tożsamość narodowa a świadomość narodowa

Szczególna rola przeszłości oraz tradycji w tworzeniu tożsamości narodowej jest powszechnie podkreślana i akcentowana przez znaczną część badaczy zajmujących się teorią tożsamości narodowej. John Gillis stwierdził nawet, że te pojęcia są ze sobą splecione i odnoszą się do trwania narodów w czasie.¹⁰⁴ Tożsamość narodowa jest zakorzeniona w historii i tradycji narodowej. Wartościujący charakter tradycji nadaje wspólnocie narodowej poczucie stabilizacji, kontynuacji i stanowi rdzeń samoidentyfikacji jednostek. Mimo obiegowej opinii nie są one jednak stałe i mogą być kształtowane przez władze polityczne lub wybitne jednostki należące do danego narodu, przez co najczęściej zawierają w sobie tylko te części dorobku kulturowego narodu, jakie przejawiają w danym momencie dla niego wyjątkową wartość i mają szczególne znaczenie. Jak podkreśla Barbara Szacka, „to czym ludzie żyją dzisiaj, decyduje o tym,

¹⁰² E.A. Shils, *Co to jest społeczeństwo obywatelskie?*, [w:] *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*, K. Michalski (red.), Kraków 1994, s. 8-9, 11.

¹⁰³ Jako przykład można tu przytoczyć tożsamość narodową i obywatelską zasymilowanych z polskim społeczeństwem dzieci uchodźców z Czeczeni od lat 90. XX wieku mieszkających w Polsce; K. Wereszczyńska, *Tożsamość i tożsamość obywatelska jako zadanie dla edukacji*, Białystok 2021, s. 225, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/11268/1/K_Wereszczyńska_Tożsamosc_i_tozsamosc_obywatelska.pdf [dostęp: 26.01.2022].

¹⁰⁴ J.R. Gillis, *Memory and identity. The history of a relationship*, [w:] *Commemoration. The Politics of National Identity*, J.R. Gillis (red.), Princeton 1994, s. 3-4.

jak widzą przeszłość i co w niej dostrzegają”.¹⁰⁵ Eric Hobsbawm zwraca również uwagę na zjawisko „tradycji wynalezionej”, w którym do tradycji narodowej mogą zostać zaadaptowane elementy obcych wzorów kulturowych lub zostać wytworzone zupełnie nowe elementy tradycji, które są wykorzystywane na potrzeby aktualnej sytuacji, w szczególności politycznej.¹⁰⁶ Zjawisko kształtowania tożsamości narodowej zostanie omówione szerzej w dalszej części rozprawy.

Tożsamość narodowa wiąże się bezpośrednio także z pojęciami pamięci zbiorowej i świadomości narodowej. Oba zjawiska dotyczą odbioru własnej tożsamości przez jednostki, przez co są wybiórcze i nacechowane emocjonalnie. Istotne jest w nich to, co, jak i przez kogo zostało zapamiętane, sprowadzając historię narodu do roli instrumentalnej. Barbara Szacka określa pamięć zbiorową jako „świadomość trwania w czasie danej zbiorowości, a także zespół wyobrażeń o jej przeszłości, jak również wszystkie postacie i wydarzenia z tej przeszłości, których znajomość uważana jest za warunek pełnego w niej uczestnictwa i które są w najrozmaitszy sposób upamiętniane oraz formy tego upamiętnienia”.¹⁰⁷ Pamięć zbiorowa względem historii przyjmuje postać uproszczoną, stroniczą i najczęściej jednowymiarową, sprowadzając obiektywne historycznie wydarzenia do symboli i archetypów. Służy to podtrzymaniu tożsamości narodowej poprzez wytworzenie więzi emocjonalnej, transmisję wartości, norm i zachowań istotnych dla narodu z pokolenia na pokolenie oraz uproszczenie symboliki zrozumiałej dla wszystkich członków narodu, która podkreśla jego unikatowość.¹⁰⁸

Pojęcie świadomości narodowej wiąże się z pojęciami tożsamości narodowej oraz pamięci zbiorowej i funkcjonuje na granicy pomiędzy jednostką a grupą, stanowiąc swego rodzaju „kulturę idealną” i podstawowy warunek przynależności do narodu. Świadomość jednostki ujmowana jest jako odbicie życia społecznego, zaś świadomość grupy określana jest jako złożony zespół świadomości wynikający z indywidualnych i zbiorowych, uświadomionych działań i cech.¹⁰⁹ Świadomość narodowa jest spoiwem budującym więź łączącą oraz integrującą członków narodu w sensie subiektywnym. Oparta jest na znajomości „zbioru charakterystycznych dla danej społeczności przekonań, poglądów, wierzeń, a także znaczeń związanych ze zjawiskami

¹⁰⁵ B. Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006, s. 45.

¹⁰⁶ E. Hobsbawm, *Narody i nacjonalizm...*, s. 26-30.

¹⁰⁷ B. Szacka, *Pamięć zbiorowa i wojna*, „Przegląd Socjologiczny” nr 2 (49), Łódź 2000, s. 14.

¹⁰⁸ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 45-46; 50-53my.

¹⁰⁹ J. Liszka, *Świadomość polityczna jako forma świadomości społecznej*, Warszawa-Katowice-Kraków 1980, s. 47.

i przedmiotami, zakodowanych najpełniej w języku”.¹¹⁰ Świadomość narodowa, jako powszechna i wspólna dla wszystkich członków określona wiedza o faktach, normach, wartościach i zwyczajach, tworząca obraz narodu i poczucie przynależności do niego, a także odróżniająca go od innych, jest wymieniana przez Edwarda Shilsa, jako jeden z głównych składników procesów narodotwórczych.¹¹¹ Może ona jednak przyjmować różnorodne odmiany, takie jak świadomość wspólnej więzi i dziedzictwa kulturowego narodu, świadomość wspólnego interesu narodowego czy świadomość historyczna, które wpływają na system wartości poszczególnych członków narodu. Odwołują się one do samoświadomości jednostki lub grupy. Tym samym jednostka posiadająca tożsamość narodową nie musi posiadać świadomości narodowej we wszystkich jej odmianach, ponieważ może nie posiadać danej wiedzy, a nawet nie zdawać sobie sprawy z pewnych wartości czy przekonań przypisanych narodowi, do którego należy. Aleksander Posern-Zieliński zwraca uwagę na to, że świadomość narodowa podobnie jak tożsamość narodowa jest kształtowana poprzez wychowanie i edukację, często silnie skupione wokół ideologii narodowej, która może być dodatkowo kreowana przez warunki polityczne.¹¹² Ta cecha rozróżnia świadomość narodową od tożsamości narodowej, która może być przypisana jednostce lub grupie mimo jej woli przez podmioty zewnętrzne lub funkcjonować w ogólnie przyjętej opinii społecznej.

Istotną rolę w tworzeniu tożsamości narodowej zajmuje także, oparta na silnej świadomości narodowej i wywodząca się z niej, sakralizacja narodu lub jego władzy. Uznanie wspólnoty narodowej za „naród wybrany” lub jej przywódców za „świętych”, czyli przemieszczenie sfer *sacrum* i *profanum*, odgrywa ogromną rolę w nadawaniu sensu wspólnoty i kreowaniu lojalności jednostek wobec władzy i narodu, a sama religia często zostaje zaprzęgnięta do realizacji czysto świeckich celów.¹¹³ W ten sposób naród staje się quasi-religijną wspólnotą, do której należą nie tylko jego żyjący członkowie,

¹¹⁰ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2003, s. 255.

¹¹¹ E. Shils, *Naród, narodowość i nacjonalizm a społeczeństwo obywatelskie*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” t. 1(8), 1996, s. 20; J. Kuczyński, *Indywidualność i ojczyzna. Filozoficzna problematyka kwestii narodowej*, Warszawa 1972, s. 35.

¹¹² A. Posern-Zieliński, *Etniczność: kategorie i procesy etniczne*, Poznań 2005, s. 54-55; A. Popielarczyk-Pałęga, *Tożsamość narodowa, tożsamość etniczna, identyfikacja narodowa jednostki. Rozważania metodologiczne na przykładzie środowisk polonijnych*, „Łódzkie Studia Teologiczne” t. 27, Łódź 2018, s. 15-16; J. Górski, *Problemy świadomości narodowej*, [w:] *Historia i świadomość narodowa*, W. Wesołowski (red.), Warszawa 1970, s. 37-38.

¹¹³ P. Ramet, *The Interplay of Religious Policy and Nationalities Policy in the Soviet Union and Eastern Europe*, [w:] *Religion and Nationalism in Soviet and East European Policies*, P. Ramet (red.), London 1989, s. 4.

ale także zmarli, a nawet jeszcze nienarodzeni. Towarzyszy temu kultywowanie mitów o boskim pochodzeniu narodu i jego przywódców, co stawia dany naród wyżej niż inne, a także upodabnianie języka codziennego do języka sakralnego.¹¹⁴ Naród zaczyna w tej sytuacji przypominać wspólnotę religijną, posiadającą własne bóstwa, rytuały, święte dni i inne klasyczne elementy religii. Jednocześnie wrogowie narodu ulegają dehumanizacji i demonizacji, zajmując miejsce złych sił. Może dochodzić nawet do sytuacji, w których jednostki będą w stanie poświęcić swoje życie na rzecz wspólnoty narodowej, co samo w sobie jest typowe dla stanu religijnego uniesienia.¹¹⁵ Richard Neuhaus zwraca uwagę, że to zjawisko jest szczególnie charakterystyczne dla „narodów, które znajdują się w trudnej sytuacji historycznej zmiany, czyli dla tych, które albo tracą siły, albo (...) stają się ofiarami historii, męczennikami, elementami historii zbawienia”.¹¹⁶

¹¹⁴ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 42.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 48, 52.

¹¹⁶ R.J. Neuhaus, *Naród a religia*, „Teologia Polityczna” nr 4, 2006-2007, s. 24-25.

1.2

Wybrane modele teoretyczne poczucia tożsamości narodowej

1.2.1

Typologizacja i model zdrowia tożsamości

Jak zostało opisane w poprzednim podrozdziale, problematyka tożsamości odnosi się zarówno do jednostki, jak i całych grup społecznych, umożliwiając jednostce kolektywne funkcjonowanie. Pojęcie tożsamości zbiorowej koncentruje się na relacji jednostka – kultura, będąc przyswojeniem przez jednostkę istotnych elementów kultury danej zbiorowości. Zgodnie z tym tożsamość narodowa, będąca przedmiotem niniejszych badań, wywodzi się z zachowań członków całej grupy społecznej określanej jako naród.¹¹⁷ Badacze zagadnienia tożsamości, dokonując refleksji naukowej i stawiając pytanie „w jaki sposób tworzy się tożsamość?” wypracowali modele teoretyczne powstawania poczucia tożsamości wśród jednostek, które odnoszą się również do genezy tożsamości narodowej i jednostek tworzących naród.¹¹⁸ Podstawową próbą systematyzacji badań nad tożsamością, jaką w 1973 roku zaproponował Richard H. Robbins był podział na trzy modele teoretyczne. Poza uporządkowaniem refleksji na temat tożsamości, miał on również wskazać na wieloaspektowość pojęcia i określić jego zakres w poszczególnych dziedzinach nauki. Późniejsze koncepcje odnosiły się bezpośrednio do tych modeli teoretycznych, które stały się najczęściej wymienianymi w literaturze przedmiotu i stanowią trzon badań nad tożsamością. Typologia zaproponowana przez Robbins obejmuje:

- model zdrowia tożsamości (*identity-health model*);
- model interakcyjny (*identity-interaction model*);
- model światopoglądowy (*identity world-view model*).¹¹⁹

Autor w niniejszej rozprawie skupił się także na czwartym modelu, który dotyczy bezpośrednio zagadnienia tożsamości narodowej i wydaje się istotny z perspektywy badań nad tożsamością narodową Koreańczyków w Koreańskiej Republice Ludowo-

¹¹⁷ J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja...*, s. 71.

¹¹⁸ Modele opisane w niniejszym rozdziale stanowią trzon badań nad tożsamością, jednak nie wyczerpują tematu. Modelami teoretycznymi tożsamości zajmowali się również m.in. Rom Harré, John Blacking czy Andrew Weigert. Autor niniejszej rozprawy ma świadomość, że koncepcji teoretycznych powstawania tożsamości jest znacznie więcej. Ze względu na ich liczbę nie sposób omówić ich wszystkich, dlatego skupia się na wybranych, najczęściej pojawiających się w literaturze przedmiotu modelach.

¹¹⁹ R.H. Robbins, *Identity, culture and behaviour*, [w:] *Handbook of Social and Cultural Anthropology*, J.J. Honigmann (red.), Chicago 1973, s. 1199-1222.

Demokratycznej – modelu konstruktywistycznym tożsamości. Typologia, którą reprezentuje między innymi Ernest Gellner i Zbigniew Bokszański łączy niejako elementy wszystkich trzech powyższych modeli tożsamości zaproponowanych przez Richarda H. Robbinsa, odnosząc je do tożsamości grupy społecznej jaką jest naród. To zagadnienie zostanie omówione w dalszej części niniejszego podrozdziału.¹²⁰

Pierwszy z modeli zaproponowanych przez Richarda H. Robbinsa – model zdrowia tożsamości – nawiązuje do wcześniejszych prac Erika H. Eriksona i dotyczy przede wszystkim sfery psychicznej jednostki. Zdaniem Robbinsa tożsamość jednostki dotyczy struktury osobowości wywodzącej się z okresów dzieciństwa i dojrzewania oraz związanych z nimi zaburzeń psychicznych i dostosowania się do otoczenia, które ma bezpośredni wpływ na jednostkę. Zgodnie z tym modelem tożsamość składa się z konkretnych identyfikacji, które są niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie i ograniczane są przez zaburzenia jednostek.¹²¹ Pierwszy model powstawania poczucia tożsamości narodowej dotyczy więc związku pomiędzy osobowością jednostki a społeczeństwem na gruncie psychoanalizy i pozostaje głównie w sferze badań psychologii.¹²²

Model zdrowia tożsamości wykorzystuje się także na gruncie badań nad tożsamością narodową w nawiązaniu do koncepcji osobowości zaprezentowanej przez Zygmunta Freuda. Nazywał on wyrażanie uczuć narodowych i krzewienie tożsamości narodowej przejawem nerwicy występującej w skali społecznej.¹²³ Podobne badania nad zaburzeniami psychicznymi w kontekście tożsamości narodowej prowadzili Erich Fromm i Teodor W. Adorno, którzy stwierdzili, że zaburzenia psychiczne mogą prowadzić do wykształtowania się osobowości autorytarnej, która stanowi podstawę nacjonalizmu. Ich zdaniem postawa nacjonalistyczna zaciera granicę pomiędzy jednostką a wspólnotą i prowadzi do podporządkowania się władzy, przejawiającej się w kulcie wodza, wielbieniu symboliki narodowej i więzów krwi.¹²⁴ Model zdrowia tożsamości sprowadza tożsamość narodową do ludzkiej psychiki i jej zaburzeń,

¹²⁰ Badania nad typem konstruktywistycznym tożsamości prowadzili również polscy badacze m.in. Zbigniew Bokaszański, Antonina Kłoskowska, Andrzej Nikitorowicz, Grzegorz Babiński czy Agnieszka Ostafińska-Konik.

¹²¹ R.H. Robbins, *Identity, culture and...*, s. 1202-1208; Z. Bokszański, *Tożsamość, interakcja, grupa...*, s. 26-30.

¹²² K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości. Identity. Some theoretical remarks*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” nr 6, Płock 2014, s. 61-63.

¹²³ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa w świetle...*, s. 117.

¹²⁴ E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, Warszawa 2008; T.W. Adorno, *Osobowość autorytarnej*, Warszawa 2010.

wskazując, że mechanizmy tworzenia i funkcjonowania tożsamości należy w dużej mierze rozpatrywać w kategoriach patologii. Ta koncepcja nie bierze pod uwagę więzi kulturowej jako istotnej z punktu widzenia wspólnoty narodowej.¹²⁵

1.2.2

Model interakcyjny

Drugi z modeli teoretycznych tożsamości zaproponowanych przez Richarda H. Robbinsa – model interakcyjny – skupia się na socjologicznym podejściu do teorii tożsamości. Oparty jest na relacyjności i konfrontacji „Ja – Inni”, a także „Ja – Obcy”. Zgodnie z teorią tożsamości społecznej zaproponowaną przez Henriego Tajfela i Johna C. Turnera podstawowym źródłem adaptacji człowieka w świecie społecznym jest kategoryzacja oparta na postrzeganiu różnic i podobieństw pomiędzy sobą a innymi jednostkami. Jak stwierdza Paweł Boski „nawet najprostsza procedura kategoryzacyjna powoduje pojawienie się faworyzowania grupy »swojej« i dyskryminowania grupy »obcej«”.¹²⁶ Zgodnie z tą koncepcją tożsamość narodowa jest tym silniejsza, im bliżej jednostce do swojej grupy narodowej i im dalej grupie, do której przynależy jednostka, do innych grup narodowych.¹²⁷ Jednostka w procesie interakcji społecznej przejmuje określone role, wartości i sposób postrzegania grupy oraz jej wyróżników spośród innych grup społecznych, wykorzystując do tego zasoby kulturowe i symboliczne. Tożsamość budowana w sposób interakcyjny stanowi zbiór poglądów, opinii oraz spostrzeżeń o sobie, związanych z pełnionymi rolami w społeczeństwie. Sprawia to, że jest ona zmienna i dynamiczna, a co za tym idzie może być wielokrotnie zmieniana i zależna od kontekstu podczas asymilacji jednostki w różnych grupach społecznych podczas jej życia. To zjawisko odróżnia model interakcyjny od modelu zdrowia tożsamości.¹²⁸ Jak stwierdza Małgorzata Melchior „kształtowanie tożsamości opiera się na mechanizmach rozpoznawania, definiowania, interpretowania siebie i innych

¹²⁵ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 145-146.

¹²⁶ P. Boski, *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, [w:] *Tożsamość a odmiennosc kulturowa*, P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), Warszawa 1992, s. 77.

¹²⁷ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa w świetle...*, s. 118.

¹²⁸ I.M. Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia...*, s. 55; E. Hałas, *Społeczny kontekst znaczeń w teorii symbolicznego interakcjonizmu*, Lublin 1987, s. 177-190.

w sytuacjach wzajemnych oddziaływań”.¹²⁹ Model interakcyjny opiera się na założeniu George’a H. Meada o pierwszeństwie wpływu społeczeństwa nad samoświadomością jednostki. Jak zauważa Mead „jednostka doświadcza siebie samej jako takiej nie bezpośrednio, lecz tylko pośrednio, przyjmując punkt widzenia innych członków tej samej grupy społecznej lub uogólniony punkt widzenia grupy społecznej, do której należy. (...) Występowanie osobowości zawsze zakłada doświadczenie innego. Osobowość nie mogłaby doświadczyć sama siebie”. Dzięki relacji łączącej jednostkę z narodem możliwe jest doświadczenie samego siebie. Zdaniem Meada jest to podstawowa forma nabywania tożsamości narodowej i poznawania świata społecznego.¹³⁰

1.2.3

Model światopoglądowy

Trzeci z modeli teoretycznych tożsamości opisanych przez Richarda H. Robbinsa nazywany jest modelem światopoglądowym lub społeczno-kulturowym i dotyczy sfery badań socjologicznych. Stwierdza on, że kluczowy wpływ na tożsamość, w tym tożsamość narodową oraz zachowanie jednostki ma kultura. Zawierają się w niej wartości, etosy i wzory kulturowe, przejawiające się jako przesłanki trwałej autopercepcji, ukształtowane wśród jednostek tworzących daną zbiorowość i żyjących w danym kontekście kulturowym. Jak stwierdza Zbigniew Bokszański, wywodzą się one z „cech struktury społecznej lub całościowo, antropologicznie pojmowanej kultury tejże zbiorowości”.¹³¹ Tym samym tożsamość narodowa w ujęciu światopoglądowym rozumiana jest poprzez sposób, w jaki jednostka – członek narodu – postrzega siebie, swoją tożsamość oraz przede wszystkim jak odbierają ją inni. To sprowadza się do stwierdzenia, że „tożsamość narodowa to odczuwane więzy przynależności do grupy określonej wyznacznikami kulturowymi”.¹³² Podkreśla się subiektywne odczucia własnej tożsamości, które jednak uzależnione są od kontekstu społecznego i ogólnych „osi, wokół których koncentrują jednostkowe sposoby postrzegania siebie”. Ujęcie społeczno-kulturowe definiuje tożsamość narodową jako identyfikację jednostki

¹²⁹ M. Melchior, *Społeczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego urodzonym w latach 1944-1955)*, Warszawa 1990; s. 36; K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości...*, s. 51-53.

¹³⁰ G.H. Mead, *Umysł, osobowość, społeczeństwo...*, s. 193.

¹³¹ Z. Bokszański, *Tożsamość, interakcja, grupa...*, s. 34.

¹³² P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 147 [za:] P. Boski, *O byciu Polakiem...*, s. 77.

z narodem, powstającą w wyniku nabywania wiedzy na temat własnego narodu, która staje się nacechowana emocjonalnie. Nierzadko dotyczy ona także szerszego kontekstu i rozważań jednostek nad warunkami ich życia, przemianami wartości kulturowych i ich konsekwencjami.¹³³ Z tego powodu ten model tożsamości używany jest najczęściej podczas badań nad zmianami poczucia tożsamości narodowej, zachodzącymi w społeczeństwach ponowoczesnych i obejmuje aspekt emocjonalno-oceniający, definiowany jako poczucie tożsamości, aspekt poznawczy, czyli wiedzę na temat przynależności i wspólnoty narodowej, a także aspekt behawioralny, koncentrujący działania związane z poczuciem bycia członkiem narodu.¹³⁴ Do tego modelu zaliczają się również badania nad zależnością procesów społeczno-politycznych w państwach na kształtowanie się tożsamości narodowych, które są przedmiotem niniejszej pracy. Z tego powodu model światopoglądowy, zaprezentowany przez Richarda H. Robbinsa, był najczęściej wykorzystywany przez autora.

1.2.4

Model konstruktywistyczny

Czwartym modelem, który stał się jednym z najpopularniejszych i najchętniej wykorzystywanych we współczesnych badaniach nad tożsamością, coraz częściej pojawiającym się w literaturze naukowej, jest model konstruktywistyczny tożsamości narodowej. Jest on nazywany również modelem politologicznym lub tożsamości konstruowanej, ponieważ podkreśla istotną rolę działań politycznych dla wykształcenia się konkretnej tożsamości narodowej. Również metody stosowane przez badaczy są w przypadku modelu konstruktywistycznego odmienne od tych stosowanych w opisanych wcześniej modelach. Powszechnie wykorzystuje się metody badań dyskursu, analizę treści propagandowych, dokumentów i wywiadów, co również zostało wykorzystane w niniejszej rozprawie.¹³⁵ Choć, jak zostało wcześniej określone, model tożsamości konstruowanej odbiega w swoich założeniach od scharakteryzowanych wcześniej stanowisk badawczych, to w rzeczywistości skupia on w sobie część ich elementów. Łącząc znaczenie wartości światopoglądowych (kulturowych), interakcji

¹³³ *Ibidem*, s. 147.

¹³⁴ *Ibidem*, s. 147-148; Z. Bokszański, *Tożsamość jednostki*, „Kultura i Społeczeństwo”, t 32 nr 2 1988, s. 11; K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości...*, s. 63.

¹³⁵ Model ten jest wiązany z naukami o polityce, jednak jest również powszechnie wykorzystywany między innymi w badaniach historycznych, socjologicznych i psychologicznych, opierając się na szeregu perspektyw badawczych; P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 384-385.

społecznych występujących w narodzie oraz sfery psychicznej jednostki opartej na modelu zdrowia tożsamości, jednocześnie nie koncentruje się na kluczowym znaczeniu historycznych więzi narodowych, kulturowych czy etnicznych. Wykorzystuje jednak ich elementy, nadając im odrębny charakter. Tym samym model konstruktywistyczny opiera się na założeniu, że rzeczywistość społeczna i tożsamość narodowa nie zostały wykształcone w toku długiego procesu historycznego i kulturotwórczego zależnego od interakcji zachodzących w danym społeczeństwie, ale mogą być konstruowane, wytwarzane i zmieniane, głównie przez władze polityczne, w różnych okresach historycznych z uwzględnieniem różnych celów i z użyciem różnych „zabiegów konstrukcyjnych”.¹³⁶ Zgodnie z podejściem reprezentowanym w naukach politycznych, konstrukcja tożsamości narodowej zależy od funkcji, jaką ma pełnić.¹³⁷ W tym ujęciu należy więc traktować tożsamość narodową w kategoriach instrumentalnych, jako zjawisko złożone i zróżnicowane.

Ernest Gellner, który zaprezentował i uszczegółowił założenia modelu konstruktywistycznego zakładał, że charakterystyka konstruowanej tożsamości narodowej nie musi odzwierciedlać „historycznie ukształtowanego stylu życia narodu i indywidualnych cech jego kultury”, a samo konstruowanie tożsamości traktował w kategoriach opresji i narzucania władzy pozostałym członkom narodu dla realizowania celów politycznych.¹³⁸ Jak dodaje inny badacz, Manuel Castells, „tożsamość jest dla ludzi źródłem sensu i doświadczenia”. W tym miejscu należy zaznaczyć, że przez „tożsamość” Castells rozumie „proces konstruowania sensu na podstawie pewnego atrybutu kulturowego lub powiązanego zbioru atrybutów kulturowych, któremu przyznaje się pierwszeństwo przed innymi źródłami sensu”, a pojęcie „sensu” definiuje jako „dokonywaną przez aktora społecznego symboliczną identyfikację celów jego działania”.¹³⁹ Idąc tym tokiem myślenia tożsamość w ujęciu konstruktywistycznym nie powstaje w próżni, ale jest konstruowana. Fundamentem tej konstrukcji są zróżnicowane źródła, takie jak kultura, historia, biologia, język, geografia, instytucje państwa, normy i wartości, pamięć zbiorowa, religia oraz aparat władzy, które oddziałują na emocje i działają pobudzająco na odczuwanie przez

¹³⁶ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe...*, s. 122-123.

¹³⁷ Podstawowymi funkcjami konstruowania tożsamości są mobilizacja, integracja i legitymizacja polityczna.

¹³⁸ Do innych badaczy nurtu konstruktywistycznego należą Samuel N. Eisenstadt, Prace B. Anderson, Erick Hobsbawm, Terence Ranger oraz Bernhard Giesen; I.M. Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia...*, s. 57; E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991, s. 73-74.

¹³⁹ M. Castells, *Siła tożsamości*, [w:] *Wiek informacji...*, s. 22-23.

członków narodu wspólnych więzi. Istniejąca w postaci dyskursu treść tożsamości jest zawarta w kulturze symbolicznej i podtrzymuje odrębność wobec innych narodów. Jako taka powinna polegać na reprodukcji. Jej istnienie jest warunkowane przez czynniki społeczne, polityczne i gospodarcze. Nie stanowi tym samym stałego wzorca kulturowego, lecz jest nietrwała oraz zmienna w czasie i przestrzeni, jednak może ulegać stosunkowo szybkim zmianom. Zbigniew Bokszański jest zdania, że nie trzeba zbierać opinii członków narodu, żeby móc poznać ich tożsamość narodową, ponieważ zawiera się ona w trwałych symbolach oraz wartościach, uznanych za najważniejsze dla danego narodu.¹⁴⁰

Odnosząc się do spostrzeżeń Anthonego Giddensa, który łączył tożsamość z refleksyjnością członków narodu, Castells ogranicza grupę, która cechuje się refleksyjnością w narodzie, stwierdzając że przysługuje ona wyłącznie elicie władzy. W związku z tym proces konstruowania tożsamości narodowej przebiega wzdłuż dwóch osi – fundamentalnej roli stosunków władzy w społeczeństwie, poprzez którą „społeczne konstruowanie tożsamości zawsze następuje w kontekście wyznaczonym przez stosunki władzy” oraz stopnia korelacji znaczenia i zasięgu symbolicznej treści tożsamości narodowej z podmiotem ją kształtującym. Manuel Castells opisywał teorię konstruktywistyczną pytaniem „kto i po co konstruuje tożsamość zbiorową?”.¹⁴¹ Należy zaznaczyć jednak, że proces konstruowania tożsamości musi zostać jak najdokładniej ukryty przez elity rządzące, ponieważ jego uświadomienie i poczucie konstrukcyjnego charakteru tożsamości może spotkać się z brakiem tolerancji ze strony członków narodu.¹⁴²

Zgodnie z opisanymi powyżej założeniami teorii konstruowania tożsamości narodowej Manuel Castells wyszczególnił jej trzy formy: „tożsamość legitymizująca”, „tożsamość oporu” oraz „tożsamość projektu”.¹⁴³ Różnią się one źródłem tożsamości, podmiotem ją konstruującym oraz jej formą, cechami i rezultatami. Opiera się to na wytworzeniu przez elitę danego narodu takiej tożsamości, która legitymizowałaby jej władzę. Tożsamość oporu charakteryzuje się kształtowaniem przez samych członków narodu, którzy stoją w opozycji do innych, narzucanych im z zewnątrz tożsamości, które powodują u nich poczucie stygmatyzacji, dewaluacji wartości i pogarszającego się

¹⁴⁰ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 41; Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe...*, s. 65-66.

¹⁴¹ M. Castells, *Sila tożsamości*, [w:] *Wiek informacji...*, s. 23.

¹⁴² Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe...*, s. 51.

¹⁴³ M. Castells, *Sila tożsamości*, [w:] *Wiek informacji...*, s. 23-24.

położenia narodu. Stawiają oni opór przeciwko odmiennym zasadom. Ten oddolny rodzaj kształtowania tożsamości może być jednak również inspirowany przez elity danego narodu. Castells nazwał go „wykluczaniem wykluczających przez wykluczonych”, które powoduje wzmocnienie więzi narodowej i jest „być może najważniejszym typem budowania tożsamości” we współczesnych społeczeństwach.¹⁴⁴ Tożsamość projektu zakłada zaś włączenie do tradycyjnych wartości takich jak religia, kultura, terytorium, symbole narodowe i tym podobne nowoczesnych kodów kulturowych, które mogą być oddolne, ale także zaplanowane i wytworzone od początku przez elity narodu. Przybierają one często formę ruchów społecznych, idei i ideologii.¹⁴⁵

Ujęcie konstruktywistyczne jest głównym modelem teoretycznym tożsamości narodowej przyjętym przez autora w niniejszej rozprawie, charakteryzującym nauki o polityce. Uznaje ono tożsamość za główny czynnik kierujący zachowaniem państwa i przedstawicieli jego władz, jak również interakcjami interpersonalnymi oraz międzynarodowymi. Jak stwierdza Joanna Beczkowska: „Tożsamość aktora w stosunkach międzynarodowych łączy się ze zbiorem praktyk dyskursywnych i charakterystycznych form zachowania, w tym specyficznej reakcji na innych i prowadzenia polityki opartej o własny wzorzec kulturowy”.¹⁴⁶ Zostanie to omówione szerzej, w sposób wieloaspektowy w kolejnym podrozdziale.

¹⁴⁴ *Ibidem*, s. 24.

¹⁴⁵ E. Firlit, *Konstruowanie tożsamości w społeczeństwie późnej nowoczesności*, [w:] *Wspólnota i tożsamość*, E. Firlit (red.), Warszawa 2019, s. 172-177.

¹⁴⁶ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 43.

1.3

Etapy konstruowania poczucia tożsamości narodowej

1.3.1

Upolitycznienie wspólnoty wyobrażonej narodu

Konstruowanie tożsamości narodowej, jak zostało to opisane w poprzednim podrozdziale, stanowi złożony i wieloaspektowy proces. Samo dziedzictwo kulturowe nie przekształca w prosty sposób społeczeństw w narody o uformowanej tożsamości, ale jest elementem, który może zostać wykorzystany w procesie kształtowania tożsamości narodowej. Składa się na niego wiele etapów i działań, zarówno oddolnych, jak i tych prowadzonych wśród elity politycznej danego narodu, które ostatecznie, poprzez nadawanie znaczeń, mają wytworzyć polityczno-kulturowy konstrukt prowadzący do odczuwania w konkretny sposób tożsamości narodowej przez jego członków. Stanowi on pewną całość wspólną dla całego narodu, jednak jego wpływ jest nierównoważny i uwarunkowany poprzez cechy społeczne, kompetencje, wiedzę i status poszczególnych jednostek, ponieważ warunki kulturowe, w jakich wychowywany jest człowiek, wpływają na zachowanie, jednak nie pozbawiają indywidualności czy wolnej woli.¹⁴⁷ Tym samym tożsamości narodowej nie można narzucić, zredukować do wybranego elementu czy szybko wzbudzić.¹⁴⁸ Aby jej kształtowanie było skuteczne należy stale ją reprodukować, umacniać, pielęgnować i podsycać jej odczuwanie, doprowadzając do sytuacji, w której jednostka sama zacznie chcieć uczestniczyć w tym procesie, a nawet dobrowolnie włączy się w jego reprodukcję. Sam proces konstrukcji i rekonstrukcji tożsamości Dariusz Niedźwiedzki porównał do zjawiska migracji. Wykazał on podobieństwo pomiędzy migracją jako fizycznym przeniesieniem jednostki a głęboką zmianą tożsamościową, w której ludzie choć pozostają w tym samym miejscu, to transformacji ulega całe ich otoczenie. W obu procesach zmiana dotyczy warunków kulturowych, społecznych, ekonomicznych i politycznych.¹⁴⁹ Wobec tego badanie znaczenia tożsamości narodowej w naukach o polityce, a w szczególności w stosunkach międzynarodowych, wymaga nie tylko analizy stosunków międzypaństwowych i przypisanych ról, takich jak sojusznik czy

¹⁴⁷ I.M. Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia...*, s. 20.

¹⁴⁸ A. Smith, *National Identity...*, s. 143-144.

¹⁴⁹ D. Niedźwiedzki, *Władza – Tożsamość – Zmiana...*, s. 19.

wróg, które definiują te relacje, ale przede wszystkim polityki wewnętrznej danego państwa.¹⁵⁰ To tożsamość narodowa i odpowiedzialność władz państwowych przed społeczeństwem stanowi swego rodzaju pryzmat oraz w znacznej mierze kieruje zachowaniem państwa na arenie międzynarodowej. W związku z tym w niniejszej rozprawie autor skupił się również na związku polityki wewnętrznej z kształtowaniem tożsamości, zgodnie z przyjętym założeniem, że tożsamość narodowa jest kształtowana w odniesieniu do aktorów zewnętrznych, jednak wpływa także i jest narzędziem polityki wewnętrznej, prowadzonej przez elity polityczne danego narodu.¹⁵¹

W ślad za Benedictem Andersonem należy podkreślić, że narody jako zbiory osób połączonych wspólną kulturą i świadomością jej istnienia, a także wolą przynależności, nie są trwałymi i odwiecznymi wspólnotami, a raczej upolitycznionymi konstruktami, które realizują cele władzy.¹⁵² Anderson stwierdził, że „naród jest wspólnotą wyobrażoną, ograniczoną i suwerenną, a nie realnym bytem”. Jej członkowie są połączeni ze sobą poprzez wyobrażenie o istnieniu wspólnoty. Żaden z nich nie zna wszystkich pozostałych, a mimo to posiada poczucie związku z nimi i przynależności do grupy.¹⁵³ Utworzenie oraz późniejsze upolitycznienie wspólnoty wyobrażonej narodu jest formą budowy społeczeństwa oraz pierwszym etapem w procesie konstruowania poczucia tożsamości narodowej. Docelowo ma ona sprawić, że osoby, które są sobie całkowicie obce, zaczną postrzegać siebie jako członków jednego narodu i znajdą wyobrażone punkty łączące je ze sobą, z których najważniejszym z punktu widzenia władzy jest wspólny interes narodowy. Stworzenie wspólnoty wyobrażonej wymaga jednak legitymizacji władzy, która osiągana jest najczęściej w procesie mitologizacji i ma miejsce głównie podczas powstawania nowych państw. Tworzenie i odtwarzanie tradycji można również zaobserwować przy przekształcaniach istniejących wcześniej państw, kiedy część symboli staje się nieaktualna.¹⁵⁴ Craig

¹⁵⁰ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 58-59.

¹⁵¹ Wcześniej takie podejście badawcze zaproponował między innymi Ted Hopf, [Patrz:] T. Hopf, *Constructivism All the Way Down*, „International Politics” 2000 no. 37, s. 369-378.

¹⁵² Odmienne zdanie prezentują między innymi Walker Connor, Paweł Ścigaj i Antonina Kłoskowska, którzy podkreślają historyczny charakter narodu i długi proces w historii, w którym wykształciły się narody. Ich zdaniem narody powstały w pewnych okolicznościach na bazie wspólnot etnicznych. Zgodnie z tą koncepcją główną cechą spajającą narody jest wspólne pochodzenie, prowadzące do integracji; W. Connor, *The timelessness of nation*, „Nations and Nationalism” 2004 t. 10(1/2), s. 37; P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 125-126.

¹⁵³ B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997, s. 6, 19-21.

¹⁵⁴ A. Walicki, *Nacjonalizm i społeczeństwo obywatelskie w teorii Ernesta Gellnera*, [w:] *Idee a urządzanie świata społecznego. Księga jubileuszowa dla Jerzego Szackiego. Zbiór rozpraw*, E. Nowicka,

Calhoun zwraca uwagę, że „nawet tradycje na pozór bardzo trwałe mogą zostać przerwane i przekształcone, jeśli zmieniają się okoliczności i praktyczne cele działalności”.¹⁵⁵ Ernest Gellner sprowadza ten aspekt wyłącznie do polityki i stwierdza, że konstruowanie narodów, to właściwie narzucanie władzy pewnym grupom ludzi, które jest bardzo skutecznym środkiem kontroli ich zachowania.¹⁵⁶ Paweł Ścigaj dodaje, że „narody są zawsze w jakimś stopniu upolitycznione i realizują mniej lub bardziej wyraźne cele władzy”.¹⁵⁷ Przyjmując tę perspektywę Joanna Beczkowska stawia zasadne pytanie: „w jaki sposób elity polityczne zawłaszczają historię, mity, symbole, więzi etniczne do mobilizowania ludzi, do realizowania nacjonalistycznych działań?”. Odpowiedź na nie można znaleźć w koncepcji zaproponowanej przez Erica Hobsbawma opartej na „wynajdywaniu tradycji”. Pojęcie to oznacza zbiór praktyk, które w sposób symboliczny są realizowane poprzez powtarzany systematycznie rytuał i wpływają na wartości społeczne oraz stanowią uzasadnienie i oparcie dla politycznych roszczeń. Najistotniejszą kwestią jest regularność w jego powtarzaniu, która sprawia wrażenie ciągłości z przeszłością i poczucie istnienia „wynalezionej tradycji” od dawna oraz przypisanie wybranym elementom „wielkiej i znaczącej” roli.¹⁵⁸ Powtarzalność pozwala jednak również wprowadzać zmiany, uzupełniając i dostosowując tradycje do nowych okoliczności.¹⁵⁹ Istotny jest też selektywny wybór elementów tradycji, który łączy w sobie nie tylko „wynajdywanie” nowej tradycji, ale także „zapominanie” i „wymazywanie” starej, jak również czerpanie z niej wybranych fragmentów, dostosowywanych do nowych warunków. „Wynajdywanie tradycji” w ramach tworzenia wspólnoty wyobrażonej, spełnia przede wszystkim funkcję polityczną, integrując wspólnoty narodowe, jednak by zachować jej autentyczność, wymaga dobrowolności, wiary i identyfikacji z nią członków wspólnoty.¹⁶⁰

Proces konstruowania tożsamości jest relacją zachodzącą pomiędzy narodem a jego elitą, w tym władzą polityczną. Klasyfikacja świata, ogólnospołeczne nadawanie i porządkowanie znaczeń pozwala zdefiniować członków narodu w obowiązującej

M. Chałubiński (red.), Warszawa 1999, s. 254; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 25-26.

¹⁵⁵ C. Calhoun, *Nacjonalizm*, Warszawa 2007, s. 57.

¹⁵⁶ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm...*, s. 73-74.

¹⁵⁷ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 122.

¹⁵⁸ E. Hobsbawm, *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji*, [w:] *Tradycja wynaleziona*, E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), Kraków 2008, s. 10-12, 21-22.

¹⁵⁹ D. Niedźwiedzki, *Władza – Tożsamość – Zmiana...*, s. 16.

¹⁶⁰ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 26-27; E. Hobsbawm, *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji...*, s. 10-16.

rzeczywistości lub przygotować na nową rzeczywistość, która ma zostać dopiero ukształtowana. Tworzy porządek społeczny i integruje zbiorowość narodową. W tym kontekście konstruowanie tożsamości narodowej wiąże się ze stosunkiem zależności i podporządkowania jednostek, które budują grupę społeczną, jaką jest naród, władzy politycznej, wyznaczając jej stosunki.¹⁶¹ Przyjmując jako główny cel władzy politycznej egzekwowanie posłuchu i podporządkowanie sobie woli jednostek, należy podkreślić znaczenie opisanego wcześniej poczucia dobrowolności, które jest konieczne w procesie kształtowania tożsamości. Choć, jak zwraca uwagę Paweł Ścigaj, tożsamość nie jest kształtowana w sposób „demokratyczny”, ale jest celowo „tworzona”, to jednostka musi podzielać prezentowane przez władze wartości i być przekonana, że przywódcy są racjonalni w swoich działaniach.¹⁶² Pozwala to na zdobycie przez władze wpływu, rozumianego jako zdolność do skutecznego zastosowania swojej władzy w systemie społecznym.¹⁶³ Istotny jest również długofalowy skutek działań władz politycznych, które są czasowe i po jakimś czasie mogą się zmienić, najczęściej jednak jej wpływ ideologiczny na jednostki tworzące naród trwa również po ich odejściu. Jak stwierdza Dariusz Niedźwiedzki, w tym procesie natura traci kontrolę nad jednostką, która staje się domeną kultury i polityki zawierającej jasno określone normy i wartości przekazywane z pokolenia na pokolenie. Stosunek jednostki do władzy politycznej w procesie kreowania tożsamości pozwala na uporządkowanie lub czasem nawet narzucenie sposobu myślenia, wartości i postaw wobec konkretnych zjawisk, zgodnie z przyjętym wewnątrz schematem, który dla zewnętrznych obserwatorów może być nie tylko niezrozumiały, ale także nieakceptowalny.¹⁶⁴ Peter Burke stwierdza wprost, że „tożsamość jawi się jako system kontroli, system osiągnięcia celów przez dopasowanie zewnętrznych sygnałów do wewnętrznego standardu, narzuconego przez kulturę”.¹⁶⁵ Georges Balandier podkreśla jednocześnie znaczenie tego zjawiska, które jego zdaniem „występuje w każdym systemie społecznym”, a „władza jako instytucja ma do spełnienia istotną społeczną rolę wprowadzania i podtrzymania porządku społecznego”.¹⁶⁶ Tożsamość narodowa wspomaga funkcjonowanie państwa zapewniając mu ciągłość trwania. W ten sposób zwraca on uwagę na fakt, że

¹⁶¹ Z. Mach, *Symbols, Conflict and Identity. Essays in Political Anthropology*, Albany 1993, s. 5.

¹⁶² P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 156.

¹⁶³ N.T. Clark, P.I. Leif, *Community Power and Decision-Making*, *Current Sociology*, vol. XX, no. 2, 1972, s. 19.

¹⁶⁴ D. Niedźwiedzki, *Władza – Tożsamość – Zmiana...*, s. 86-87; 107.

¹⁶⁵ P.J. Burke, *Identity Process and Social Stress*, „*American Sociological Review*” vol. 56, 1991, s. 837.

¹⁶⁶ G. Balandier, *Political Anthropology*, London 1970, s. 36.

kształtowanie tożsamości i oddziaływanie władzy jest niezwykle istotne w sytuacji zmiany społecznej i tworzenia nowego porządku w państwie. Podsumowując, naród uzyskuje pełnię swojej tożsamości narodowej wywodzącej się z kultury poprzez organizację polityczną. Shaul Shenhav zawęził nawet tożsamość do roli polityków w jej kształtowaniu, zaznaczając, że wprawdzie koncentruje się ona na sferze kultury, jednak jej zasadniczym podmiotem kształtującym są zawsze politycy i ich decyzje.¹⁶⁷ Jak zauważa Ernest Gellner, ten proces przebiega zwykle dużo sprawniej, jeśli dotyczy homogenicznego państwa narodowego, czyli zamieszkiwanego głównie przez jeden naród, w którym odsetek innych narodów stanowi mniej niż 5% całości społeczeństwa. Umożliwia to wykształcenie nacjonalizmu, który pozwala umocnić władzę i strukturę narodu.¹⁶⁸

1.3.2

Nacjonalizm i schemat „my – inni”

Znaczenie nacjonalizmu dla kształtowania tożsamości narodowej stanowi istotny obszar badań w naukach społecznych, w szczególności politologii. Pojęcie to odnosi się przede wszystkim do poczucia przynależności do danego narodu, który traktowany jest jako najważniejszy i ostateczny podmiot życia społecznego oraz wyobrażeń na jego temat tworzonych przy pomocy specjalnego kodu kulturowego, który ma kształtować postawy członków wspólnoty zgodnie z interesem narodu.¹⁶⁹ Wychodzi ono poza granice polityki i dotyczy także kultury i tożsamości. Nacjonalizm rozumie się również poprzez symbolikę narodową oraz czynnik praktyczny obejmujący działania społeczne i polityczne na rzecz danego narodu, zgodnie z założeniem, że każdy naród ma prawo do samostanowienia.¹⁷⁰ Jak zwrócił uwagę Anthony Smith, trzema celami nacjonalizmu są: autonomia narodowa, jedność narodowa i tożsamość narodowa, a „bez odpowiedniego poziomu tych trzech elementów naród nie może przetrwać”.¹⁷¹ Tak rozumiany nacjonalizm tworzy podstawy kolektywnej tożsamości, która staje się funkcjonalna i jest często wykorzystywana przez władze polityczne do konstruowania

¹⁶⁷ S. Shenhav, *Once upon a time there was a nation. Narrative conceptualization analysis. The concept of „nation” in the discourse of Israeli Likud Party Leaders*, „Discourse and Society” nr 15(1), 2004, s. 83-96.

¹⁶⁸ E. Gellner, *Nacjonalizm*, „Theory and Society” vol. 10(6), 1981, s. 757; M. Waldenberg, *Narody zależne i mniejszości...*, s. 34.

¹⁶⁹ C. Calhoun, *Nacjonalizm...*, s. 15.

¹⁷⁰ P. Lawrence, *Nacjonalizm. Historia i teoria*, Warszawa 2005, s. 12.

¹⁷¹ A.D. Smith, *Nacjonalizm. Teoria, historia, ideologia*, Warszawa 2007, s. 21.

i umacniania tożsamości narodowej.¹⁷² „Działanie »dla dobra narodu« nie tylko może legitymizować władzę, ale również służyć jako usprawiedliwienie dla zachowań uznawanych za nieetyczne, jednak używanych najczęściej w momencie kryzysu lub konfliktu, w tym dla użycia przemocy wobec realnych lub wymagowanych wrogów”.¹⁷³ Jednak głównym celem nacjonalizmu jest zjednoczenie narodu i umocnienie jego spistości oraz tożsamości przy odwołaniu się do emocji. Jest on często traktowany jako projekt budowy społeczeństwa i prezentuje cały pakiet zunifikowanych poglądów, ocen, norm postępowania i wartości, które władze chciałyby zakorzenić w społeczeństwie jako wzór do naśladowania.¹⁷⁴ Paweł Ścigaj nazywa nacjonalizm „klejem spajającym grupy i wspólnoty zamieszkujące określone terytorium”.¹⁷⁵ Może przyjmować formę „nacjonalizmu gorącego”, skupionego na mitach narodowych i przyjmującego niekiedy formę agresywnego kultu i poświęcenia, który najczęściej prowadzi do podporządkowania wobec władzy, które wyraża się w kulcie wodza, skrajnemu uwielbieniu symboliki narodowej i podkreślaniu więzów krwi i nierzadko łączy się z rasizmem, wrogością i ksenofobią, ale także „nacjonalizmu zimnego”, reprodukującego tożsamość narodową w codziennych praktykach, sposobie życia i rytuałach członków narodu.¹⁷⁶ Codzienna reprodukcja tożsamości zostanie omówiona szerzej w dalszej części rozprawy.

W badaniach nad nacjonalizmem istotne znaczenie, szczególnie w kontekście niniejszej rozprawy, ma przyjmowana perspektywa. Teoria nacjonalizmu opiera się na optyce europejskiej, gdzie powstawały pierwsze nacjonalizmy, ukształtowane na gruncie chrześcijańskim z uwzględnieniem wpływu islamu. Zaś nacjonalizm w Azji często niesłusznie traktowany jest jako drugorzędna kopia zachodniego. Na azjatycki system wartości kluczowy wpływ miały jednak cztery różne systemy moralne: buddyzm, hinduizm, islam i konfucjanizm, które dodatkowo w wyniku kolonizacji, a w późniejszym okresie globalizacji, uległy fuzji z wartościami zachodnimi.¹⁷⁷

¹⁷² J. Habermas, *Obywatelstwo a tożsamość...*, s. 10.

¹⁷³ Więcej patrz: L.A. Coser, *Funkcje konfliktu społecznego*, Kraków 2009; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 19.

¹⁷⁴ D. Langewiesche, *Naród, nacjonalizm, państwo narodowe. Stan i perspektywy badań*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” nr 20, 2002, s. 12-22; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 1-24.

¹⁷⁵ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 123; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 102-108.

¹⁷⁶ R.T. Schatz, E. Staub, H. Lavine, *On the varieties of national attachment. Blind versus constructive patriotism*, „Political Psychology” vol. 20(1), 1999, s. 168-169; P. Boski, *O byciu Polakiem...*, s. 72-73; R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 34; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 20; K. Skarżyńska, *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Warszawa 2005, s. 281.

¹⁷⁷ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 32-41.

Zwrócili na to uwagę Samuel N. Eisenstadt i Bernhard Giesen uwzględniając mieszankę źródeł tożsamościowych w różnych kulturach. W swojej publikacji „The construction of collective identity” podkreślili oni fakt, że nacjonalizm w różnych częściach świata wyrasta z odmiennych wzorców lub miesza się z wieloma elementami, co ma miejsce przede wszystkim w tożsamości narodów azjatyckich, w szczególności tych, które wyrastają z tradycji konfucjańskiej.¹⁷⁸ Aby dokładniej wyróżnić cechy nacjonalizmów azjatyckich i uniknąć europocentryzmu należy zwrócić uwagę na cechy odróżniające azjatyckie systemy społeczno-polityczne od europejskich z uwzględnieniem ich historii, tradycji i warunków w jakich były konstruowane. Takie stanowisko przyjęli między innymi Stein Tønnesson, Hans Antlöv i Dawa Norbu – badacze specjalizujący się w nacjonalizmach afrykańskich i azjatyckich.¹⁷⁹ W swoich badaniach wzięli oni pod uwagę również fakt, że Azja sama w sobie również nie może być opisywana przez pryzmat całości kulturowej i cywilizacyjnej, ponieważ jako taka nie istnieje i stanowi jedynie obszar geograficzny. Ma to związek ze wspomnianą wcześniej specyfiką tego kontynentu złożonego z wielu narodów, które w przeciwieństwie do specyfiki europejskiej mają charakter osobnych cywilizacji. Możemy mówić w tym wypadku o cywilizacji indyjskiej (hinduskiej), zbudowanej na wartościach wynikających przede wszystkim z buddyzmu, czy chińskiej zakorzenionej w konfucjanizmie, który większy nacisk kładzie na hierarchię społeczną i kolektywne dobro ogółu społeczeństwa. Specyfika nacjonalizmów azjatyckich wynika również z ich dualistycznego charakteru, który z jednej strony dąży do pełnej suwerenności, wynikającej z czasów kolonializmu, a z drugiej strony cechuje się przyjmowaniem zachodnich wzorców.¹⁸⁰

Opisane powyżej podejście badawcze do nacjonalizmu wskazuje, że powinien być traktowany jako zjawisko uniwersalne, które występuje w różnych regionach świata, jednak jest zróżnicowane ze względu na wpływy kulturowe i historię poszczególnych narodów. Taką perspektywę przyjmuje autor niniejszej rozprawy w swoich badaniach nad północnokoreańską tożsamością narodową i jej podwalinami.

Istotną rolę w procesie konstruowania i umacniania tożsamości narodowej poprzez nacjonalizm, obok integracji wokół symboli narodowych, stanowią granice oddzielające „nas” od „innych” na zasadzie podobieństw i różnic stawianych w kategoriach kultury,

¹⁷⁸ S.N. Eisenstadt, B. Giesen, *The construction of collective identity*, „Archives Européennes de Sociologie” vol. 36(1), 1995, s. 85-102.

¹⁷⁹ S. Tønnesson, H. Antlöv, *Asia in theories of nationalism and national identity*, [w:] S. Tønnesson, H. Antlöv (red.), *Asian Forms of the Nation*, Routledge, London 2013; D. Norbu, *Culture and the politics of Third World nationalism*, London 1992, s. 864-867.

¹⁸⁰ *Ibidem*, s. 864-867; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 32-41.

zwyczajów, wartości i innych elementów wskazujących na istnienie swojskości i obcości. Odróżnianie swojej grupy narodowej od innych przebiega w ramach procesu tworzenia samoidentyfikacji oraz samokategoryzacji z użyciem symbolicznych granic i skupia się na rolach, z którymi w swoim narodzie identyfikowana jest dana jednostka.¹⁸¹ Każde poczucie siebie lub swojej grupy zakłada więc istnienie innych, zewnętrznych grup. Alexander Wendt przenosi schemat wzajemnej zależności na linii „my – inni” na grunt państwowy i wykazuje, że idee, jakimi kieruje się państwo w polityce międzynarodowej, mogą być wprost zaczerpnięte z tożsamości narodowej i wpływają w sposób pozytywny, w postaci współdziałania lub negatywny, wyrażany w konfliktowości, na relacje z innymi państwami. W ten sposób przyjmują one formę przyjaciela lub wroga dla całego narodu, nierzadko odnosząc się bezpośrednio do podstaw tożsamości danego narodu.¹⁸² Tym samym proces kształtowania tożsamości narodowej przebiega nie tylko wewnętrznie opierając się na kulturze, narodowych mitach, terytorium itd., ale również zewnętrznie w wyniku interakcji i odniesienia swojego narodu do innych. Należy zauważyć, że pojęcie „inny”, w tym przypadku może odnosić się nie tylko do grup zewnętrznych – innych narodów, ale również do grup wewnątrz państwa, które uznane zostaną za obce lub nawet wrogie. To, co reprezentuje własna grupa uważane jest za normalne, zaś wszystko co wiąże się z odstępstwem od normalności łączone jest z „innym”. Inaczej mówiąc wspólnota budowana jest na różnicy wobec tego czym dany naród nie jest.¹⁸³ Może to dotyczyć nie tylko różnicy rzeczywistej, ale także wyobrażonej, która podobnie jak przy tworzeniu omówionych w poprzednim podrozdziale „wspólnot wyobrażonych”, może być kształtowana poprzez działania władz politycznych. „Inny” postrzegany jest najczęściej jako źródło zagrożenia i może stanowić punkt dystansowania się od prezentowanych przez niego wartości, lecz może również stanowić przykład inspiracji i prowadzić do przejęcia pewnych cech „innego”, uznanych za wartościowe, które mają pomóc w osiągnięciu świadomości istnienia własnego narodu.¹⁸⁴ Konstruowanie granic na zewnątrz narodu można uznać za przejaw ukształtowania względnie spójnego obrazu

¹⁸¹ J.E Stets, P.J. Burke, *Identity Theory and Social Identity Theory*, „Social Psychology Quarterly”, vol. 63 no. 32000, s. 226-233.

¹⁸² Więcej patrz: L.A. Coser, *Funkcje konfliktu społecznego...*; A. Wendt, *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, 2018, s. 215; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 70-78.

¹⁸³ A. Triandafyllidou, *Nations, Migrants and Transnational Identifications: An Interactive Approach to Nationalism*, [w:] *The Handbook of Nations and Nationalism*, G. Delanty, K. Kumar (red.), London 2006, s. 285-286.

¹⁸⁴ T.L. Phillips, *Symbolic boundaries and national identity in Australia*, „British Journal of Sociology” vol. 47(1), 1996, s. 113-134; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 44-46.

własnej wspólnoty, która rysuje się jako zdecydowanie odmienna od innych.¹⁸⁵ Co więcej, taka relacja na linii „my – inni” ma najczęściej charakter dwustronny lub wielostronny, ponieważ może obejmować więcej niż jedną grupę zewnętrzną i uwidacznia się podczas zachodzących pomiędzy narodami interakcji. Henri Tajfel oraz John Turner zwrócili jednak uwagę w swoich badaniach na fakt, że dany naród porównuje się wyłącznie z odpowiednimi, wybranymi grupami zewnętrznymi. Najczęściej wybór „innego” przebiega według klucza bliskości terytorialnej lub kulturowej, która zwiększa presję na różnicowanie się i podkreślenie odrębności swojego narodu.¹⁸⁶ Zjawisko różnicowania względem „innych” nie jest jednorazowo określone i wobec zmian zachodzących w innych wspólnotach musi być stale redefiniowane. Jest więc procesualne, co sprawia, że jego zmiany dają dodatkowe pole do kształtowania tożsamości narodowej, nie tylko zgodnie ze zmieniającym się postrzeganiem „innego”, ale również zgodnie ze zmianami i celami politycznymi władz politycznych. Z tego powodu zjawisko relacji budowanych na zasadzie odnoszenia się do innych narodów jest często wykorzystywane jako narzędzie analityczne podczas badania zjawiska konstruowania tożsamości narodowej w jego dalszych fazach, takich jak formowanie ideologii i kultury.

1.3.3

Rola kultury i historii w konstruowaniu tożsamości narodowej

Nacjonalizm sam w sobie nie buduje ideologii narodowej, rozumianej jako zbiór norm, który określa miejsce tożsamości narodowej w systemie wartości członka narodu. Jednak w połączeniu z selektywnym wyborem kultury i historii może stać się przyczynkiem do stworzenia nowego ładu wpływającego na postawy i sposób artikulacji interesu narodowego. Zgodnie z nimi, a więc z wykształtowaną przez władze polityczne ideologią, w kolejnym etapie konstruowana jest tożsamość narodowa.¹⁸⁷ Ideologia, obejmując cały obszar życia społeczno-politycznego objaśnia historię, dostarcza powody do działania i przedstawia zjawiska zachodzące na świecie zgodnie z pożądaną przez przywódców wizją, która legitymizuje ich prawo do

¹⁸⁵ A.P. Cohen, *The Symbolic Construction of Community*, London-New York 1985, s. 73-75.

¹⁸⁶ H. Tajfel, J. Turner, *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*, [w:] *The Social Psychology of Intergroup Relations*, W. Austin, S. Worchel (red.), Monterey 1979, s. 41.

¹⁸⁷ J. Bartyzel, *Pojęcie, geneza i próba systematyki głównych typów nacjonalizmu*, [w:] *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – religia – etos*, B. Grott (red.), Kraków 2010, s. 45-48; I.M. Mroczek, *Aksjologiczne korelaty poczucia...*, s. 55-56.

rządzenia. Kształtuje nie tylko społeczeństwo, porządkując jego wizję świata w zakresie polityki, prawa, religii, filozofii czy kultury, ale również wpływa na decyzje rządzących. Ideologia oddziałuje zarówno na naród, jak i jego elity polityczne nawet wtedy, kiedy nie jest w pełni zachowana konsekwencja w jej realizowaniu, a społeczeństwo nie wierzy w prawdziwość części jej założeń.¹⁸⁸ Louis Althusser stwierdził, że ideologia jest nierozzerwalnie związana z procesem nabywania przez ludzi tożsamości narodowej i stanowi uniwersalny sposób na definiowanie jednostek jako podmiotów w społeczeństwie, w związku z czym żaden naród nie mógłby istnieć bez ideologii.¹⁸⁹

Pojęcie kultury narodowej można zdefiniować jako złożony układ symboli, tradycji, wartości, norm, działań, wierzeń i wytworów kultury takich jak literatura, sztuka i architektura, który łączy społeczeństwo z określoną symboliką.¹⁹⁰ Stworzony z tej mieszanki kanon uznawany jest za wspólny i obowiązujący powszechnie dla całego narodu.¹⁹¹ Znaczenie nadawane różnego rodzaju przedmiotom, miejscom, zwyczajom, dziełom sztuki, ale także ludziom i wydarzeniom definiuje wspólnotę narodową. Anthony Cohen stwierdza nawet, że to nie struktura narodu, ale właśnie symbolika i związane z nią rytuały stanowią klucz do zrozumienia tożsamości wspólnot. To za ich pomocą członkowie narodu doświadczają swojej przynależności do grupy, integrując się z nią oraz budując więzi i narodowe identyfikacje.¹⁹² Kanon kulturowy jest tym silniej widoczny, im bardziej jednolity i homogeniczny jest naród zamieszkujący dane państwo, które jako organizacja polityczna również w znaczącym stopniu wpływa na poczucie tożsamości narodowej. Kanon kulturowy wpływa także na zjawisko kształtowania się charakteru narodowego, który z kolei wiąże się z indywidualnymi przekonaniami członków narodu na jego temat oraz na temat obcych narodów. Wyraża się on w ocenach, wiedzy i opiniach, w tym opinii publicznej danego społeczeństwa. Narracje budowane na podstawie kontekstu kulturowego mogą być prawdziwe, oparte na istniejących wytworach kultury, jak również wyobrażone

¹⁸⁸ F. Ryszka, *Nauka o polityce: rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984, s. 32-34; A. Dukalskis, *Ideology & Authoritarian Persistence: Mechanisms of Domination in North Korea and Burma/Myanmar*, Chapel Hill 2013, s. 2-3; D. Gajos, *Ideologia Dżucze – geneza, założenia oraz jej odzwierciedlenie w polityce, społeczeństwie, kulturze i gospodarce Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej*, Gdynia 2020, nieopublikowana praca magisterska, s. 10-11.

¹⁸⁹ *Ideology*, [w:] *Columbia Dictionary of Modern Literary & Cultural Criticism*, G. Hentzi, J. Childers (red.), New York 1995, s. 150-151.

¹⁹⁰ A. Kłoskowska, *Kultura narodowa*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, A. Kłoskowska (red.), Wrocław 1991, s. 51.

¹⁹¹ A. Szpociński, *Kanon kulturowy*, „Kultura i społeczeństwo” nr 35(2), 1991, s. 47.

¹⁹² A.P. Cohen, *The symbolic construction...*, s. 12-13; 50-63.

i odczuwalne jedynie w sferze duchowej narodu.¹⁹³ Sięgają one na tyle głęboko, że obejmują sferę życia codziennego i wiążą się ze zjawiskiem reprodukcji tożsamości, której najważniejszym przejawem jest język narodowy. To zjawisko zostanie szerzej omówione w dalszej części rozdziału. Na jego podstawie budowane są również stereotypy, które funkcjonują na polu społecznym, jednak są tworzone i podtrzymywane indywidualnie przez członków narodu. Stereotypy stanowią najsilniejszą część tożsamości narodowej, jej treść, która wyróżnia „nas od innych”, a także zapewnia ciągłość wartości i poglądów przekazywanych z pokolenia na pokolenie. W naukach społecznych stereotypy narodowe są jednym z najpopularniejszych sposobów określania tożsamości narodowej w świetle badań empirycznych.¹⁹⁴

Od lat 80. XX wieku obserwuje się w naukach społecznych silny nurt zakładający kluczową rolę kultury dla kształtowania tożsamości narodowej, w szczególności jako głównego czynnika kształtującego zjawiska polityczne, który pozwala badać współczesne stosunki międzynarodowe.¹⁹⁵ Kultura i historia są też czynnikami, które znacząco spowalniają proces zmian społecznych i kształtowania oraz wprowadzania zmian w tożsamości narodowej. Spowodowane jest to kontekstem społecznym i silnym zakorzenieniem obu tych elementów w strukturze społecznej. Kultura i historia kształtują się w długim procesie rozwoju narodu oraz stanowią fundament tożsamości narodowej zarówno w aspekcie społecznym, jak i indywidualnym. Jednak z ich elementów, które najmocniej oddziałują na poczucie podmiotowości narodu, jak zwraca uwagę Piotr Sztompka, są traumatyczne wydarzenia, które silnie i trwale kształtują światopogląd członków narodu, jak i ogólnonarodowe wzorce norm, wartości i sposobu myślenia, które z kolei umacniają poczucie tożsamości narodowej.¹⁹⁶ Nowe wartości proponowane przez władze polityczne w procesie rekonstruowania tożsamości narodowej, które negują podstawy historii i kultury danego narodu mogą prowadzić do sprzeciwu i niepokojów społecznych.¹⁹⁷

Odmienne zdanie od koncepcji kulturalistycznych ma Stanisław Ossowski. W opozycji do narodu, jako społeczeństwa kultury narodowej Ossowski stawia naród jako społeczeństwo ideologii narodowej. Rozwijając tę myśl stwierdza, że bez istnienia

¹⁹³ D. Martin, *The choices of identity...*, s. 7-8.

¹⁹⁴ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 189.

¹⁹⁵ *Ibidem*, s. 405.

¹⁹⁶ P. Sztompka, *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Warszawa 2000, s. 23.

¹⁹⁷ *Ibidem*, s. 32.

ideologii nie można mówić o narodzie, a tym bardziej o kulturze narodowej – „definiując »narod« przez »ideologię narodową«, ale nie *vice versa*”. W publikacji „O osobliwościach nauk społecznych” Stanisław Ossowski nazywa naród „grupą ideologiczną”. Tym samym reprezentuje on nurt politologiczny genezy narodu, a za punkt wyjścia do kształtowania tożsamości narodowej stawia po prostu wolę bycia narodem. Wola jednak oparta jest na założeniu, że „wszyscy są w taki sam sposób związani z pewnymi wartościami przyporządkowanymi całej grupie”. Ossowski jednak nie odrzuca zupełnie roli kultury w tworzeniu narodów. Stwierdza on wprost, że „pewne wzorce kulturowe, wskazujące, jakim naród być powinien odgrywają doniosłą rolę w rozwoju narodów”.¹⁹⁸

Obecnie należy jednak zaznaczyć, że jednym z czynników zaburzających siłę poczucia tożsamości narodowej wynikającej z kultury i historii jest globalizacja związana z powszechnym dostępem do internetu i mass mediów, zapewniających nieograniczony dostęp do innych kultur, poprzez które najczęściej młode pokolenia czerpią nowe wzorce z zewnątrz. Powoduje to erozję wartości i przyspiesza proces transformacji własnej tożsamości. Warto jednak zaznaczyć, że w szczególnych przypadkach konstruowania tożsamości narodowej przekazy medialne i kultura globalna może spełniać rolę pozytywną i przyczyniać się do wyodrębniania własnej tożsamości narodowej poprzez kształtowanie opinii na temat innych kultur.¹⁹⁹

Istotnym i najczęściej niepodatnym na rekonstrukcję elementem tożsamości narodowej jest tak zwana tożsamość geograficzna, nazywana również tożsamością krajobrazów. Środowisko, w jakim kształtuje się dany naród może stać się źródłem i czynnikiem pobudzającym jego tożsamość. Poprzez krajobraz i środowisko geograficzne kultura może obrazować przywiązanie do danej ziemi, symbolizować narodowy etos, czyli zbiór cech charakterystycznych dla danego narodu, czy wreszcie stać się symbolem ojczyzny. Kulturowa interpretacja konkretnych miejsc, które zamieszkuje naród tworzy pewnego rodzaju symbole, które odciskają silne piętno na tożsamości narodowej, spełniając również znaczącą rolę podczas jej codziennej reprodukcji.²⁰⁰

Najważniejszym czynnikiem wpływającym na tożsamość narodową i jej integralną częścią jest jednak świadomość historyczna – *epos* narodu, czyli stosunek do własnej

¹⁹⁸ S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984, s. 11-12; 62-63.

¹⁹⁹ A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa ery...*, s. 141-142.

²⁰⁰ D. Hooson, *Introduction*, [w:] *Geography and National Identity*, D. Hooson (red.), Blackwell 1994, s. 1-11.

przeszłości. Pamięć o wspólnych przeżyciach, ciągłości rozwoju, ważnych momentach, wokół których utworzono legendę danej wspólnoty narodowej, stanowi niezbędny element tworzenia więzi narodowych. Treści historyczne ingerują w teraźniejszość kształtując postawy członków narodu. Są one jednak interpretowane w szczególny sposób, często znacząco odbiegający od faktów lub nawet całkowicie wymyślony, by poprzez wielkie wydarzenia i bohaterskie czyny łączyć wybitne osiągnięcia z przeszłości ze współczesnymi ludźmi i podsycać w ten sposób ich poczucie tożsamości narodowej. To z kolei nadaje ich życiu znaczenia i pozwala uczestniczyć, choćby pośrednio, w wielkości i chwale narodu.²⁰¹

Jednym z czynników, które determinują historię narodu jest pamięć. Zarówno na etapie konstruowania tożsamości narodowej, jak i podczas jej codziennej reprodukcji dokonuje się wyboru wydarzeń historycznych, które są istotne z perspektywy narodu i wymagają zapamiętania. Inne, uznane za niepotrzebne, są zapominane lub nawet całkowicie wymazywane.²⁰² Najczęściej dotyczy to niewygodnych wydarzeń, które pozwoliły na scalenie narodu, jednak stanowią niechlubną część historii, taką jak na przykład wykorzystanie brutalnej przemocy do osiągnięcia własnej tożsamości, państwowości czy integralności. Z drugiej strony, co istotne, negatywne wspomnienia, takie jak agresja z zewnątrz, doznane krzywdy i walka o własną suwerenność wiążą się najczęściej z ich zapamiętaniem, a nawet „celebrowaniem”, jako element narodowej traumy, która postawiona w centralnym punkcie historii jednoczy wspólnotę narodową. Można powiedzieć, że proces kształtowania tożsamości narodowej opiera się na „historii upamiętnianej”.²⁰³ Ernest Renan zwraca uwagę, że zapominanie historii sprawia, że naród, który celebrowa swoją daleką przeszłość często zatracza swoją najnowszą historię.²⁰⁴ Staje się to integralnym elementem narracji, która jest tworzona przez elity narodu i opisuje jedynie wydarzenia ważne dla kształtowania tożsamości narodowej i legitymizacji władzy politycznej. Najczęściej dotyczy to skupienia się na wybitnych postaciach – założycielach narodu, którzy są gloryfikowani przy jednoczesnym oczernianiu ich politycznych przeciwników, którzy reprezentowali inne wizje narodu. Poprzez tworzenie narracji, konkretnym wydarzeniom nadaje się szczególne znaczenie i nowy sens, istotny z perspektywy jedności i uzasadnienia

²⁰¹ R. Zenderowski, *Religia a tożsamość narodowa...*, s. 28-29.

²⁰² J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 31-32.

²⁰³ R. de Cillia, M. Reisigl, R. Wodak, *The discursive construction of national identities*, „Discourse and Society” no. 10(2), 1999, s. 154-155.

²⁰⁴ E. Renan, *What is nation?* [w:] K. Bhabha (red.), *Nation and Narration*, London 1990, s. 10-11.

istnienia narodu, który ma wierzyć, że jego dzieje są zakorzenione w historii.²⁰⁵ Jak zauważa Joanna Beczkowska „historia narodowa często przywołuje czasy wyidealizowanej narodowej jedności: nawet jeśli jedności takiej nigdy nie było”.²⁰⁶ Mitologizacja historii przejawia się także w tworzeniu „miejsc pamięci”, które materializują historię i fizycznie przypominają o jej znaczeniu. Narodowe *sacrum* miesza się w nich z *profanum* i pozwala bezpośrednio doświadczać historii.²⁰⁷ Najważniejszym założeniem historii, jako narzędzia do kształtowania tożsamości narodowej jest zasada rozróżnienia, mówiąca że przeszłość własnego narodu musi podkreślać rozróżnienie go od innych narodów. Jednak tożsamość jest również narzędziem w polityce wewnętrznej i może ulegać zmianom, dostosowując się do obecnych interesów politycznych. Z tego powodu badanie tożsamości narodowej wymaga nie tylko zwrócenia uwagi na relacje pomiędzy państwami, które funkcjonują na linii my – oni, ale także na kontekst sytuacji wewnętrznej.

1.3.4

Codzienna reprodukcja tożsamości narodowej

Jak zostało opisane w poprzedniej części rozprawy, tożsamość nie jest zjawiskiem stałym. Nie jest też dana raz na zawsze. Kiedy nie jest przypominana, pielęgnowana i kultywowana traci na sile lub nawet całkowicie zanika. W takiej sytuacji naród może zupełnie się rozpaść. Zapobiegać temu zjawisku ma regularne przypominanie członkom narodu o ich tożsamości, czyli codzienna reprodukcja tożsamości narodowej. Jak stwierdza Erika Harris: „tożsamość nie jest wryta w kamieniu; rozwija się w ramach politycznych i instytucjonalnych uwarunkowań, podlegając permanentnej rekonstrukcji”.²⁰⁸ Zwraca na to uwagę również Bronisław Malinowski, który podkreśla, że „jedność kulturowa sięga głębiej i obejmuje całą sferę kontaktów codziennych”.²⁰⁹ Odwołuje się do głębokich fundamentów życia społecznego, które dostarczają warunków i sposobów do kształtowania tożsamości narodowej. Takie działania są

²⁰⁵ K. Rosner, *Narracja jako pojęcie filozofii współczesnej*, [w:] *Narracja i tożsamość. Część I. Narracje w kulturze*, W. Bolecki, R. Nycz (red.), Warszawa 2004, s. 12.

²⁰⁶ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 51-54; 58-59.

²⁰⁷ B. Szacka, *Pamięć zbiorowa i...*, s. 13.

²⁰⁸ E. Harris, *Management of the Hungarian Issue in Slovak Politics: Europeanisation and the Elvoution of National Identities*, „Polis Working Paper – University of Leeds. School of Politics & International Studies” nr 7 February 2007, s. 27.

²⁰⁹ B. Malinowski, *Freedom and Civilization*, London 1947, s. 255, [za:] J. Chałasiński, *Kultura i naród*, Warszawa 1968, s. 23.

z kolei przez Michaela Billiga łączone z nacjonalizmem. Badacz nazywa go „banalnym”. Autor niniejszej rozprawy nie zgadza się, że reprodukcja tożsamości na co dzień musi wiązać się z pobudkami nacjonalistycznymi.²¹⁰ Może dotyczyć na przykład nieradykalnych zjawisk patriotycznych lub wzajemnej pomocy innym członkom swojego narodu w imię jego przetrwania. Jednak należy zgodzić się z Billigiem, który stwierdza, że codzienna reprodukcja tożsamości to tak naprawdę „oflagowanie się”. Termin został użyty w przykładzie opisanym przez autora publikacji „Banalny nacjonalizm” w kontekście budowania tożsamości poprzez flagi w państwach Europy Zachodniej, które towarzyszą ludziom na co dzień, będąc obecnymi na budynkach, produktach, reklamach, koszulkach i tym podobnych elementach codzienności. Termin ten dotyczy oczywiście wszystkich podobnych przejawów kultuwowania własnej kultury i tożsamości w życiu codziennym, jednak Billig podkreśla, że zjawisko reprodukcji musi być właściwie niezauważalne i w przeciwieństwie do „gorącego nacjonalizmu”, w postaci „machania sztandarem” oraz aktywności na rzecz narodu w momencie kryzysu, przyjmuje formę nieświadomą. „Oflagowywanie się” przypomina o przynależności do narodu i jego tożsamości.²¹¹ Bazuje na swego rodzaju rytualizmie, poprzez który naród zanurza się w codzienności, poświęcając całość sił i uwagi na zachowanie porządku, reguł i zasad postępowania, budujących jego tożsamość. Dzięki takim działaniom narody i państwa mogą przetrwać kryzys tożsamości narodowej spowodowany działaniami globalizacyjnymi.²¹² Podświadome działanie i pielęgnowanie tożsamości na co dzień pozwala epizodycznie podbudzić jej żarliwe poczucie w momencie prawdziwego zagrożenia tożsamości. Wtedy, by zapewnić narodowi przetrwanie lub rządzącym legitymizację do podjęcia konkretnych, często radykalnych decyzji politycznych, naród stanie w obronie swoich wartości kulturowych i integralności zgodnie z wyuczonymi na co dzień świadomie schematami.²¹³

„Zarządzaniem” codzienną reprodukcją tożsamości narodowej zajmują się przede wszystkim najlepiej wykształcone elity narodu – artyści, pisarze, historycy,

²¹⁰ Michael Billig w swojej publikacji nie rozróżnia patriotyzmu i nacjonalizmu jako przeciwstawnych wartości pozytywnych i negatywnych. Łączy oba zjawiska, wskazując jedynie na poziom „głębokości uspienia”, czyli ukierunkowania pobudek tożsamościowych. Zdaniem Billiga jedyną różnicą pomiędzy tymi zjawiskami jest forma nastawienia do obu pojęć – nacjonalizm może być rozumiany agresywnie, w formie ofensywnej, zaś patriotyzm w formie defensywnej; M. Billig, *Banalny nacjonalizm*, Kraków 2008, s. 32.

²¹¹ *Ibidem*, s. 32.

²¹² D. Niedźwiedzki, *Władza – Tożsamość – Zmiana...*, s. 43.

²¹³ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 29-31.

dziennikarze czy wreszcie politycy. To oni ukierunkowują życie codzienne w stronę podtrzymywania i kształtowania tożsamości w postaci narodowych mitów, symboli, języka, muzyki, sztuki, a także narracji informacyjnej i politycznej. Dzięki temu tożsamość może być nieświadomie reprodukowana i konsumowana na przykład w preferowaniu kupowania produktów „narodowych”, podczas wydarzeń masowych, takich jak koncerty czy wydarzenia sportowe, a także w tekstach kultury, w szczególności kultury popularnej. Tim Edensor stwierdza nawet, że codzienne praktyki reprodukcji tożsamości narodowej i popkultura odgrywają większą rolę, niż „praktyki oficjalne i tradycyjne” uznane za kanon kultury narodowej.²¹⁴

Istotną rolę spełnia narzędzie jakim jest język narodowy. Jest on najprostszym sposobem na kształtowanie tożsamości narodowej i jej codzienną reprodukcję. U podstaw rozwoju języka narodowego, który wyraźnie odróżnia „nas” od „innych”, należy doszukiwać się powstania tożsamości narodowej. Język jest też podstawowym narzędziem jej artykulacji i manifestacji.²¹⁵ Michael Billig stwierdza, że język „zawiera w sobie wszystkie te niepamiętane przypomnienia. W rezultacie tożsamość można odnaleźć w rzeczywistych nawykach życia społecznego. Takie nawyki obejmują także myślenie i używanie języka. Mieć narodową tożsamość, to znać sposoby mówienia o wspólnocie narodowej”.²¹⁶

Tym samym proces konstruowania tożsamości uzupełniany jest poprzez różnorodne codzienne praktyki, bez których niemożliwe byłoby utrwalenie i zachowanie tożsamości narodowej. Tożsamość narodowa reprodukowana jest niemal w każdych okolicznościach i w każdej chwili. Podtrzymują ją kontakty z kulturą, innymi członkami narodu, prawem i wiele innych czynników, które pobudzają poczucie przynależności do narodu. Z tego powodu w badaniach nad tożsamością narodową należy uwzględnić ważny czynnik codzienności, a więc trendów, mody i popkultury w związku z tożsamością narodową. Najczęstszym błędem w badaniach nad tożsamością narodową jest koncentrowanie się na kanonie kultury narodowej jedynie w kontekście kultury wysokiej. Należy jednak pamiętać, że tożsamość narodową determinuje również, a może przede wszystkim, kultura popularna.²¹⁷ Jak stwierdza

²¹⁴ T. Edensor, *Tożsamość narodowa, kultura...*, s. 47-48; J. Hutchinson, *Hot and Banal Nationalism: The Nationalization of „the Masses”*, [w:] *The Handbook of Nations and Nationalism*, G. Delanty, K. Kumar (red.), London 2006, s. 305.

²¹⁵ J. Liszka, *Świadomość polityczna jako...*, s. 154-156.

²¹⁶ M. Billig, *Banalny nacjonalizm...*, s. 35.

²¹⁷ J. Kurczewska, *Kanon kultury narodowej*, [w:] *Kultura narodowa i polityka*, J. Kurczewska (red.), Warszawa 2000, s. 25-63; A. Kłosowska, *Kultury narodowe u...*, s. 102.

Paweł Ścigaj „to, jak jemy, siedzimy, mówimy, prowadzimy samochód, robimy zakupy, gdzie się wybieramy, co nas zajmuje, a co nie, jak reagujemy na pewne symbole, w czym upatrujemy «swojskości», komu kibicujemy itp., jest codzienną reprodukcją kulturowej matrycy i tożsamości narodowej”.²¹⁸

²¹⁸ P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa...*, s. 372.

ROZDZIAŁ II

UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE KOREAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

2.1

Uwarunkowania dyskursu koreańskiej tożsamości narodowej – uwagi wstępne

2.1.1

Pojęcie tożsamości w perspektywie historycznej

Choć o zjawisku powstania tożsamości narodowej mówi się dopiero od epoki nowożytnej, to poczucie wspólnoty kształtowało się w społeczeństwach, które z czasem stały się narodami, już od najdawniejszych czasów. Tworzenie narodu jest procesem „niezwykle złożonym i długotrwałym”. Do pierwszych procesów narodotwórczych, które znajdują odzwierciedlenie w tożsamości narodowej współczesnych narodów, Jerzy Szacki zalicza między innymi wierzenia i religie, solidarność stanową i systemy społeczne, język, a także uwarunkowania ukształtowane w procesie historycznym, takie jak przywiązanie do państwa, symbole narodowe, lojalność wobec władzy czy ogólnospołeczne traumy i sukcesy związane najczęściej z konfliktami zbrojnymi.²¹⁹ Początkowo tożsamość narodowa powstawała głównie w wyższych sferach społecznych, a sam proces kształtowania tożsamości narodowej w historii jest przede wszystkim procesem włączania do wspólnoty pozostałych warstw społeczeństwa poprzez wspólne wartości. Proces ten jest nie tylko długotrwały, ale również wiąże się z głębokimi zmianami społecznymi i politycznymi. Staranne odseparowanie odległych historycznie czynników, które złożyły się na proces formowania tożsamości danego narodu, jest niezwykle trudne, ponieważ „to nie nauka – nie historycy, ani nie językoznawcy, nie etnologowie, nie socjologowie, nie antropologowie decydują o wyobrażeniach narodowej przeszłości obecnych w umysłach milionów ludzi – członków danego narodu”.²²⁰ Tożsamość narodu istotnie zależy od jego pamięci zbiorowej i postrzegania siebie w odniesieniu do swojej przeszłości. Jak zostało wykazane w poprzednim rozdziale, tożsamość narodowa nie jest stała i ulega zmianom

²¹⁹ J. Szacki, *Wstęp* [w:] S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie...*, s. 12-13.

²²⁰ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 139.

pod wpływem różnych czynników wewnętrznych – przede wszystkim decyzji politycznych – oraz zewnętrznych – przede wszystkim sytuacji międzynarodowej. Ważnym aspektem jej odczuwania i kształtowania jest „ideologiczna obróbka”, która sprawia, że jest ona przetwarzana, modyfikowana, zatajana czy ignorowana w specyficzny dla danego narodu sposób, stając się fundamentem tożsamości narodowej.²²¹ Ze względu na to należy stwierdzić, że historia narodu i kształtowania się jego tożsamości pozostaje w sferze polityki. Bardzo trudno jest postawić wyraźną granicę pomiędzy dyskursami – historiograficznym i politycznym, ponieważ łączą się one ze sobą, stając się przyczynkiem do budowy instytucji państwa.²²²

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie najistotniejszych zjawisk i cech ukształtowanych w historycznym procesie narodotwórczym na Półwyspie Koreańskim, które warunkują i wywierają wpływ na współczesną tożsamość Koreańczyków lub, co zostanie ukazane w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy, zostały bezpośrednio wykorzystane w procesie kształtowania tożsamości narodowej po utworzeniu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, determinując konkretne decyzje polityczne.

2.1.2

Specyfika i podstawy koreańskiej tożsamości narodowej

Koreańska tożsamość narodowa była kształtowana przez wieki poprzez wspólne dziedzictwo tradycji, religię, język oraz szczególne relacje ze środowiskiem naturalnym. Koreańczyków charakteryzowały niespotykana homogeniczność etniczna i kulturowa. Liczne zagrożenia konsolidowały poczucie jedności, konieczności utrzymania wspólnoty rasowej i wiarę we wspólne przeznaczenie narodu. Sam proces kształtowania się współczesnej tożsamości narodowej Koreańczyków jest szczególnie wielowątkowy i odwołuje się do korzeni początków państwowości na Półwyspie Koreańskim. Jednak okresem decydującym dla ukształtowania się koreańskiej tożsamości narodowej, który zostanie omówiony szerzej w dalszej części rozprawy, były przede wszystkim końcówka XIX i cały XX wiek, kiedy w związku z wydarzeniami politycznymi Półwysep Koreański najpierw znajdował się przez 35 lat pod okupacją Cesarstwa Japonii oraz szereg zdarzeń, które miały miejsce po wyzwoleniu Korei i jej sztucznym

²²¹ *Ibidem*, s. 139.

²²² *Ibidem*, s. 244, 247.

podziale na część północną i południową. Podział nie tylko fizyczny – poprzez pilnie strzeżoną granicę, ale przede wszystkim ideologiczny, zakończony bratobójczą wojną sprawił, że świadomość własnej tożsamości, w szczególności niższych warstw społecznych, kształtowana była na bazie dualizmu i antagonizmu zarówno względem jednej części narodu do drugiej, jak i obcych mocarstw, których działania są odbierane w skrajnie odmienny sposób w obu częściach podzielonego półwyspu. Jak zostało to opisane w pierwszym rozdziale niniejszej rozprawy, tożsamość nie jest definiowana w izolacji, a w procesie interakcji z innym narodem lub państwem bądź przeciwko niemu. Role przypisywane innym państwom, w szczególności Chinom, Japonii czy wreszcie USA, jako „znaczącym obcym” są jednym z głównych czynników, które ukształtowały i nadal spajają tożsamość narodową Koreańczyków z północy, determinując przy tym politykę prowadzoną przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną. Kluczowe dla kształtowania się tożsamości były również silne wpływy religii i tradycji, w szczególności konfucjańskiej, brak tradycji demokratycznej w historii istnienia państw na Półwyspie Koreańskim, a także powszechna edukacja społeczna, która pozwoliła na wykorzenie analfabetyzmu i upowszechnienie języka oraz alfabetu koreańskiego wraz z edukowaniem, w tym politycznym, społeczeństwa zarówno w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, jak i Republice Korei.

Dla badanych zagadnień istotny jest zarówno kontekst historyczny, jak i społeczno-polityczny na przestrzeni lat. Tożsamość współczesnych Koreańczyków w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, a więc państwie, które istnieje od 1948 roku, nie może być jednak badana wyłącznie w zakresie czasowym istnienia obu państw koreańskich po II wojnie światowej, ponieważ kluczowe okresy formowania koreańskiej tożsamości, które wywarły wpływ na kształtowanie nowoczesnej tożsamości, determinowały i nadal determinują decyzje władz Korei Północnej, zostałyby pominięte. Z uwagi na powyższe uwarunkowania niniejsza rozprawa uwzględnia okres, kiedy Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna nie istniała jako państwo, a Koreańczycy przez wiele wieków byli jednolitym narodem. Niniejszy rozdział obejmuje więc okres od czasów najdawniejszych, przedstawiających mit wspólnego pochodzenia narodu koreańskiego, który kultywowany jest do dzisiaj. Perspektywa etniczna jest nadal silnie widoczna w obu państwach koreańskich. Wielu Koreańczyków, bez względu na podział Półwyspu Koreańskiego i różnice w systemach ideologicznych, wierzy że naród koreański istniał znacznie wcześniej niż samo pojęcie

minjok, które go opisuje.²²³ Koreański nacjonalizm był osadzony w konkretnej rzeczywistości społecznej i historii, esencji „bez której nie można konceptualizować koreańskiego nacjonalizmu”.²²⁴ Jak stwierdza Richard Jenkins, „naród koreański i jego tożsamość narodowa, a tym samym koreański nacjonalizm, są historycznie uwarunkowane kontekstem oraz definiowane i redefiniowane”, w szczególności w kontaktach z innymi.²²⁵ Sami Koreańczycy w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej często podkreślają znaczenie historii dla swojego narodu i chęć wyciągania z niej wniosków. Brytyjski aktor, dziennikarz i podróżnik, Michael Palin, zwraca uwagę, że podczas swojego pobytu w Korei Północnej często słyszał od swoich koreańskich opiekunów zdanie „jeśli poznamy historię będziemy mogli zaakceptować porażki i uczyć się na naszej słabości”.²²⁶ Jednak należy podkreślić również występujące wśród badaczy stanowisko konstruktywistyczne. Konstruktywiści twierdzą, że naród koreański jest koncepcją wprowadzoną przez społeczeństwa nowoczesne, które wytworzyły pod koniec XIX wieku zapotrzebowanie na nowe, szersze więzi społeczne wykraczające poza wspólnoty lokalne, a koreański nacjonalizm etniczny, zdaniem między innymi Andre Schmida, spełnił warunki pierwotnego, etnicznego nacjonalizmu i wynika z wysiłków na rzecz oddzielenia Korei od Chin i dostosowania Korei do współczesnego systemu międzynarodowego.²²⁷ Jednak autor niniejszej rozprawy przyjmuje pierwszą opisaną perspektywę, podkreślając znaczenie najdawniejszej historii dla formowania się narodu koreańskiego. W dalszej części omówione zostanie istnienie pierwszych koreańskich królestw, japońska okupacja oraz powstanie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, aż do zakończenia wojny koreańskiej, która jak zostanie to wykazane, była przełomowym momentem dla koreańskiej tożsamości narodowej i pozwoliła na ukształtowanie jej na nowo w obydwóch państwach koreańskich. Współcześnie koncepcja tożsamości narodowej

²²³ Korea Północna, jak i Południowa mają współcześnie różne tożsamości narodowe, głównie ze względu na ich odmienny ustrój polityczny, jednak oba państwa koreańskie wyraźnie opierają swoją tożsamość narodową na podobnych koncepcjach – wspólnej historii, etnocentryzmowi i kulturze. Żaden z przywódców zarówno w Korei Południowej, jak i Północnej nigdy nie zakwestionował długowieczności etnicznej i jedności narodu koreańskiego; G. Shin, *Ethnic nationalism in Korea*, Stanford 2006, s. 5; V. Grzelczyk, *New approaches to North Korean politics after reunification*, 2015, s. 9-10, https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/25584/1/New_approaches_to_North_Korean_politics_after_reunification.pdf [dostęp: 16.10.2022]; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 23-24.

²²⁴ G. Shin, *Ethnic nationalism...*, s. 8-10.

²²⁵ R. Jenkins, *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*, New York 1997, s. 143

²²⁶ M. Palin, *Korea Północna. Dziennik podróży*, Kraków 2020, s. 46.

²²⁷ Patrz: A. Schmid, *Korea Between Empires, 1895-1919*, New York 2002; Jang Won Joon, *Multicultural Korea*, Stanford Journal of East Asian Affairs Vol. 10, No. 2 2009, s. 94-104.

Koreańczyków wykazuje swoisty dualizm – tożsamość jako obywatela jednego z podzielonych państw oraz jako Koreańczyka, członka jednego narodu.²²⁸ Koncepcja jednego narodu koreańskiego, poza historią sprzed podziału, jest zdecydowanie jedną z najważniejszych cech jednoczących dla społeczeństw obu Korei, a „silna, niemal mityczna wizja jednorodności przenika obie części Korei”.²²⁹ Fakt, że Koreańczycy przez lata pozostawali niemal jednorodną etnicznie grupą prowadzi do argumentu, że podział Korei był nienaturalnym wydarzeniem, które podzieliło jeden naród na dwie części.

²²⁸ Paik Nak-Chung, *Coloniality in Korea and a South Korean Project For Overcoming Modernity*, *International Journal of Postcolonial Studies* vol. 2, 2000, s. 73-86.

²²⁹ R. Bleiker, *Identity and Security in Korea*, *The Pacific Review* 14, 2001, s. 121-122.

2.2

Historyczne podstawy kształtowania tożsamości narodowej społeczeństwa koreańskiego do 1953 roku

2.2.1

Mit wspólnego pochodzenia i najdawniejsza historia narodu

Niemal każda wspólnota narodowa posiada własne mity dotyczące wspólnego pochodzenia, stanowiące symboliczny, metafizyczny przekaz i pogląd na własną wersję historii. Pełnią one jednak różne funkcje świadomościowe i społeczne, różniąc się od siebie stosunkiem do ich rozumienia i kultywowania. Ich podstawową funkcją jest ukonstytuowanie i zjednoczenie grupy oraz odróżnienie jej od innych, dostarczając dowodów na przewagę etyczną i duchową wobec sąsiadów oraz przekonując o wyjątkowości danego narodu i jego nadludzkich przodkach. Dodatkowo mity dotyczące pochodzenia wyrażają aktualne wspólne sentymenty, ambicje i dążenia narodu. Służą one również jako „uzasadnienie bieżącej polityki”, stając się główną ideą polityczną, która przeradza się w etnonacjonalizm. „W każdym micie pochodzenia charakterystyczna jest opozycja, manichejski podział na dwie siły: dobra i zła, gdzie symbolem dobra są nasi przodkowie, zła – ich wrogowie” – stwierdza Małgorzata Budyta-Budzyńska. Legendarny przekaz o wspólnych przodkach, stanowiący formę komunikacji międzypokoleniowej, jest dla narodu często ważniejszy niż prawda historyczna i logiczna interpretacja, która nierzadko mu przeczy. Wiara w wyjątkowość przodków pozwala zjednoczyć naród w trudnych okresach jego historii, na przykład podczas wojen czy okupacji.²³⁰

Pierwsze ślady człowieka na Półwyspie Koreańskim pochodzą sprzed miliona lat przed naszą erą, jednak niewiele wiadomo o tym okresie. Archeolodzy wykazali jednak, że około 2000 lat przed naszą erą ludność na stałe osiadła na tym terenie, zarówno na stałym lądzie, jak i na otaczających go wyspach.²³¹ Starożytna historia Korei bazuje nie tyle na faktycznych bądź spreparowanych odkryciach archeologicznych, ale przede wszystkim na zapisanych legendach. Z tego okresu pochodzi również powszechnie znany w całej Korei, datowany na 8 października 2333 roku przed naszą erą, mit

²³⁰ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów...*, s. 74-76.

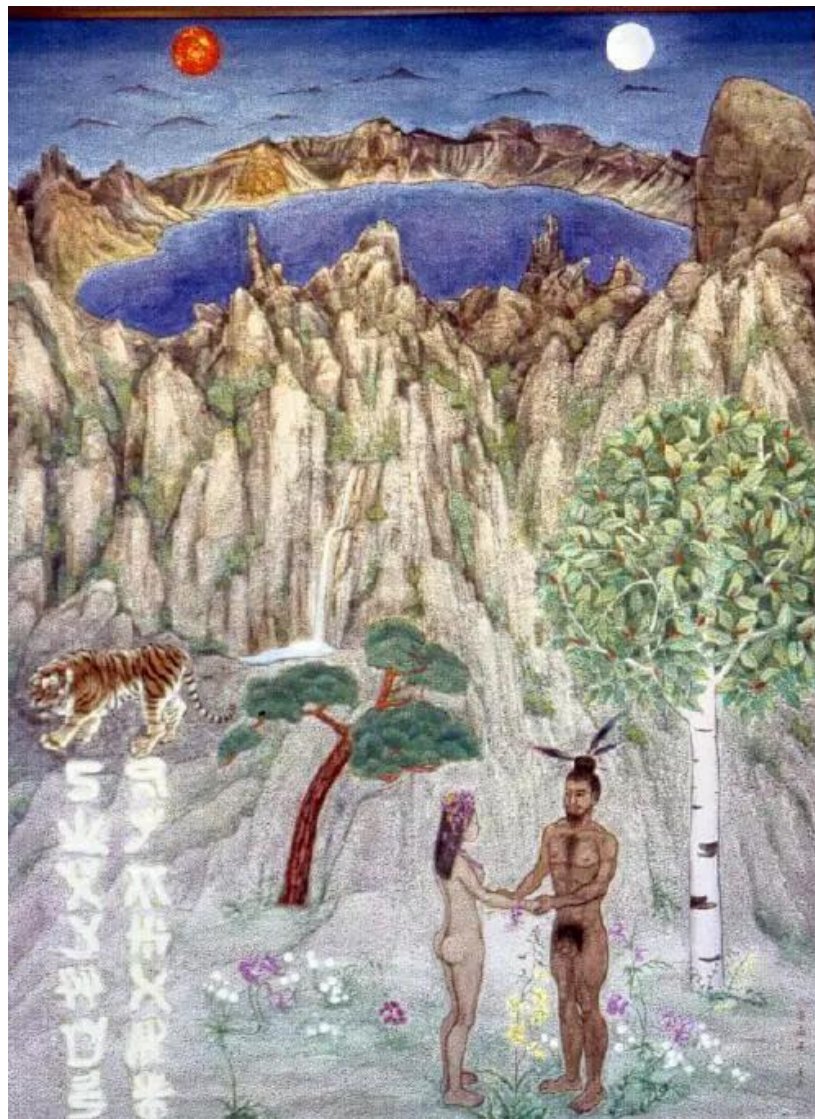
²³¹ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność Korei*, Toruń 2006, s. 26-28.

o początkach państwa koreańskiego i jego legendarnym założycielu – Tangunie Wang-gom.

Zgodnie z legendą syn Najwyższego Stwórcy Świata – Hwanung, wobec znudzenia swoją samotnością, postanowił w 2457 roku przed naszą erą zejść na ziemię w okolicy góry Peaktu, we współczesnej Korei Północnej. Wobec próśb zwierząt postanowił zamienić tygrysięcę i niedźwiedzicę w kobiety, jeśli tylko zdołają przeżyć, żywiąc się wyłącznie roślinami i mieszkając 100 dni w ciemnej jaskini. Tygrysica z racji swojej natury nie zdołała wykonać zadania, jednak niedźwiedzica przyzwyczajona do takich warunków przeżyła i w nagrodę została na zawsze kobietą. Syn Niebios szybko się w niej zakochał, a z ich związku narodził się Tangun Wang-gom, który potem w 2333 roku przed naszą erą założył państwo Dzoson, nazywane Krajem Spokojnego Poranka, ze stolicą w okolicy Pjongajangu i przez 1500 lat rządził na Półwyspie Koreańskim. Hwanung zaś przekazał Koreańczykom ponad 360 umiejętności, w tym uprawę roli, rybołówstwo, handel i leczenie chorób, a także tworzenie prawa oraz zasad moralnych i prowadził ich do stworzenia wielu wynalazków.²³² Według tradycji, mając 1908 lat Tangun oddał władzę ludziom i stał się czczonym do dzisiaj bóstwem gór nazywanym Sansin.²³³

²³² A. Kość, *Filozoficzne podstawy państwa koreańskiego w perspektywie historycznej*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012, s. 24.

²³³ J. Rurarz, *Historia Korei*, Warszawa 2005, s. 42-45; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 27; H. Ogarek-Czój, *Mitologia Korei*, Warszawa 1988, s. 101-106, 159.

Fot. 1 Rysunek autorstwa San-shin przedstawiający odchodzącego Tygrysa oraz niedźwiedzicę zamienioną w kobietę Ungneyeo, która z Hwanungiem miała syna Tanguna. W tle widoczna święta dla wszystkich Koreańczyków góra Paektu.

Źródło: Historia mniej znana i zapomniana
<https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com>

Mit o Tangunie jest ściśle związany z koreańską tożsamością narodową i kultywowany w obu państwach koreańskich ze względów politycznych. Trzeci dzień października jest w Republice Korei świętem narodowym nazywanym Dniem Założenia, a informacja o legendarnym założycielu pojawia się nawet w podręcznikach szkolnych. Dawniej zmieniono kalendarz, który liczył lata od daty założenia państwa Dzoson przez Tanguna. Z kolei w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej mit jest nie tylko przekazywany kolejnym pokoleniom, ale nawet umacniany w celu wzmocnienia więzi społecznych i podkreślenia „prawdziwej i jedynej” koreańkości Korei Północnej. Zgodnie z legendą Tangun urodził się na świętej dla Koreańczyków

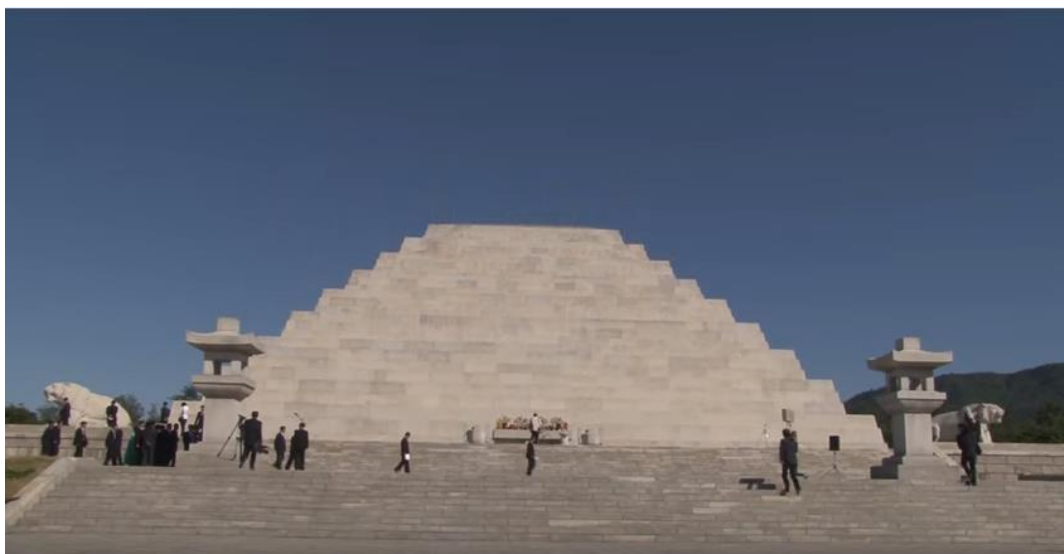
górze Paektu, na której również miał urodzić się późniejszy przywódca Korei Północnej – Kim Dzong Il.²³⁴ Od lat 70. XX wieku można odwiedzać mityczną jaskinię, w której miał mieszkać Tangun. W 1993 roku władze poinformowały, że w mieście Kangdong, w pobliżu stolicy – Pjongjangu – odnaleziono szczątki legendarnego Tanguna. Przywódca państwa – Kim Ir Sen – poinformował, że teraz Koreańczycy mają już pewność, że Tangun nie był legendarnym ojcem-założycielem, ale postacią historyczną, dodając: „Wykopaliska Grobowca Tanguna i odkrycie jego szczątków to wielkie zwycięstwo archeologii w naszym kraju i ogromna duma narodu koreańskiego”. W tekście opublikowanym przez wykładowcę akademickiego z Uniwersytetu im. Kim Ir Sena w Pjongjangu – Jong Kwang-Su – podano, że to „wielki przywódca towarzysz Kim Ir Sen polecił urzędnikom odkrycie niemal 5000-letniego grobowca Tanguna i przywrócenie go do pierwotnego stanu, w celu prawidłowego sformułowania historii narodu koreańskiego zgodnie z ideologią Dżucze (zostanie ona omówiona w dalszej części rozprawy – przyp. D.G.), konieczne było skorygowanie historii Tanguna i starożytnej Korei, która została w przeszłości zniekształcona przez japońskich imperialistów. Podczas wykopalisk nie znaleziono wielu szczątków, ponieważ zostały one wcześniej skradzione przez japońskich imperialistów przed wyzwoleniem Korei. Obecnie przede wszystkim odkryto kości dwojga ludzi (rzekomo były to szczątki Tanguna i jego żony – przyp. D.G.) i połączone kawałki korony”.²³⁵ Tuż po „odkryciu” Kim Ir Sen powiedział, że odbudowa Mauzoleum Króla Tanguna ma wielkie znaczenie, ponieważ Korea jest krajem o 5000-letniej historii, z homogenicznym narodem, który od swoich narodzin odziedziczył jedną krew Tanguna, a Pjongjang, stolica rewolucji, jest pierwotnym miejscem narodzin nie tylko państwa rządzonego przez Tanguna, ale także całego narodu koreańskiego.²³⁶ Niecałe 12 miesięcy później, w 1994 roku, kolejny przywódca Korei Północnej Kim Dzong Il oficjalnie otworzył dla zwiedzających grobowiec Prakoreańczyka Tanguna, a władze Korei Północnej wykorzystały ten fakt do kształtowania wspólnej tożsamości

²³⁴ Lim Jae-Cheon, *Kim Jong Il's Leadership of North Korea*, New York 2009, s. 97; Kim Chun-Kil, *The History of Korea*, Westport 2005, s. 15-16.

²³⁵ Jong Kwang-Su, *A great sage of the nation who revitalized the 5 000-year-long history of the nation*, Kim Il Sung University Website, 21.09.2021, <http://www.ryongnamsan.edu.kp/univ/en/research/articles/d1359f9934ee5a75ed441ffce412a0a1?cp=0> [dostęp: 20.10.2022]; G. Strnad, *Korea. Polityka Południa wobec Północy w latach 1948-2008. Zmiana i kontynuacja*, Poznań 2014, s. 30-32.

²³⁶ Jong Kwang-Su, *A great sage of the nation who ...*, <http://www.ryongnamsan.edu.kp/univ/en/research/articles/d1359f9934ee5a75ed441ffce412a0a1?cp=0> [dostęp: 20.10.2022].

narodowej Koreańczyków z Północy, jednocześnie pobudzając nacjonalizm i doniosłość „odwiecznego” narodu koreańskiego.

Fot. 2 Otwarty w 1994 roku grobowiec Prakoreańczyka Tanguna w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej.

Źródło: Choson Sinbo
<https://chosonsinbo.com>

O ile większość narodów posiada wspólny mit założycielski, to należy zwrócić uwagę na specyfikę koreańskiej legendy i etnonacjonalizmu, który reprezentuje. Mit o Tangunie zakłada, że Koreańczycy pochodzą od człowieka zrodzonego wprost z siły wyższej i byli pierwszymi ludźmi na świecie. Jeśli mówi się o powstaniu świata, to tylko w kontekście koreańskim i w odniesieniu do własnego narodu. Koreańczycy często odwoływali się do swojej świadomości boskiego pochodzenia, które niewątpliwie napawało ich dumą i prowadziło do moralnego odrodzenia narodu w trudnych momentach w historii, tworząc tożsamość i odrębność narodową. Niektórzy Koreańczycy w micie o Tangunie odnajdują również dowód na „wielką rolę Korei w rozwoju kultury ludów Azji Wschodniej”, do tego stopnia, że twierdzą, że większość osiągnięć chińskiej cywilizacji pochodzi wprost od Koreańczyków, czyniąc mit o Tangunie rodzajem „narodowego mesjanizmu”.²³⁷ Istotny jest również ukazany w legendzie związek Koreańczyków z przyrodą w postaci zwierząt – tygryscy i niedźwiedzicy. Wierzą oni, że duszę posiadają nie tylko ludzie, ale również ożywione i nieożywione siły przyrody, pełniąc funkcję pośredniczącą pomiędzy ludźmi a duchami. Inne koreańskie legendy i baśnie bardzo często podkreślają piękno przyrody

²³⁷ H. Ogarek-Czój, *Mitologia Korei...*, s. 19, 100, 158, 160.

i opowiadają o istotach z niebios, które schodzą na ziemię specjalnie, by podziwiać wyjątkową naturę Korei i zażywać kąpiele w górskich strumieniach i jeziorach o krystalicznie czystej wodzie.²³⁸ Tangun stanowi „personifikację harmonijnego związku sił natury, świata ziemskiego i niebiańskiego, dwóch głównych sił kosmosu, które w nim znalazły połączenie”.²³⁹ Koreańskie mity i duchowość ludowa jest szczególnie podkreślana również współcześnie w kształtowaniu tożsamości narodowej Koreańczyków z północy.²⁴⁰ W micie o praprzodku Tangunie, szczególnie obecnie kiedy Korea została podzielona na dwa państwa, istotny jest również wątek jedności koreańskiego narodu, ponieważ uosabia on tożsamość etniczną podzielaną przez cały naród koreański, zarówno na północy, jak i na południu. Współcześnie najsilniejsze uzasadnienie zjednoczenia obu Korei wynika właśnie z przywiązania do tożsamości etnicznej, która jest podstawą działań na rzecz zjednoczenia i przywrócenia jedności na Półwyspie Koreańskim.²⁴¹

2.2.2

Okres kształtowania się koreańskiej władzy na Półwyspie Koreańskim

Jak zostało opisane w poprzednim podrozdziale, legandarny praprzodek Koreańczyków – Tangun – założył starożytne państwo Dzoson.²⁴² Stało się ono pierwszą koreańską strukturą polityczną, do której współcześni Koreańczycy w obu państwach koreańskich najczęściej odwołują się, jako do początków swojego państwa. Najdawniejsze dzieje Korei zakorzeniły się tak mocno w tożsamości narodowej Koreańczyków, szczególnie z Korei Północnej, że do dzisiaj zwykli oni nazywać swoje państwo Dzoson. Z tego okresu pochodzi wiele charakterystycznych dla kultury koreańskiej rozwiązań – jak sposób ogrzewania podłogowego *ondol* używany również współcześnie, tradycyjny koreański, kolektywny i masowy taniec *me*, pierwszy zbiór praw, nazywany też pierwszym koreańskim kodeksem karnym czy *dolmeny* –

²³⁸ A. Dominik, *Narodowa kultura i etnografia Korei*, Katowice 1995, s. 58.

²³⁹ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 44.

²⁴⁰ J. Potrzebacz, *Państwo Koreańskiej w działalności naukowej Antoniego Kościa*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012, s. 44-45.

²⁴¹ Patrz: G. Shin, *Ethnic nationalism...*

²⁴² Należy odróżnić państwo Dzoson założone przez Tanguna od późniejszego Królestwa Dzoson, istniejącego od XIV do XX wieku. Dla odróżnienia obu nazw Koreańczycy używają określenia „Starożytny Dzoson” (*Kojosŏn*) na swoje pierwsze państwo.

tradycyjne koreańskie kamienie nagrobne.²⁴³ Wszystkie te rozwiązania, jak i sama niepodległa, koreańska władza na Półwyspie Koreańskim już na ponad 1000 lat przed naszą erą miały niebagatelny wpływ na tożsamość narodową i odrębność kulturową współczesnych Koreańczyków.

Dzoseon istniało do 109 roku przed naszą erą, kiedy to chińska dynastia Han zauważyła w niezależnym państwie koreańskim zagrożenie i zdecydowała się je najechać. Zniszczono Dzoseon, jednak cesarstwo było jeszcze wówczas za słabe, by utrzymać nad nim kontrolę. Podzielono kraj na cztery części, które z czasem ponownie zostały przejęte przez Koreańczyków, a na ich terenie powstały trzy nowe królestwa – Koguryo, Paekche i Silla.²⁴⁴ Choć istniały różnice pomiędzy królestwami, które są widoczne nawet do współczesności, to jednak czynnikiem zagrożenia najazdami większych mocarstw, przede wszystkim Chińczyków i Mongołów, powodował zacieśnianie się więzi między nimi. To w tym okresie możemy mówić o utworzeniu podstawy wspólnej tożsamości narodowej i rodzimej koreańskiej władzy.²⁴⁵ W okresie trzech królestw Pjongjang, dzisiejsza stolica Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, po raz pierwszy stał się stolicą koreańskiego państwa – Koguryo.²⁴⁶ W tym okresie pojawiają się również pierwsze postacie historyczne, do których współcześnie odwołują się Koreańczycy. Jedną z nich jest generał państwa Koguryo – Ulchimundok, który powstrzymał najazdy Chińczyków i w wspomniany jest jako bohater w obu państwach koreańskich. Innymi „śladami” tamtego okresu, które zakorzeniły się w tożsamości Koreańczyków, są przede wszystkim używane do dzisiaj tradycyjne koreańskie nazwiska rodowe oraz to, że używali oni jeszcze wtedy chińskiego alfabetu, co zakorzeniło w społeczeństwie nadal funkcjonujące przekonanie głęboko zakorzenione w koreańskiej tożsamości, mówiące że dobrze wykształcony człowiek powinien umieć pisać w obcym języku.²⁴⁷

²⁴³ Trzy z ośmiu zachowanych do dzisiaj praw, pochodzących z Królestwa Dzoseon to: 1. „Morderca winien być stracony”, 2. „Kto wyrządził drugiemu szkodę, winien wynagrodzić ziarnem”, 3. Kto ukradł cudzą rzecz, powinien stać się niewolnikiem jej właściciela...”; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 27-28; A. Dominik, *Narodowa kultura...*, s. 10-12, 101.

²⁴⁴ A. Kość, *Filozoficzne podstawy państwa...*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 24; R. Tokarczyk, *Próba zarysu komparatystycznego kultur prawnych Korei Północnej i Korei Południowej*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012, s. 311.

²⁴⁵ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 33.

²⁴⁶ K. Konecka, *Koreański koń Chollima*, Warszawa 2012, s. 9.

²⁴⁷ Interesujący jest fakt, że granica pomiędzy królestwami Koguryo na północy a Silla i Paekche na południu przebiegała w okolicy 38. równoleżnika, mniej więcej w taki sposób, w jaki współcześnie przebiega granica Korei Północnej i Południowej; *Ibidem*, s. 29-30; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 87; A.

W latach 60. VI wieku Chiny ponownie uderzyły na trzy państwa Półwyspu Koreańskiego niszcząc po kolei państwo Paekche, a kilka lat później Koguryo. Jedyne państwo Silla zdołało odeprzeć ataki najeźdźcy i zjednoczyć tereny pozostałych królestw, tworząc w ten sposób w 668 roku, po raz pierwszy w historii, jedno w pełni niepodległe państwo na Półwyspie Koreańskim. Jego stolica – Gyeongju – była jednym z największych miast ówczesnego świata. Liczyła około 1 000 000 mieszkańców i jest obecnie uznana przez UNESCO za „skarbiec dziedzictwa kulturalnego ludzkości”.²⁴⁸ Koreańczycy do dziś czują dumę z tego powodu i podkreślają, że byli drugim po Japonii najstarszym zjednoczonym i homogenicznym narodem na świecie. W dodatku przetrwał on pod własną władzą przez niemal trzynaście wieków, aż do okupacji japońskiej w 1910 roku. To właśnie około VII wieku „wykształciła się koreańska tożsamość narodowa”.²⁴⁹ Stąd też okres zjednoczenia Korei przez królestwo Silla, również współcześnie, w szczególności wobec podziału półwyspu na dwa państwa, stanowi wzór i ma silny wydźwięk patriotyczny. Jednak kilka lat później państwo Silla w zamian za uznanie go przez Chiny stało się wasalem chińskim, zachowując przy tym wiele specyficznych dla koreańskiej władzy cech, takich jak ścisłe podziały klasowe, silną mobilizację społeczną na rzecz państwa, dobrze funkcjonującą administrację państwową oraz znacznie większą od chińskiej centralizację władzy. Państwo Silla czerpało również wybiórczo z osiągnięć chińskich, które miały przełożenie na koreańską literaturę, sztukę, prawo i gospodarkę w tym okresie. Był to czas szybkiego rozwoju oraz radykalnych zmian w Korei.²⁵⁰

Wkrótce jednak wobec zabicia króla i dużych konfliktów wewnętrznych, szerzącej się korupcji i rywalizacji klanowej, królestwo Silla rozpadło się.²⁵¹ Klany wcześniej rządzące pozostałymi państwami Półwyspu Koreańskiego doszły ponownie do władzy na przełomie IX i X wieku, tworząc tak zwane Trzy Późne Królestwa – państwa Paekche, Silla i Koryo. Jednak już po kilku latach Silla poddało się ostatecznie

Kość, *Filozoficzne podstawy państwa...*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 25.

²⁴⁸ W Gyeongju znajduje się między innymi najstarsze odkryte w Azji obserwatorium astronomiczne. Odnaleziono tam również najstarszy drzeworyt na świecie – tekst buddyjski z 751 roku; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 32; O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami. Półwysep Koreański w polityce mocarstw*, Warszawa 2016, s. 25; A. Kość, *Filozoficzne podstawy państwa...*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 26; M. Cartwright, *Gyeongju*, „World History Encyclopedia” <https://www.worldhistory.org/Gyeongju/> [dostęp: 12.02.23].

²⁴⁹ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 33.

²⁵⁰ M.J. Seth, *A history of Korea. From Antiquity to the Present*, Plymouth 2011, s. 44-46; E.A. Olsen, *Korea the divided nation*, Westport 2005, s. 18-20; O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 31; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 31-32.

²⁵¹ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 31.

królestwu Koryo, a Paekje zostało przez nie podbite. W ten sposób pierwszy przywódca Koryo – Wang Kon – w 932 roku zjednoczył ponownie Półwysep Koreański w jednym organizmie państwowym i założył dynastię o tej samej nazwie.²⁵² Nowy władca Korei jeszcze silniej związał się z Chinami, niż miało to miejsce podczas istnienia zjednoczonego królestwa Silla, jednak nadal zachowywał wiele typowo koreańskich cech, które kształtowały tożsamość narodową Koreańczyków, w tym silną centralizację władzy, kluczowe znaczenie więzów rodzinnych oraz dziedziczność władzy nie tylko na stanowisku przywódcy, ale również w przypadku niższych rangą urzędników państwowych. Wang Kon, nazwany po śmierci Taejo, czyli „Wielkim Założycielem”, zostawił po sobie również tzw. „dziesięć poruczeń” – rodzaj testamentu dla kolejnych władców. Pojawiły się w nim wytyczne, które na wieki wpisały się w tożsamość narodową Koreańczyków i wpłynęły na struktury władzy. Najważniejszą z nich jest zalecenie, mówiące że „władza królewska ma być przekazywana z ojca na najstarszego syna, a gdyby z jakichkolwiek przyczyn nie było to możliwe, na kolejnego według wieku syna”.²⁵³ Wszystkie wymienione powyżej elementy przetrwały do współczesności i stanowią trzon tożsamości narodowej oraz kultury politycznej na Półwyspie Koreańskim, co zostanie omówione w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy. Wpływ na współczesną tożsamość Koreańczyków miał również silny rozwój nauki i sztuki w okresie istnienia królestwa Koryo. W tym czasie powstał pierwszy ogólnokoreański narodowy uniwersytet, na którym powstały *Samguk Sagi* – Kroniki Trzech Państw – pierwsza w historii Korei kronika historyczna.²⁵⁴ Na niemal 500 lat przed Europą rozwinięto morskie szlaki handlowe z Chinami, Japonią, Indiami i Arabią, udoskonalono tak ważne w kolejnych wiekach dla całej Korei rolnictwo, wprowadzając między innymi pierwszy na świecie wodomierz i rejestr opadów atmosferycznych, a także w 1234 roku użyto, również po raz pierwszy na świecie, metalowych czcionek drukarskich, wprowadzając powszechność druku na ponad 200 lat przed Johannesem Gutenbergiem.²⁵⁵ W związku z wynalezieniem druku powołano w 1392 roku instytucję, która również w dużej mierze kształtowała tożsamość narodową Koreańczyków przez kolejne wieki – Narodowe Biuro do Publikacji Książek. W praktyce był to pierwszy na świecie urząd wprowadzający regularną państwową cenzurę. Jego istnienie odegrało

²⁵² Od nazwy Koryo pochodzi europejska nazwa Korei. W wolnym tłumaczeniu oznacza ona „wysoko jaśniejąca”; K. Konecka, *Koreański koń...*, s. 11; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 141-147; O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 32.

²⁵³ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 158-159.

²⁵⁴ M.J. Seth, *A history of Korea...*, s. 93-95.

²⁵⁵ K. Konecka, *Koreański koń...*, s. 12.

wielką rolę w rozwoju społeczeństwa koreańskiego w zgodzie z planami władz państwowych, czyli pozwoliło na kształtowanie tożsamości narodowej już od końca XIV wieku.²⁵⁶ Wobec wszystkich wymienionych wyżej czynników, to właśnie w czasie panowania dynastii Koryo, Korea stała się „wystarczająco homogenicznym bytem, aby mówić o stosunkowo skonsolidowanej tożsamości koreańskiej”.²⁵⁷

Upadek państwa Koryo spowodowały coraz liczniejsze najazdy wrogów, z którymi miała mierzyć się Korea. Początkowo były to walki z Chińczykami, jednak ci wkrótce sami zostali podbici przez Mongołów, którzy wkrótce potem dotarli również na Półwysep Koreański. Po 20 latach zacieklej obrony i braku zgody na złożenie hołdu Mongołom, Korea utraciła swoją niezależność, stając się wasalem czy nawet „kolonią Mongołów”.²⁵⁸ Państwo po trzykrotnych najazdach było doszczętnie zniszczone, wprowadzono z Korei prawie 200 tysięcy mężczyzn, a ciała zabitych nie nadążano spalać. Samo poddanie się stanowiło dla Koreańczyków „gorzką pigułkę” i wywarło znaczący wpływ na ich świadomość narodową, ponieważ ludy mongolskie były przez nich postrzegane od wieków jako „nieokrzescani barbarzyńcy”, którym musieli złożyć hołd.²⁵⁹ Mimo że Mongolia silnie eksploatowała Koreę, nadzorowała ściśle urzędy i struktury koreańskiej władzy, a przywódcy Korei musieli płacić trybut również w postaci młodych kobiet, a także żenić się z mongolskimi księżniczkami, to jednak, co istotne, zachowali swoje państwo. Wieloletnie zwierzchnictwo polityczne odbiło się jednak w koreańskiej kulturze i tożsamości narodowej.²⁶⁰ Widoczne jest ono między innymi w szkoleniu wojskowym i ponadprzeciętnym szacunku do służby w armii oraz w dziedzinie kulinarnej, ponieważ wiele współczesnych potraw koreańskich ma swoje źródła właśnie w kuchni mongolskiej.²⁶¹

Wraz z upadkiem Imperium Mongolskiego musiało upaść również zależne od niego państwo Koryo. Po wielu buntach chłopskich i wewnętrznych konfliktach, zdrady króla dokonał generał Yi Song-gye, który odmówił rozkazu ataku wyprzedzającego na teren chińskiej dynastii Ming, który wobec jej przewagi militarnej skończyłby się zupełną klęską Koreańczyków. W 1392 roku dokonał przewrotu wojskowego i przejął władzę na Półwyspie Koreańskim, ponownie zmieniając nazwę państwa na Dzoson –

²⁵⁶ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 34-36.

²⁵⁷ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 32.

²⁵⁸ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 36.

²⁵⁹ Koreańskie księgi opisujące historię Korei wspominają ten czas jako narodową traumę, ponieważ „tam kędy przeszli, wszystko zmieniało się popiół”; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 167, 179-180.

²⁶⁰ M. Peterson, P. Marguiles, *A Brief History of Korea*, Westport 2005, s. 65-70; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 184-186.

²⁶¹ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 37.

Kraj Spokojnego Poranka. Założona przez niego dynastia Yi stała się potem najdłużej rządzącą w historii Korei.²⁶²

Już w pierwszych latach istnienia nowych rządów Półwysep Koreański zaczął coraz szybciej się rozwijać. Kulminacja dokonań naukowych, kulturalnych, a przede wszystkim, co istotne dla utworzenia koreańskiej tożsamości narodowej, językowych miała miejsce podczas rządów króla Sejonga Wielkiego (rządził w latach 1418-1450). Król utworzył w 1420 roku narodową akademię królewską *Chiphyonjon*, nazywaną „Izbą Godnych”, na której doprowadził do utworzenia pierwszego koreańskiego alfabetu, który z czasem wyparł używane wcześniej chińskie znaki.²⁶³ *Hangul* stanowił podstawę do rozwoju języka koreańskiego, umocnienia tożsamości narodowej i etnicznej oraz oddzielenia się kulturowo od Chin i do dzisiaj jest uważany za jeden z najlepszych na świecie fonetycznych zapisów mowy, pozostających stale w powszechnym użyciu.²⁶⁴ Miał być na tyle prosty, by mogli się nim posługiwać niewykształceni chłopci, a w konsekwencji całe społeczeństwo koreańskie, co było ewenementem jak na owe czasy.²⁶⁵ Kwestia języka w kształtowaniu tożsamości narodowej Koreańczyków będzie jeszcze omówiona w dalszej części tego rozdziału. Z inicjatywy króla Sejonga zastąpiono również pieniądze wykonane z wiązek kory żelaznymi monetami, na kilkadziesiąt lat przed Leonardem da Vinci i Benedetto Castrellim skonstruowano broń i maszyny oblężnicze, zegary wodne i słoneczne, ponownie udoskonalono rolnictwo jednocześnie z przeprowadzeniem korzystnej reformy rolnej, a także rozwinięto wiele innych dziedzin życia, takich jak meteorologia, matematyka czy medycyna.²⁶⁶ Istotny z perspektywy kształtowania tożsamości narodowej był również rozwój malarstwa, które miało podkreślać piękno koreańskiego krajobrazu i ilustrować życie narodu, jednocześnie będąc dostępne dla wszystkich mieszkańców.²⁶⁷ Dobrze zorganizowany system polityczny i reformy społeczne, a przede wszystkim kontakty króla ze społeczeństwem, którego wysłuchiwał osobiście, a także zasięganie opinii u wszystkich, nawet najniższych klas społecznych, pozwoliły

²⁶² *Ibidem*, s. 37; J.D. Langlois, *The Hung-wu reign, 1368-1398*, [w:] F.W. Mote, D. Twitchett, *The Cambridge History of China, Vol 7: The Ming Dynasty 1368-1644*, New York 1998, s. 166; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 190.

²⁶³ F. Ahrens, *Koreańczycy. W pułapce doskonałości*, Kraków 2017, s. 164.

²⁶⁴ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 238-241; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 37-38.

²⁶⁵ Hong Chan-Sik, *The Millenary Anniversary of the Tripitaka Koreana*, „Korea Focus”, vol. 19 no.1 2011, s. 43; Korean Overseas Culture and Information Service (wyd.), *A Handbook of Korea*, wyd. 10, Seoul 1998, s. 64.

²⁶⁶ K. Konecka, *Koreański koń...*, s. 13-14.

²⁶⁷ M. Marcinkowska, *Tajemnice koreańskich zabytków na liście dziedzictwa światowego UNESCO*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 418.

na zbudowanie nowego fundamentu społeczeństwa i jego tożsamości.²⁶⁸ Rządy dynastii Yi ugruntowały hierarchiczny charakter społeczeństwa, przy jednoczesnym wzmocnieniu i tak już silnego poczucia kolektywizmu oraz więzi narodowej.²⁶⁹ Żaden kolejny władca Korei nie jest współcześnie kojarzony z takim postępem jak Król Sejong, który w świadomości Koreańczyków stał się najwybitniejszym władcą w historii, a okres jego rządów nazywany jest złotym wiekiem Korei. Sejong Wielki miał niewątpliwie kluczowy wpływ na kształtowanie koreańskiej tożsamości narodowej.²⁷⁰

Rządy kolejnych królów upływały pod znakiem powstań chłopskich i wiązały się ze złymi decyzjami, słabnięciem władzy centralnej, coraz większymi intrygami oraz konfliktami wewnętrznymi. Prawo, zgodnie z tradycją nawiązującą do poprzednich wieków, było bardzo surowe. Już w okresie istnienia Trzech Królestw stosowano karę śmierci zarówno wobec morderców, jak i zdrajców, a także dezertersów. Władze Dzoson rozwinęły tylko zakres surowych kar oraz brutalności i terroru wobec poddanych, stosując pięć rodzajów kar śmierci. Za panowania dynastii Yi obowiązywały cztery główne rodzaje kar: kara śmierci, wygnanie, roboty przymusowe oraz chłosta, a najcięższą zbrodnią niezmiennie od ponad półtora tysiąca lat pozostawał bunt wobec władzy. Ścięcie groziło również za niewielkie przewinienia, jak rozlanie wina na szatę króla czy publiczne obrażanie starszyny. Łapówkarstwo groziło 70 batami, a pospolita kradzież kończyła się karą chłosty od 60 do 100 kijów, wygnaniem oraz wytatuowaniem na czole winnego słowa „złodziej”. Prawo w Korei nie miało uchodzić za sprawiedliwe i służyć pokrzywdzonym, lecz surowe, broniące instytucji państwa. Powodowało to, że kolejne rządy koreańskie wykorzystywały zapisy prawa jako narzędzie władzy. Prawo do zatrzymania i karania miało równoległe kilka instytucji państwa, w tym administracja publiczna i wojsko, dlatego często dochodziło również do donosicielstwa, by dokonać rewanżu i wyrównać osobiste zemsty. Za popełnienie zbrodni czy wykroczenia skazywano nie tylko oskarżonego, ale również całą jego rodzinę w trzech pokoleniach. W dodatku konfiskacie na rzecz króla podlegała ich własność. Odpowiedzialność zbiorowa była przez wieki i jest nadal stosowana w Korei na szeroką skalę. To surowe prawo wpłynęło na tożsamość narodową Koreańczyków.²⁷¹

²⁶⁸ Keum Jang-Tae, *Historia koreańskiej myśli konfucjańskiej*, Skarżysko-Kamienna 2013, s. 81-82; 199-200; F. Ahrens, *Koreańczycy. W pułapce...*, s. 163.

²⁶⁹ M. Burdelski, *Czynniki warunkujące proces podziału i zjednoczenia Korei*, Toruń 2004, s. 22-23.

²⁷⁰ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 228-230, 314-318.

²⁷¹ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 222-224.

W okresie panowania Dynastii Yi członkowie nieprzychylnych królowi frakcji byli odsuwani od władzy i zsyłani na wyspę Jeju lub na peryferia państwa, albo karani śmiercią. Po prawie dwóch wiekach ciągłego rozwoju nastąpiła stagnacja, a po niej powolny rozpad prowadzący aż do upadku dynastii w XIX wieku, która doprowadziła do całkowitej utraty niepodległości i okupacji japońskiej trwającej niemal pół wieku.²⁷² To właśnie okres panowania dynastii Yi „miał decydujący wpływ na obraz koreańskiego narodu w XX i XXI wieku”.²⁷³

2.2.3

Okres kształtowania koreańskiej tożsamości narodowej w odniesieniu do relacji „my – inni”

„Historia Korei pokazuje ciągłość zagranicznej ingerencji w jej sprawy wewnętrzne” – stwierdził Alan Kang.²⁷⁴ Z kolei jak zauważa Scott Snyder: „Na poziomie państwa przetrwanie, wytrzymałość i opór przeciwko obcym siłom, które dążą do dominacji lub podporządkowania sobie narodu koreańskiego, to powtarzające się motywy historyczne”.²⁷⁵ Z uwagi na to koreańska tożsamość narodowa tworzyła się zarówno w opozycji do obcych, co zostanie omówione w dalszej części tego podrozdziału, ale również w odniesieniu do nich, jako rodzaju protektoratu. Taką rolę w koreańskiej historii odegrały Chiny. Korea pozostawała z cesarstwem przez wiele wieków w stosunku lennym, przejmując od niego wzorce i stając się najbardziej schińszczonym państwem poza Chinami, które uchodziło wręcz za „replikę wielkich Chin”.²⁷⁶ Pod panowaniem chińskim Korea była podrzędnym państwem, a stosunki te określano jako „służenie wielkiemu”.²⁷⁷ Półwysep Koreański był postrzegany przez chińskich władców jako naturalna strefa wpływów cesarstwa. Przez wiele stuleci Chiny były właściwie jedynym partnerem handlowym istniejących na Półwyspie Koreańskim państw i przez taki zsinizowany filtr docierały do Korei nie tylko zagraniczne towary,

²⁷² T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 38-39.

²⁷³ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 37.

²⁷⁴ A. Kang, *The Lens of Juche: Understanding the reality of North Korea Policymakers*, „The Review of International Affairs”, vol. 3 nr 1 2003, s. 42.

²⁷⁵ S. Snyder, *Negotiating Over the Edge*, Washington 1999, s. 20.

²⁷⁶ Korea składała hołd cesarzowi Chin czterokrotnie, kolejno w 32, 676, 713 oraz 1370 roku naszej ery; E. Rostworowski, *Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa 1995, s. 173; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne wektory trwania*, Warszawa 2016, s. 14.

²⁷⁷ J. Kleiner, *Korea, A Century of Change*, New York 2001, s. 5.

ale również wszelkie informacje ze świata zewnętrznego.²⁷⁸ Wpływ chińskiej kultury na rozwój tożsamości narodowej był tak duży, że „kiedy Korea odizolowała się od reszty kontynentu w XVII wieku, uczyniła to w przekonaniu, że lepiej chroni chińską tradycję niż sami Chińczycy”.²⁷⁹ Nośnikiem kultury był przede wszystkim język chiński, który był jedynym językiem używanym w Korei do XV wieku. Konfucjanizm i zsinizowany buddyzm, który dotarł w ten sposób do Korei odegrał znaczącą rolę w tworzeniu filozoficznych i religijnych podwalin koreańskiej tożsamości, co zostanie omówione szerzej w kolejnym podrozdziale niniejszej rozprawy. Potęga Chin stanowiła nie tylko inspirację, ale także była ogromnym wyzwaniem i zagrożeniem dla formowania się koreańskiej odrębności, niezależności i tożsamości narodowej.²⁸⁰ W czasach imperialnych najważniejszym założeniem strategii bezpieczeństwa Chin było osiągnięcie jak największej kontroli nad obszarami sąsiadującymi z cesarstwem, zgodnie z założeniami tak zwanej teorii trzech kręgów. W pierwszym kręgu znajdowały się Chiny jako ostoja cywilizacji. Wokół nich, w drugim kręgu, w którym znajdowała się Korea, lokalizowano mniejsze państwa pozostające w strefie zależności z Chinami i stanowiące bufor pomiędzy Chinami, a trzecim kręgiem, nazywanym „kręgiem zagrożeń”, w skład którego wchodziły terytoria, które zamieszkiwane były przez „barbarzyńców” i nie leżały w strefie wpływów cesarstwa.²⁸¹ Wielowiekowa zależność od nich wpłynęła na tożsamość Koreańczyków, którzy zaczerpnęli od Chińczyków wiele zwyczajów i tradycji. Chiny jako „większy brat Korei” do dzisiaj stanowią punkt odniesienia i swego rodzaju pryzmat dla polityki północnokoreańskiej.

Aby zrozumieć współczesny sposób prowadzenia polityki przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną, jej wybory ekonomiczne, ideologię, politykę zagraniczną, a przede wszystkim tożsamość narodową i sposób myślenia oraz postrzegania świata przez współczesnych Koreańczyków z północy, należy również wrócić do historii koreańskiej dynastii Dżoson, rywalizacji kolonialnej z drugiej połowy XIX wieku i upadku niezależnego państwa koreańskiego pod rządami Japonii.²⁸² Ważnym czynnikiem w kształtowaniu tożsamości narodowej Koreańczyków, który odbił swoje piętno również na współczesnej tożsamości mieszkańców Korei Północnej,

²⁷⁸ K. Pratt, *Everlasting Flower: A History of Korea*, London 2006, s. 43-44.

²⁷⁹ B.R. Myers, *Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej*, Warszawa 2011, s. 21-22; P. French, *North Korea. The Paranoid Peninsula: A Modern History*, London-New York 2008, s. 273.

²⁸⁰ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 25-26.

²⁸¹ *Ibidem*, s. 27-28.

²⁸² J. Hemmings, V. Cha, K.E. Gause, A. Lankov, Park Keung-Ae, S. Snyder, J.G. Zumwalt, *Deciphering the Democratic People's Republic of Korea*, „International Politics Reviews”, Thousands Oaks, vol. 1 2013, s. 3-4.

był trwający od końca XVI wieku okres pełnej i świadomej samoizolacji Korei w relacjach z innymi państwami. Został on zapoczątkowany w konfrontacji z Japonią, która ciągnęła się przez następnych kilka wieków oraz Mandżurami, którzy próbowali narzucić Koreańczykom swoje zwierzchnictwo.²⁸³ Poszukiwanie schronienia w samoizolacji i odcięciu się od obcych przyniosło Korei miano „Pustelniczego Królestwa”.²⁸⁴ Pierwszymi przedstawicielami świata zewnętrznego, którzy docierali do Korei byli prawdopodobnie portugalscy i hiszpańscy misjonarze. Pierwszą udokumentowaną wizytą Europejczyka było rozbitcie się holenderskiego statku Jana Janse Weltevree w 1627 roku, który po tym wydarzeniu pozostał w Korei do końca życia i uczył Koreańczyków budowy dział i muszkietów. Pod koniec XVIII wieku europejscy żeglarze coraz częściej podpływali pod brzegi Półwyspu Koreańskiego, mimo prób nie nawiązując jednak kontaktów handlowych, ale nanosząc skrupulatnie kontury nieznaną im bliżej Korei na mapy.²⁸⁵ Wraz z upływem czasu i rozwojem myśli kolonialnej na świecie obrona przed kolonizatorami stawała się coraz trudniejsza, jednocześnie wywołując coraz więcej cierpienia Koreańczyków, spowodowanego agresywną polityką obcych. Jak zwraca uwagę Joanna Rurarz – „od mniej więcej 1783 roku Koreę ogarnęła psychoza obcej inwazji i krążyć zaczęły plotki o rzekomym zagrożeniu ze strony krajów zachodu. Rozsiewano także pogłoski o wojnie wypowiedzianej jakoby Korei przez obce mocarstwo”.²⁸⁶ Choć „polityka zamkniętych drzwi” była powszechnym zjawiskiem wśród państw kolonizowanych, to jednak najczęściej dotyczyła jedynie zamknięcia na przemoc i odmienne wartości Europejczyków. Korea początkowo odizolowała się jednak przede wszystkim od swoich najbliższych sąsiadów – Chin i Japonii, co było niezwykle rzadkim zjawiskiem w tym okresie. Głównym powodem prowadzenia takiej polityki była chęć uniknięcia wciągania swojego państwa w przynoszące potężne zniszczenia wojny pomiędzy dwoma rywalizującymi ze sobą państwami. Z uwagi na wyjątkowo niekorzystne dla Korei położenie geograficzne pomiędzy dwoma mocarstwami, większość wojen

²⁸³ Jak wskazuje Elżbieta Potocka, w ciągu 2000 lat Koreę najeżdżano ponad 900 razy. Wśród głównych agresorów były stopowe plemiona mongolskie i chińskie, w tym Kitani, Xiongnu, Dżurdzeni, Mongołowie, Hanowie, Mandżurowie, a od XVI wieku również Japończycy; E. Potocka, *Korea Północna. Przebudzenie...*, s. 22.

²⁸⁴ S. Kojło, A. Dikij, *Polska – KRLD. Gospodarka, współpraca*, Warszawa 1975, s. 27-28.

²⁸⁵ W 1787 roku był to Francuz Jean Francois de Galaup La Perouse, w 1797 roku Anglik William Robert Broughton oraz w 1816 roku Anglicy Murry Maxwell i Basil Hall; Patrz: A. Wadas, *W krainie porannej ciszy i śnieżnopiórych żurawi. Zachód a Królestwo Chosŏn. Historia wczesnych kontaktów XVI–XIX w. Studium historyczno-kulturoznawcze*, Kraków 2021; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 271, 274.

²⁸⁶ *Ibidem*, s. 271.

pomiędzy Chinami i Japonią przetoczyła się przez Półwysep Koreański, przynosząc zniszczenia, śmierć i regres gospodarczy. Władze Korei jedynie w polityce pełnej izolacji widziały możliwość uchronienia niezależności swojego królestwa. W tym okresie nie tylko nie wpuszczano na teren Półwyspu Koreańskiego obcych, ale również nie istniał przepływ informacji pomiędzy Koreą a światem zewnętrznym. Wobec braku napływu informacji, państwa zachodnie tak mało wiedziały o „Pustelniczym Królestwie”, że zaczęto nazywać Koreę „zapomnianym krajem”.²⁸⁷ Jednocześnie prowadziła ona do coraz bardziej hermetycznego zamknięcia społeczeństwa na rozwój materialny i kulturowy, prowadząc do zacofania, ale również powodowała tworzenie coraz większej niechęci do jakichkolwiek obcych, prowadząc do przeświadczenia, że każdy obcy dąży do zniszczenia Korei i nie należy mu ufać. Zmiany zaczęły następować dopiero od połowy XIX wieku, kiedy największe państwa kapitalistyczne siłą, podstępem czy wizją dobrobytu próbowały podbijać rynki i gospodarki niezależnych państw na świecie. Dążąc do otwarcia Chin na rynki zachodnie przez USA i państwa europejskie, zwrócono się również ku otwarciu Korei. Półwysep Koreański, jako strategiczne miejsce na mapie Azji oferuje bezpieczne podejścia do Morza Żółtego i Morza Japońskiego, a także służy jako bufor przed obcymi najeźdźcami dla Chin i Rosji lub z drugiej strony jako strefa podejścia do Chin dla Japończyków.²⁸⁸ Kiedy Koreańczycy dowiedzieli się o nierównych warunkach traktatów podpisanych z Chinami, w Korei „gorączkowo rzucono się do budowy umocnień, produkcji dział i szkolenia żołnierzy”.²⁸⁹ Później do rywalizacji dołączyły również Carska Rosja oraz Japonia, która po transformacji spowodowanej rewolucją Meiji, szukając źródeł surowców i nowych rynków zbytu, weszła na drogę agresywnej polityki kolonialnej i rozwoju kapitalistycznego. Od tego okresu o niewielkiej i słabej politycznie Korei zaczęto mówić jako o „krewetce między wielorybami”.²⁹⁰

Pierwsze, pamiętane w Korei Północnej do dzisiaj, próby otwarcia „pustelniczego królestwa” na świat podjęli Amerykanie, którzy właściwie najpóźniej ze wszystkich mocarstw zachodnich weszli na drogę podbojów kolonialnych.²⁹¹ Amerykanie zainteresowali się Półwypsem Koreańskim krótko po ogłoszeniu w 1851 roku przez prezydenta Millarda Fillmore’a opinii, mówiącej że „żaden naród nie ma prawa

²⁸⁷ S. Kojło, A. Dikij, *Polska – KRLD...*, s. 30-31.

²⁸⁸ A. Kang, *The Lens of Juche...*, s. 42.

²⁸⁹ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 276.

²⁹⁰ S. Snyder, *Negotiating Over the...*, s. 20; W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Warszawa 2012, s. 269.

²⁹¹ E. Potocka, *Korea Północna. Przebudzenie...*, s. 34.

odgradzać się od kontaktów z innymi narodami” i podpisaniu z Japonią układów handlowych, gwarantujących Amerykanom uprzywilejowaną pozycję, przy użyciu „dyplomacji kanonierek”, czyli siłowym wymuszeniu kontaktów dyplomatycznych poprzez wysłanie na japońskie wyspy w latach 1853-1854 kilkunastu amerykańskich okrętów wojennych. Jeszcze w 1853 roku do portu w Busan wpłynęła kanonierka USS *South America*, by przez 10 dni negocjować z koreańskimi władzami otwarcie na świat i handel ze Stanami Zjednoczonymi. W kolejnych latach kilka amerykańskich statków zatrzymało się na kilka dni w koreańskich portach, zostało nawet przyjaźnie przyjętych przez gospodarzy, jednak na tym kontakty się zakończyły, a Koreańczycy nie byli skłonni otworzyć się na handel z zagranicą.²⁹² W związku z tym USA podjęły próbę siłowego „zachęcenia” Koreańczyków do rozpoczęcia wymiany handlowej, kiedy to na wody rzeki Taedong w pobliżu Pjongjangu 18 sierpnia 1866 roku wpłynął uzbrojony szkuner USS *General Sherman* mający na swoim pokładzie tkaniny, bawełnę, cynę i inne towary przeznaczone na handel. Kiedy Koreańczycy uprzejmie odmówili handlu, amerykański okręt popłynął w stronę Pjongjangu, otwierając ogień do koreańskiego wojska. W trwających cztery dni walkach na rzece zginęło siedmiu Koreańczyków i cała 19-osobowa załoga statku, który osiadł na mieliźnie i został podpalony przez mieszkańców miasta.²⁹³ To podkreślane do dzisiaj wydarzenie stało się swego rodzaju mitem tożsamościowym w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej i szeroko komentowanym, jednym z głównych punktów zapalnych antyamerykańskiej retoryki prowadzonej przez rządy Kimów. Sam Kim Ir Sen podkreślał, że jego pradziadek brał udział w tych wydarzeniach, legitymizując tym samym swoją władzę.²⁹⁴ Po tym

²⁹² *Ibidem*, s. 34-35.

²⁹³ Hwang Kyung Moon, *Past Forward: Essays in Korean History*, New York 2019, s. 170–171; Kim Key-Hiuk, *The Last Phase of the East Asian World Order: Korea, Japan, and the Chinese Empire, 1860-1882*, Oakland 1980, s. 205–209, 228, 231; E. Potocka, *Korea Północna. Przebudzenie...*, s. 35-36; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 278-279; S. Roblin, *In 1871, America 'Invaded' Korea. Here's what happened*, „The National Interest”, 18.01.2018, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/1871-america-invaded-korea-heres-what-happened-24113> [dostęp: 22.11.2022].

²⁹⁴ Kim Ir Sen opisywał w swoich wspomnieniach wydarzenia z sierpnia 1866 roku tak: „Kiedy piracki okręt imperialistów amerykańskich *General Sherman* dopłynął do górnego brzegu rzeki Taedong i zakotwiczył koło wyspy Turu, mój pradziadek razem z innymi ludźmi ze wsi zbierał powrozy po wszystkich domach. Po ich zebraniu przerzucili je przez rzekę między wyspą Konju a wzgórzem Mangyong i zwalając w tym miejscu kamienie, przegrodzili drogę pirackiemu okrętowi. Kiedy nadeszły wieści, że okręt ten dotarł do wyspy Yangak i że piraci mordują mieszkańców miasta za pomocą ostrzała karabinowego i artyleryjskiego, grabią mienie i gwałcą kobiety, pradziadek jako przewodniczący wioskowych ludzi pospieszył na czele innych mieszkańców wsi do twierdzy pjongjańskiej po pomoc. Mieszkańcy miasta przy współdziałaniu z rządowym wojskiem związali kilka łodzi naładowanych drewnem, podpalili drewno, puścili łodzie w dół rzeki i tym sposobem zniszczyli rozbójników łącznie z ich okrętem. W walce tej mój pradziadek, jak mi opowiadano, odegrał znaczącą rolę”. Potwierdzono jednak, że te wydarzenia nie mogły mieć miejsca z udziałem przodka przywódcy Korei Północnej,

incydencie, w latach 1866-1867 władze USA wysłały jeszcze dwa inne okręty Marynarki Wojennej – USS Wachusett oraz USS Shenandoah – do Korei, jednak ich misja również nie przyniosła zamierzonych przez Amerykanów skutków, dlatego w roku 1871 zdecydowano się wysłać całą eskadrę pięciu okrętów, po których przybyciu do wybrzeży Korei doszło do krwawych walk, w których zginęło 3 Amerykanów i 250 Koreańczyków, jednak ostatecznie USA nie udało się zmusić koreańskich władz do uległości.

Fot. 3 Zatopienie USS General Sherman w Pjongjangu 1866, interpretacja północnokoreańska, lata 80. XX wieku.

Źródło: Korean Friendship Association USA
<https://www.KFAUSA.org>

Podobnie wysiłki dyplomatyczne Japonii wobec Korei trwające od 1872 roku początkowo nie przynosiły żadnych rezultatów. Dopiero presja i użycie siły doprowadziło do zmuszenia Korei do otwarcia na świat. Tym samym Korea stała się jednym z nielicznych państw w tym okresie, które nie uległo presji kolonialnej państw zachodnich, a sąsiadującej z nią Japonii. Sprawdziły się wcześniejsze przewidywania i obawy Koreańczyków o zagrożeniu idącym ze strony sąsiadów. Ostateczne „otwarcie zamkniętych koreańskich drzwi” nastąpiło w lutym 1876 roku poprzez podpisanie „traktatu koreańsko-japońskiego o przyjaźni i handlu” na wyspie Ganghwa. Zgodnie z ustanowioną przez amerykańskiego prezydenta Fillmore’a retoryką, traktat zawiera

ponieważ znajdował się on w tym czasie w zupełnie innej części Korei; Kim Ir Sen, *W wirze stulecia*, t. 1, Pjongjang 1996, s. 11.

zapewnienie, że Korea jest „niezależnym państwem, posiadającym takie same suwerenne prawa jak Japonia”. Zapis ten miał jednak uwolnić Koreę od wpływów Chin, które przejąć miała Japonia, a nie uczynić Koreę rzeczywiście równą Japonii.²⁹⁵ W rezultacie poprzez podpisanie traktatu Japonia zyskała możliwość wykorzystywania gospodarczego Korei, otrzymując na prawie eksterytorialnym trzy koreańskie porty – Busan, Chemulpo (obecnie Incheon) oraz Gensan (obecnie Wonsan), pozwolenie na bezcłowy przewóz towarów oraz używanie japońskiej waluty na terenie całego Półwyspu Koreańskiego. W ten sposób Japonii udało się dokonać tego, czego próbowały od kilkunastu lat mocarstwa zachodnie: otworzyć Półwysep Koreański na handel międzynarodowy. Władze Kraju Kwitnącej Wiśni zadbały jednocześnie o swój interes, zapewniając sobie monopol nie tylko gospodarczy, ale także zdobywając coraz silniejszy wpływ na koreańską politykę, wprowadzając Traktatem z Ganghwa nieformalny imperializm w Korei.²⁹⁶

Od tego czasu rozpoczął się kolonialny wyścig, który coraz bardziej wyniszczał i eksploatował Koreę.²⁹⁷ Podpisanie kolejnego bilateralnego traktatu pod naciskiem Japończyków i co interesujące Chińczyków, którym zależało na tym, by żadne państwo nie zdobyło znaczącej przewagi w Korei, 22 maja 1882 roku, po wielu wcześniejszych, nieudanych próbach otworzyło Półwysep Koreański na USA i amerykański handel.²⁹⁸ W kolejnych latach podpisano analogiczne traktaty z Wielką Brytanią i Niemcami (1882), Carską Rosją i Włochami (1884), Francją (1886) i innymi państwami Europy Zachodniej (Austrią – 1892, Belgią – 1901, Danią – 1902).²⁹⁹ Spowodowało to, że w krótkim czasie w Korei znalazło się wielu europejskich doradców z państw, z którymi Korea unormowała swoje stosunki. Zajmowali oni najczęściej wysokie stanowiska w administracji, finansach, budownictwie czy transporcie.³⁰⁰ Wciągnięcie do systemu kapitalistycznego, napływ towarów z zagranicy w błyskawicznym tempie doprowadził do zniszczenia lokalnego koreańskiego rzemiosła i drobnego przemysłu, powodując coraz większe zubożenie społeczeństwa. Wywóz koreańskiej waluty i obrót

²⁹⁵ *Treaty of Peace and Friendship between the Empire of Japan and the Kingdom of Corea*, 26.02.1876, Basic Documents of Modern and Contemporary International Politics <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/indices/docs/index-ENG.html> [dostęp: 22.11.2022].

²⁹⁶ J. Kleiner, *Korea, A Century...*, s. 13-14.

²⁹⁷ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 281-283.

²⁹⁸ Kang Woong Joe, *The Korea Struggle for International Identity in the Foreground of the Shufeldt Negotiation, 1866-1882*, Maryland 2005, s. 82, 136; H. Kissinger, *O Chinach*, Wołowiec 2014, s. 95; W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych...*, s. 269-271.

²⁹⁹ E.A. Olsen, *Korea the divided...*, s. 40; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 283.

³⁰⁰ *Ibidem*, s. 290.

japońskimi jenami oraz dolarami doprowadził także do zupełnej dezorganizacji systemu finansowego Korei. Wszystkie te czynniki powodowały, że Korea stawała się państwem kolonialnym, a Koreańczycy przekonywali się do słuszności polityki całkowitej izolacji i pałali coraz większą nienawiścią do kolonizatorów z Japonii i Stanów Zjednoczonych Ameryki. Zmiany były odbierane jako zamach na koreańską wolność, tożsamość i rodzimą tradycję. Wpływy handlowe i polityczne ze strony obcych, podsycane ich wrogością i użyciem siły wzmocniły tożsamość narodową Koreańczyków, a zachowanie rodzimej kultury i tradycji stało się istotnym warunkiem utrzymania więzi z narodem.³⁰¹ Rosnące obawy o wymuszanie kontaktów handlowych i utratę suwerenności państwa, a także usilne próby szerzenia nowej wiary katolickiej przez przybyszów z zachodu, spowodowały utworzenie w Korei ruchu społeczno-filozoficznego nazywanego *tonghak*, tłumaczonego dosłownie jako „nauka wschodu”.³⁰² Organizacja prowadzona przez Choe Je-u zrzeszała społeczeństwo koreańskie i stawiała sobie za cel obronę i promocję rodzimych, koreańskich wartości.

Dochodziło do wnoszenia hasel antycudzoziemskich, a nawet do wystąpień ludności przeciwko dominacji obcokrajowców w Korei. Jak podaje Keum Jang-Tae, oświeceni *tonghak* mówili, że „Japonia to duch tradycji pochłonięty przez tygrysa z Zachodu”, o ludziach z zachodu mówili, że „są szkodnikami bez żadnej wartości, jak wilki, albo jadowite chińskie ptaki”. Stosunek do obcokrajowców stopniowo stawał się coraz gorszy. Najpierw mówiono, że są „zachodnimi barbarzyńcami”, potem „zachodnimi zwierzętami”, a wreszcie „zachodnimi bestiami”.³⁰³ W 1882 roku w Seulu wybuchło powstanie antyjapońskie przeprowadzone przez koreańską armię, do której dołączyła zupełnie wyniszczona biedota, w tym zubożali przedsiębiorcy. W jego wyniku spalono budynek „misji japońskiej w Korei”, co doprowadziło do nielegalnego ściągnięcia na Półwysep Koreański wojsk japońskich i wymuszenie jeszcze większych przywilejów na rzecz Japonii. Dwa lata później, w 1884 roku, wybuchło kolejne powstanie, w którym protestujący opowiedzieli się za odbudową rodzimego przemysłu i rzemiosła. Dokonano nawet udanego przewrotu państwowego, jednak przy pomocy Japończyków szybko przywrócono wcześniejszą władzę. Kiedy w 1894 roku ponownie na Półwyspie Koreańskim wybuchło powstanie chłopskie o charakterze

³⁰¹ J. Hemmings, V. Cha, K.E. Gause, A. Lankov, Park Keung-Ae, S. Snyder, J.G. Zumwalt, *Deciphering the Democratic...*, s. 3-4; S. Kojło, A. Dikij, *Polska – KRLD...*, s. 32-33.

³⁰² *Tonghak* – nauka Wschodu powstała w opozycji do *seohak*, czyli chrześcijaństwa nazywanego „nauką zachodu”; Więcej patrz: H. Ogarek-Czój, *Toghak. Nauka wschodu*, Warszawa 1984; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 275-276.

³⁰³ Keum Jang-Tae, *Historia koreańskiej myśli...*, s. 258.

antyimperialistycznym i antyjapońskim, szybko je stłumiono, a Japonia już na stałe wprowadziła swoje wojska do Korei.³⁰⁴

W badaniu koreańskiej tożsamości narodowej poczucie zagrożenia z zewnątrz odgrywa znaczącą rolę. Ze względu na okres kolonizacji, a później okupacji japońskiej, która zostanie omówiona w kolejnym podrozdziale, agresorzy, a w szczególności USA i Japonia, stali się „wyjątkowymi obcymi”, w opozycji do których kształtowała się tożsamość narodowa Koreańczyków. Należy zwrócić uwagę, że był to również czas, kiedy Koreańczycy wchodzili w nowoczesność, przejmując od zachodu wiele technologii i nowoczesnych rozwiązań, a jak podkreślają teoretycy tożsamości narodowej, co zostało opisane w poprzednim rozdziale niniejszej rozprawy, wejście w nowoczesność to kluczowy moment dla formowania się tożsamości narodowej, państwa narodowego i nacjonalizmu. W Korei Północnej tożsamość jest w szczególności konstruowana na podstawie negatywnych doświadczeń kolonizacji, okupacji japońskiej oraz późniejszej wojny domowej. Właśnie do tego okresu traumatycznych kontaktów z obcymi odwołują się współcześnie Koreańczycy, mówiąc o kształtowaniu poczucia własnej tożsamości. Perspektywa antykolonialna tworzy siłę łączącą naród w starciu z wrogiem, jednocześnie usprawiedliwiając odwoływanie się do rasizmu.³⁰⁵ To w tym okresie elementem koreańskiej tożsamości narodowej stała się unikatowość koreańskiej rasy, która współcześnie jest fundamentem narracji propagandowej, prowadzonej przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną, która kreuje Koreańczyków z północy Półwyspu Koreańskiego jako „najczystsą rasę”, a zadaniem władzy jest ją chronić przez „zewnętrznym złem”. Rozwój koreańskiej tożsamości narodowej „determinowany był siłami zewnętrznymi”.³⁰⁶ Spuścizna kolonialna wywarła niebagatelny wpływ na koreańską tożsamość narodową i dyskurs polityczny, prowadzony współcześnie przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną.

³⁰⁴ *Ibidem*, s. 34-36.

³⁰⁵ G. Shin, *Ethnic nationalism...*, s. 41.

³⁰⁶ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 63-64, 101.

2.2.4

Budowanie tożsamości narodowej na podstawie martyrologii i traumy związanej z okupacją japońską

Niemożliwe jest zrozumienie współczesnej polityki Korei Północnej, jej ideologii, gospodarki i strategii bezpieczeństwa, a przede wszystkim sposobu myślenia Koreańczyków z północy o własnej tożsamości bez odniesienia do historii upadku koreańskiej dynastii Dżoson na skutek japońskiego imperializmu i późniejszej kolonizacji Półwyspu Koreańskiego przez Japonię. Mimo wielowiekowych ograniczeń, wynikających ze zwierzchnictwa Chin nad Koreą, to dopiero wydarzenia, które miały miejsce od końca XIX wieku i brutalne zagarnięcie Półwyspu Koreańskiego przez Kraj Kwitnącej Wiśni wzmocniły mentalność Koreańczyków i ukształtowały system społeczny oparty na „przetrwaniu, wytrzymałości i odporności na obce siły”.³⁰⁷ Trudne doświadczenia z historii podczas kształtowania się koreańskiej tożsamości i narracji narodowej posłużyły stworzeniu obrazu Japonii jako wroga i określiły sposób, w jaki naród przywołuje i odnosi się współcześnie do swojej traumatycznej przeszłości.³⁰⁸ Choć okres okupacji japońskiej przyniósł Korei wiele zmian i wprowadzenie nowych rozwiązań, prowadząc społeczeństwo koreańskie do stania się nowoczesnym narodem i otwarcia na nowe technologie, to jednocześnie stworzył ogromny bagaż traumatycznych doświadczeń. Wspomnienia, narracje i tworzone na ich podstawie miejsca pamięci zarówno w Korei Północnej, jak i Południowej wyrażają niemal wyłącznie negatywne emocje wobec byłego kolonizatora zakorzenione w pamięci zbiorowej narodu, określające okres kolonialny jako najbrutalniejszy czas w koreańskiej historii, który miał bezpośrednie przełożenie na społeczeństwo, które musiało wzmocnić poczucie jedności oraz swoją unikatową tożsamość narodową. Dominującą narracją w kształtowaniu tożsamości Koreańczyków stał się dyskurs dotyczący oporu wobec japońskiej agresji. Istotna jest już sama terminologia stosowana na określenie relacji z Japonią w latach 1910-1945. O ile w międzynarodowym dyskursie na ten temat funkcjonuje określenie „japoński okres kolonialny” lub „imperialny”, to Koreańczycy w obu istniejących współcześnie państwach koreańskich nazywają ten okres „japońską

³⁰⁷ Manuel Castells określa ten rodzaj tożsamości „tożsamością oporu”: S. Snyder, *Negotiating Over the ...*, s. 20.

³⁰⁸ H. Lee, *Difficult Heritage in Nation Building: South Korea and Post-Conflict Japanese Colonial Occupation Architecture*, „Springer International Publishing”, Cham 2019, s. 28; E.A. Olsen, *Korea the divided ...*, s. 47-48.

okupacją kolonialną Korei”.³⁰⁹ „Okres japońskiej władzy na Półwyspie Koreańskim zawierał w sobie elementy charakterystyczne zarówno dla rządów okupacyjnych, jak i kolonialnych, a słowo «okupacja» podkreśla pełen przemocy i przymusu charakter japońskiej władzy nad Półwyspem Koreańskim”.³¹⁰ Na tej podstawie należy stwierdzić, że japońska kolonizacja Półwyspu Koreańskiego wpłynęła na koreańską tożsamość narodową, stając się jednym z jej filarów tworzonych w opozycji do wroga, nie tylko w okresie trwania okupacji, ale stanowiła również kluczowy czynnik jej kształtowania w okresie postkolonialnym i nadal jest istotnym aspektem tożsamości Koreańczyków z północy. Głównym czynnikiem budowania koreańskiej tożsamości narodowej było i jest odniesienie jej w bezpośredniej opozycji do japońskiego kolonializmu.³¹¹ Wpływa to na sposób prowadzenia zarówno polityki zagranicznej, jak i wewnętrznej przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną, co zostanie szerzej omówione w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy.

Japonia, po rewolucji Meiji w 1868 roku, chcąc zostać uznaną za cywilizowane państwo równe mocarstwom zachodnim, w ramach nowej polityki ogłosiła westernizację i zaczęła przestrzegać zachodniego prawa międzynarodowego wierniej niż państwa zachodnie. Z tego powodu inwazja japońska na Koreę, która miała zapewnić Japończykom surowce, które nie występowały na japońskich wyspach, a przede wszystkim „więcej przestrzeni życiowej” oraz stanowić „pomost do Chin”, została przeprowadzona w formie naśladowania mocarstw zachodnich, które okupowały swoje kolonie zgodnie z zachodnim prawem międzynarodowym.³¹² Aby zdobyć wpływy nad Koreą, należało najpierw uwolnić ją od chińskiego zwierzchnictwa, czego udało się dokonać Japończykom poprzez podpisanie Traktatu z Ganghwa. Pomogła w tym trudna sytuacja wewnętrzna w państwie i osłabienie polityczne spowodowane skorumpowaniem polityki, silnie feudalną strukturą społeczną oraz coraz gorszymi warunkami gospodarczymi, spowodowanymi między innymi wzrastającą potęgą światowych mocarstw w Azji. Część koreańskich polityków podejmowała próby zaradzenia kryzysom wewnętrznym w państwie, jednak nie mieli oni wpływu na zagrożenie dla swojego państwa, jakie przychodziło z zewnątrz. Dlatego nie chcąc

³⁰⁹ *Ibidem*, s. 2-3.

³¹⁰ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 62-63.

³¹¹ G. Shin, *Ethnic nationalism...*, s. 41.

³¹² Kim Jong-hak, *The 19th-century International Law of the West and the Japanese Colonialization of Korea: Political Meaning of a Self-reliant State*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe” vol. 16 no. 2, 2018, s. 48; E. Potocka, *Korea Północna. Przebudzenie...*, s. 30.

zaostrzać relacji z Japonią władze Korei zgodziły się na podpisanie traktatu.³¹³ Od tego momentu dominacja Japonii na Półwyspie Koreańskim stale rosła. Kiedy w 1894 roku wybuchło powstanie ruchu *tonghak* sprzeciwiającego się otwarciu koreańskiej gospodarki na obce towary, co przekładało się na ceny towarów krajowych, król Korei Gojong zwrócił się o pomoc do Chin, które nie chciały utracić swoich wpływów na rzecz Japonii.³¹⁴ Jednak wraz z wysłaniem do Korei wojsk chińskich mających stłumić rewolucję, takiego samego ruchu dokonali Japończycy, dążąc do zwiększenia swoich wpływów politycznych. To doprowadziło do pierwszej wojny chińsko-japońskiej, która przetoczyła się przez Półwysep Koreański. Dzięki temu działaniu i wygranej Japończyków, zakończonej podpisaniem 17 kwietnia 1895 roku traktatu w Shimonoseki, w którym Chińczycy zrzekli się zwierzchnictwa nad Koreą, uznając jej pełną niepodległość, wywarło również presję na królu Gojongu, by ten wprowadził kolejne korzystne dla Japonii reformy oraz utworzył projapoński rząd.³¹⁵ Oficjalnie w 1895 roku, podczas ściśle zaplanowanej przez Japonię ceremonii w świątyni Jongmyo, król Korei ogłosił pełną niepodległość od Chin. Odwołując się do tradycyjnych konfucjańskich rytuałów, zrobił to nie tylko przed narodem, ale również przed przodkami, co pozwoliło na wdrożenie tej zmiany w znany i akceptowany przez społeczeństwo koreańskie sposób. Dzięki temu udało się uspokoić nadal niechętne wobec obcokrajowców i przychodzących z zewnątrz reform najniższe warstwy społeczne, biorące udział w powstaniu *tonghak*.³¹⁶ Władze Korei również bez większego oporu zdecydowały się na taki krok, widząc słabnącą pozycję Chin. Ogłoszenie się suwerennym państwem było postrzegane jako ochrona przed kolonializmem. Tuż po tym wydarzeniu król został osadzony w areszcie domowym przez Japończyków, jednak pod naciskiem koreańskiej opinii publicznej i przy pomocy Rosjan, wrócił na scenę polityczną po dwóch latach. W tym czasie w celu zwiększenia znaczenia państwa na arenie międzynarodowej i symbolicznego zapewnienia równości z Chinami, zmieniono również formalnie nazwę Korei z królestwa na cesarstwo.³¹⁷

³¹³ J. Lewis, *Korea by 1860*, [w:] *Routledge handbook of modern Korean history*, M. Seth (red.), 2016, s. 42-43.

³¹⁴ Shin Hyong-Sik, *A Brief History of Korea*, Seoul 2006, s. 110-111.

³¹⁵ *Ibidem*, s. 75-76; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 293-294; A. Kość, *Filozoficzne podstawy państwa...*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 29-30; *Treaty of Shimonoseki*, 17.04.1895, <https://www.taiwanbasic.com/treaties/Shimonoseki.htm> [dostęp: 26.11.2022].

³¹⁶ H. Em, *The Great Enterprise: Sovereignty and Historiography in Modern Korea*, North Carolina 2013, s. 38-40.

³¹⁷ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 71-72; A. Kość, *Filozoficzne podstawy państwa...*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 29-30.

Japonia stopniowo zyskiwała coraz większą kontrolę nad Półwyspem Koreańskim, jednak Koreańczycy po utracie zwierzchnictwa Chin, szukali przeciwwagi dla Japończyków w Carskiej Rosji, prowadząc do wzrostu znaczenia Rosjan w polityce koreańskiej.³¹⁸ Konflikt pomiędzy Japonią a Rosją pogłębiał się do tego stopnia, że w końcu w latach 1904-1905 doszło do wojny o dominację na Półwyspie Koreańskim, w której Japonia pokonała Rosję.³¹⁹ W postanowieniach traktatu pokojowego Rosja uznała dominującą rolę Japonii w Korei w sferze ekonomicznej, politycznej i wojskowej.³²⁰ Zgodę na japońską dominację w Korei dały wtedy również Stany Zjednoczone, kiedy w lipcu 1905 roku prezydent Theodore Roosevelt uznał Koreę za japońską strefę wpływów w tajnym traktacie Taft-Katsura, który miał ograniczyć ekspansję Rosji i zapewnić zgodę Tokio na przejęcie przez USA kontroli nad Filipinami.³²¹ Jeszcze w tym samym roku Japończycy zmusili rząd koreański do podpisania traktatu, na mocy którego zgodził się on na japoński protektorat i przekazanie w ręce Japonii dyplomacji i polityki zagranicznej Korei.³²² W 1907 roku pod naciskiem Japończyków rozwiązano koreańską armię i ostatecznie zmuszono cesarza Gojongą do abdykacji na rzecz nastawionego projapońsko, jego syna Sunjongą. Do 1910 roku udało się Japończykom opanować resort spraw wewnętrznych państwa, obsadzając go swoimi ludźmi, a za sprawy zagraniczne, jako najwyższy autorytet odpowiadał japoński gubernator generalny. Każdy głos sprzeciwu był krwawo tłumiony.³²³

Wraz z wejściem w XX wiek Japonia wprowadziła projekt modernizacji podbijanego państwa, któremu przewodniczył japoński minister spraw zagranicznych

³¹⁸ Kim Hakjoon, *Korea's Relations with Her Neighbours in a Changing World*, New Jersey 1993, s. 282-283; Kim Chun-Kil, *The History of...*, s. 114.

³¹⁹ R.J. Myers, *Korea in the Cross Currents: A Century of Struggle and the Crisis of Reunification*, New York 2001, s. 28.

³²⁰ *The Treaty of Portsmouth*, 05.08.1905,

https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Portsmouth_ending_the_Russo-Japanese_War [dostęp: 26.11.2022].

³²¹ Za rolę USA w negocjacjach traktatu z Portsmouth, kończącego wojnę rosyjsko-japońską, a w praktyce zaprzecanie Korei na 35 lat cierpień pod japońską okupacją, Theodore Roosevelt otrzymał w 1906 roku Pokojową Nagrodę Nobla.; C.J. Eckert, K. Lee, Y.I. Lew, M. Robinson, E.W. Wagner, *Korea Old and New: A History*, Cambridge 1990, s. 238; J.H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia dyktatora*, Warszawa 2020, s. 38.

³²² Jak zwraca uwagę Joanna Rurarz, „wiele wskazuje na to, że Japonia posłużyła się odebraną siłą pieczęcią, by parafować układ, gdyż rząd koreański odmówił złożenia pieczęci pod tym haniebnym dokumentem. Patrz: J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 303; M.E. Robinson, *Korea's Twentieth-Century Odyssey, A Short History*, Honolulu 2007, s. 33; *Eulsa Treaty*, 17.11.1905, https://www.conservapedia.com/Eulsa_Treaty [dostęp: 26.11.2022].

³²³ A. Kość, *Filozoficzne podstawy państwa...*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 30-31.

Inoue Kaoru. Między innymi znacząco uprzemysłowiono rolniczy do tej pory kraj, wybudowano sieć tam i hydroelektrowni, a także wybudowano nowoczesną sieć transportową, przede wszystkim dróg i linii kolejowych łączących północ Półwyspu Koreańskiego z południem, co pozwoliło na szybszy handel, a w późniejszym okresie łatwiejsze przetrzymywanie wojsk japońskich do Mandżurii i Chin. Wzrost gospodarczy Korei wynosił rokrocznie około 4%, więcej niż w samej Japonii.³²⁴ Wyprowadzenie Korei z zacofania, Japończycy traktowali jako misję, która włączy Półwysep Koreański do światowej polityki, dzięki czemu działalność Japonii, zgodnie z mechanizmami stosowanymi przez zachodnich kolonizatorów, zostanie pozytywnie przyjęta przez największe światowe mocarstwa – Wielką Brytanię i USA. Za ich przyzwoleniem Japonia mogła objąć Koreę protektoratem, który stanowił wstęp do pełnej formalnej aneksji Półwyspu Koreańskiego, do której doszło w 1910 roku. Dnia 22 sierpnia 1910 roku japoński gubernator generalny Korei – feldmarszałek Masatake Terauchi – podpisał ze zmuszonym do tego działania premierem Korei Yi Wan-Yongiem pakt przyłączający Koreę do Japonii. Został on zatwierdzony przez ostatniego koreańskiego cesarza Sunjonga, a status państwa z protektoratu japońskiego został zmieniony na Generalne Gubernatorstwo Korei.³²⁵ Korea na 35 lat stała się japońską kolonią, nad którą Japończycy sprawowali władzę absolutną, a gubernator Terauchi miał podobno zwracać się do Koreańczyków słowami: „Poznajcie co to jest bat!”.³²⁶ Pierwsze 10 lat po aneksji Korei zapamiętane zostało jako niezwykle brutalne wobec jakiegokolwiek oporu przeciwko Japonii. Rozwiązano wszystkie koreańskie organizacje polityczne, a ich działaczy aresztowano i rozpoczęto gospodarczą eksploatację Półwyspu Koreańskiego pod ścisłą kontrolą niemal każdego aspektu życia Koreańczyków.³²⁷ Najtrudniejszy okres nadszedł jednak po roku 1931, kiedy Japończycy wkroczyli zbrojnie do Mandżurii, a w 1937 roku uderzyli na Chiny. Od tego czasu cały przemysł

³²⁴ P. Duus, *Economic dimensions of Meiji Imperialism: the Case of Korea, 1895-1910*, [w:] R.H. Myers, M.R. Peattie (red.), Guilford 1984, s. 161; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 55.

³²⁵ *Japan-Korea Annexation Treaty*, 22.08.1910,

https://www.conservapedia.com/Japan_Korea_Annexation_Treaty [dostęp: 26.11.2022].

³²⁶ *The Japanese Colonial Empire 1895-1945*, R.H. Myers, M.R. Peattie (red.), Guilford 1984, s. 18.

³²⁷ Koreańczycy byli traktowani przez Japończyków jako obywatele drugiej, a nawet trzeciej kategorii. Kiedy Japończycy bogacili się na koreańskich surowcach naturalnych, rozpoczęto rabunkowe wycinanie lasów, które po okresie okupacji niemal zniknęły w Korei, a wydobywanie węgla, ołowiu, złota, srebra i miedzi wzrosło z 10,8% w 1915 roku do 79,7% w 1920 roku. Standard życia Koreańczyków stale się obniżał. Mimo wzrostu efektywności hodowli i wydajności produkcji o 40% do 1930 roku, to spożycie ryżu wśród Koreańczyków spadło o 50%, ponieważ niemal cały ryż wyhodowany w Korei był wywożony do Japonii, lub przeznaczany na utrzymanie armii japońskiej, choć Koreańczycy cierpieli głód.; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 331, 336-337.; Korean Overseas Culture and Information Service (wyd.), *A Handbook of Korea...*, s. 93-98; S. Kojło, A. Dikij, *Polska – KRLD...*, s. 37-48; P. Lowe, *Wojna koreańska*, Warszawa 1995, s. 18.

koreański, i tak już silnie eksploatowany, został przestawiony na produkcję wojenną, Koreańczycy pod przymusem byli wysyłani na front, najczęściej w pierwszej linii, w najtrudniejszych operacjach wojskowych, a młode Koreanki wywożono do japońskich wojskowych domów publicznych, gdzie były zmuszane do świadczenia usług seksualnych. „Okres ten należy do najciemniejszych kart historii Korei”.³²⁸

Fot. 4 Plakat opublikowany podczas japońskiej kampanii *naisen ittai* w okupowanej Korei z napisem (czytany od prawej do lewej): Japonia-Korea. Praca zespołowa i jedność. Mistrzowie Świata, lata 30. XX wieku.

Źródło: Wikipedia
<https://en.wikipedia.org>

Prowadzona przez Japonię polityka asymilacji kolonialnej Korei różniła się znacząco od zachodniego kolonializmu, ponieważ dotyczyła państwa sąsiedniego, należącego do tego samego kręgu kulturowego. Korea była najważniejszą strategicznie i ekonomicznie kolonią Japonii, a japonizacja Koreańczyków znajdujących się pod okupacją, odbywała się pod hasłem *naisen ittai* (pol. Korea Japonia jedno ciało) i polegała na obowiązku używania języka japońskiego oraz propagandowemu

³²⁸ Szacuje się, że liczba koreańskich kobiet zmuszonych do prostytucji na rzecz japońskich żołnierzy, nazywanych „pocieszycielkami” (ang. *comfort women*), w latach 1937-1945 wyniosła nawet 300 tysięcy. Patrz: S.C. Soh, *The comfort women: sexual violence and postcolonial memory in Korea and Japan*, Chicago 2008; *Korea under Japanese Colonial Rule*, A.C. Nahm (red.), Kalamazoo 1970, s. 73.

kształtowaniu „braterskich więzi” pomiędzy narodami, opartych na podobieństwach kulturowych, a nawet wspólnym przodku, który zapoczątkował „jedną imperialną rasę”. Sprawilo to jednak, że w opozycji do tej idei wśród Koreańczyków odżył tożsamościowy mit o przałożycielu narodu koreańskiego – Tangunie, który istniał wcześniej niż sam naród japoński.³²⁹ Jak ujął to koreański historyk Yi Yong-Hun: „Mity i symbole potrzebne do stworzenia narodu przywracano lub wymyślano na nowo w odpowiedzi na japońskie mity i symbole – w opozycji do nich i na ich wzór”.³³⁰ Wszystkie te działania kolonizatorów miały służyć zmniejszeniu oporu społecznego, a przede wszystkim sprawieniu, że staną się oni lojalni wobec imperium. Dążyły także do zaangażowania Koreańczyków w działania na rzecz imperium, w tym do walki w szeregach japońskiej armii.³³¹ „W praktyce polityka *naisen ittai* nie czyniła obu narodów równymi, a wymagała porzucenia przez Koreańczyków własnej kultury na rzecz japońskiej”. Ten rodzaj asymilacji łączył się również z rasizmem, ponieważ mimo przynależności Koreańczyków do Imperium Japońskiego, mieli oni jednocześnie różnić się od Japończyków.³³² W ramach tej polityki pojawiły się jednak dwa dyskursy tożsamościowe. W odpowiedzi na tak prowadzoną politykę okupanta, w celu obrony narodu przed skutkami kolonizacji, a jednocześnie znajdując w niej potwierdzenie, koreańska tożsamość narodowa kształtowana przez działające w podziemiu koreańskie elity przyjęła w tym okresie, widoczny i silny również współcześnie, charakter odwołujący się do etniczności Koreańczyków.³³³ Co ważne, sama Japonia jako główne kryterium przynależności do narodu koreańskiego przyjęła właśnie etniczność, napędzając tym samym zmiany w strukturze społecznej. Wywindowało to pozycję chłopów, zrównując ich z wyższych klas społecznych, ponieważ przez administrację japońską etniczny Koreańczyk niezależnie od płci, regionu zamieszkania czy statusu społecznego był uznawany za równoprawnego członka tego narodu. Takie działanie z pewnością przyczyniło się do większego zjednoczenia narodu i umocnienia jego tożsamości narodowej. Dopiero w 1919 roku po trwających kilka miesięcy i liczących

³²⁹ B.R. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 22-23.

³³⁰ Yi Yong-Hun, *Wae tashi haebang chonhusa inga*, [w:] *Haebang chonhusa ui chaeinsik*, Pak Chi-Hyang, Kim Chol, Kim I-Ryong, Yi Yonh-Hun (red.), Seoul 2006, s. 33, [za:] B.R. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 23.

³³¹ G. Henderson, *Korea: The Politics of the Vortex*, Cambridge 1968, s. 104; B. Palmer, *Fighting for the Enemy: Koreans in Japan's War, 1987-1945*, Seattle 2013, s. 20-21.

³³² J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 84-86.

³³³ To właśnie aspekt etnicznej tożsamości narodu jest jednym z głównych czynników obecnych w narracji zarówno Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, jak i Republiki Korei, które warunkują konieczność zjednoczenia narodu mimo różnic systemowych i ideologicznych.

ponad milion uczestników ogólnonarodowych protestach przeciwko okupacji japońskiej, spowodowanych ogłoszeniem przez amerykańskiego prezydenta Woodrowa Wilsona doktryny o samookreśleniu i samostanowieniu narodów, nasilono program asymilacji.³³⁴ W zamieszkach zginęło, zostało rannych lub aresztowanych tysiące Koreańczyków. Od tego czasu można mówić o zdecydowanym, systemowym niszczeniu koreańskiej tożsamości narodowej przez Japonię.³³⁵

Paradoksalnie jednak Japonia czyniła również bezpośrednie starania o ukształtowanie tożsamości narodowej Koreańczyków. Chodziło o to, by stworzyć narrację na temat narodu koreańskiego, które oderwą go od spuścizny kulturowej Chin i utwierdzą w przekonaniu, że jest on samodzielnym narodem, który jednak w hierarchii względem kolonizatora znajduje się znacznie niżej. Główną determinantą tej hierarchii miał być stopień rozwoju.³³⁶ W ten sposób okupant kreował obraz Koreańczyków jako narodu zacofanego, prymitywnego i wymagającego „protekcji” i „pomocy” ze strony wyższej kulturowo Japonii, dzięki której, a właściwie w skutek asymilacji z nią, Korea mogła stać się nowoczesnym państwem.³³⁷ Japończycy zdawali sobie sprawę, że sam przymus siłowy stosowany wobec Koreańczyków nie przyniesie zamierzonych skutków, dlatego swoje działania oparli o edukację, dzięki której Koreańczycy mieli zrozumieć wyższość swojego „protektora”. Edukacja była jednak rozumiana raczej przez propagandę niż dostęp do szkolnictwa, ponieważ jedynie około 3,7% koreańskich dzieci mogło uczyć się do szkół podstawowych.³³⁸ W kontrze do japońskiej propagandy stanęły nacjonalistycznie nastawione elity koreańskiego narodu, które

³³⁴ Woodrow Wilson sam doskonale znał sytuację Korei i Koreańczyków, ponieważ przyjaźnił się Rhee Syng-Manem, późniejszym prezydentem Republiki Korei, jednak jako że Japonia była niedawnym sojusznikiem USA w I wojnie światowej, nie zaprosił nawet przedstawicieli Korei na Konferencję Wersalską i nie poparł dążeń Koreańczyków do niepodległości, mimo że wiele państw świata, w tym Polska, w tym okresie ponownie pojawiło się na mapie świata. Co warte jednak podkreślenia, szczególnie w kontekście dalszego omawiania poczucia tożsamości narodowej we współczesnej Korei Północnej – w okresie kolonialnym ogólne postrzeganie Stanów Zjednoczonych było bardzo pozytywne. Miała na nie wpływ w szczególności działalność amerykańskich misjonarzy, którzy stawali w obronie niepodległości Korei i organizowali zajęcia edukacyjne dla znajdujących się pod okupacją Koreańczyków. Nawet wszystkie koreańskie gazety podczas okupacji publicznie wspierały działania USA, niezależnie od ich stanowiska politycznego. Patrz: Taewoo Kim, *Actualized Stigma: The historical formation of anti-americanism in North Korea*, „Modern Asian Studies” no. 51 vol. 3 2017, s. 543–576; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 54.

³³⁵ Od tego czasu wprowadzono obowiązek używania języka japońskiego nie tylko w szkołach i urzędach administracji państwowej, ale także w domach, pod groźbą surowej kary. Zabroniono wydawania gazet w języku koreańskim.; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 82; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 333; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 53-56.

³³⁶ H. Em, *The Great Enterprise...*, s. 10.

³³⁷ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 82.

³³⁸ W 1919 roku było to jedynie około 84 000 dzieci w 760 szkołach. W tym samym czasie obowiązkiem szkolnym było objętych 91,5% japońskich dzieci.; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 331.

próbowały zachować i jednocześnie w wielu kwestiach budować tożsamość narodową Koreańczyków. W tym okresie po raz pierwszy w historii Korei ogromną rolę w kształtowaniu tożsamości Koreańczyków odegrały media i kultura masowa, a konkretnie prasa, przede wszystkim w postaci dwóch dzienników – *Dzosaon Ilbo* (pol. Dziennik koreański) oraz *Donga Ilbo* (pol. Dziennik Azji Wschodniej), na których publikację, po przejściu ścisłej cenzury, zezwolili Japończycy.³³⁹ Podejmowały one kampanie na rzecz edukacji narodu i zwalczania postępującego pod rządami Japończyków analfabetyzmu, pod hasłami takimi jak: „Wiedza to siła. Musimy się uczyć, by przeżyć”. W ramach tak zwanego „ruchu oświecenia” nieliczni koreańscy studenci pomimo groźby represji ze strony Japończyków udawali się do najdalszych wiosek w górach, by uczyć czytać i pisać przede wszystkim koreańskie dzieci, ale i wszystkich chętnych.³⁴⁰ Przyczyniły się one w bezdyskusyjny sposób do podniesienia poziomu świadomości narodu oraz ugruntowaniu jego tożsamości. Propagowały one istnienie własnej kultury koreańskiej, nowe idee i sposób życia oraz informowały coraz częściej o przypadających na ten okres wyjątkowych wykopaliskach archeologicznych, które raczej „odkrywały” Koreę i jej naród, niż go konstruowały.³⁴¹ Opór Koreańczyków pod okupacją miał również wyraz świadomego patriotyzmu ekonomicznego, stającego się częścią koreańskiej tożsamości, widocznej również współcześnie. W akcji na rzecz wspomoczenia koreańskiej produkcji mobilizowano społeczeństwo do kupowania wyłącznie towarów wyprodukowanych na Półwyspie Koreańskim. Akcja odbiła się szerokim echem w społeczeństwie, a sami Japończycy nie byli w stanie powstrzymać tej legalnej, oddolnej i pozornie niepolitycznej akcji

³³⁹ Rolę koreańskich czasopism w okupowanej Korei doskonale określał wstęp do pierwszego wydania *Donga Ilbo*: „spełnianie roli samozwańczego rzecznika narodu koreańskiego; promocja systemu i idei demokratycznych; promocja kultury i zasad społeczeństwa obywatelskiego”. W 1920 roku istniało około 400 czasopism koreańskich wydawanych na Półwyspie Koreańskim, jednak od 1919 roku wszystkie wydawane były w języku japońskim. Mimo tego, do 1925 roku japońscy cenzorzy przyzwalałi nawet na publikowanie w nich komentarzy i felietonów o charakterze politycznym, choć coraz częściej zdarzało się, że były one powodem konfiskaty całego nakładu czasopisma. Wydawania koreańskich czasopism zakazano w 1940 roku, kiedy jedynym czasopismem wydawanym w Korei była japońska gazeta *Maeil Sinbo* (pol. Gazeta Codzienna); Patrz: B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone...*; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 335, 347-351.

³⁴⁰ Takie formy pomocy do 1933 roku, kiedy zakazano ich organizowano i ściśle tego pilnowano, prowadzone przez 5500 studentów, objęły ponad 420 tysięcy Koreańczyków, przede wszystkim dzieci.; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 337.

³⁴¹ Wśród archeologów pojawiają się również takie głosy, jak ten Hyung Il Pai, która twierdziła, że cały mit prehistorycznej Korei był „produktem kolonialnym” i został wytworzony poprzez badania nad koreańską historią przez Japończyków podczas okupacji Półwyspu Koreańskiego. Na tej podstawie część badaczy konstruuje tezę, że koreańska tożsamość narodowa pojawiła się dopiero w okresie okupacji japońskiej, a nie we wcześniejszych okresach historii tego Korei. Patrz: H.I. Pai, *Constructing "Korean" Origins: A Critical Review of Archaeology, Historiography, and Racial Myth in Korean State Formation Theories*, Cambridge 2000; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 83.

społecznej, jednak ostatecznie samoistnie wygasła pod koniec lat 20. XX wieku ze względów ekonomicznych. Japońskie towary były po prostu tańsze, co miało niebagatelne znaczenie w coraz bardziej zubożałym społeczeństwie koreańskim.³⁴²

Ważnym aspektem w procesie kształtowania tożsamości narodowej Koreańczyków podczas japońskiej okupacji Półwyspu Koreańskiego było wytworzenie ogólnokoreańskiego zjawiska nazwanego *han*, które jest pojęciem w zasadzie nieprzetłumaczalnym na żaden inny język. Słowem *han* Koreańczycy określili swoje kolektywne uczucie smutku i nadziei, związane z traumą, urazami, opresją i niesprawiedliwością, której doświadczyli podczas 35 letniej okupacji, a które mogą odczuwać jedynie oni jako naród, co stanowi cechę wyróżniającą ich spośród innych narodów. Stało się ono „narodowym etosem” i „integralną częścią kultury i historii Korei”, wyrastając na jeden z najważniejszych elementów koreańskiej tożsamości narodowej.³⁴³ Początkowo *han* łączyło wszystkich Koreańczyków pod względem „koreańskości krwi i płynącego w niej cierpienia”, co daje wyraz opisanej wcześniej, wytworzonej w okresie okupacji japońskiej koncepcji odwołania „koreańskości” do etniczności narodu. Obecnie jednak zjawisko *han* podkreślane jest głównie w Republice Korei oraz wśród Koreańczyków przebywających na emigracji, zaś w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej zanikło z uwagi na wyniesienie na piedestał i na podkreślenie dokonań pierwszego z jej przywódców – Kim Ir Sena – podczas działań w antyjapońskiej partyzantce, w opozycji do ogólnej bierności, cierpienia i smutku narodu znajdującego się pod okupacją.

2.2.5

Podział Półwyspu Koreańskiego jako nowe wyzwanie w historii narodu

15 sierpnia 1945 roku, wraz z radiowym przemówieniem cesarza Hirohito, w którym ogłosił kapitulację Japonii w II wojnie światowej, zakończył się okres japońskiej okupacji na Półwyspie Koreańskim. Oficjalnie akt bezwarunkowej kapitulacji podpisano 2 września 1945 roku. W Koreańczykach odżyła na nowo

³⁴² J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 337.

³⁴³ K. Oh, *Uczucie han jako wartość estetyczno-moralna w kulturze i literaturze narodu koreańskiego*, Poznań 2013, s. 7; S. Kim, *Korean Han and the Postcolonial Afterlives of "The Beauty of Sorrow"*, "Korean Studies", no. 41 2017, s. 254; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 85-89; K. Park, *The Feelings and Thoughts of the Korean People in Literature*, <http://koreantranslation.com/REPOSITORY/HanTheSoulOfKoreanLiterature/tabid/1557/Default.aspx> [dostęp: 26.11.2022].

nadzieja na niepodległość. Już kilka dni po tych wydarzeniach władzę od administracji japońskiej w Korei zaczęły przejmować wojska radzieckie i amerykańskie. Sama decyzja o odzyskaniu niepodległości przez Koreę została podjęta już w listopadzie 1943 roku i zapisana w dokumencie nazwanym „Deklaracją Kairską”, przyjętym podczas konferencji aliantów w Kairze.³⁴⁴ Potwierdziły to postanowienie konferencji jałtańska i poczdamska. Nie ustalono jednak, w jaki sposób będą miały przebiegać granice odradzającego się państwa. Nikt również nie pytał Koreańczyków o zdanie i pomysł na rozwój swojego państwa po zakończeniu wojny. Jeszcze w sierpniu 1945 roku, po propozycji USA, by oba mocarstwa – ZSRR i Stany Zjednoczone Ameryki – zajęły Półwysep Koreański wzdłuż linii 38. równoleżnika, dzieląc terytorium Korei mniej więcej na dwie równe części, radzieckie czołgi zajęły północną część Półwyspu Koreańskiego, natomiast południe, wraz z dawną stolicą – Seulem – przejęli Amerykanie.³⁴⁵ Rządy w południowej części Półwyspu Koreańskiego objęli skrajni konserwatyści, najpierw przywódcą został Kim Gu, prezydent rządu koreańskiego na uchodźctwie, po którym władzę przejął Rhee Syng Man.³⁴⁶ Po zorganizowanych w 1948 roku przez Amerykanów wyborach na południu i utworzeniu Republiki Korei został on jej pierwszym prezydentem. Z kolei w północnej części początkowo władzę przejęły lokalne komitety ludowe, kontrolowane ściśle przez nową administrację radziecką, na której czele stali generałowie Nikolai Lebedev, Terentii Szytkov i Andrei Romanienko.³⁴⁷ Jednak po utworzeniu przez Amerykanów państwa na południu, radzieccy doradcy również zareagowali i już 10 dni po tym wydarzeniu, 25 sierpnia 1948 roku proklamowali drugą republikę na Półwyspie Koreańskim, pod nazwą Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna. Wzorem rozwiązania zastosowanego na południu, na jej czele nie stanął przedstawiciel nowej administracji radzieckiej, a Koreańczyk – Kim Ir Sen. Krótco po tych wydarzeniach, już na początku 1949 roku, oba mocarstwa zdecydowały wycofać swoje wojska z obu państw koreańskich,

³⁴⁴ Tekst dokumentu stwierdzał, że „Korea stanie się wolnym i niezależnym państwem, a Japonia zostanie pozbawiona wszystkich obszarów zajętych przemocą i chciwością”; *Text of Cairo Declaration*, 01.12.1943, https://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/002_46/002_46tx.html [dostęp: 03.12.2022].

³⁴⁵ Trzydziestominutowe rozmowy nad starą mapą Półwyspu Koreańskiego wyciętą z numeru *National Geographic* pomiędzy mocarstwami, podzieliły Półwysep Koreański na dwa państwa na kolejnych przynajmniej kilkadziesiąt lat.; A. Bober, *Korea zjednoczona – szansa czy utopia?*, Skarżysko-Kamienna 2013, s. 32-33; E. Potocka, *Korea Północna. Przebudzenie...*, s. 38-41.

³⁴⁶ *Ibidem*, s. 29.

³⁴⁷ K. Wells, *Korea. Outline of a Civilisation*, Boston 2015, s. 193; W. Dziak, *Korea: Pokój czy wojna?*, Warszawa 2003, s. 22; W. Kowyżenko, *Korea*, Warszawa 1950, s. 3-7.

pozostawiając jednak swoich doradców wojskowych.³⁴⁸ Powstanie dwóch państw koreańskich spowodowało przerwanie niemal tysiącletniej ciągłości koreańskiej jednolitej państwowości na Półwyspie Koreańskim.

Podział Korei nie był jednak jedynie podziałem geograficznym, który oddzielał od siebie siły obydwóch nowych okupantów, ale mimo że dokonał się wbrew dążeniom i woli samych Koreańczyków, przebiegał także po linii stratyfikacji społecznej. Po wielu latach okupacji społeczeństwo było podzielone na wiele grup i warstw społecznych o odmiennych interesach i koncepcjach kształtu przyszłego państwa. Polaryzację koreańskiego społeczeństwa po zakończeniu II wojny światowej doskonale opisał Carter Eckert: „Po prawej stronie sceny politycznej znalazła się większość Koreańczyków zamożnych i wykształconych, z których wielu – w taki czy inny sposób – współpracowało z władzami kolonialnymi. Większość z nich sprzeciwiała się radykalnym zmianom społecznym w rodzaju reformy rolnej; inni – w tym część właścicieli ziemskich, którzy swoje kapitały zainwestowali w przemysł – zdawali sobie sprawę z ich nieuchronności, uważali jednak, że winien to być proces przez nich kontrolowany i przebiegać w sposób gwarantujący im utrzymanie uprzywilejowanej pozycji społecznej. Na prawicy znalazła się również część Koreańczyków gorzej wykształconych i spoza warstw posiadających, którzy wcześniej wiernie służyli interesom państwa japońskiego. (...) Lewą stronę politycznego spektrum tworzyli Koreańczycy o nader zróżnicowanym statusie społecznym – studenci, intelektualiści, chłopci i robotnicy, których „upolityczniły” japońskie rządy kolonialne. Część z nich była członkami partii komunistycznej lub sympatykami komunizmu, jako siły sprzeciwiającej się rządowi japońskiemu i występującej w obronie ubogich i prześladowanych; wszyscy natomiast opowiedzieli się za koniecznością gruntownego oczyszczenia aparatu administracji i wszelkich sfer życia publicznego z kolaborantów. Popierali również koncepcję redystrybucji majątku narodowego, zwłaszcza reformę rolną, likwidację nierówności społecznych i przekształcenie Korei w państwo egalitarne”.³⁴⁹ Stale rosnąca popularność ideologii komunistycznej w Korei była stanowczą odpowiedzią na kolonializm japoński.³⁵⁰

³⁴⁸ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 57-60; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 353-357; J. Kleiner, *Korea: a Century...*, s. 63.

³⁴⁹ C.J. Eckert, K. Lee, Y.I. Lew, M. Robinson, E.W. Wagner, *Korea Old and...*, s. 328-329, [za:] Kim Yong, *Długa droga do domu. Wspomnienia uciekiniera z północnokoreańskiego piekła*, Warszawa 2012, s. 18-19.

³⁵⁰ W.J. Dziak, G. Strnad, *Republika Korei. Zarys ewolucji systemu politycznego*, Warszawa 2011, s. 15.

Nowe władze państwowe, zarówno na północy, jak i na południu, mimo jedynie pozornej demokratyczności wyborów, a w praktyce namaszczenia przywódców przez władze wyzwolicieli, nie spotkały się z żadnym sprzeciwem społeczeństwa koreańskiego. Można powiedzieć, że po 35 latach okupacji japońskiej i braku własnej państwowości zostały przyjęte ze szczerą ulgą, a entuzjazm Koreańczyków był ogromny. Z pewnością wcześniejsza wielowiekowa presja wywierana na Koreę, ingerencje w jej sprawy wewnętrzne i zależność od sąsiadów, która stała się domeną koreańskich władz, pozwoliła na lepsze przyjęcie narzuconych rozwiązań, jednak zdecydowanie najważniejszym czynnikiem dla Koreańczyków w obu państwach koreańskich było to, że nowe rządy będą prowadzone przez „swoich”, przez Koreańczyków. Podkreśla to niebagatelne znaczenie etniczności w poczuciu tożsamości narodowej, które zostało opisane w poprzednim podrozdziale niniejszej rozprawy. Nawet jeśli przywódca nie był szerzej znany wśród społeczeństwa, co miało miejsce w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, to jednak liczył się głównie fakt, że jest Koreańczykiem, a rządy po wielu latach cierpień, nie będą sprawowane przez obcych. Podobnie było z wprowadzaniem systemem rządów i treścią głoszonych haseł. Właściwie nie miały one, przynajmniej początkowo, aż tak dużego znaczenia dla społeczeństwa, jak to, że były wprowadzane i głoszone przez „swoich” – Koreańczyków.³⁵¹ Nowe władze Korei Północnej, bez większego sprzeciwu czy używania przemocy, podkreślając, że jest to forma walki z pozostałościami kolonializmu, wdrożyły nadzorowaną przez ZSRR reformę rolną w 1946 roku, w ramach której ziemie należące do wielkich właścicieli ziemskich, uważanych za japońskich wyzyskiwaczy, zostały ponownie rozdzielone między chłopów, co było spełnieniem oczekiwań społecznych, wywołało poczucie sprawiedliwości i było odbierane jako surowy, ale konieczny „akt wyroku historii”. Reakcją większości Koreańczyków z Północy na ten program było poczucie „postkolonialnej” rektyfikacji. Szybko dopilnowano również kapitulacji sił japońskich i wypędzono niemal wszystkich Japończyków z północy Półwyspu Koreańskiego.³⁵² Kontrastem dla północnej części półwyspu stawało się powoli południe, gdzie Amerykanie z powodu nieprzygotowania i braku pomysłu na zarządzanie państwem, a przede wszystkim braku zrozumienia dla potrzeb i problemów Koreańczyków, zdecydowali się zatrzymać niemal 70 tysięcy

³⁵¹ *Ibidem*, s. 126-128; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło i polityczne wizje*, Warszawa 2000, s. 343-344.

³⁵² W. Strnad, *On the shadow and form: Korean Nationalism's Disgraphic Conflict*, „International Journal of Korean Humanities and Social Sciences” vol. 2 2016, s. 94.

Japończyków, dawnych okupantów, na stanowiskach urzędniczych. Dodatkowo oficjalnym językiem na południu Amerykanie uczynili język angielski.³⁵³ Wzbudziło to ogromne emocje wśród Koreańczyków, ponieważ obecność Amerykanów, poza brakiem prześladowań, początkowo jedynie nieznacznie różniła się od japońskiej okupacji. Dochodziło nawet do antyamerykańskich protestów i strajków, między innymi w Busan, Daegu oraz na wyspie Jeju.³⁵⁴ Było to również później przez kolejne dziesięciolecia wykorzystywane przez propagandę Korei Północnej do dyskredytowania sąsiada z południa jako państwa marionetkowego i służącego Japończykom i imperialistom amerykańskim.³⁵⁵ Jednak to właśnie cierpienia historyczne, głęboko zakorzenione w tożsamości i pamięci Koreańczyków, stały się główną motywacją i zaczęły stanowić o sile propagandy Korei Północnej, a także służyć do pobudzania społeczeństwa i jego tożsamości. Kim Ir Sen podkreślał, że „sławny i mężny naród koreański nigdy nie ugnie się, duch Korei będzie żył po wieki. Antyjapońska walka narodowo-wyzwoleńcza narodu koreańskiego kieruje się zwycięskimi ideami rewolucyjnymi marksizmu-leninizmu, ona niezawodnie zakończy się zwycięstwem i nasza Ojczyzna będzie wolna”.³⁵⁶ Poprzez podkreślanie głęboko zapamiętanych oraz żywych jeszcze cierpień i poniżeń, nastąpiło polityczne przebudzenie narodu i wybuch społecznej aktywności w obu państwach koreańskich. Władze zarówno na południu, jak i na północy, uznały takie działania za remedium na dotychczasowe problemy.³⁵⁷ Antyjapońskie sentymenty wykorzystywali zarówno Rhee Syng Man, jak i Kim Ir Sen do legitymizacji swojej władzy. Za ich przyzwoleniem dokonywano samosądów na Japończykach na ulicach największych miast, w których mieściły się urzędy administracji japońskiej. Społeczeństwo koreańskie decydowało się pracować ponad swoje siły, by wyzbyć się kolonialnej przeszłości i uzyskać pełną niezależność.³⁵⁸ Jedyną przeszkodą było rozbicie rodzin i rozłąka bliskich, którzy zostali po drugiej stronie granicy, określonej mniej więcej na 38. równoleżniku. Doświadczenia japońskiej okupacji i późniejszego podziału narodu na dwa państwa, stały się fundamentem koreańskiej tożsamości narodowej w obu państwach po 1945 roku. W obydwu podkreśla się znaczenie wpływu zewnętrznych mocarstw na kształtowanie

³⁵³ W Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej oficjalnym językiem pozostał koreański.; *Korea Briefing. Towards Reunifications*, D.R. McCann (red.), New York 1997, s. 112; W.J. Dziak, G. Strnad, *Republika Korei. Zarys...*, s. 21.

³⁵⁴ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 66.

³⁵⁵ A. Bober, *Korea zjednoczona...*, s. 33; W. Kowżyżenko, *Korea...*, s. 6-9.

³⁵⁶ Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej rewolucji*, tom 1, Pjongjang 1977, s. 82.

³⁵⁷ Kim Ir Sen, *Dziela wybrane*, tom II, Pjongjang 1996, s. 116.

³⁵⁸ W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 23-24.

koreańskiej tożsamości. Sam podział nie był wyłącznie rezultatem Zimnej Wojny, ale wynikał również bezpośrednio z kolonialnego rozłamu ideologicznego – „po podziale Korea Południowa i Północna rywalizowały między sobą nie tylko na płaszczyźnie ideologicznej, ale także właściwej interpretacji okresu kolonialnego”. Jednak po dokonaniu analizy tych narracji, ujawniają się ich podobieństwa skupione na podkreślaniu oporu Koreańczyków wobec brutalności Japończyków, które sprawiają, że Japonia stała się punktem odniesienia dla całego narodu koreańskiego i jego tożsamości narodowej, pomimo podziału Półwyspu Koreańskiego.³⁵⁹ Konstruowane narracje dotyczące bohaterów narodowych i zdrajcach z okresu kolonialnego nierozzerwalnie wiążą się z czynami związanymi ze stopniem współpracy lub oporu wobec Japonii. W obu państwach koreańskich japoński kolonializm stał się odnośnikiem do budowania tożsamościowej postawy nie tylko bohatera narodowego, ale również zdrajcy, czyli Koreańczyka, który dokonał jednej z największych zbrodni przeciwko swojemu narodowi, kolaborując z Japończykami.³⁶⁰ W tej sytuacji uwidacznia się i, zdaniem Adriana Buzo, jest kluczową, jedna z głównych cech tożsamościowych Koreańczyków, które wymienia w książce „The Guerilla Dynasty” – kolektywna tożsamość. Jak zauważa autor książki, ta dominanta narodu koreańskiego od wieków ujawniała się w korelacji z trudnymi wydarzeniami historycznymi.³⁶¹ Nowa władza podsycala nie tylko nastroje związane z opresją jaka spotkała Koreańczyków pod okupacją japońską, ale także przypominała „cierpienia narodu koreańskiego w przeciągu pięciu tysięcy lat”.³⁶² Dzięki temu odradzająca się niezależność państwowa stawała się elementem budującym tożsamość narodu i była przyjmowana przez społeczeństwo z dumą. Dodatkowo nowe władze w Pjongjangu, stolicy Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, podsycaly narodową dumę poprzez propagandę mówiącą, że poprzez „sławną historię walki narodu koreańskiego, należy jeszcze bardziej kształtować w sobie płomienną miłość do ojczyzny, dumę narodową i palącą nienawiść do wroga”.³⁶³ Takie działania miały być lekarstwem na wszelkie trudności Korei w historii i przyćmiewać sposób prowadzenia polityki przez nowe władze, który nierzadko tylko nieznacznie różnił się on od tego, jak działali Japończycy. Dzięki przypomnianiu historycznych cierpień i zaznaczeniu, że niezależność nie jest dana raz na zawsze i jeśli

³⁵⁹ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 109-111, 213.

³⁶⁰ *Ibidem*, s. 114.

³⁶¹ A. Buzo, *The Guerilla Dynasty: Politics and Leadership in North Korea*, Boulder 1999, s. 45.

³⁶² Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej...*, s. 81-83.

³⁶³ *Ibidem*, s. 81-83.

naród nie będzie zjednoczony pod sztandarami nowej władzy w gotowości do pracy i obrony ojczyzny, może w każdej chwili ją stracić, budowano również atmosferę strachu.

Fot. 5 Północnokoreański obraz przedstawiający Kim Ir Sena i jego żonę Kim Dzong Suk podczas walk partyzanckich z Japończykami, lata 80. XX wieku.

Źródło: Ciekawostki historyczne
<https://ciekawostkihistoryczne.pl>

Mimo że, jak zostało to wspomniane wcześniej, nowy przywódca Kim Ir Sen nie był szerzej kojarzony przez społeczeństwo koreańskie, propaganda, początkowo nakreślana jeszcze przez władze radzieckie, a potem już przez samych Koreańczyków, ukazywała nowego przywódcę jako wielkiego partyzanta antyjapońskiego, wyzwoliciela i zwycięzcę, który w 1945 roku przewodził wojskom koreańskim, które de facto wtedy jeszcze nie istniały, wyzwalając Półwysep Koreański. Buzujące poczucie narodowej dumy i wspomniane tworzenie nowego ładu „przez swoich”, pozwalało Koreańczykom nie skupiać się wyłącznie na faktach, ale dać się ponieść ogólnonarodowym emocjom. Mianowany decyzją Stalina nowy przywódca Korei Północnej, niemający za sobą żadnych struktur partyjnych ani poparcia społeczeństwa przybył na Półwysep Koreański 19 września 1945 roku, po czterech latach pobytu w Związku Radzieckim. Jako kapitan Armii Czerwonej, a nie koreańskich wojsk partyzanckich, przyplłynął on do portu w Wonsan na transportowcu „Pugaczow”, by

rozpocząć budowę nowych struktur władzy na północy Półwyspu Koreańskiego na podstawie planu stworzonego przez kontrolujących go specjalistów z ZSRR.³⁶⁴ Zawierał on ściśle określone regulacje na temat działań Kima, precyzując jak ma się ubierać, gdzie powinien się pojawiać i w końcu z kim i o czym rozmawiać.³⁶⁵ Kilka dni później Kim Ir Sen, również na potrzeby propagandy został mianowany generałem, a 15 października 1945 roku przemawiał do 300-tysięcznego tłumu Koreańczyków, zgromadzonych przymusowo na jednym z placów Pjongjangu, podczas wiecu odbywającego się pod hasłem „powitanie przez ludność Pjongjangu generała Kim Ir Sena”. Celem było przedstawienie nowego przywódcy i budowanie zaufania społecznego oraz struktur nowej władzy.³⁶⁶ Dzięki legitymizowaniu swojej władzy w nawiązaniu do walki legendarnego partyzanta Kim Ir Sena w partyzantce antyjapońskiej w Mandżurii, gdzie jego nazwisko było wymieniane w japońskich dokumentach jako „groźnego bandyty grasującego w Mandżurii” i ponownemu odwołaniu się do tożsamości narodu opartej na cierpieniach okupacji japońskiej, społeczeństwo szybko uwierzyło w jego wielkość.³⁶⁷ Charakter pięciu lat po wyzwoleniu w północnej części Półwyspu Koreańskiego Charles Armstrong określił jako „rewolucyjny”.³⁶⁸ W procesie konstruowania tożsamości narodowej, w ramach usuwania z pamięci zbiorowej wybranych, niewygodnych dla narodu wydarzeń, a w ich miejsce gloryfikowania postaw bohaterskich, określono okres okupacji japońskiej czasem uciemnienia narodu koreańskiego. Wychodzenie z niego było wyłącznie zasługą działań Kim Ir Sena. Korea Północna okrzyknęła bohaterskimi antyjapońskich partyzantów działających w Mandżurii, których jednym z przywódców miał być Kim Ir Sen. Tworzony w kolejnych latach kult wodza został w znacznym stopniu oparty

³⁶⁴ S.A. Seiler, *Kim Il Sung 1941-1948, The Creation of a Legend. The Building of a Regime*, New York-London 1994, s. 47-48; S. Szyc, *Falszywa legenda Kim Ir Sena*, <https://historia.org.pl/2012/12/18/falszywa-legenda-kim-ir-sena/> [dostęp: 03.12.22]; W. Dziak, *Kim Ir Sen – początki politycznej kariery*, „Azja-Pacyfik”, nr 3/2000, Warszawa 2000, s. 115-122.

³⁶⁵ D. Gajos, *Ideologia Dżucze – geneza, założenia...*, s. 19, niepublikowana praca magisterska.

³⁶⁶ N. Levi, *System polityczny Korei Północnej. Aspekty kulturowe*, Warszawa 2013, s. 42; W.J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł rodzinnej sukcesji władzy*, Warszawa 2009, s. 18-19.

³⁶⁷ Południowokoreańscy specjaliści podkreślają jednak, że Kim Ir Sen był tylko jednym z wielu przywódców ruchu oporu przeciwko okupantowi japońskiemu, a jego oddział wcale nie stanowił najważniejszej siły. Pojawiają się również głosy, że Kim Ir Sen przyjął jedynie pseudonim słynnego partyzanta, a naprawdę był zwykłym żołnierzem o nazwisku Kim Song Ju.; W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 19; A. Chojnowski, *Charakterystyka głównych motywów i przyczyn rozpoczęcia programu nuklearnego przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012, s. 235; P. Lowe, *Wojna koreańska...*, s. 25.

³⁶⁸ Ch.K. Armstrong, *The North Korean Revolution, 1945-1950*, Ithaca 2003, s. 241.

właśnie na osiągnięciach w walce z Japonią.³⁶⁹ Po pewnym czasie Kim Ir Sen niemal osobiście stał się wyzwolicielem i ojcem narodu, mając bezpośredni wpływ na kreowanie jego tożsamości, bazując na narodowej dumie i nacjonalizmie pomieszanym nierzadko z szowinizmem. Zwieńczeniem tych działań był opisany już wybór Kim Ir Sena na niekwestionowanego lidera Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w 1948 roku. Jednak ważne jest podkreślenie, że Kim sam również próbował umiejętnie budować swój wizerunek i wzmacniać swoją władzę niezależnie od działań kształtowanych przez ZSRR.³⁷⁰ Kim Ir Sen, mimo zabiegania o poparcie ze strony Związku Radzieckiego nigdy nie był w pełni radziecką marionetką. Choć to właśnie od ZSRR Kim przejął strukturę władzy, metody propagandowe oraz sposób indoktrynacji ideologicznej, to był on jednak bardzo umiejętnym graczem, który wiedział, w którym momencie powinien wkroczyć, a w którym zarzucić własne działania na rzecz bycia kierowanym przez swoich protektorów, by zdobyć jeszcze większą władzę i niezależność.³⁷¹ Wada Haruki nazwał to zjawisko i sposób kształtowania się Kima jako polityka, w nawiązaniu do jego doświadczeń z okresu partyzantki antyjapońskiej, „partyzantką państwową”, która kształtowała charakter i myśl polityczną wprowadzaną przez Kim Ir Sena w Korei Północnej w późniejszym okresie.³⁷² Takie nacjonalistyczne nastawienie Kima znajdowało wyraz w wypowiedzianych ponad dwadzieścia lat wcześniej, w 1920 roku, słowach Włodzimierza Lenina dotyczących koreańskiego nacjonalizmu: „Wy koreańscy towarzysze, wcale nie jesteście komunistami; jesteście nacjonalistami. Wy chcecie tylko naszych rubli”.³⁷³ Powołanie 30 czerwca 1949 roku Partii Pracy Korei, jako komunistycznej struktury politycznej obejmującej cały Półwysep Koreański, która szybko złąła się z aparatem państwowym Korei Północnej, pozwoliło Kimowi skonsolidować i zinstytucjonalizować swoją władzę. Odtąd mógł się kreować na jedyne go lidera i wielkiego wodza koreańskiej rewolucji. Pomimo trwającej walki frakcyjnej, pozwoliło to zebrać wokół Kima lojalnych wobec niego ludzi, których znał głównie z okresu partyzanckiego, a nie narzuconych przez ZSRR i umożliwiło wdrażanie swoich suwerennych decyzji na szczeblu państwowym.

³⁶⁹ B. Yi, *Prelude to Conflict, 1910-1948*, [w:] *The Ashgate research companion to the Korean War*, D. W. Boose, J. I. Matray (red.), Ashgate 2014, s. 9.

³⁷⁰ S. Szyc, *Falszywa legenda...*, <https://historia.org.pl/2012/12/18/falszywa-legenda-kim-ir-sena/> [dostęp: 2.11.19].

³⁷¹ W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 60-65.

³⁷² C. Armstrong, *The North Korean Revolution...*, s.232; N. Levi, *System polityczny Korei...*, s. 42.

³⁷³ Cytat za: W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 84.

Wraz z opuszczeniem Półwyspu Koreańskiego przez wojska obcych mocarstw – ZSRR i USA – w 1949 roku zarówno Kim Ir Sen na północy, jak i Rhee Syng Man na południu poczuli się znacznie pewniej w samodzielnych prowadzeniu polityki swoich państw. Każdy z nich dążył do ponownego zjednoczenia Korei pod swoim przywództwem, uznając swoje państwo za jedyne prawowite państwo reprezentujące wszystkich Koreańczyków. Sztuczny podział Półwyspu Koreańskiego, który został narzucony bez zgody Koreańczyków, był powszechnie uznany za tymczasowy, a zjednoczenie za nieuniknione. Coraz silniejsza polaryzacja społeczna i polityczna, zarówno w polityce międzykoreańskiej, jak i na zimnowojennej arenie światowej ostatecznie doprowadziła do wybuchu wojny koreańskiej. Wśród Koreańczyków zarówno na północy, jak i na południu, szybko stała się ona drugim po okupacji japońskiej, kluczowym wydarzeniem kształtującym koreańską tożsamość narodową.

Choć ogólnie przyjęta na świecie narracja, przyjmująca perspektywę Republiki Korei, przypisuje rozpoczęcie wojny komunistom z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, to w rzeczywistości na wybuch tego najkrwawszego w historii Korei konfliktu złożyło się wiele różnych czynników. Sam podział Korei, wyzwolonej przez obce mocarstwa i nadal nie w pełni decydującej o swoim losie sprawiał, że Koreańczycy nie uzyskali upragnionej od niemal 40 lat suwerenności prowadzącej do samostanowienia. Podział Korei niemal na pół, wzdłuż 38. równoleżnika, związany przede wszystkim z coraz bardziej postępującym podziałem ideologicznym, stanowił poważne zagrożenie dla odradzającego się narodu i jego tożsamości narodowej. Oba państwa dążyły do wojny, by zjednoczyć ponownie naród i tym samym zalegitymizować swoją jedyną suwerenną, a przede wszystkim niezależną koreańską władzę. Jednak naród koreański ponownie stał się ofiarą. Tym razem ofiarą konfliktu ideologicznego. Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna konsekwentnie twierdzi, że wojna była spowodowana południowokoreańsko-amerykańskim atakiem na północ, zaś Republika Korei i jej społeczeństwo, nawet po demokratyzacji, nie uznaje za możliwą tej wersji historii, w której to południe faktycznie wypowiedziało wojnę. W praktyce jednak jasne jest, że oba państwa w 1950 roku dążyły do wywołania wojny i kwestią czasu było to, kto pierwszy przekroczy granicę drugiego państwa. Nawet jeśli to Korea Północna, mając za sobą ZSRR, a do tego będąc wzmocnioną i ośmieloną dojściem do władzy komunistów w Chinach, na których pomoc mogłaby liczyć, ponieważ Koreańczycy, służący w utworzonej w 1948 roku Koreańskiej Armii Ludowej, również brali udział w wojnie domowej w Chinach, a poza tym posiadali

niezbędne doświadczenie wojskowe, by „wyzwolić Koreę pod sztandarami komunizmu”, zaatakowała pierwsza, to Korea Południowa również inicjowała częste prowokacje i starcia zbrojne na granicy. „Seul wiedział, że do wygranej będzie potrzebować pomocy Stanów Zjednoczonych, której nie uzyska wypowiedzając wojnę Korei Północnej. Stąd taktyka prowokacji, które miały skłonić władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej do „nieprowokowanej” agresji”.³⁷⁴ Wojnę „czuć było w powietrzu” i prędzej czy później musiała wybuchnąć. Obie strony liczyły, że wojna zostanie zainicjowana przez tę drugą stronę, a ostateczna wygrana należeć będzie do nich.

Fot. 6 Ocaleni Koreańczycy po nalotach amerykańskich bombowców na Pjongjang w 1950 roku.

Źródło: Hulton Archive/Getty Images
<https://www.theguardian.com>

Wojna koreańska trwała trzy lata, które okazały się pełnymi cierpień dla Koreańczyków. Teren Półwyspu Koreańskiego przechodził z rąk do rąk, raz znajdując się pod kontrolą wspieranej militarnie przez Chiny Korei Północnej, a raz Korei Południowej, za którą stały Stany Zjednoczone. Pełne zwycięstwo żadnej ze stron nie zostało przesądzone, a rokowania pokojowe właściwie przywróciły *status quo*. Kraj

³⁷⁴ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 221-222.

pograżył się w ruinie. Tylko na północną część półwyspu Amerykanie zrzucili w sumie 635 000 ton ładunków wybuchowych, w tym 32 500 ton napalnu w ramach stosowania taktyki „spalonej ziemi”, więcej niż podczas wszystkich walk na Pacyfiku w okresie II wojny światowej.³⁷⁵ Zginęło lub zaginęło blisko 4 miliony Koreańczyków, czyli około 13% całego narodu. Na samej, o prawie połowę mniej licznej od południa, północy liczba ofiar określana jest na 2 miliony osób. Według szacunków 85% wszystkich budynków w Korei Północnej przestało istnieć, a gdy USA nie miało już czego bombardować spełniając groźbę, że „każde miasto i miasteczko w Korei Północnej zostanie spalone”, bombardowano tamy i elektrownie wodne zalewając pola i rosnące na nich plony, skazując ludzi na śmierć głodową.³⁷⁶ Asystent sekretarza stanu do spraw Dalekiego Wschodu, Dean Rusk, wspominał po latach: „bombardowaliśmy bronią konwencjonalną wszystko, co się w Korei Północnej poruszało”.³⁷⁷ Z kolei doświadczony w walkach generał Douglas MacArthur komentował wojnę koreańską w następujący sposób: „Nigdy nie widziałem podobnych zniszczeń. Naoglądałem się (...) więcej krwi i cierpienia niż jakikolwiek żyjący człowiek, ale podczas ostatniego pobytu w Korei przewracało mi się w żołądku. Kiedy zobaczyłem te zgłiszcza, tysiące kobiet i dzieci, w ogóle wszystko, po prostu zwymiotowałem”. Jak podaje Jung Park, jeden z amerykańskich weteranów po wojnie tak opisał w swoich wspomnieniach masakry dokonywane przez USA na Koreańczykach: „W letnie wieczory, kiedy wieje bryza, nadal słyszę ich krzyki, wrzaski małych dzieci”.³⁷⁸ Szkody i cierpienia, na jakie USA skazały Koreańczyków z północy w okresie wojny koreańskiej, znalazły odzwierciedlenie w ich tożsamości narodowej. Antyamerykanizm i ogólna niechęć do

³⁷⁵ Na stolicę Korei Północnej – Pjongjang – spadło 200 000 bomb, po jednej na każdego mieszkańca. Podczas walk na Pacyfiku łącznie Amerykanie zrzucili 503 000 ton ładunków wybuchowych.; B. Cumings, *The Korean War: A History*, New York 2010, s. 152; E. Potocka, *Korea Północna. Przebudzenie...*, s. 76-77.

³⁷⁶ W chwili wybuchu wojny populacja Korei Północnej liczyła około 10,5 mln osób, w Korei Południowej było to około 19,2 mln osób. We wspomnieniach amerykańskich pilotów często pojawiają się relacje mówiące o tym, że nie mieli oni już czego bombardować, bo wszystko zostało zniszczone. Zniszczone zostało 70% północnokoreańskiego przemysłu włókienniczego, 70% przemysłu chemicznego, 40% przemysłu produkującego maszyny rolnicze, 10% przemysłu gumowego, 51% przemysłu wydobywczego i 80% elektrowni. Przestało istnieć 600 000 budynków mieszkalnych, 5000 szkół i 1000 szpitali. Uszkodzono 47% linii kolejowych i niemal wszystkie mosty i drogi. Straty oszacowano na 6,9 mld dolarów.; Jong Won Lee, *The Impact of The Korean War on the Korean Economy*, „International Journal of Korean Studies”, Spring/Summer 2001, s. 98-99; B. Harden, *The US War Crime North Korea Won't Forget*, „Washington Post”, 24.03.2015; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 365; *Strategic Air Warfare: An Interview with Generals Curtis E. LeMay, Leon W. Johnson, David A. Burchinal and Jack J. Catton*, R. H. Kohn, J.P. Harahan (red.), US Air Force 1988, s. 88 [za:] A. Fifield, *Wielki Następca. Niebiańskie przeznaczenie błyskotliwego towarzysza Kim Dzong Una*, Kraków 2020, s. 41-42.

³⁷⁷ Patrz: D. Rusk, *As I saw it*, London 1991.

³⁷⁸ Cytaty za: Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 48-49.

Stanów Zjednoczonych stały się jednym z głównych fundamentów północnokoreańskiej tożsamości, co zostanie szerzej opisane w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy. Jak podkreśla Bruce Cumings: „większość Amerykanów kompletnie nie ma świadomości, że w Korei Północnej zniszczyliśmy więcej miast niż w Japonii czy w Niemczech podczas II wojny światowej. Natomiast każdy Koreańczyk z północy ma tego świadomość. Mają to wryte w pamięć”.³⁷⁹

Podział, jaki został utrwalony po podpisaniu zawieszenia broni w wojnie koreańskiej w 1953 roku, uniemożliwił zjednoczenie Korei i całkowicie zmienił tożsamość narodową Koreańczyków pod względem politycznym, właściwie dzieląc ją na dwie osobne tożsamości w obu państwach, połączone ze sobą wspólną historią sprzed 1945 roku.³⁸⁰ Jednocześnie działania wojenne dokonały ogromnych zmian społecznych, dzieląc szczelną granicą około 10 milionów rodzin i zwracając naród przeciwko sobie.³⁸¹ Dodatkowo pozwoliły władzom obu państw na umocnienie i zmobilizowane obu społeczeństw pod ich ideologią oraz radykalizację postaw, tworząc nowe autoidentyfikacje tożsamościowe. Wojna domowa z pewnością była jednym z najtragiczniejszych wydarzeń w historii Korei i odcisnęła swój ślad w tożsamości narodowej, do dziś stanowiąc niezabliźnioną ranę.

Wielowiekowe koreańskie dziedzictwo również stało się przedmiotem sporów o charakterze symbolicznym i jest chętnie zawłaszczane przez jedno bądź drugie państwo koreańskie jako własne, należące do jedyne go właściwego spadkobiercy historycznej Korei, co ma niebagatelne znaczenie dla kształtowania się tożsamości narodowej. Interesującym tego przykładem jest podział strategicznego nie tylko politycznie, ale również symbolicznie, leżącego w pobliżu 38. równoleżnika, miasta Kaesong – dawnej stolicy królestwa Koryo, od której pochodzi nazwa Korea. Podczas rokowań pokojowych w 1953 roku toczono długie spory, po której stronie granicy ma znaleźć się miasto wraz z otaczającymi go górami Songak, w których znajdują się grobowce przodków założyciela dynastii Koryo – Wang Geona, stanowiące wspólne dziedzictwo wszystkich Koreańczyków.³⁸² Ostatecznie Kaesong wraz z górami Songak znalazło się w granicach Korei Północnej, której władze dzięki temu do dziś podkreślają znaczenie tych historycznych miejsc i odwołują się do koreańskich dynastii

³⁷⁹ Cytat za: S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic portretu dyktatora*, Wołowiec 2019, s. 291.

³⁸⁰ Obie strony nigdy nie zgodziły się na podpisanie traktatu pokojowego kończącego wojnę. 27 lipca 1953 roku podpisano jedynie zawieszenie broni, które obowiązuje do dzisiaj. Oficjalnie więc wojna nigdy się nie zakończyła.

³⁸¹ J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 365.

³⁸² B. Cumings, *Korea's Place in the Sun: A Modern History*, London 2005, s. 258.

królewskich, by legitymizować swoją władzę i podkreślać swoje prawo do reprezentowania całego narodu koreańskiego.³⁸³ Spór pomiędzy Koreą Północną i Południową dotyczy przede wszystkim legitymizacji władzy jednego z państw i zdobyciem kontroli nad jednolitą tożsamością całego narodu.

Choć pozornie wojna koreańska nie zmieniła niczego, zachowując *status quo*, to jednak zdecydowanie wpłynęła ona zarówno na sytuację międzynarodową, jak i funkcjonowanie obu państw koreańskich. Od tego czasu Amerykanie znacząco zwiększyli swoją obecność w Azji Wschodniej, przeciwstawiając się ekspansji Moskwy i Pekinu, co wzmogło późniejsze działania w ramach zimnej wojny, która objęła swoim zasięgiem już nie tylko Europę, ale cały świat.³⁸⁴ Sytuacja wewnętrzna w obu państwach koreańskich uległa z kolei nie tylko zaostrzeniu dyskursu wrogości wobec swojego sąsiada, ale także zdecydowanie umocniła rządy autorytarne oraz pozycję armii. Na południu w opozycji do sąsiada z północy ukształtował się silny ruch antykomunistyczny, jednak to w Korei Północnej najbardziej odczuć można wpływ wojny koreańskiej. Szereg czynników, które niosło ze sobą zakończenie wojny, mimo że nie osiągnięto ani politycznego, ani militarnego celu, nazwanej w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej „wielkim zwycięstwem narodu koreańskiego”, stworzył idealną sytuację i warunki dla władz politycznych do budowy nowej tożsamości narodowej i nowego systemu politycznego, który, jak się potem okazało, stał się jednym z najbrutalniejszych reżimów totalitarnych na świecie i jedynym, który przetrwał do współczesności w nieznacznie jedynie zmienionej formie.³⁸⁵ Kim Ir Sen po wojnie koreańskiej szybko rozprawił się ze wszystkimi przeciwnikami politycznymi, na których zrzucił winę za wszelkie niepowodzenia, wśród nowych ludzi budował lojalność poprzez nagradzanie wierności i posłuszeństwa, wprowadził nowy system edukacji oraz kompleksową i powszechną indoktrynację społeczeństwa, przedstawiając go jako „wielkiego bohatera narodowego, pogromcę amerykańskiego imperializmu, obrońcę ojczyzny i stalowego marszałka”, rozpoczynając tym samym tworzenie kultu własnej osoby. Do tego „stosunki społeczne, kultura i sztuka oraz życie codzienne w Korei Północnej zostały poddane intensywnej transformacji”, co w krótkim czasie sprawiło, że nowy system tworzenia tożsamości narodowej i ugruntowania swojej władzy, który zaplanował Kim Ir Sen, zaczął przynosić efekty.

³⁸³ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 222.

³⁸⁴ W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 120-121.

³⁸⁵ *Raport nr 4 Ambasady PRL w KRL-D za okres 26 VI – 31 VII 1953 r.*, s. 1-4; S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic...*, s. 60.

Celem było stworzenie nowych, świadomych obywateli dla nowej postkolonialnej, socjalistycznej rzeczywistości, w której centralną rolę miał odgrywać koreański nacjonalizm, podkreślający jednorodność etniczną narodu koreańskiego, obejmującą tysiące lat i opartą na jednej linii krwi.³⁸⁶ Zostanie to szerzej omówione w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy doktorskiej.

³⁸⁶ Do 1960 roku Kim Ir Sen „zlikwidował” około 90% generałów, którzy brali udział w wojnie koreańskiej.; *North Korea. The Land that Nvere Changes – before and after Kim Il-Sung*, Seoul 1995, s. 17-19; W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 128-130; S. Kim, *Everyday Life in the North Korean Revolution, 1945–1950*, Ithaca 2013, s. 21; G. Shin, *Ethnic nationalism...*, s. 5.

2.3

Wybrane czynniki kształtujące koreańską tożsamość narodową przed podziałem Półwyspu Koreańskiego

2.3.1

Konfucjanizm i inne systemy religijno-filozoficzne

W kształtowaniu tożsamości narodowej Koreańczyków, oprócz wydarzeń historycznych, miały również udział silne, mieszające się na Półwyspie Koreańskim wpływy religii i systemów myślowych. Najważniejszym i dominującym z nich, z perspektywy współczesnej tożsamości narodowej zarówno w Korei Północnej, jak i Południowej, był konfucjanizm. Przez wiele wieków tak silnie ukształtował strukturę, zachowania, styl życia oraz tożsamość społeczeństwa na Półwyspie Koreańskim, stając się tradycyjnym systemem wartości i narodowym „kręgosłupem moralnym” Koreańczyków, że władzom Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej nie udało się go wykorzystać. Postanowiły one nieoficjalnie wykorzystać jego wybrane cechy do budowy nowej tożsamości narodowej Koreańczyków z północy i systemu rządzenia państwem. Dlatego mimo zmian ideologicznych w Korei Północnej, tradycja konfucjańska jest stale obecna w koreańskiej świadomości i stanowi klucz do zrozumienia obecnej tożsamości narodowej i wartości reprezentowanych przez społeczeństwo Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, co zostanie omówione szerzej w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy.

Myśl konfucjańska dotarła do Korei około IV wieku przed naszą erą z Chin. Przez kolejne kilka wieków stopniowo coraz lepiej przyjmowała się na silnie schińszonym Półwyspie Koreańskim, jako system wspierający porządek świata, w którego centrum znajduje się cywilizacja chińska. Konfucjanizm rozwijał się tak szybko, wypierając inne systemy myślowe, takie jak buddyizm czy szamanizm i rodzime koreańskie wierzenia, że w XVI wieku jego odłam – neokonfucjanizm – jako silnie konserwatywny fundament etyczny i moralny, utrzymujący system społeczny, ostatecznie zaczął odgrywać kluczową rolę w systemie politycznym, przez co został uznany za główną przyczynę słabości państwa.³⁸⁷ Poza przyjmowaniem wyższości chińskiej kultury nad

³⁸⁷ Neokonfucjanizm jest gałęzią konfucjanizmu tworzoną przez kolejnych myślicieli od X wieku naszej ery, która w dużym stopniu odbiega od podstawowych założeń Konfucjusza. Neokonfucjanizm rewiduje

koreańską już na poziomie filozoficznym i metafizycznym, co utrudniało rozwój własnej kultury, konfucjanizm ze swoimi ściśle określonymi zasadami, stanowił przeszkodę w dalszej modernizacji państwa w zmieniającym się coraz szybciej świecie.³⁸⁸ Konfucjanizm przyjmowany jako podstawa tożsamości koreańskiej, zgodnie z zasadą selektywnego wyboru i „wymazywania” bądź „zapominania”, która została opisana w pierwszym rozdziale niniejszej rozprawy, podkreślał jednak również wyjątkowość koreańskiego narodu i tym samym wymazywał chińskie źródła założeń Konfucjusza i jego uczniów, które włączane były do koreańskiej kultury. Tym samym koreańska myśl konfucjańska, zgodnie z teorią zaprezentowaną przez Dawę Norbu, która dowodzi, że tożsamość narodowa „nie jest związana ze światowym systemem religijnym *sui generis*, ale jego rodzimą wersją”, była poddawana przekształceniom zgodnie ze specyfiką kształtowania się koreańskiego narodu. „Tożsamość Koreańczyków była więc kształtowana przez koreańską odmianę konfucjanizmu i taka jego wersja zapisała się w historii Korei”. W ten sposób w Korei powstawały rodzime wersje konfucjańskiej literatury czy miejsc kultu. Wobec powszechności zjawiska, nawet niewydurowani Koreańczycy zaczęli kierować się w życiu etyką konfucjańską, a Półwysep Koreański był uważany za najbardziej konfucjańskie miejsce w całej Azji.³⁸⁹

Z perspektywy politologicznej, konfucjanizm był również idealnym narzędziem do legitymizacji władzy, stąd też stał się także ideologiczną podstawą do rządzenia państwem. Wskazując rodzinę, jako podstawową jednostkę społeczną, jednocześnie rozciągał ją na cały naród i zależności państwowe, określając tym samym relację obywateli z przywódcami na podobnych zasadach jak relacja ojca z synem, zakorzeniając w stosunkach społecznych i tożsamości narodowej silny nacisk na kulturę patriarchalną.³⁹⁰ Nakłada to bezwzględny obowiązek lojalności, poszanowania wobec władzy i państwa oraz podporządkowania się podejmowanym przez nich decyzjom.

postulaty konfucjanizmu i jest jeszcze bardziej nietolerancyjny wobec zmian i konserwatywny w porównaniu z konfucjanizmem. Każdy neokonfucjanin musi przestrzegać pięciu zasad etycznych w stosunkach międzyludzkich, podkreślając władzę królewską i absolutną lojalność poddanych wobec władcy.; Patrz: P.J. Ivanhoe, *Neo-Confucian Philosophy*, [w:] *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edward Craig (red.), Vol. 6., New York 1998; A.I. Wójcik, *Neokonfucjanizm*, [w:] *Filozofia Wschodu*, B. Szymańska (red.), Kraków 2001.

³⁸⁸ L.J. Van, *The nation, the people, and the possibilities of the post national. Historiographies of late nineteenth-century Korean reform movements* [w:] *Routledge handbook of modern Korean history*, M. Seth (red.), London 2016, s. 108-109.

³⁸⁹ D. Norbu, *Culture and the politics...*, s. 75-76, [za:] J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 27; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 116-117; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 14-15; E. Rostworowski, *Historia powszechna. Wiek XVIII...*, s. 173.

³⁹⁰ A. Wójcik, *Konfucjusz*, Kraków 1995, s. 58.

W systemie konfucjańskim administracja państwowa, tak jak rodzina, miała stanowić silny i stabilny filar państwa oraz społeczeństwa. Jak zauważa Tomasz Goban-Klas, „konfucjanizm zachęca do adaptacji do systemu, ale nie do jego zmiany”, jednocześnie jednak wychodząc poza tę zasadę szczegółowo standaryzuje i wskazuje obywatelom pożądane zachowania względem władzy, i ukierunkowuje społeczeństwo na normy, jakimi powinno się kierować.³⁹¹ W drugą stronę nakłada również na przywódcę państwa, jako mędrca i nauczyciela, tak jak na ojca w rodzinie, nie tylko możliwość, ale obowiązek rządzenia mądrze i roztropnie, służenia dobrym przykładem moralnym i politycznym, prowadzenia społeczeństwa jako wyroczenia prawa, zapewnienia szczęścia i dobrobytu, a także odpowiednich warunków życia dystrybuując dobra konsumpcyjne, rozmnażania zwierząt i obfitości plonów, jak również pouczenia, a nawet rozkazywania, a później egzekwowania i nagradzania lub karania.³⁹² Władza w tradycji konfucjańskiej ma również duchowy, boski charakter, w którym przywódca, stanowiąc realizację planów nieba, jest „osobą wymiaru ponadludzkiego”. Konfucjańskie państwo stanowiło „wielki zakład wychowawczy”, który bezwzględnie karał za łamanie i omijanie podstawowych wartości.³⁹³ W Korei, podobnie jak w Chinach istniał kodeks karny, zakładający surowe kary, najczęściej śmierć lub w łagodniejszej wersji dożywotnie wygnanie, dla tych którzy „planowali bunt przeciw władzy lub organom państwa”, „planowali zdradę, stawiali opór starszym, dopuszczali się czynów łamiących podstawowe zasady moralne, okazywali wielki brak szacunku i brak czci dla rodziców i posłuszeństwa im, siali niezgodę w rodzinie, dopuszczali się aktów złamania powinności czy aktów kazirodstwa”. „Występki przeciwko moralności uznawano za zbrodnie ścigane przez państwo”.³⁹⁴ Z tego powodu każdy sprzeciw wobec decyzji władzy, zarówno ojcowskiej, jak i państwowej, był w Korei przez setki lat nie tylko nieakceptowany społecznie, jako godzący w podstawę moralną, jaką jest społeczna harmonia, ale także ściśle piętnowany.³⁹⁵

Jak zostało wspomniane, za podstawowe konfucjańskie wartości uznaje się lojalność, szczerłość i posłuszeństwo wobec rodziny, przełożonych i przywódców, zgodnie ze ścisłą hierarchizacją, jednak konfucjanizm stanowi myśl uniwersalną i reguluje wiele innych sfer życia społecznego oraz moralności. Umiejscowiony gdzieś

³⁹¹ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 45, 114.

³⁹² K. Gawlikowski, *Konfucjański model państwa w Chinach*, Warszawa 2009, s. 49.

³⁹³ W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 56-57.

³⁹⁴ K. Gawlikowski, *Konfucjański model...*, s. 55-58.

³⁹⁵ N. Levi, *Konfucjanizm na Półwyspie Koreańskim – wybrane aspekty*, [w:] *Konfucjanizm i jego współczesne interpretacje*, R. Sławiński (red.), Warszawa 2014, s. 58.

pomiędzy religią, etyką a moralnością konfucjanizm przez wiele wieków określał standardy zachowań społecznych, kształtując tym samym tożsamość narodową Koreańczyków.³⁹⁶ Zasady moralne wywarły ogromny wpływ na poczucie kolektywnej tożsamości w społeczeństwie, zobowiązując je do działania jak jeden organizm, jak rodzina, współpracując, pomagając sobie wzajemnie i kierując się zasadami solidarności, w ściśle określonej hierarchii ról społecznych. Wspomniana wcześniej orientacja na tradycję i ogromny szacunek do swoich przodków, własnej historii i przeszłości, wpływały na tempo zmian w państwie, przy znacznej niechęci i akceptacji jedynie bardzo powolnych przekształceń w strukturze społeczeństwa i państwa.³⁹⁷

Jak zostało wspomniane na początku podrozdziału, oprócz konfucjanizmu, który najmocniej zakorzenił się w tożsamości Koreańczyków na wiele stuleci, Półwysep Koreański był miejscem, gdzie mieszało się ze sobą wiele różnych religii i nurtów filozoficznych.³⁹⁸ Do najważniejszych z nich można zaliczyć taoizm, rodzimą doktrynę *tonghak*, buddyzm oraz wszystkie odłamy chrześcijaństwa. Większość z nich została jednak wykorzeniona ze świadomości współczesnych Koreańczyków z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, jako oficjalnie państwa ateistycznego. Mimo to próbując zrozumieć tożsamość współczesnych Koreańczyków, nie sposób pominąć wpływów religijno-filozoficznych. Poza konfucjanizmem, najsilniej na tożsamość

³⁹⁶ Keum Jang-Tae, *Historia koreańskiej myśli...*, s. 11-13

³⁹⁷ Do wszystkich siedemnastu cech charakteryzujących konfucjanizm, które wymieniają Artur Wright i Denis Twitchett, zalicza się:

- orientację na tradycję;
- przypisanie jednostki do określonej roli społecznej;
- fatalistyczne podejście do rzeczywistości;
- konserwatyzm;
- podporządkowanie mocniejszemu;
- afektywność;
- podporządkowanie władzy (rodziców, zwierzchników, przywódców);
- bezwzględne przestrzeganie i podporządkowanie wobec obyczajów i norm;
- szacunek dla historii i wspominanie przeszłości;
- zamiłowanie do tradycyjnej wiedzy;
- szacunek dla siły przykładu;
- docenianie wykształcenia ogólnego ponad specjalistyczne przygotowanie zawodowe;
- akceptację jedynie bardzo powolnych zmian moralnych w społeczeństwie i państwie;
- ostrożność, zapobiegliwość i uleganie kompromisom;
- poczucie odpowiedzialności za przodków i tradycję;
- pierwszeństwo zasad moralnych i kulturalnych;
- dokładność i równość w traktowaniu innych; *Confucian personalities*, A. Wright, D. Twitchett (red.), Stanford 1962, s. 24-39; Patrz: *Confucianism for the modern world*, D.A. Bell, H. Chaibong (red.), Cambridge 2003.

³⁹⁸ Jak zwraca uwagę Antoni Kość, w Korei trudno jest wyraźnie oddzielić filozofię od religii właśnie z uwagi na historię myśli koreańskiej i wielowiekowe mieszanie się ze sobą nurtów myślowych na Półwyspie Koreańskim. „Filozofia (światopogląd), religia i kultura są jednoznaczne z „filozofią życia”.; A. Kość, *Filozoficzne podstawy państwa...*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 23; Patrz: J.H. Grayson, *Korea: A Religious History*, Oxford 1989.

Koreańczyków z północy oddziałują jeszcze szamanizm i tradycyjne koreańskie religie animistyczne. Pomimo silnego tępienia przez władze każdego zaleźków religii w społeczeństwie, wiara w tysiące duchów i demonów, które mieszkają pośród gór, lasów, skał i rzek jest nadal żywa, szczególnie na północnokoreańskiej prowincji, gdzie ludzie zwracają się do bóstw o pomoc, pomyślność, ochronę przed nieszczęściem, ale także powodzenie dla swoich przywódców. Koreańczycy wierzą także w życie dusz zmarłych przodków, co w połączeniu z zasadami konfucjanizmu najsilniej oddziałuje na ich tożsamość. Ślady i elementy szamańskich rytuałów są widoczne w kulturze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w postaci tradycyjnych form naskalnych często malowanych w górach, jak również w muzyce i tańcu, choć rząd oficjalnie twierdzi, że religie animistyczne zostały wyrugowane.³⁹⁹ Można powiedzieć, że nie mniejsze znaczenie w polityce Korei Północnej mają religijne podstawy pochodzące wprost z chrześcijaństwa. Mimo że oficjalnie niemal nie ma wyznawców tej religii w Korei Północnej, to jednak wybrane jej rozwiązania zostały wykorzystane przez samych rządzących. Chrześcijaństwo dotarło do Korei pod koniec XVIII wieku wraz z pierwszymi europejskimi misjonarzami.⁴⁰⁰ W krótkim czasie, szczególnie północna część Półwyspu Koreańskiego, z dzisiejszą stolicą Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej – Pjongjangiem, stała się „bastionem konserwatystów i chrześcijan”.⁴⁰¹ Sam Pjongjang przed podziałem Półwyspu Koreańskiego na dwa państwa, jako centrum koreańskiego chrześcijaństwa, był nawet nazywany „Jerozolimą Wschodu”. Choć po wojnie koreańskiej tępieno w Korei Północnej wszystkie religie, stosunek Kim Ir Sena do chrześcijaństwa był wyjątkowy. Kim wywodził się z chrześcijańskiej rodziny, jego rodzice i najbliżsi znajomi byli chrześcijanami. On sam służył jako nauczyciel szkółki niedzielnej i uczęszczał do chrześcijańskiego gimnazjum, otrzymywał pomoc i wsparcie wielu chrześcijan przez całe życie, chwalił i nagradzał „patriotycznych” lub nacjonalistycznych chrześcijan. Co więcej, nigdy publicznie nie potępił wiary chrześcijańskiej, a nawet nieoficjalnie zaczął czerpać z rozwiązań tej

³⁹⁹ J. Potrzeszcz, *Państwo Koreańskie w działalności...* [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 45; H. Ogarek-Czój, *Mitologia Korei...*, s. 22-24, 45.

⁴⁰⁰ Najpierw w 1784 roku do Korei dotarł katolicyzm, a niemal 100 lat później, odpowiednio w 1884 i 1885 roku, prawosławie i protestantyzm.; *Ibidem*, s. 54-55; T. Snarski, J. Zawada, *Chrześcijaństwo w Korei – pomost między Azją a Europą*, [w:] *Korea w oczach Polaków...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 443-449.

⁴⁰¹ B.R. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 25-26.

monoteistycznej religii podczas budowania kultu swojej osoby w państwie.⁴⁰² Kim przeniósł zasady religijne na grunt nacjonalizmu państwowego i zwykł powtarzać: „Jeśli zamierzasz wierzyć w boga, wierz w Boga Korei”.⁴⁰³

2.3.2

Organizacja społeczeństwa i państwa

Czynnikiem, który historycznie odcisnął swój ślad na tożsamości narodu koreańskiego była ścisła hierarchizacja społeczna, istniejąca na Półwyspie Koreańskim od początku naszej ery. Przez około dwa tysiąclecia zbudowano i ugruntowano system, w którym każdy Koreańczyk wpisany był w ścisłą strukturę społeczną i znał swoje miejsce w społeczeństwie oraz państwie, a co za tym idzie również wiążące się z nim prawa i obowiązki. Już rządy państwa Koguryo podzieliły wąską grupę osób pracujących w administracji państwa na 10 klas. Dynastia Silla rozszerzyła tę zależność społeczną do aż 17 kategorii, które objęły nawet rodzinę królewską, tworząc ścisłą hierarchizację również wśród elity państwa.⁴⁰⁴ W erze Koryo podziały klasowe objęły już całe społeczeństwo koreańskie, które skupiło się wokół czterech klas społecznych: Yangban, w skład której wchodziła elita władzy, zarządzająca administracją państwową, Chungjin, czyli stan średni skupiający rzemieślników i drobnych kupców, klasę Yangjin obejmującą chłopów oraz najniższą – Chon – obejmującą niewolników nazywanych *nobi* i osoby o najniższym statusie społecznym, wykonujące najtrudniejsze prace, takie jak rzeźnicy czy kuśnierze.⁴⁰⁵ Ostatnia, najniższa klasa obejmowała nawet jedną trzecią całego społeczeństwa. Każdy człowiek od 15 roku życia miał obowiązek nosić na szyi niewielką tabliczkę, na której wypisane były jego imię i nazwisko, wiek, miejsce zamieszkania oraz klasa, do jakiej należał. Brak tabliczki uznawany był za przestępstwo.⁴⁰⁶ Awanse pomiędzy klasami nie były możliwe, za to widmo degradacji do niższej klasy ciążyło nad każdym Koreańczykiem nawet za najdrobniejsze przewinienie. Co więcej, klasowość była dziedziczna. Oznaczało to, że bardzo trudno

⁴⁰² Dae Young Ryu, *Kim Il-Sung and Christianity in North Korea*, „Journal of Church and State” vol. 61 no. 3, 2018, s. 403- 407; Kim Il-Sung, *Kim Il-Sung Memoirs: With the Century*, t. 5, Pyongyang 1992, s. 377-378.

⁴⁰³ Kim Il-Sung, *Kim Il-Sung Memoirs: With the Century*, t. 1, Pyongyang 1992, s. 355.

⁴⁰⁴ Jin Duk Kyu, *Historical Origins of Korean Politics*, Seoul 2005, s. 113.

⁴⁰⁵ Osoby należące do klasy niewolników były spisywane w specjalnym rejestrze. Niewolnictwo istniało w Korei aż do 1894 roku.; *Ibidem*, s. 338; N. Levi, *Korea Północna. Poszukując prawdy*, Warszawa 2012, s. 27-29, 101; W.J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 163.

⁴⁰⁶ N. Levi, *System polityczny Korei...*, s. 30-31; H. Ogarek-Czój, *Toghak. Nauka wschodu...*, s. 9-11.

było polepszyć swój status społeczny i materialny nawet przez kilka lub kilkanaście pokoleń. Stagnacja i dostosowanie do panujących w państwie warunków społecznych kierowanych segregacją i dzieleniem społeczeństwa stało się codziennością i „stanem naturalnym” dla Koreańczyków przez kilkanaście wieków, kształtując ich tożsamość narodową i poczucie bierności względem podejmowanych przez władzę decyzji. Najwyższa klasa posiadała najwięcej przywilejów nie tylko w postaci zajmowania najważniejszych stanowisk w państwie i posiadając realny wpływ na króla, ale także posiadając dostęp do lepszych zasobów materialnych, zezwolenia na jazdę konną, nie mając obowiązku odbywania służby wojskowej oraz nie płacąc podatków. Pozostałe trzy klasy utrzymywały całe państwo, nie mając przy tym właściwie żadnego znaczącego wpływu na podejmowane w nim decyzje.⁴⁰⁷ Jak zauważa Charles Armstrong, „przed wiekiem dwudziestym stratyfikacja socjalna była jedną z najtrwalszych cech koreańskiego społeczeństwa”.⁴⁰⁸

Silną hierarchizację społeczną w „tożsamości bierności” wzmocnił, omówiony w poprzednich podrozdziałach niniejszej rozprawy zupełny brak tradycji demokratycznych, który istniał na Półwyspie Koreańskim przez setki lat. Koreę rządili wyłącznie monarchowie i elity władzy wywodzące się z najwyższej klasy społecznej Yangban. Władza była całkowicie dziedziczna zgodnie z zasadą „nierozdzielnych więzów krwi” lub ustanawiana przez obce mocarstwa okupujące Koreę, zaś przeciętny Koreańczyk nigdy w historii nie miał wpływu na władzę, ani prawa do wyboru swojego przywódcy i nie znał pojęcia zasad demokracji, nawet w ograniczonym zakresie.⁴⁰⁹ Z tego powodu w tożsamości narodowej Koreańczyków nie wytworzyły się nawet załączki społeczeństwa obywatelskiego. Stosunkowo łatwe podporządkowanie się normom dyktowanym społeczeństwu „z góry”, które stało się częścią tożsamości narodowej Koreańczyków, wynika właśnie z wielowiekowej tradycji hierarchii społecznej i „rządów silnej ręki” w państwie. Wszelkie decyzje najwyższej klasy społecznej były narzucane społeczeństwu z użyciem przymusu i powszechnego terroru wzorowanego na chińskiej koncepcji pochodzącej już z III wieku p.n.e., w której nadrzędnym celem władzy była kontrola nad społeczeństwem, która miała wspomagać aparat państwowy w skutecznym działaniu, a nie służyć ochronie obywateli. W tym miejscu należy uwzględnić kolejny czynnik, który pozostawił trwałe ślady w koreańskiej

⁴⁰⁷ *Ibidem*, s. 30-31; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 41-43.

⁴⁰⁸ C. Armstrong, *The North Korean Revolution...*, s.72-73.

⁴⁰⁹ W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 42-43.

tożsamości narodowej, czyli surowe prawo karne, które było narzędziem w rękach przywódców Korei od kilku tysięcy lat. Naród był wręcz uznawany za „rzeźbę władcy”.⁴¹⁰ Od okresu Trzech Królestw podstawę systemu penitencjarnego Korei stanowiła odpowiedzialność zbiorowa, oparta na podstawowej komórce społecznej, jaką tradycyjnie była rodzina. Powszechnie stosowane były tortury i kara śmierci, która groziła nie tylko za dokonanie morderstwa, ale także za zdradę państwa czy dezercję. Najgorszym przestępstwem w średniowiecznej Korei był sprzeciw i bunt przeciw władzy. Śmierć groziła jednak również za takie występki jak chociażby wylanie wina na królewską szatę, a zwykła kradzież wiązała się z obcięciem ręki, karą chłosty oraz wygnaniem poza granice Korei lub przeniesieniem do najniższej klasy społecznej i dotyczyła nawet najwyższych urzędników w państwie, włączając w to członków rodziny królewskiej.⁴¹¹ System kar obejmował nie tylko samego oskarżonego, ale wpływał także na wszystkich członków jego rodziny do trzech pokoleń, co dodatkowo zastraszało nie tylko samego winnego, ale również tworzyło naciski społeczne ze strony jego najbliższych i wytwarzało atmosferę „oddolnej edukacji i kontroli społecznej”.⁴¹² Silnie zakorzeniony w koreańskiej tożsamości szacunek do władzy powodował jednak, że wygnańcy nie szukali sposobu do buntu przeciw władzy i stosowanemu przez nią prawu, a dążyli do powrotu do łask króla, będąc nawet na dalekiej prowincji, aprobując tym samym system społeczny.⁴¹³ Taki system podtrzymali również Japończycy podczas okupacji Korei, ustanawiając strukturę ponad 350 tysięcy tak zwanych „patriotycznych grup kontrolnych”, których zadaniem było donoszenie wzajemnie na pozostałych członków społeczności.⁴¹⁴ Od czasów rządów dynastii Dzoson, Korea była uznawana za jedno z najbrutalniejszych państw, kierujące się terrorem i wyzyskiem poddanych. „Mieszkańcy Półwyspu znajdowali się właściwie nieustannie pod pręgierzem władzy absolutnej od końca XIV wieku. Sytuacja nie zmieniła się zasadniczo i w trakcie trzydziestosześcioletniego okresu okupacji japońskiej, który również odznaczał się terrorem, rasizmem i upodleniem miejscowej ludności”.⁴¹⁵

⁴¹⁰ *Ibidem*, s. 17.

⁴¹¹ N. Levi, *System polityczny Korei...*, s. 24-25; J. Rurarz, *Historia...*, s. 124-125, 222-223.

⁴¹² Kara obejmowała wszystkich członków rodziny z pokolenia winnego, ale także z generacji jego rodziców oraz potomków. Represje dotyczyły często również przyjaciół i najbliższych znajomych oskarżonego.; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 179.

⁴¹³ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 40.

⁴¹⁴ Tai Sung An, *North Korea. A political handbook*, Wilmington 1983, s. 25.

⁴¹⁵ Ł. Ogonowski, *Założenia budowy państwa totalitarnego na północy Półwyspu Koreańskiego*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 132.

Szeroko zakorzeniony w społeczeństwie koreańskim nacisk na czystość rasową także wpłynął na podstawy koreańskiej tożsamości narodowej. Jego załączki były już widoczne w okresie ścisłej izolacji Półwyspu Koreańskiego, opisanym w poprzednim podrozdziale niniejszej rozprawy. Zjawisko rasizmu w społeczeństwie koreańskim zostało umocnione w okresie okupacji japońskiej. Był on odpowiedzią na japońską politykę asymilacji Koreańczyków, jako mechanizm obronny, który miał uchronić tożsamość narodową i zagwarantować przetrwanie narodu.⁴¹⁶ Jednak nawet po uzyskaniu przez Koreę niepodległości, rasizm nie zanikł. Przeciwnie, stał się jeszcze silniejszy wskutek wykorzystania go przez władze w obu państwach koreańskich, a podział Korei napędzał konkurencję między Południem i Północą o miano jedyne „legalnego” państwa koreańskiego, bazującą na zarzutach natury etnicznej. Jednocześnie rasistowskie i kseonfobiczne rozumienie etniczności stało się jednym z argumentów, który używany jest jako uzasadnienie dla zjednoczenia obu państw koreańskich.⁴¹⁷ Pierwszy minister edukacji w rządzie Republiki Korei, An Hosang, „uważał więzy krwi za najważniejsze kryterium przynależności do narodu koreańskiego”.⁴¹⁸ Znaczenie „czystości rasy” i etniczności w społeczeństwie, stanowi czynnik określający koreańską tożsamość narodową bez względu na podział Półwyspu Koreańskiego.

2.3.3

Edukacja społeczna i język

Ważnym aspektem w badaniu koreańskiej tożsamości narodowej i czynników, które wpłynęły na jej charakter, jest kwestia edukacji społecznej oraz poziomu wykształcenia społeczeństwa koreańskiego na przestrzeni wieków. Do 1945 roku zdecydowana większość społeczeństwa nie otrzymywała żadnej edukacji, co wpłynęło na ich tożsamość narodową, która mogła być w łatwy sposób kształtowana przez elity. Przed okresem okupacji japońskiej przez tysiące lat możliwość uzyskania chociażby podstawowej edukacji zależała od statusu społecznego. Edukację mogły otrzymywać jedynie osoby należące do najwyższej klasy społecznej. Z tego powodu do początku XX wieku przynajmniej jedną klasę szkoły ukończyło mniej niż 20% społeczeństwa. Okres

⁴¹⁶ B.R. Myers, *Najczystsza rasa. Propaganda...*, s. 35-36.

⁴¹⁷ Patrz: Kang Won-Taek, Lee Nae-Young, *Understanding Korean Identity: Through the Lens of Opinion Surveys*, Seoul 2011.

⁴¹⁸ J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 23.

okupacji japońskiej, w którym jedynie osoby, które kolaborowały z Japończykami, mogły pobierać edukację, jeszcze bardziej zmniejszył jej dostępność. Nie bez znaczenia był również fakt, że edukacja odbywała się w języku japońskim i dotyczyła japońskiej kultury, co dodatkowo nie sprzyjało zachowaniu koreańskiej tożsamości narodowej nawet wśród elity narodu. „Bieda była nie do opisanania”.⁴¹⁹ Dwa japońskie badania alfabetyzacji dorosłej populacji koreańskiego społeczeństwa w okresie okupacji japońskiej, przeprowadzone w latach 1930 i 1944, wykazały, że wskaźnik alfabetyzacji na Półwyspie Koreańskim nie przekracza 23%.⁴²⁰ Już po wyzwoleniu Korei 88% mieszkańców północnej części Półwyspu Koreańskiego stanowili chłopi, wśród których poziom analfabetyzmu wynosił około 90%.⁴²¹ „Po wyzwoleniu w całej Korei Północnej naliczono niespełna 90 osób z wykształceniem wyższym, wedle innych źródeł – 12”.⁴²² Edukacji nie sprzyjały również ogólne warunki socjalne z niemal zupełnym brakiem opieki medycznej i skrajnym niedożywieniem. Dieta przeciętnego koreańskiego chłopca złożona była z szyszek sosnowych, kory drzew i roślin polnych. Umieralność była na bardzo wysokim poziomie. Jedynie 2 na 10 noworodków przeżywało do pierwszych urodzin, a średnia długość życia wynosiła 42 lata.⁴²³ Zacołanie było tak duże, że kiedy radzieccy lekarze ogłosili w 1946 roku akcję szczepień, to Koreańczycy zaczęli uciekać w góry, kryjąc się w jaskiniach.⁴²⁴ Waldemar Dziak podkreśla, że „ubóstwo, nędza i ciemnota narodu, to były motory, a nie hamulce socjalizmu na Półwyspie Koreańskim”.⁴²⁵ Ludzie, którzy byli skrajnie biedni, głodni i upokorzeni wieloletnią okupacją bez względu na brak edukacji, chcieli zmian. Będąc niepiśmiennymi, mieli w sobie entuzjazm, ale brakowało im dobrze wykształconych cech przywódczych, czekali więc na wodza, który ich poprowadzi, co pozwalało na łatwe kształtowanie ich umysłów i poczucia tożsamości w dowolnym kierunku przez nowe władze z Kim Ir Senem na czele.⁴²⁶ Dla nowych przywódców Korei Północnej eliminacja analfabetyzmu była „niezbędnym warunkiem wstępnym umożliwienia partii i rządowi rozpowszechniania ich polityki wśród ludzi”. Wprowadzone w 1948 roku

⁴¹⁹ A. Dominik, *Narodowa kultura...*, s. 6.

⁴²⁰ W. Strnad, *On the shadow and form...*, s. 95.

⁴²¹ Kim Myong-Su, *Policy Toward Intellectuals and the Position of the Intellectual Class in North Korea*, „Vantage Point. Developments in North Korea”, t. XIX nr 6, 1996, s. 31; A. Bober, *Korea zjednoczona...*, s. 40-41.

⁴²² W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 23; Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej rewolucji...*, t. 1, s. 45.

⁴²³ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 39.

⁴²⁴ *Raport nr 5 ambasady RP w Korei z 27.02.1951 roku*, s. 6, [za]: W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 23.

⁴²⁵ W. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 147.

⁴²⁶ Kim Ir Sen, *O polityce naszej partii ukierunkowanej na dalszy rozwój rolnictwa*, Pjongjang 1971, s. 6.

programy „eliminacji analfabetyzmu” określały chiński język i jego znaki jako przeszkodę w szybkim osiągnięciu umiejętności czytania i pisania, ponieważ rodzimy alfabet fonetyczny *hangul* był znacznie łatwiejszy do opanowania.⁴²⁷ Do 1949 roku Kim Ir Sen nakazał całkowite wykorzenie chińskiego alfabetu w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej, co było ważnym krokiem w stronę umocnienia koreańskiej tożsamości narodowej oraz ideologicznej bazy wśród nowej kadry politycznej.⁴²⁸ Język koreański w krótkim czasie stał się również językiem kulturowym, co pozwoliło na rozwijanie narodowej dumy, odrębności narodowej i poczucia tożsamości.⁴²⁹

⁴²⁷ A. Kumatani, *Language Policies of North Korea*, „International Journal of the Sociology of Language”, vol. 82, 1990, s. 90-91.

⁴²⁸ Alfabet chiński był używany w Korei do 1949 roku przez kilka tysięcy. Jednak wraz z uniezależnieniem się Korei od chińskiej hegemonii politycznej na przełomie XIX i XX wieku, ruch popierający stosowanie wyłącznie koreańskiego alfabetu rozwinął się wraz z powstaniem nowoczesnego nacjonalizmu koreańskiego, stanowiącego nacjonalizm językowy. Do 1900 roku używanie klasycznego języka chińskiego jako pisemnej formy oficjalnej komunikacji było powszechnie postrzegane jako nienowoczesne i przejaw zależności kulturowej. Dla wielu koreańskich uczonych na początku XX wieku używanie alfabetu *hangul* było równoznaczne z tworzeniem nowej tożsamości jako narodu, a chiński alfabet był przeszkodą w osiągnięciu tej tożsamości. Po 1949 roku jedyne wyjątki jego użycia dotyczyły odniesień klasycznych, nazw naukowych i własnych, i to tylko zapisywane w nawiasach. Koreańczycy, którzy sprzeciwiali się całkowitemu porzuceniu chińskiego alfabetu, najczęściej z powodu wynikającego z tego zamieszania w systemie słownictwa, zostali publicznie potępieni jako „pozostałości obalonej klasy wyzyskiwaczy, czynnik sekciarskie, na które głęboko wpłynęła doktryna reakcjonizmu”.; *Ibidem*, s. 91-92; M.S. Lovmo, *Language Purism in Korea*, 1999, <http://dokdo-research.com/gallery15.html> [dostęp: 18.12.2022]; W. Strnad, *On the shadow and form...*, s. 91-93.

⁴²⁹ R. King, *North and South Koreas*, [w:] *Language and National Identity in Asia*, A. Simpson (red.), Oxford 2007, s. 200-234.

ROZDZIAŁ III

KSZTAŁTOWANIE NOWEJ PÓLNOCNOKOREAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

3.1

Nowe warunki polityczne na Półwyspie Koreańskim po wojnie koreańskiej w perspektywie tożsamościowej

3.1.1

Znaczenie wytworzenia nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej dla stabilności reżimu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej

Tożsamość narodowa sama w sobie przejawia wartość polityczną, stając się instrumentem w rękach przywódców. Przede wszystkim może służyć do utrzymania władzy oraz promowania wartości, norm, idei i przekonań wpajanych społeczeństwu jako gwarancji integralności i przetrwania państwa. Taka spreparowana ideologicznie wizja wspólnoty integruje naród wokół utrzymania lub zmiany istotnych z perspektywy władzy warunków politycznych, społecznych czy gospodarczych.⁴³⁰ Umocniona politycznie tożsamość narodowa jest fundamentem istnienia państwa i identyfikuje społeczeństwo z celami politycznymi przywódców państwa.⁴³¹ Z tego powodu wytworzenie nowych wartości północnokoreańskich na bazie tradycji całego narodu, z którymi utożsamiać się mieli obywatele Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, stało się priorytetem dla władz państwa z Kim Ir Senem na czele. Nowe wartości miały nie tylko konstytuować państwo i legitymizować władzę, ale przede wszystkim mobilizować i wytwarzać więź wśród Koreańczyków z północy pod sztandarami nacjonalizmu wymieszanego z tradycjonalizmem, ksenofobią i socjalizmem.⁴³² Pozwalało to na czerpanie z koreańskich tradycji kulturowych, bez

⁴³⁰ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się...*, s. 132-133; W. Misiak, *Tożsamość a przyszłość państw narodowych*, [w:] *Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania* E. Budakowska (red.), Warszawa 2005, s. 76.

⁴³¹ W. Misiak, *Tożsamość a przyszłość...*, [w:] *Tożsamość bez granic...*, E. Budakowska (red.), s. 85.

⁴³² Waldemar Dziak twierdził, że Korea Północna utworzyła system, który „nie daje się łatwo wpasować w żadne konwencjonalne kategorie polityczne oraz znane nam z przeszłości modele ideologiczne”; W.J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 294; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 9; Ł. Smalec, *U źródeł Dżucze*, [w:] *Półwysep Koreański. Wyzwania i zagrożenia*, J. Rowiński (red.), Toruń 2014, s. 28-29.

kopiowania radzieckich wzorców w sposób autarkiczny i zamknięty. Podobnie jak rewolucja chińska, rewolucja na północy Półwyspu Koreańskiego oparta była na poczuciu krzywdy narodowej i podkreślaniu istnienia „pierwszego prawdziwie niepodległego koreańskiego państwa”, dokonującego „wielkich epokowych przeobrażeń, jakich przodkowie nie potrafili osiągnąć w ciągu kilku tysięcy lat”. Kim Ir Sen przekonywał, że społeczeństwo przeszło ideologiczną rewolucję tożsamości narodowej, a „Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna jest sztandarem wolności, niezawisłości i szczęścia całego narodu koreańskiego”.⁴³³ Z tego powodu Kim Ir Sen, aspirując do roli przywódcy całego narodu koreańskiego poszukiwał własnej drogi, którą mógłby prowadzić społeczeństwo. By zjednać sobie naród, Kim musiał wziąć pod uwagę wartości typowe i unikatowe dla Koreańczyków. Przekonywał, że utworzenie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej było dziełem całego narodu, przez co uzyskał on godność, siłę i odzyskał poczucie narodowej dumy. W ten sposób tożsamość narodu została ściśle powiązana z państwem i miała zdobywać poparcie społeczeństwa dla reżimu Kimów.⁴³⁴ Jednak by móc swobodnie budować nową tożsamość, musiał także pozbyć się zagrażających jej ideologii zewnętrznych, zgodnie z zasadą mówiącą, że „rewolucję w każdym kraju powinien prowadzić samodzielnie, z całą odpowiedzialnością jej gospodarz – naród danego kraju, prowadzić ją w sposób twórczy w zastosowaniu do swoich konkretnych warunków”.⁴³⁵ Paradoksalnie za jedną z nich uznano już w 1962 roku klasyczną wersję ideologii socjalistycznej. Kim podjął wtedy decyzję o wprowadzeniu całkowitego zakazu druku i posiadania dzieł Karola Marksa, Fryderyka Engelsa i Włodzimierza Lenina. Odcinając się od socjalizmu radzieckiego, zakazano również dostępu do tekstów Józefa Stalina, niedawnego mentora Kim Ir Sena. Podkreślano, że marksizm należy dostosować do warunków koreańskich.⁴³⁶ Budowanie nowej tożsamości miało odbywać się zgodnie z wartościami i historią, co miało zapewnić naród o słuszności działań przywódców. Socjalizm miał być tylko

⁴³³ To odróżnia rewolucję koreańską od rewolucji w Rosji, gdzie najbardziej podkreślane było poczucie krzywdy klasowej.; Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności i niepodległości naszego narodu potężnym orężem w budownictwie socjalizmu i komunizmu*, Pjongjang 1969, s. 5, 10, 48, 64-65; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 163.

⁴³⁴ Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności...*, s. 20-22; Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane*, tom III, Pjongjang 1997, s. 114-116.

⁴³⁵ Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze*, Pjongjang 1985, s. 5.

⁴³⁶ B.R. Myers, *North Korea's Juche Myth*, Busan 2015, s. 31-32; 122; Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności...*, s. 8.

skutecznym instrumentem w walce o narodowe cele.⁴³⁷ W zacieraniu obcych wpływów Kim posunął się jednak dalej i już w 1964 roku przeniósł groby radzieckich żołnierzy walczących o wyzwolenie Korei z cmentarzy w głównych miastach, zrezygnował ze składania na nich wieńców, zakazał wystawiania sztuk radzieckich w teatrach oraz usunął dotychczasowe najważniejsze święto państwowe – 15 sierpnia, Dzień Wyzwolenia Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej przez Armię Czerwoną i zastąpił go Dniem Proklamowania Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej obchodzonym 9 września.⁴³⁸ Wprowadzono nawet zakaz korespondencji Koreańczyków z obywatelami innych państw socjalistycznych.⁴³⁹ Mimo dużego wsparcia ze strony państw bloku socjalistycznego, wszelkie osiągnięcia ukazywano jako dokonania Koreańczyków bez zagranicznej pomocy.⁴⁴⁰

Władze Korei Północnej mimo nawoływania do „obrony socjalizmu” i piętnowania hegemonii mocarstw, w praktyce coraz bardziej oddalały się od socjalizmu, idąc w stronę rozwoju ideologii narodowej i wrogości do wszystkiego, co obce.⁴⁴¹ Kim Ir Sen wyciągał wnioski z historii, jednocześnie dostosowując istniejące już schematy oraz wartości do budowy swojej wizji Korei i kształtowania tożsamości Koreańczyków. Kim Ir Sen wyraźnie potępiał przyjmowanie obcych elementów w Korei. Podkreślał, że nie może być tak, że kiedy inni mówią „a”, to Koreańczycy też powinni powiedzieć „a”.⁴⁴² „Szanujemy doświadczenia innych krajów, lecz zawsze odnosimy się do nich krytycznie. W ten sposób przyjmujemy korzystne dla nas doświadczenia i nie przyjmujemy doświadczeń dla nas niepotrzebnych i szkodliwych. W przypadku wdrażania najcenniejszych doświadczeń innych krajów, przekształcamy i adaptujemy je odpowiednio do rzeczywistości naszego kraju. Europejczycy posługują się nożem, gdy jedzą chleb, a my jemy kaszę łyżką. Czyż obyczaje cudzoziemców i ich dzieła mogą całkowicie odpowiadać gustom Koreańczyków?”⁴⁴³ Po latach cierpień narodu

⁴³⁷ A. Faliński, W. Dziak, *W kraju Orwella. Uwagi o funkcjonowaniu północnokoreańskiego państwa totalitarnego*, Warszawa 1994, s. 56-57.

⁴³⁸ Od 1964 roku, by posiadać dzieła Marksa, Engelsa, Lenina czy Stalina, trzeba było posiadać zezwolenie władz Partii Pracy Korei. Jednak wraz z końcem lat 60. XX wieku zakaz był już całkowity, a dzieła klasyków socjalizmu stały się właściwie nie do pozyskania w Korei Północnej.; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 107-108.

⁴³⁹ *Materiał informacyjny o Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej i stosunkach polsko-koreańskich*, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, D. II Kor. 22-2-76, s. 2-3.

⁴⁴⁰ B.R. Myers, *Najczystsza rasa. Propaganda...*, s. 35.

⁴⁴¹ *Pozwólcie nam obronić obóz socjalistyczny*, „Rodong Sinmun” – Biuletyn Ambasady Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w Polsce, 28 października 1963, Warszawa 1964.

⁴⁴² Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej...*, s. 213.

⁴⁴³ *Ibidem*, s. 457.

koreańskiego taki fundament nowej tożsamości narodowej trafił na podatny grunt i szybko pozwolił zjednać społeczeństwo pod sztandarami nowej władzy. Narodowa myśl polityczna kształtująca tożsamość Koreańczyków z północy, którą rozwijał Kim Ir Sen, wywodziła się wprost z koreańskiej tradycji.

Po podziale Półwyspu Koreańskiego odbywającym się przy udziale wielkich mocarstw – ZSRR i USA, oba państwa koreańskie znalazły się w trudnej sytuacji międzynarodowej. Jeden naród koreański znalazł się po dwóch różnych stronach zimnowojennego konfliktu, z różnymi systemami gospodarczymi, społecznymi, ale przede wszystkim politycznymi.⁴⁴⁴ To dodatkowo pogłębiło podziały i wpłynęło na odmienne kształtowanie się koreańskiej tożsamości. Władze Korei Północnej wykazując się wielkim sprytem, wykorzystały nowe warunki międzynarodowe na swoją korzyść. Choć przed wojną koreańską Kim Ir Sen wydawał się być „człowiekiem Związku Radzieckiego”, namaszczonego, lojalnym i posłusznym wobec nowego porządku, to po zakończeniu wojny, w 1953 roku, sytuacja w bloku socjalistycznym, w którym znalazła się Korea Północna, była zupełnie odmienna. W ZSRR próbowano poradzić sobie ze zmianą władzy po śmierci Stalina, kiedy w ChRL Mao Zedong przygotowywał się do przejęcia przewodnictwa po wschodniej stronie Żelaznej Kurtyny. Destalinizacja stanowiła wyraźne zagrożenie dla chińskiego przywódcy, który wzorował się na działaniach Stalina. Dodatkowo, mimo oficjalnego sojuszu Związku Radzieckiego i Chińskiej Republiki Ludowej, stosunki między nimi zaczęły się ochładzać. Na początku lat 50. XX wieku można było zauważyć wiele różnic we wzajemnym postrzeganiu polityki prowadzonej przez oba państwa. Mao Zedong uważał, że Chiny są traktowane nierówno względem ZSRR, co przyznawał również Stalin, nie ukrywając, że Chiny są traktowane przez ZSRR jak słabszy partner. Jednym z pierwszych politycznych oznak wykorzystywania ChRL przez ZSRR była wojna koreańska. Stalin otwarcie żądał chińskiej pomocy dla walczących Koreańczyków. Sam jednak nie chciał zaangażować się bezpośrednio w konflikt.⁴⁴⁵ Punktem zwrotnym nie tylko w stosunkach nie tylko z Chinami, ale także z Koreą Północną był jednak referat wygłoszony w 1956 roku przez przywódcę ZSRR – Nikitę Chruszczowa. Poddał on w nim krytyce nie tylko kult Stalina, ale także wypunktował jego błędy i sposób

⁴⁴⁴ Choć powszechnie uznaje się, że Zimna Wojna zaczęła się wraz z zakończeniem II wojny światowej, 2 września 1945 roku, to jednak część naukowców proponuje inne ramy czasowe nawiązujące do podziału Półwyspu Koreańskiego lub rozpoczęcia wojny koreańskiej. Więcej patrz: N. Levi, *Nic nie wiem o Korei Północnej*, Warszawa 2018, s. 13-14.

⁴⁴⁵ L. Lüthi, *Chiny – ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, Warszawa 2011, s. 47-50.

prowadzenia przez niego polityki, na której wzorowali się zarówno Mao Zedong, jak i Kim Ir Sen. Odejście od systemu stalinowskiego w ZSRR podważało zasady i wartości, na których oparta była władza obu przywódców i stanowiło dla nich bezpośrednie zagrożenie, co stało się jednym z powodów wyraźnego odcięcia od nowej polityki większego sojusznika. Do napięć doprowadziła również nowa, zapoczątkowana w 1956 roku przez Chruszczowa polityka pokojowej koegzystencji z USA. Mao był przeciwny takim działaniom, które postrzegał jako zbyt dużą tolerancję dla zachodu.⁴⁴⁶ Rosjanie w tym czasie oskarżali Chińczyków o nacjonalizm, zaś Chińczycy Rosjan o rewizjonizm i imperializm. Spór doprowadził do kwestionowania wspólnej granicy na Dalekim Wschodzie, w związku z czym doszło nawet do potyczek zbrojnych między dotychczasowymi sojusznikami. W 1969 roku konflikt między dwoma największymi państwami bloku socjalistycznego rozrósł się do tak dużych rozmiarów, że przerodził się już w bezpośrednią wojnę, w której prowadzono ciężkie walki na wspólnej granicy.⁴⁴⁷ W tym kontekście oba państwa prowadziły rywalizację o przywództwo w bloku państw socjalistycznych.⁴⁴⁸ Spór trwał aż do początku lat 80. XX wieku, kiedy wraz ze zmianami przywództwa i coraz większej destabilizacji Związku Radzieckiego, zaczął być stopniowo wyciszany.⁴⁴⁹ Rozłam ten odegrał ważną rolę w stosunkach między dwoma największymi państwami bloku socjalistycznego, ale oddziaływał także na rzeczywistość polityczną należących do niego pozostałych państw.

Konflikt pomiędzy dwoma największymi sojusznikami Kim Ir Sen wykorzystał do legitymizacji władzy i budowania tożsamości narodowej. Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna od początku swojego istnienia miała bardzo dobre kontakty ze wszystkimi państwami bloku socjalistycznego. Dlatego Kim umiał wykorzystać również ten spór, który pozwalał mu na swobodniejsze prowadzenie polityki z dwoma wielkimi sąsiadami, by zyskać jak najwięcej dla siebie. Będąc świadomym potęgi, ZSRR zachowywał się tak, aby udowodnić, że wybranie go było trafną decyzją.⁴⁵⁰ Jednocześnie Kim miał świadomość historycznej zależności Korei od Chin, dlatego utrzymywał dobre stosunki z Mao Zedongiem. W początkowym okresie do Korei oba

⁴⁴⁶ *Ibidem*, s. 59, 169.

⁴⁴⁷ K. Gawlikowski, *Azja Wschodnia po drugiej wojnie światowej i znacznie przełomu lat 80. i 90. XX wieku*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku*, tom 1, red. K. Gawlikowski, Warszawa 2004, s. 49; L. Lüthi, *Chiny – ZSRR. Zimna wojna...*, s. 278-288, 340-343.

⁴⁴⁸ J. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Gdańsk 1996, s. 351-352.

⁴⁴⁹ D. Gajos, *Konflikt chińsko-radziecki jako przyczyna powstania i rozwoju północnokoreańskiej ideologii Dżucze*, [w:] *Konflikt w ujęciu interdyscyplinarnym*, A.S. Kotowski, M. Rejewska (red.), Bydgoszcz 2021, s. 62-63.

⁴⁵⁰ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 125.

państwa wysyłały ogromnych rozmiarów pomoc gospodarczą na rzecz odbudowy powojennych zniszczeń. Znacznie wzrosła rola Chin w polityce Korei Północnej, a pomoc ze strony „większego brata” była widoczna przede wszystkim w postaci szerokiej pomocy militarnej i gospodarczej, kiedy niemal milion „ochotników z Chin” pomagało odbudowywać Koreę, a chiński rząd sowiecie finansował te działania.⁴⁵¹ Jednak Kim Ir Sen nieprzypadkowo jako pierwszy użył formuły „obóz pokoju i postępu ze Związkiem Radzieckim i Chińską Republiką Ludową na czele”, przyznając, że Korea Północna uznaje ChRL za równego ZSSR współprzywódcę obozu socjalistycznego.⁴⁵² Kim doskonale wykorzystał sytuację, widząc zaostrzającą się walkę w sporze chińsko-radzieckim i chcąc zachować wsparcie dla swojego państwa z obu stron. Koncepcja nazwana początkowo „polityką delikatnej równowagi” przynosiła rezultaty. Jeszcze w latach 50. XX wieku pomoc finansowa płynąca z państw socjalistycznych, w tym ZSRR i Chin przynosiła niemal 22% dochodów do północnokoreańskiego budżetu. Dodatkowo Chińczycy zdecydowali się na umorzenie wszystkich, a Rosjanie połowy długów zaciągniętych przez Koreańczyków na potrzeby prowadzenia wojny koreańskiej.⁴⁵³ Kim Ir Sen zrozumiał, że najważniejszym czynnikiem zapewniającym przetrwanie jego państwa będzie wybicie się na niezależność, jednocześnie czerpiąc korzyści z utrzymywania możliwie jak najlepszych stosunków z obydwojma wielkimi sąsiadami. Stał się również przeciwnikiem „kopiowania” jakichkolwiek „obcych” rozwiązań. Podkreślał, że „droga, którą idziemy to nie demokracja na wzór amerykański, nie socjalizm typu radzieckiego (...), lecz demokracja typu koreańskiego” i „nie może być takiej zasady, że należy bezwzględnie postępować według wzoru radzieckiego. Chociaż niektórzy proponują metodę radziecką bądź chińską, czy jednak nie pora na to, aby stworzyć swoją własną metodę?”.⁴⁵⁴ Po odbyciu w 1956 roku podróży do „bratnich narodów” europejskich, Kim zdobył ich zaufanie i dodatkowe źródła finansowania, a pole do samodzielnego działania Korei Północnej zwiększyło się.⁴⁵⁵ Przywódca Korei Północnej wiedział, że nie tylko może sobie pozwolić na nieangażowanie się w konflikt radziecko-chiński, co odbierane było

⁴⁵¹ *Chiny 242*, zespół 11, teczka 57, wiązka 4, Archiwum MSZ, Samodzielny Wydział Wschodni, s. 225.

⁴⁵² Lee Chae-jin, *China and Korea: Dynamic Relations*, Stanford 1996, s. 57-58; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 191-192.

⁴⁵³ Kim Hakjoon, *Wojna koreańska. Przyczyny, przebieg, rozwój i konsekwencje*, Seul 1993, s. 255, oryg. j. koreański, tłum. własne.

⁴⁵⁴ Kim Ir Sen, *O wykorzenieniu dogmatyzmu i formalizmu i ustanowieniu Dżucze w pracy ideologicznej*, Pjongjang 1971, s. 18-19; Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej rewolucji...*, s. 460.

⁴⁵⁵ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 236-237.

jako demonstracja bezstronności i brak uległości wobec zewnętrznej presji.⁴⁵⁶ Chiny i ZSRR odpowiedziały na to działanie „cichą akceptacją”, wzajemnie pilnując się, by nie dopuścić swojego rywala bliżej Korei i rozszerzając „wyścig” o wpływy i poparcie Kim Ir Sena, który wyrażał się w niesieniu pomocy ekonomicznej.⁴⁵⁷ W lipcu 1961 roku Korea Północna podpisała niemal identycznie brzmiące układy o współpracy, przyjaźni i wzajemnej pomocy, w tym militarnej z ZSRR i Chińską Republiką Ludową.⁴⁵⁸ Oba państwa stały się największymi partnerami handlowymi Korei Północnej. Pomoc przy budowie przemysłu, miast, w tym szkół i szpitali, kolei i dróg, a także dostawy ropy i nawozów oraz nowoczesny sprzęt, jaki docierał do Korei z zewnątrz, podbudowywał również społeczeństwo, dając poczucie silnego i dobrze zarządzanego własnego państwa, co kontrastowało z informacjami płynącymi z południowej części Półwyspu Koreańskiego.⁴⁵⁹ W ten sposób Kim Ir Sen uzyskał od Pekinu i Moskwy całkowitą swobodę dla swoich decyzji politycznych, którą sam nazwał „polityką równego dystansu”.⁴⁶⁰ Wpływ na kształtowanie niezależności Korei Północnej miały również takie wydarzenia międzynarodowe, jak wojna w Wietnamie, obalenie reżimu Czerwonych Khmerów w Kambodży, nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy ChRL a USA czy radziecka interwencja zbrojna w Afganistanie.⁴⁶¹ Jednocześnie Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna rozpoczęła aktywne uczestnictwo w Ruchu Państw Niezaangażowanych, który zrzeszał państwa, które nie chciały się wiązać z żadnym z istniejących ówczesnie bloków politycznych.⁴⁶² Dodatkowo otrzymywany od pozostałych państw zastrzyk finansowy, pozwalał mu na samodzielne rozpoczęcie budowy państwa i kształtowanie tożsamości społeczeństwa według własnej koncepcji „nowego człowieka Dżucze”, uwzględniając

⁴⁵⁶ Podczas gdy konfrontacyjna polityka ChRL i ZSRR przybrała formę walki zbrojnej, Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna jednoznacznie odcięła się od tego konfliktu; Kim Ir Sen, *Odpowiedzi na pytania zadane przez dziennikarzy z różnych krajów świata*, Pjongjang 1973, s. 132-134.

⁴⁵⁷ Sun Heidi Sæbø nazwała to zjawisko, które cechowało zachowanie Kim Ir Sena „syndromem dziecka rozwiedzionych ideologicznie rodziców”; S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un...*, s. 61-62.

⁴⁵⁸ Han Sukhee, *Aliance Fatigue and Asymmetrical Independence: Sino-North Korean Relations in Flux*, „The Korean Journal of Defence Analysis”, t. 16 nr 1 2004, s. 163; Lee Chae-jin, *China and Korea: Dynamic...*, s. 60; *Treaty of Friendship, Co-operation and Mutual Assistance Between the People's Republic of China and the Democratic People's Republic of Korea*, 11.07.1961, https://www.marxists.org/subject/china/documents/china_dprk.htm [dostęp: 05.02.2023]; *Treaty of friendship, co-operation and mutual assistance between Soviet Union and the Democratic People's Republic of Korea*, 06.07.1961, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20420/volume-420-I-6045-English.pdf> [dostęp: 05.02.2023].

⁴⁵⁹ Więcej patrz: S. Kojło, A. Dikij, *Polska – KRLD...*, s. 154-157; 168-172.

⁴⁶⁰ W. Dziak, *Anatomia władzy totalnej. Przypadek Korei Północnej*, Warszawa 2018, s. 52-63.

⁴⁶¹ *Referat sprawozdawczy KC PPK na VI Zjazd Partii Pracy Korei*, Pjongjang 1980, s. 92.

⁴⁶² Ch.K. Armstrong, *Juche and North Korea's Global Aspirations*, „NKIDP Working Papers of Woodrow Wilson International Center for Scholars” nr 1 April 2009.

narodową kulturę i charakter Korei.⁴⁶³ Kim Ir Sen nazwał to działanie „polityką balansu”, która zdecydowanie odcisnęła swoje piętno nie tylko w gospodarce Korei Północnej, ale także stała się częścią tożsamości narodowej Koreańczyków z północy.⁴⁶⁴

W tym samym czasie Republika Korei ledwo podnosiła się ze zniszczeń wojennych, pozostając jednym z najbiedniejszych i najwolniej rozwijających się państw świata. Do początku lat 70. XX wieku północna część Półwyspu Koreańskiego prześcigała gospodarczo swojego południowego sąsiada ponad dwukrotnie.⁴⁶⁵

3.1.2

Utrwalony podział narodu

Podpisanie zawieszenia broni po trzech latach krwawego konfliktu, jakim była wojna koreańska, nie zmieniło układu sił, jaki zaistniał na Półwyspie Koreańskim przed jej wybuchem. Podział narodu został utrwalony, a zarówno Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, jak i Republika Korei stanęły przed wyzwaniem odbudowy państwa z ogromnych zniszczeń wojennych. Zrujnowana niemal do gołej ziemi Korea Północna musiała rozpocząć odbudowę wielu miast, wsi i zakładów przemysłowych niemal od początku, co pozwalało na dowolne kształtowanie nie tylko społeczeństwa przez władze państwa, ale również charakteru państwa, począwszy od układów urbanistycznych miast, przez przebieg głównych arterii komunikacyjnych, po podkreślenie tożsamości narodu, poprzez dostosowanie przyrody na potrzeby ideologiczne. Władze obu państw koreańskich, mimo poświęcania gigantycznych nakładów finansowych na odbudowę, przeznaczały również znaczną część budżetu na propagandę. W Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej celem stało się stworzenie nowych, świadomych obywateli w nowej, postkolonialnej, socjalistycznej rzeczywistości. Jak stwierdzał Kim Ir Sen: „codzienne życie stało się jednocześnie głównym miejscem walki politycznej i najważniejszą areną przeżywania trwającej

⁴⁶³ J. Rowiński, *Półwysep Koreański w polityce Chin – stosunki z państwami koreańskimi*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku*, tom 1, red. K. Gawlikowski, Warszawa 2004, s. 27; O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 94-95; 197-198.

⁴⁶⁴ Choć Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna od wielu lat nie publikuje danych statystycznych na temat swojej gospodarki, to szacunkowe wyliczenia pozwalają stwierdzić, że Korea Północna w latach 1945-1984 otrzymała pomoc wartą nawet 4,75 miliarda dolarów, z czego około 50% pochodziło z ZSRR, 20% z ChRL a 30% z innych państw. Więcej patrz: S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un...*, s. 62; Choo Jaewoo, *China's Role in Korea crisis*, „Asia Times”, 28.02.2003.

⁴⁶⁵ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 335.

rewolucji”.⁴⁶⁶ Przywódca Korei Północnej, mimo nieosiągnięcia ani celu politycznego, ani militarnego w wojnie koreańskiej, wiedział, że nie może pokazać swojej słabości i zdołał obrócić cierpienia w „wielkie zwycięstwo narodu koreańskiego nad wrogiem”.⁴⁶⁷ Świadomość klęski wśród społeczeństwa i elit rządzących mogła spowodować pojawienie się zarzutów wobec przywódcy, które ostatecznie mogłyby doprowadzić do odsunięcia go od władzy. Zrzucając winę na czynniki zewnętrzne i stwierdzając, że „to przekłeci amerykańscy imperialiści musieli w końcu uciekać i błagać o pokój”, i w ten sposób ukazując siebie jako nieomylnego wodza, który w żadnym stopniu nie jest odpowiedzialny za trudną sytuację w swoim państwie podbudował tożsamość Koreańczyków z północy.⁴⁶⁸ W realizacji własnych celów, przywódcy Korei Północnej pomogło znalezienie „kozłów ofiarnych” i związane z tym szeroko zakrojone czystki wśród polityków i generałów głównodowodzących w wojnie koreańskiej.⁴⁶⁹ Szybko pozbył się ludzi, którzy mogli kwestionować autentyczność podnoszonych przez niego postulatów politycznych. Jednocześnie przywódca Korei Północnej nagradzał wiernych sobie ludzi, co powodowało jeszcze szybsze niż przed wybuchem wojny rozrastanie się grona jego zwolenników i umacniało jego pozycję.⁴⁷⁰ W konsekwencji Kim Ir Sen wyszedł znacząco umocniony z wojny koreańskiej.

Obecnie koreańska tożsamość narodowa w obu państwach koreańskich różni się od tożsamości, jaką posiadał naród przed wybuchem wojny koreańskiej. Wynika to głównie z jego trwałego podziału na dwie części. W rezultacie na kształtowanie się tożsamości narodowej obu społeczeństw przez ponad 70 lat podziału wpływały różne czynniki, które nadal dzielą Koreańczyków z północy i południa, takie jak odmienny system społeczno-polityczny, rozbieżny charakter interakcji ze światem zewnętrznym, przeciwny system edukacji, różny sposób postrzegania terytorium Półwyspu Koreańskiego, a zwłaszcza dwie odmienne wizje własnej historii, opracowane w obu państwach koreańskich w perspektywie konkurowania ze sobą tych państw. Doprowadziły one do wykształcenia się dwóch odrębnych tożsamości, wywodzących się z jednej, nadrzędnej tożsamości koreańskiej istniejącej przed podziałem Korei.

⁴⁶⁶ Cytat za: A. Dukalskis, Junhyoung Lee, *Everyday Nationalism and Authoritarian Rule: A Case Study of North Korea*, „Nationalities Papers” no. 48 vol. 6 2020, s. 1057.

⁴⁶⁷ W. Dziak, *Korea: Pokój czy...*, s. 129.

⁴⁶⁸ Cytat za: S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un...*, s. 60.

⁴⁶⁹ Do 1960 roku Kim Ir Sen pozbył się niemal 90% północnokoreańskich generałów i polityków, którzy brali udział w wojnie koreańskiej.; *North Korea. The land that Never Changes...*, s. 17; W. Dziak, *Kim Ir Sen...*, s. 183-184.

⁴⁷⁰ *Raport nr 6 Ambasady PRL w KRLD za okres od 1 października 1953 r. do 31 października 1953 r.*, s. 19; W. Dziak, *Kim Ir Sen...*, s. 189-192.

Mimo wyraźnych różnic pomiędzy społeczeństwami obu państw, których podstawą jest przede wszystkim sprzeczna tożsamość i rywalizacja o to, która grupa reprezentuje „prawdziwy” naród koreański, oba społeczeństwa opierają się jednak na tych samych filarach tożsamościowych – kulturze i tradycji narodu koreańskiego, silnym poczuciu ksenofobii oraz etnocentryzmie podkreślającym homogeniczność łączoną z więzami krwi i nienaturalnością podziału narodu. Stanowią one główny argument dla obu stron w głoszeniu woli ponownego zjednoczenia.⁴⁷¹ Z tego powodu, pomimo różnic, jakie występują w ich tożsamościach i traktowania się wzajemnie przez oba państwa w charakterze wrogów, przywódcy zarówno Korei Północnej, jak i Południowej nie kwestionują faktu konieczności ponownego zjednoczenia obu państw. Postulat zjednoczeniowy podnoszony jest często w kontekście politycznym, jako środek do rozbudzenia narodowego entuzjazmu (głównie w Korei Północnej) lub sposób awansu i zdobycia zaufania w społeczeństwie przez elity polityczne (głównie w Korei Południowej). W Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej za wroga uznane zostały jednak jedynie władze Republiki Korei, nazywane ze względu na sojusz z USA „zdrajcami narodu i sługusami amerykańskich imperialistów, którzy zaprzędali swoim mocodawcom kraj i naród”, a nie sami obywatele Korei Południowej.⁴⁷² Przywódcy Korei Północnej często podkreślają jedność narodu, w którego skład oprócz obywateli Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wchodzi całe społeczeństwo Korei Południowej oraz „600 tysięcy współrodaków zamieszkujących Japonię i wszystkich obywateli koreańskich za granicą”.⁴⁷³ Zjednoczenie narodu zostało uznane za jeden z najważniejszych celów istnienia północnokoreańskiego państwa, za „święty obowiązek partii, armii i ludu Północy”.⁴⁷⁴ Kim Ir Sen stwierdzał wielokrotnie, że „położenie kresu trwającej prawie pół wieku historii rozdzielenia i konfrontacji, urzeczywistnienie zjednoczenia Ojczyzny – to jednomyślny postulat i wola całego

⁴⁷¹ Istotną częścią tradycji koreańskiej jest konfucjanizm, który podkreśla znaczenie rodziny jako podstawowej jednostki społecznej, rozciągając ją jednocześnie również na cały naród.; V. Grzelczyk, *New approaches to North Korean...*, 2015, s. 8-9; 26-27, https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/25584/1/New_approaches_to_North_Korean_politics_after_reunification.pdf [dostęp: 28.01.2023]; R. Bleiker, *Identity and Security in Korea...*, s. 121-148.

⁴⁷² Retoryka władz Republiki Korei kształtuje się podobnie w stosunku do Korei Północnej. Choć władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej często wskazywane są jako wrogowie, to określenie to nie jest używane w stosunku do Korei Północnej jako narodu, ponieważ takie założenie negowałoby utrwalany na południu postulat, że istnieje tylko jeden naród koreański. Społeczeństwo Korei Północnej w propagandzie Republiki Korei traktowane jest w kategorii „brata”.; Więcej patrz: J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 212; 252-253; Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztańdarem wolności...*, s. 81; 91-93; 98-99; 101-106.

⁴⁷³ *Ibidem*, s. 6-7.

⁴⁷⁴ W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 94.

narodu”. Dodawał również, że „ci, którzy są ogarnięci troską o losy narodu, czy to na Północy, na Południu kraju i poza jego granicami, czy to komuniści i nacjonaści, nieposiadający i posiadający, ateści i teści, powinni przede wszystkim zespolić się jako członkowie jednego narodu, niezależnie od wszelkich różnic, wspólnie otworzyć drogę prowadzącą do zjednoczenia Ojczyzny”.⁴⁷⁵ Zgodnie z „Dziesięciopunktowym programem wielkiej konsolidacji całego narodu w imię zjednoczenia Ojczyzny” wszyscy Koreańczycy mają skonsolidować się w imię pokojowej jedności całego państwa „na podstawie miłości do narodu oraz ducha narodowej samodzielności”. Celem postulowanym przez władze Korei Północnej jest zjednoczenie „bez jakiegokolwiek ingerencji sił zewnętrznych przez sam naród koreański w sposób samodzielny”.⁴⁷⁶ Punktem jednoczącym oba społeczeństwa koreańskie miała być idea wspólnego wroga w postaci agresji imperializmu amerykańskiego i japońskiego. O ile Republika Korei i Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna są zgodne co do postrzegania Japonii jako zagrożenia ze względu na wspólną trudną historię, to stosunek do USA przyjmuje w Korei Południowej inną perspektywę ze względu na wzajemny sojusz.⁴⁷⁷ Z tego powodu władze obu państw wiedzą, że pokojowe zjednoczenie byłoby trudne do zrealizowania. Z perspektywy Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, mimo podkreślania poszanowania dla różniących się od siebie idei i systemów w obu państwach, konsolidacja miałaby nastąpić zgodnie z wizją i linią ideologiczną Korei Północnej, stąd też postulat zjednoczenia odgrywa przede wszystkim rolę symboliczną i dotyczy pojęcia narodu jako wspólnoty wyobrażonej, dlatego jest wykorzystywany głównie do realizacji celów wewnętrznych, jako środek do umocnienia tożsamości przede wszystkim społeczeństwa północnokoreańskiego, a nie stanowi realnego postulatu zjednoczeniowego.⁴⁷⁸ Analiza narracji zjednoczeniowych prowadzi do wniosków mówiących, że idea jednego narodu koreańskiego w perspektywie wieloletniego podziału na dwa państwa jest przede wszystkim konstruktem kulturowym i jako taki pod wpływem zmian społeczno-politycznych podlega przekształceniom.

⁴⁷⁵ Kim Ir Sen, *Dziesięciopunktowy program wielkiej konsolidacji całego narodu w imię zjednoczenia Ojczyzny*, Pjongjang 1993, s. 1-5.

⁴⁷⁶ Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane III...*, s. 154-157; 162-163; 166; 446-449; Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności...*, s. 102-103; W. Dziak, *Korea: Pokój czy...*, s. 65-67.

⁴⁷⁷ Park Han S., *North Korea: The politics of Unconventional Wisdom*, Boulder 2005, s. 112-114.

⁴⁷⁸ Kim Ir Sen podkreślał, że „Przejawiając dumę i godność naszego narodu, należy odrzucać serwilizm oraz nihilistyczny stosunek do swojego narodu, przeżerające poczucie samodzielności narodu”; *Ibidem*, s. 1-5; Kim Ir Sen, *Odpowiedzi na pytania dziennikarzy...*, s. 38-43; 251-258.

W obu państwach koreańskich można zaobserwować również zjawisko dualizmu tożsamości.⁴⁷⁹ Zarówno Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, jak i Republika Korei podkreślają, że reprezentują władze całego narodu koreańskiego. Kim Ir Sen wielokrotnie podkreślał, że „naród koreański, jako jednolity naród posiada tylko jedno państwo i jeden rząd. Jedynym państwem narodu koreańskiego jest Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna i tylko rząd Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej reprezentuje prawdziwe narodowe interesy i wolę całego narodu Korei Północnej i Południowej”.⁴⁸⁰ W ten sposób w społeczeństwach obu państw tożsamość narodowa każdego człowieka kształtowana jest podwójnie – jako członka narodu koreańskiego oraz obywatela jednego z państw, które określane jest jako „prawowity spadkobierca narodowego dziedzictwa”.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ R. Bleiker, *Identity and Security...*, s. 121-148.

⁴⁸⁰ Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności...*, s. 93.

⁴⁸¹ N.C. Paik, *Coloniality in Korea And A South...*, s. 73-86.

3.2

Historia i tradycja w kształtowaniu północnokoreańskiej tożsamości narodowej

3.2.1

Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna spadkobiercą starożytnej Korei

Należy zwrócić uwagę, że w momencie podziału Korei i utworzenia nowego rządu na północy Półwyspu Koreańskiego Koreańczycy mieli już poczucie własnej tożsamości narodowej, ukształtowane przez wieki, a dodatkowo umacniane po dziesięcioleciach okupacji japońskiej, w warunkach której naród walczył zarówno zbrojnie, jak i kulturowo o swoje przetrwanie. Nowa władza reprezentowana przez Kim Ir Sena, jak już zostało podkreślone, uzyskała częściowe poparcie społeczne już tylko z tego powodu, że była władzą ustanowioną przez Koreańczyków, co dla społeczeństwa miało niebagatelne znaczenie po latach cierpień i wynaradawiania pod rządami obcych mocarstw. Na podatny grunt biednego i niewyedykowanego społeczeństwa Korei Północnej trafiły również socjalistyczne reformy, które równały pozycję chłopów i robotników z wąskim gronem inteligencji. To jednak okazało się niewystarczające dla nowych władz Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, które potrzebowały jeszcze silniejszej legitymizacji społecznej dla stworzenia gruntu pod planowane przez siebie głębokie zmiany w koreańskiej tożsamości narodowej i znalezienia dla nich uzasadnienia, które zaakceptowałyby nadal bardzo konserwatywne społeczeństwo północnokoreańskie. Rozwiązaniem, które miało przyjść z pomocą Kim Ir Senowi i jego ludziom, było selektywne wybranie i włączenie starych, dobrze znanych Koreańczykom i zakorzenionych w ich tożsamości elementów oraz wzorców do nowych realiów społeczno-politycznych. Takie działanie miało pozwolić na swobodne kształtowanie nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej, pozornie nie odbiegając od koreańskiej tradycji. Rolą mitów w polityce jest nie tylko pozwolenie nowym rozwiązaniom na przenikanie do społeczeństwa za pośrednictwem starych, znanych już wcześniej narracji, ale także organizacja wielu sfer życia, w tym polityki, stosunków społecznych, a także propagandy i kultury.⁴⁸² Kultura tworzy system stanowiący centralny punkt życia społecznego, będący pewnym rodzajem modelu

⁴⁸² M. Żardecka, *Mityczne narracje polityczne*, [w:] „Wschodni rocznik humanistyczny” t. XIX, No 2, 2022, s. 26.

światopoglądowego, który jest względnie niezależny od polityki, dlatego zjawiska polityczne należy wyjaśniać odwołując się do kultury, a nie odwrotnie.⁴⁸³ Istotna jest również rola religii lub na w pół religijnych systemów myślowych, które są typem świadomości zawierającym w sobie mitologię. To zjawisko występuje w przypadku koreańskich mitów jako modelu symbolicznego w budowaniu tożsamości narodowej. Stanowi on bowiem czynnik kształtujący rzeczywistość pozasymboliczną, a co za tym idzie między innymi założenia polityczne, ponieważ znajduje odzwierciedlenie w etosie, między innymi w stylu życia i sposobie postępowania.⁴⁸⁴ W Korei Północnej dostosowano działania polityczne do tradycji, wartości i przekonań, które przez wieki były wprowadzane przez historycznych władców Korei i zostały głęboko zakorzenione w koreańskiej tożsamości narodowej, racjonalnie wykorzystując je do budowy nowego systemu i tożsamości narodowej.⁴⁸⁵

„W zachowaniu i rozwijaniu dobrych cech narodu ważne jest zachowanie i wzbogacenie narodowego dziedzictwa” – pisał Kim Dzong Il w swojej publikacji pt. „Zachować charakter oparty na ideach Dżucze i narodową specyfikę w rewolucji i budownictwie nowego społeczeństwa”.⁴⁸⁶ To zdanie dokładnie oddaje sposób działania władz Korei Północnej podczas tworzenia nowej tożsamości narodowej. Istotne jest to, że do stworzenia nowego „idealnego Koreańczyka” nie tylko selektywnie wybierano tradycyjne cechy narodu bazujące na jego dziedzictwie narodowym, ale przede wszystkim „rozwijano” i „wzbogacano” je, mieszając stary porządek z nowym, by z czasem stopniowo „zapominać” o starych, niepożądanych przez władze cechach. Podkreślano przy tym, że na podstawie otrzymanych w spadku dobrych cech narodu trzeba także tworzyć nowe. To miało przyczynić się do jeszcze większego rozkwitu i rozwoju dobrych cech narodu, wzmocnić ich rolę w rozwoju poczucia narodowej

⁴⁸³ Więcej patrz: E. Durkheim, *Elementarne formy życia religijnego*, Warszawa 1990.

⁴⁸⁴ C. Geertz, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, Kraków 2005, s. 109-152; C. Geertz, *Dzieło i życie. Antropolog jako autor*, Warszawa 2000, s. 10; J. Drozdowicz, *Symbole w działaniu. Akademickie konteksty nurtu symbolicznego w antropologii*, Poznań 2009, s. 65-78.

⁴⁸⁵ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 120.

⁴⁸⁶ Drugi przywódca Korei Północnej dookreślał również, że „aby wiernie zachować te cechy, należy wyrzec się zarówno nihilistycznego podejścia do dziedzictwa narodowego, jak i tendencji bezzasadnej galwanizacji starego oraz należy odrzucić to, co przeżyło swój wiek i nie odpowiada duchowi socjalizmu, pobudzać i rozwijać wszystko, co postępowe i narodowe, prawidłowo łącząc podejście narodowe i klasowe, zasady historyzmu i współczesności. (...)Także tendencja bezzasadnej reanimacji wszystkich przeżytków pod pretekstem troskliwego odnoszenia się do dziedzictwa narodowego jest szkodliwym zjawiskiem przeszkadzającym prawidłowemu zachowaniu dobrych cech narodu”; Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty na ideach Dżucze i narodową specyfikę w rewolucji i budownictwie nowego społeczeństwa*, Warszawa 2002, s. 26-27.

godności i dumy.⁴⁸⁷ Rząd Kim Ir Sena z pewnością spotkałby się ze znacznie większym oporem, gdyby nie umiejętne wyciągnięcie wniosków z historii oraz selektywne wykorzystanie wielowiekowej tradycji do realizacji swoich celów.⁴⁸⁸ Kim Ir Sen wielokrotnie podkreślał, że to właśnie zastane przez nową władzę warunki pozwoliły stworzyć mu państwo według swojej koncepcji, mówiąc, że: „jeżeli gdziekolwiek na świecie istniały warunki do podjęcia tak wielkiego i szlachetnego celu, jakim jest budowa komunistycznego raju na ziemi, to niewątpliwie miejscem tym jest nasza Korea”.⁴⁸⁹ Stopniowe „zapominanie historii”, która na początku okazała się przydatna do umocnienia nowej władzy, przerodziło się w jej bezpośrednią krytykę.⁴⁹⁰ Kim Ir Sen zaczął zwracać uwagę na to, że to właśnie tak zwana „zła tradycja historyczna” była źródłem ciągłych problemów dawnych władców Korei i to ona ostatecznie doprowadziła do upadku państwa i dostania się pod japońskie rządy okupacyjne.⁴⁹¹ Nowy przywódca Koreańczyków z północy winą zaczął obarczać również „stare” społeczeństwo, mówiąc: „nasz kraj odziedziczył po starym społeczeństwie zacofaną ekonomikę i kulturę...”.⁴⁹² Wykorzystanie historii, a potem jej częściowe zacieranie, doprowadziło ostatecznie do paradoksu, który występuje w propagandzie Korei Północnej, która z jednej strony odwołuje się do tradycji sprzed kilku tysięcy lat, a z drugiej strony trzeci przywódca Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, Kim Dzong Un, pisał już o stuletniej historii nowego „wielkiego kimirsenowskiego narodu”, która raz na zawsze położyła kres tragicznej historii Korei.⁴⁹³

Obwiniając za wszelkie niepowodzenia historycznych władców Korei i ich zarządzanie, nowe władze w legitymizowaniu swoich rządów skupiły się jednocześnie na dwóch okresach, które najsilniej zakorzeniły się w poczuciu tożsamości narodowej Koreańczyków i czerpały z nich w największym stopniu.⁴⁹⁴ Pierwszym okresem był wciąż silnie utkwiony w pamięci i przez niemal pół wieku kształtujący tożsamość okres okupacji japońskiej, który Kim Ir Sen wykorzystał do zbudowania mitu swojej osoby

⁴⁸⁷ Początkowe wykorzystanie i późniejsze stopniowe „zabijanie historii” stanowi jedną z klasycznych cech rządów totalitarnych, [patrz:] J.J. Szczepański, *Małeńka encyklopedia totalizmu*, Kraków 1990, s. 44-45; *Ibidem*, s. 26-27.

⁴⁸⁸ Tai Sung An, *North Korea. A political...*, s. 60-62.

⁴⁸⁹ Cytat za: W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 334.

⁴⁹⁰ Notatka Alberta Morskiego Ambasadora Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej do Józefa Czesaka Kierownika Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego w Warszawie z dnia 18 lipca 1964 roku, Archiwum MSZ PRL w Warszawie, D.II.Kor.241-6-64.

⁴⁹¹ W.J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 273.

⁴⁹² Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane III...*, s. 412.

⁴⁹³ Kim Jong Un, *Wyżej wnosząc sztandar Songun, prężnym krokiem pójdziemy naprzód do ostatecznego zwycięstwa*, Polska 2013, s. 7.

⁴⁹⁴ Lee Moon Woong, *Rural North Korea under Communism*, Houston 1976, s. 120.

jako ojca Korei – niezwyciężonego partyzanta, który dla dobra społeczeństwa walczył ponad ludzkie siły w partyzantce antyjapońskiej. Ten okres zostanie omówiony szerzej w dalszej części rozprawy. Drugim okresem w historii Korei, do którego odwołały się nowe władze była jej najdawniejsza historia oraz czas istnienia pierwszych rządów na Półwyspie Koreańskim. Utrwalony w mitach i legendach, które były dobrze znane w społeczeństwie, ponieważ były wykorzystywane do wzmocnienia tożsamości społeczeństwa właśnie w okresie okupacji japońskiej. Sięgnięto więc do symbolicznych źródeł identyfikacji tożsamościowej, które znała większość Koreańczyków. Jednocześnie Kim Ir Sen próbował wpisać się w tę narrację, by zakorzenić się w tożsamości narodu, dokumentując i fabrykując związki pomiędzy praprzodkami Koreańczyków a nową władzą. Jednocześnie najdawniejszy okres w historii Korei był najbezpieczniejszym dla władz, ponieważ z jednej strony był znany większości społeczeństwa, z drugiej jednak panowała powszechna świadomość, że mowa o czasie z pogranicza historii i legendy, do którego łatwiej było dopisać nowe, często irracjonalne wątki, bez większego zagrożenia, że zostaną powszechnie uznane w społeczeństwie za fałszywe.

Podczas budowania nowej tożsamości północnokoreańskiej władze nie tylko zaczęły od podkreślania znaczenia śladów najdawniejszej historii i kultury Korei, ale dodatkowo otoczyły te miejsca specjalnym kultem. Kim Ir Sen wielokrotnie podkreślał, że aby „zbudować nową socjalistyczną kulturę narodową, powinno się znać dobrze najlepsze tradycje kultury narodowej i umieć je krytycznie analizować i oceniać”.⁴⁹⁵ Nie tylko odkrywano coraz to nowsze ślady świątyń, murów obronnych, dolmenów, twierdz, pałaców i wiosek, które rekonstruowano i udostępniano szerszej publiczności jako placówki muzealne, ale również ich wizerunki zagościły na co dzień na ulicach i w domach Koreańczyków.⁴⁹⁶ Dzieciom rozdawano cukierki, na których pudełku umieszczano rysunek pawilonu Ulmil – stanowiska dowodzenia wojsk koreańskich z VI wieku na wzgórzu Morangbong w stolicy Korei Północnej, Pjongjangu. Z tym miejscem związana była od wieków legenda generała Ulmila, syna słynnego generała Ulji Mundoka, do którego zaczęły odwoływać się władze północnokoreańskie, porównując zasługi w obronie ojczyzny wojskowego z VI wieku do współczesnych

⁴⁹⁵ A. Dominik, *Narodowa kultura i etnografia...*, s. 5; Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej...*, s. 83-84.

⁴⁹⁶ Patrz: M. Marcinkowska, *Tajemnice koreańskich zabytków...*, [w:] *Korea w oczach Polaków...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), s. 409-425.

zasług Kim Ir Sena.⁴⁹⁷ Łącząc zabytki z początków naszej ery ze współczesnością, znajdowano podobieństwa historyczne, które miały nawiązywać do dawnych wydarzeń. Tak zrobiono między innymi z innym zabytkiem z połowy VI wieku – bramą Taedong. W tejże bramie, która była częścią murów wewnętrznego zamku broniącego Pjongjangu, powieszono żelazny łańcuch z amerykańskiego statku USS General Sherman, który w 1866 roku wpłynął do Pjongjangu, by wymusić współpracę handlową Korei z USA. Wypędzenie Amerykanów z Korei zostało powiązane z sukcesami wojskowymi i obroną Pjongjangu w starożytności i średniowieczu.⁴⁹⁸ Najważniejszymi miejscami kultu starożytnej historii, które zostały „odkryte” w ramach zainicjowanego przez władze programu „odkrywania historii”, które miały legitymizować współczesną władzę, stały się jednak przede wszystkim mauzoleum króla Tongmyonga oraz grobowiec Tanguna. Pierwszy grobowiec z III wieku p.n.e. otwarto oficjalnie 14 maja 1993 roku z okazji 2291 urodzin króla w pobliżu miasta Kaesong, tuż przy granicy z Koreą Południową⁴⁹⁹. Rzekomy grób pierwszego władcy Koguryo – jednego z najsilniejszych koreańskich królestw w historii, szybko stało się obowiązkowym punktem wycieczek szkolnych, a elementy z grobowca, takie jak legendarny biały tygrys z malunków naściennych w grobowcu pojawiły się na plakatach propagandowych czy opakowaniach farb szkolnych dla dzieci.⁵⁰⁰ Wszystkim zajmowało się Studio Artystyczne Mansudae otworzone w 1959 roku na potrzeby północnokoreańskiej propagandy, jako jedno z największych ośrodków produkcji artystycznej na świecie.⁵⁰¹ Władze podjęły również starania o wpisanie grobowca na

⁴⁹⁷ N. Bonner, *Made in North Korea. Graphics from Everyday Life in The DPRK*, London 2017, s. 184-185.

⁴⁹⁸ *Historical remains*, Democratic People's Republic of Korea Official Webpage, https://web.archive.org/web/20120320085145/http://www.korea-dpr.com/historical_remains.html [dostęp: 11.03.2023].

⁴⁹⁹ O wpisanie na grobowców Koguryo na Listę Dziedzictwa Światowego UNESCO, starały się wspólnie zarówno Korea Północna, jak i Południowa. Wpisu dokonano podczas konferencji w Suzhou w Chinach w dniach 28 czerwca – 7 lipca 2004. Był to pierwszy w historii wpis zabytków z terenu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej na tę listę; *Decyzja 14B.25 Komitetu Dziedzictwa Światowego UNESCO podjęta na 28. Sesji w Suzhou w dniach 28 czerwca – 7 lipca 2004 r.*, <http://whc.unesco.org/archive/2004/whc04-28com-26e.pdf> [dostęp: 11.03.2023]; M. Marcinkowska, *Tajemnice koreańskich zabytków...* [w:] *Korea w oczach Polaków...* s. 412-413.

⁵⁰⁰ N. Bonner, *Made in North Korea...*, s. 188; S. Kim, *Pozdrowienia z Korei. Uczylam dzieci północnokoreańskich elit*, Kraków 2015, s. 243-244.

⁵⁰¹ N. Sayej, *Behind Mansudae: Art from the Biggest Studio in North Korea*, VICE 29.10.2013, <https://www.vice.com/en/article/7b7vj9/behind-mansudae-the-most-prominent-art-institution-in-north-korea> [dostęp: 11.03.2023]; C. Winter, *Mansudae Art Studio, North Korea's Colossal Monument Factory*, Bloomberg 07.06.2013, <https://web.archive.org/web/20170211155219/https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-06-06/mansudae-art-studio-north-koreas-colossal-monument-factory> [dostęp: 11.03.2023]; *Mansudae Art*

Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, co ostatecznie udało się w 2004 roku.⁵⁰² Wpisanie grobowców na listę UNESCO odbiło się szerokim echem na całym świecie, dając rozgłos rządowi Kimów i dodatkowo legitymizując ich władzę i „boskie prawo do sprawowania władzy” w społeczeństwie koreańskim.⁵⁰³ Jednak największy rozgłos wśród Koreańczyków z północy zyskała wieść o odkryciu mauzoleum mitycznego praprzodka Koreańczyków i założyciela Korei – Tanguna. W 1994 roku władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej ogłosiły, że na wzgórzu Taebak odkryto pozostałości świątyni sprzed niemal 5000 lat z kamiennymi wizerunkami synów i bliskich poddanych Tanguna oraz samym szkieletem Tanguna i jego żony, który miał w ten sposób symbolicznie zalegitymizować rząd rodu Kimów, przekazując im Koreę we władanie.⁵⁰⁴ Dodatkowo odkrycie grobowca w pobliżu Pjongjangu miało legitymizować go jako kolebkę narodu i jedyną stolicę Korei, świadcząc o długiej historii i jedności Koreańczyków.⁵⁰⁵ Ponadto święta góra Paektu, na której miał urodzić się Tangun, również znajdująca się w Korei Północnej, w propagandzie stała się miejscem, gdzie Kim Ir Sen miał walczyć z Japończykami w partyzantce. W późniejszym okresie mieli urodzić się na niej dwaj kolejni przywódcy Korei Północnej – Kim Dzong Il i Kim Dzong Un.⁵⁰⁶ Pozwoliło to północnokoreańskim władzom na połączenie swojego rodu z rodem Tanguna nazywając się „świętą linią krwi góry Paektu”.⁵⁰⁷ Jak twierdzi propaganda, Kim Ir Sen uznał za bardzo ważną kwestię ponownego sformułowania 5000-letniej historii narodu koreańskiego z punktu widzenia ideologii Dżucze i zademonstrowania nowej tożsamości oraz godności narodu. Trzeci dzień października, data urodzin Tanguna, została połączona z narodowym świętem, jakim jest Dzień Założenia Korei, a przed grobowcem co roku

Studio Gallery Official Website,

<https://web.archive.org/web/20151208233912/http://www.mansudaeartstudio.com/> [dostęp: 11.03.2023].

⁵⁰² *Complex of Koguryo Tombs*, World Heritage Convention UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/1091/> [dostęp: 11.03.2023].

⁵⁰³ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 130, 132.

⁵⁰⁴ *Historical remains*, Democratic People's Republic of Korea Official Webpage, https://web.archive.org/web/20120320085145/http://www.korea-dpr.com/historical_remains.html [dostęp: 11.03.2023].

⁵⁰⁵ B.R. Myers, *Najczystsza rasa. Propaganda...*, s. 63-64.

⁵⁰⁶ To stwierdzenie jest niezgodne z prawdą historyczną, ponieważ przywódcy urodzili się w innych miejscach.; Lim Jae-Cheon, *Kim Jong Il's Leadship...*, s. 97.

⁵⁰⁷ Naukowcy z Korei Południowej twierdzą jednak, że faktyczne istnienie Tanguna to mit, a jego prawdziwość jest niemal bliska zeru. Odkrycie grobowca miało być polityczną manipulacją.; J. Smith, Kim Jeongmin, *North Korea's box of bones: A mythical king and the dream of Korean unification*, Reuters 21.10.2018, <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-southkorea-unification-myt-idUSKCN1MV022> [dostęp: 11.03.2023]; *Tomb of King Tangun*, <https://koryogroup.com/travel-guide/tomb-of-king-tangun-north-korea-travel-guide> [dostęp: 11.03.2023].

odbywa się impreza otwierająca obchody święta w całym kraju, podczas której podkreśla się działania przywódców Korei Północnej, którzy „przywracają blask historii narodu koreańskiego”.⁵⁰⁸

3.2.2

Wykorzystanie wartości konfucjańskich w budowaniu północnokoreańskiej tożsamości narodowej

Władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej czerpały z historii i tradycyjnych wartości koreańskich podczas kształtowania nowej tożsamości północnokoreańskiej. W dużej mierze to one determinowały decyzje polityczne. Koreańczycy tak silnie opierali się na ukształtowanej przez wieki tożsamości narodowej, że nowe władze nie mogły jej całkowicie wymazać, nawet jeśli stała na przeszkodzie w budowaniu nowego społeczeństwa.

Wartościami społecznymi, które znacząco wpłynęły na kształt tożsamości północnokoreańskiej i musiały być uwzględnione przez władze w sposobie prowadzenia przez nie polityki wewnętrznej w państwie, była przede wszystkim moralność konfucjańska. Jak zostało wykazane w poprzednim rozdziale, konfucjanizm przed podziałem Korei stanowił podstawowy system moralny, którym kierowali się w życiu niemal wszyscy Koreańczycy. Od wieków myśl konfucjańska była uważana za idealne narzędzie ideologiczne służące władcom do legitymizacji ich rządów. Historyczni przywódcy Korei uczynili z niego podstawę rządzenia państwem.⁵⁰⁹ Konfucjanizm piętnuje jakikolwiek sprzeciw wobec władzy ojcowskiej. Jest on społecznie nieakceptowany, jako godzący w postawy moralne – społeczną harmonię.⁵¹⁰ W ten sposób założenia konfucjanizmu przekładano również na grunt całego społeczeństwa, które tak jak rodzina, powinno funkcjonować na zasadzie solidarności.

W początkowym okresie po dojściu do władzy Kim Ir Sen postanowił bezwzględnie odciąć się do dawnej spuścizny konfucjańskiej, traktowanej, podobnie jak w Chinach, jako ideę zaściankową, którą tak jak władców, którzy wprowadzili ją do

⁵⁰⁸ Dzień założenia Korei jest obchodzony w tym samym czasie w obu państwach koreańskich i cieszy się dużą popularnością.; Kim Chun-kil, *The History of Korea...*, s. 15-16; *Mausoleum of King Tangun*, DPRK Today, <https://dprktoday.com/abroad/news/40412?lang=e> [dostęp: 11.03.2023]; Jong Kwang Su, *A great sage of the nation who revitalized...*, <http://www.ryongnamsan.edu.kp/univ/en/research/articles/d1359f9934ee5a75ed441ffce412a0a1?cp=0> [dostęp: 11.03.2023].

⁵⁰⁹ A. Wójcik, *Konfucjusz...*, s. 58.

⁵¹⁰ N. Levi, *Konfucjanizm na Półwyspie Koreańskim...*, [w:] *Konfucjanizm i jego...*, R. Sławiński (red.), s. 58.

Korei, obarczano odpowiedzialnością za wszelkie klęski, cierpienia i przede wszystkim upadek narodu w XIX wieku.⁵¹¹ Widząc jednak jak głęboko wartości głoszone przez Konfucjusza i jego uczniów są zakorzenione w północnokoreańskim społeczeństwie, które nadal kierowało się nimi w życiu codziennym, Kim Ir Sen szybko zrozumiał, że nie odniesie sukcesu, walcząc z nimi. Dodatkowo konfucjanizm umacniał odwołania do najdawniejszej historii Korei, idealizując mitycznych przodków, w tym opisanego w poprzednim podrozdziale, uważanego za protoplastę Koreańczyków – Tanguna. Rewidując swoją wizję polityki wewnętrznej, Kim postanowił sięgnąć do podstaw narodowej filozofii Koreańczyków. Należało ją jedynie ukierunkować na potrzeby nowej władzy, dostosowując do niej swoje decyzje polityczne.⁵¹² Mimo zupełnego odcięcia się od „feudalnej” i „obcej” idei, która „zaprzedała Koreę imperialistom”, jeszcze w latach 50. Północnokoreańscy ideolodzy zaczęli stopniowo czerpać z jej założeń.⁵¹³ W latach 60. Krytyka konfucjanizmu została wyciszona, a Kim Ir Sen postanowił wykorzystać odpowiednio zaadaptowane do rzeczywistości Korei Północnej wartości do legitymizacji swojego przywództwa, podkreślając ciągłość tradycji koreańskiej władzy.⁵¹⁴ Konfucjanizm, podobnie jak w poprzednich wiekach, miał pozwolić władzom na północy Półwyspu Koreańskiego na lepszą kontrolę Koreańczyków i większą skuteczność w budowie nowej tożsamości północnokoreańskiej, argumentując słuszność działań i gruntując decyzje Kim Ir Sena.⁵¹⁵ Jednocześnie odwołując się do narodowej tradycji, kultury i moralności, unikano jakichkolwiek słów odnoszących się do konfucjanizmu.⁵¹⁶ Selektynie wybierano konfucjańskie wartości, normy i idee, przekształcano je i propagowano jako wartości przewodnie socjalizmu w wydaniu północnokoreańskim.⁵¹⁷ Dochodziło nawet do sytuacji, w których pomysły Konfucjusza i jego kontynuatorów, w tym między

⁵¹¹ N. Levi, *The importance of confucian values during the Kim Jong Il's system. A comparison with the Kim Il Sung's system*, Poland Asia Research Centre, Warsaw 2012, s. 6.

⁵¹² N. Levi, *Correlations Between the Contemporary Ideology of the North Korean and Chosen Confucianism Values*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, XII: 2015 nr 3, Kraków 2015, s. 119-123.

⁵¹³ Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze...*, s. 80-81; Kim Ir Sen, *Jeszcze konsekwentniej wcielać w życie rewolucyjnego ducha samodzielności, niezależności i samoobrony we wszystkich dziedzinach działalności państwowej*, Pjongjang 1970, s. 36.

⁵¹⁴ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 338-341.

⁵¹⁵ Park Han, *North Korea: The politics...*, s. 13.

⁵¹⁶ Ł. Smalec, *U źródeł Dżucze*, [w:] *Półwysep Koreański. Wyzwania...*, s. 25-26.

⁵¹⁷ Waldemar Dziak wspominał, że Hwang Dzang Yop, główny północnokoreański ideolog, stwierdził w prywatnej rozmowie, że to właśnie na konfucjanizmie oparto fundamenty społeczeństwa Korei Północnej: „(...) w ramach krytycznego spojrzenia na naszą historyczną przeszłość, pochyliłiśmy się bardziej i śmieiej nad tradycją konfucjańską, która wycisnęła tak wielkie piętno na życiu naszego narodu”; W. J. Dziak, *Korea Północna. U źródeł...*, s. 160; N. Levi, *Konfucjanizm na Półwyspie Koreańskim – wybrane...*, [w:] *Konfucjanizm i jego współczesne...*, R. Sławiński (red.), s. 60; Park Han, *North Korea: The Politics...*, s. 64.

innymi Mencjusza, które znacząco różniły się nawet między sobą, nierzadko przypisywano bezpośrednio Kim Ir Senowi.⁵¹⁸ Jak zostało podkreślone, kształtując tożsamość społeczeństwa północnokoreańskiego, nie zdecydowano się jednak na skopiowanie wszystkich zasad konfucjańskich. Znaczną część z nich nadal starano się wytepić. Niektóre wartości zupełnie odrzucono, zaś inne promowano silniej, niż funkcjonowały w konfucjańskiej tradycji, kształtując je na „narodowe cechy Koreańczyków”.⁵¹⁹ Należy podkreślić jednak, że władze Korei Północnej umiejętnie wybrały wartości przydatne z ich perspektywy w kształtowaniu nowej tożsamości, użyteczne dla nowego systemu społeczno-politycznego i połączyły je również z wyzwolonym w Koreańczykach żarliwym nacjonalizmem. Dzięki temu udało im się zbudować system, który trudno wpisać w standardowe kategorie politologiczne, a który stanowi o sile północnokoreańskiego systemu społeczno-politycznego i wywiera znaczący wpływ na kształt prowadzenia polityki wewnętrznej i zagranicznej rządu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, jak i sposób funkcjonowania społeczeństwa.⁵²⁰ Promowane przez nakreśloną przez Konfucjusza wersję konfucjanizmu niechęć do zmian i szacunek do władzy, pozwalały wierzyć Kim Ir Senowi, że w połączeniu z zupełnym brakiem tradycji demokratycznych w Korei, społeczeństwo nie zbuntuje się przeciwko nowej, autorytarnej władzy.

Władze Korei Północnej zaczerpnęły z kanonu wartości konfucjańskich kilka głównych cech, które umocniły północnokoreańską tożsamość. Należą do nich między innymi istnienie patriarchalnego systemu władzy, silnego przywódcy otoczonego szczególnym kultem, który przejmuje rolę ojca narodu i znajduje się na granicy *sacrum* i *profanum*, pełniąc półboską władzę pochodzącą z niebios, odpowiedzialność państwa za dobrobyt i pomyślność życia społecznego, pielęgnowanie pamięci o przodkach oraz podkreślanie ich czynów i wartości, czego przykładem jest upodabnianie się do swojego

⁵¹⁸ Prace Mencjusza znacząco odbiegały od najbardziej konserwatywnej wersji konfucjanizmu stworzonej przez Konfucjusza. Mimo tego władze często wybierały poszczególne wartości obu filozofów i łączyły je ze sobą w jedną całość.; W. Dziak, *Korea Północna. U źródeł rodzinnej...*, s. 156-161.

⁵¹⁹ K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna: Wewnętrzne...*, s. 71-72.

⁵²⁰ Paul French pisze, że „konfucjanizm jest siłą scalającą społeczeństwo, zapewniającą poczucie przynależności oraz drogę do osiągnięcia ogólnego konsensusu i wiary w to, że istniejący ład polityczny i prawny leży w interesie każdego. Konfucjańskie idee są zintegrowane całkowicie z ideologią Dżucze w celu podkreślenia tendencji kulturowej do stawiania ogółu na pierwszym miejscu, a jednostki na drugim”.; P. French, *North Korea. The Paranoid Peninsula...*, s. 38; J. Becker, *Rouge Regime. Kim Jong Il and the looming threat of North Korea*, New York 2005, s. 74-79; S. Harrison, *Korean Endgame. A strategy for reunification and U.S. disengagement*, Princetown 2003, s. 21; B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 78; W. Dziak, *U źródeł rodzinnej...*, s. 158-160; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu imionach*, Warszawa 2015, s. 25-27.

dziadka przez trzeciego przywódcę Korei Północnej – Kim Dzong Una.⁵²¹ Z wykorzystaniem modelu konfucjańskiego bazującego na „nierozzerwalnych więzach krwi” rządzących, przeprowadzono również niespotykaną w warunkach państw bloku socjalistycznego sukcesję władzy w kręgu rodziny Kimów.⁵²² W wytworzeniu nowej, północnokoreańskiej tożsamości narodowej pomógł także oparty na konfucjanizmie system edukacji. Państwowa propaganda połączyła założenia własnej ideologii z tradycyjnym modelem konfucjańskim i stworzyła system edukacji na wzór konfucjańskiego „wielkiego zakładu wychowawczego”, co zostanie szerzej omówione w dalszej części tego rozdziału.⁵²³ Jednak z perspektywy tworzenia nowej tożsamości narodu najistotniejsze były promowane przez etykę konfucjańską normy podporządkowania się i szacunku do władzy oraz tworzonych przez nią rozwiązań prawnych, które przede wszystkim miały służyć sprawowaniu kontroli, a także przypisaniu jednostki do konkretnej roli społecznej w nurcie kolektywizmu.⁵²⁴ Konfucjusz i jego następcy podkreślali znaczenie bezinteresownej służby społeczeństwu, która jest celem życia każdego człowieka. Lojalny obywatel, który bez słowa sprzeciwu posłuszenie wykonuje swoją pracę, spełnia swoje obowiązki i zadania społeczne, a do tego szanuje prawo i bezwzględnie się do niego dostosowuje, mając na względzie równie ważną co własne zdanie opinię innych, był ideałem w budowie nowego społeczeństwa i tożsamości narodu dla przywódców Korei Północnej.⁵²⁵ Takie zachowania społeczne podkreślał i promował konfucjanizm.⁵²⁶ Już sama wizja budowy społeczeństwa doskonałego, która przyświeca rodzinie Kimów, zaczerpnięta została wprost z konfucjańskiej koncepcji utopijnego „państwa doskonałego”, tworzonego w „wielkiej jedni i harmonii” idealnie urządzonego społeczeństwa, o jednolitym kręgosłupie moralnym.⁵²⁷ Społeczeństwo miało osiągnąć tożsamość kolektywną, być

⁵²¹ *President Kim Il Sung and Education*, Pjongjang 1990, s. 22; N. Levi, *Kto rządzi w Korei Północnej*, Warszawa 2014, s. 11-12; N. Levi, E. Czop, *Kim jest Kim Dzong Un?*, Skarżysko-Kamienna 2016, s. 96-97; A. Dominik, *Narodowa kultura i etnografia...*, s. 102; Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej...*, s. 83-84.

⁵²² Należy zauważyć, że takie działanie było jednocześnie zdecydowanym zaprzeczeniem zasad marksizmu-leninizmu, który opisywał sukcesję władzy opartą na więzach krwi, jako relikw feudalizmu. Wykorzystanie rodzinnej sukcesji władzy w Korei Północnej podkreśla znaczenie rodzimej tradycji dla północnokoreańskiego systemu politycznego.; R. Bäcker, *Totalitaryzm*, Toruń 1992, s. 84-85; W. Dziak, *U źródeł rodzinnej...*, s. 268-273.

⁵²³ N. Levi, *Konfucjanizm na Półwyspie...*, [w:] *Konfucjanizm i jego...*, s. 62.

⁵²⁴ N. Levi, *System polityczny Korei...*, s. 24-25.

⁵²⁵ *Ibidem*, s. 21-22.

⁵²⁶ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 148-149.

⁵²⁷ Kim Dzong Il podkreślał wielokrotnie, że „należy bezwzględnie wcielać w życie zasady kolektywizmu we wszystkich sferach życia społecznego”; Kim Jong Il, *Szkalowanie socjalizmu jest niedopuszczalne*, „Kyllodza” 01.03.1993, przedruk Warszawa 1994, s. 24; *Notatka dotycząca kampanii propagandowej*

jednością, w której sama, indywidualna jednostka się po prostu nie liczyła.⁵²⁸ Na tej samej bazie Kimowie kształtowali północnokoreańską tożsamość narodową w konfucjańskim poczuciu kolektywizmu.⁵²⁹ Jej głównym założeniem było to, że sama jednostka w zasadzie nie może posiadać tożsamości i nie liczy się w systemie. Dopiero wchodząc w relacje społeczne ze swoją rodziną – narodem nabywa tożsamość, osiągając przy tym „nieśmiertelność” społeczno-polityczną. Konfucjański kolektywizm, różny od socjalistycznego kolektywizmu opartego na równości klas, stał się podstawą północnokoreańskiej tożsamości narodowej, najsilniej promowaną przez instytucje propagandy.⁵³⁰ Jednocześnie władze Korei Północnej dołożyły swój wkład do myśli konfucjańskiej i przekuli tradycję w obowiązek, którego złamanie, a więc każdy przejaw indywidualizmu, jest zwalczane z niespotykaną konsekwencją.⁵³¹ Wszędzie dominuje duch wspólnoty, a rywalizacja, w tym sportowa, odbywa się zawsze w duchu kolektywizmu.⁵³² Władze Korei Północnej wykształtowały tożsamość narodową opartą na kolektywnym sumieniu wspierającym zjednoczoną i aktywną służbę państwu i wodzowi oraz wpływające nie tylko na kolektywną odpowiedzialność, ale także na kolektywny strach.⁵³³ Północnokoreańska koncepcja tożsamości narodowej pełni ważną funkcję kształtującą i spajającą naród. Najbardziej wyrazistym przykładem północnokoreańskiej wersji kolektywizmu są obchody Igrzysk Masowych Arirang w Pjongjangu, które traktowane są jako niezbędny element edukacji społecznej. Dziesiątki tysięcy studentów w bezwzględnej dyscyplinie szkoli się jak jeden organizm do „wyświetlania” obrazów na trybunach stadionu. Igrzyska mają uczyć, jak

prowadzonej w KRLD w ostatnim czasie w ramach rewolucji ideologicznej, Archiwum MSZ PRL, D.II Kor. 2412-7-75, s. 9-10; K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 53-57.

⁵²⁸ K. Gawlikowski, *Dwie cywilizacje i ich wizje człowieka. Zachód i Azja Wschodnia*, Warszawa 1997, s. 15-20.

⁵²⁹ Kim Dzong Il podkreślał, że „aby życie było owocne, człowiek powinien dokonać czegoś społecznie użytecznego i pozostawić po sobie coś w imię wiecznie żyjącego kolektywu”; Kim Dzong Il, *Trwale ustanowić oparte na ideach Dżucze poglądy na rewolucję*, Pjongjang 1989, s. 31; Kim Dzong Il, *O dalszym rozwijaniu pracy oświatowej*, Pjongjang 1988, s. 18-19; Kim Ir Sen, *O socjalistycznej pedagogice*, Pjongjang 1981, s. 21-28.

⁵³⁰ Sam Kim Ir Sen podkreślał, że „nie można powiedzieć, że forma naszej władzy ludowej jest zupełnie taka sama, jak w innych krajach socjalistycznych”; Kim Ir Sen, *Dziela wybrane III...*, s. 148; Park Han, *North Korea: The Politics...*, s. 10-13.

⁵³¹ Przykładem takich działań jest między innymi rower, którego używanie jeszcze do końca lat 90. XX wieku było w Korei Północnej uważane za skrajny „imperialistyczny przejaw indywidualizmu”; A. Lankov, *North of the DMZ: Essays on Daily Life in North Korea*, London 2007, s. 141; N. Levi, *System polityczny Korei...*, s. 16.

⁵³² Suki Kim wspomina, że koreańskie dzieci preferowały jedynie sporty zespołowe, a wspomnienie o grach indywidualnych, takich jak tenis, nie wzbudzało w nich żadnego entuzjazmu.; S. Kim, *Pozdrowienia z Korei...*, s. 92-93.

⁵³³ Kim Ir Sen, *O rewolucjonizowaniu całego społeczeństwa i przeobrażaniu jego na obraz klasy robotniczej*, Pjongjang 1982, s. 33, 58, 91.

podporządkować swoją wolę woli kolektywu, niszcząc każdy przejaw samodzielności.⁵³⁴ Kolektywna tożsamość narodowa zakłada nie tylko wspólną pracę i obowiązkowe zebrania polityczne w zakładach pracy i szkołach, ale nawet kolektywną rozrywkę, jak masowe tańce czy pokazy ku czci Wielkiego Wodza i jego partii.⁵³⁵

Fot. 7 Igrzyska Masowe Arirang w Pjongjangu w 2012 roku z okazji setnej rocznicy urodzin Kim Ir Sena.

Źródło: Korea JoongAng Daily
<https://koreajoongangdaily.joins.com>

3.2.3

Socjalistyczny system klasowy

Pomimo oficjalnie istniejącej w Korei Północnej kolektywnej równości, nie wszyscy obywatele są sobie równi. Konfucjańskie wartości zakładały również hierarchizację społeczeństwa zgodnie z przypisaniem do pełnienia konkretnych ról i wzajemnymi zależnościami pomiędzy podgrupami społecznymi. Władze Korei Północnej wykorzystały ten fakt do ukształtowania ścisłej zależności w społeczeństwie,

⁵³⁴ Więcej na temat Igrzysk Masowych w Pjongjangu, patrz: Hyonseo Lee, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 102-105.

⁵³⁵ Zakorzeniony w tożsamości Koreańczyków kolektywizm, wsparty na setkach lat tradycji sprawia, że nawet niewielką ilość czasu wolnego, który pozostaje do ich dyspozycji, spędzają oni wspólnie.; Kim Ir Sen, *O socjalistycznej pedagogice...*, s. 21-28.

która ułatwiałaby jego kontrolę.⁵³⁶ W ten sposób powstał socjalistyczny system klasowy oparty jednak nie na równości klas, a ściśle je hierarchizujący na bazie historycznych tradycji koreańskich klas społecznych. Jak zostało to opisane w poprzednim rozdziale, od wieków społeczeństwo koreańskie było ściśle zhierarchizowane, co dla Koreańczyków było stanem niejako naturalnym, a każdy obywatel posiadał i znał prawa i obowiązki wobec państwa oraz miejsce jakie zajmował w społeczeństwie. Z tej tradycji historycznej skorzystały również władze Korei Północnej podczas kształtowania nowej, północnokoreańskiej tożsamości narodowej, dostosowując ją na potrzeby władzy. Implementując w 1970 roku starą tradycję w realia nowoutworzonego państwa, dokonano podziału socjopolitycznego, wprowadzając system *songbun*, który opiera się na klasyfikacji społeczeństwa na trzy główne klasy – „lojalną”, „niepewną” i „wrogą” według kategorii pochodzenia i lojalności wobec przywódców i państwa. Jest to bezpośrednie nawiązanie do koreańskiej historii z ery Koryo, w której zależności społeczne regulował ścisły podział klasowy, wywodzący się wprost z niewolniczych tradycji starożytnej Korei, w której klasy panujące wyraźnie odróżniały się od niewolników. Obecnie podstawowa kategoryzacja *songbun* dodatkowo dzieli się na aż pięćdziesiąt jeden podklas, które decydują najczęściej o kolejności uprzywilejowania w dostępie do nauki, pracy czy dóbr materialnych.⁵³⁷ Taki system pomaga nie tylko łatwiej kontrolować społeczeństwo i narzucać mu swoje decyzje polityczne, ale także oddzielić i represjonować wrogów władzy od jej zwolenników.⁵³⁸ Oficjalnie jednak Korea Północna jako państwo socjalistyczne podkreśla znaczenie wszelkich grup społecznych. Symbolem Partii Pracy Korei jest sierp, młot i pędzel odwołujące się do chłopów, robotników i intelektualistów. W ten sposób partia podkreśla narodowy, kolektywny charakter społeczeństwa, odwołując się do kształtowanej przez siebie tożsamości narodowej, w myśl której Korea Północna jest państwem, w którym każdy członek narodu jest ważnym i niezbędnym elementem systemu.⁵³⁹ Jest to zasadnicza różnica pomiędzy Koreą Północną a większością pozostałych państw bloku socjalistycznego, w których wynosi się rolę wyłącznie jednej grupy, najczęściej robotników (na przykład ZSRR) bądź chłopów (na przykład ChRL). Choć oficjalnie

⁵³⁶ N. Levi, *Kim jest Kim...*, s. 47-48; N. Levi, *Konfucjanizm na Półwyspie...*, [w:] *Konfucjanizm i jego współczesne...*, R. Sławiński (red.), s. 57-61.

⁵³⁷ *Ibidem*, s. 61; M. Madden, *A Biography of Jang Song-Taek. The Juche Jump (Hey, Mr. Jang!)*, „Parallax” vol. VI nr 1 2009, s. 33; K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 172-173.

⁵³⁸ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 40-43; J. Rurarz, *Historia...*, s. 192-193; N. Levi, *System polityczny Korei...*, s. 30.

⁵³⁹ M. Zdenkowska, *Korea Północna. Obraz życia społecznego oraz jego rys kulturowy*, Kraków 2016, s. 33-34.

podkreślane jest znaczenie wszystkich klas społecznych dla rozwoju narodu i państwa, to w praktyce jednak stosunki społeczne regulowane są poprzez wdrożenie systemu *songbun*. Nie jest on jawny, a władze nadal ukrywają jego istnienie, jednak każdy Koreańczyk ma świadomość swojej odziedziczonej po ojcu przynależności do jednej z klas, co łączy się z poczuciem jego tożsamości.

Pierwsza klasa obywateli, podzielona na dwanaście podklas i nazwana „lojalną”, stanowi elitę północnokoreańskiego społeczeństwa. Należy do niej około 28% Koreańczyków zapisanych do rządzącej Partii Pracy Korei, zatrudnionych w strategicznych dla państwa sektorach nauki (m.in. naukowcy pracujący przy tworzeniu broni nuklearnej), administracji państwa, policji politycznej *Bowibu*, dowództwie Koreańskiej Armii Ludowej oraz innych organizacji militarnych. Większość z nich ma przywilej mieszkania w stolicy – Pjongjangu, wyjazdów za granicę oraz cieszy się z dostępu do niemal wszystkich możliwych dóbr i przywilejów. Widoczne jest tu wyraźne podobieństwo do klasy szlacheckiej *yangban* z historycznego okresu dynastii Choson.⁵⁴⁰ Do drugiej klasy, stanowiącej około 45% obywateli, którą podzielono dodatkowo na dwadzieścia podklas, należą osoby „niepewne”.⁵⁴¹ Są to obywatele „neutralni”, którzy nigdy nie wykazali się przychylną aktywnością z perspektywy państwa, jednocześnie nigdy też nie odnosili się do niego wrogo. Ta grupa skupia przede wszystkim robotników, chłopów, ale również część inteligencji, głównie mieszkającej w mniejszych miastach i na prowincji. Istotne jest, że osoba należąca do tej grupy ma możliwość awansu do klasy „lojalnej”, jeśli tylko wykaże się wyjątkowymi zasługami na rzecz państwa, partii lub samego wodza.⁵⁴² Podobnie jak z klasy „lojalnej” można jednak zostać zdegradowanym do najniższej klasy „wrogiej”. Należy do niej około 27% Koreańczyków z północy, którzy weszli kiedykolwiek w jakikolwiek konflikt z prawem lub władzą, albo są potomkami takiej osoby do trzeciego stopnia pokrewieństwa.⁵⁴³ Dotyczy to zarówno przestępców kryminalnych,

⁵⁴⁰ Jin Duk Kyu, *Historical Origins of...*, s. 338.

⁵⁴¹ N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 109-111.

⁵⁴² Takimi zasługami mogą być na przykład „ujawnienie spisku przeciw partii i władzy”, „heroiczny czyn w obronie kierownictwa politycznego” oraz „rozślawienie dobrego imienia Kim Ir Sena w świecie”. Zjawisko „awansu” wyróżnia północnokoreański system *songbun* od konfucjańskich klasyfikacji społeczeństwa w poprzednich wiekach, w których ruchliwość pomiędzy klasami nie była możliwa w górę. Możliwe było jedynie „przejście” do niższej klasy.

⁵⁴³ Anonimowy północnokoreański pisarz publikujący pod pseudonimem Bandi wspomina, że urodził się jako członek klasy wrogiej tylko dlatego, że jego ojciec niechcący pozwolił uschnąć sadzonkom ryżu w jednej ze skrzynek w szklarni, w której pracował; Bandi, *Oskarżenie. Opowieści totalitarne*, Warszawa 2017, s. 105; E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 63-74; K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 168, 170.

jak i politycznych, w tym na przykład osób, które podczas okupacji Korei kolaborowały z Japończykami lub Amerykanami, albo po podziale Półwyspu Koreańskiego posiadały rodzinę w Korei Południowej bądź innym państwie. Zaliczono do niej również osoby, które przyznały się do swojej wiary religijnej.⁵⁴⁴ Trzeciej klasie społecznej nie przysługują żadne przywileje. Może ona mieszkać wyłącznie na wsi, mając ograniczony dostęp do pracy i dóbr materialnych.⁵⁴⁵ Każdy „wrogi” obywatel posiada własną kartotekę, klasyfikującą go w rejestrach partii oraz tajnej policji *Bowibu*. Taki podział oparty na strachu pozwolił na kreowanie pożądaných przez władzę zachowań przy kształtowaniu nowej, północnokoreańskiej tożsamości narodowej.

Fundamentem systemu *songbun* jest zasada zbiorowej odpowiedzialności, obejmująca karanie całej rodziny za winy jej jednego członka do trzech pokoleń wstecz. Tożsamość narodowa Koreańczyków została ukształtowana przede wszystkim na strachu zarówno wobec obcych, jak i własnej władzy, ponieważ kiedy żyje się w ciągłym strachu przed karą, to nie myśli się o oporze przeciw władzy. „Rządy silnej ręki”, które wprowadziły władze Korei Północnej, by móc łatwiej kształtować społeczeństwo na swój sposób, również znajdują swoje źródło w wielowiekowej tradycji koreańskich przywódców. Jak zostało wykazane w poprzednim rozdziale, surowość prawa karnego, służącego kontroli, a nie ochronie obywateli, znana była Koreańczykom od tysięcy lat. Odpowiedzialność zbiorowa za popełnione występki jest tak zakorzeniona w tożsamości narodowej Koreańczyków, że przyjęcie jej przez władze Korei Północnej nie wzbudziło żadnego oporu ze strony społeczeństwa. Historia stała po stronie Kim Ir Sena i nowych władz koreańskich, które nie zamierzały zrezygnować z okrutnych tradycji historycznych, budując na północy Półwyspu Koreańskiego wyjątkowy system represji. Niektóre paragrafy północnokoreańskiego prawa karnego są niemal w całości przepisane z historycznego prawa koreańskiego. Dostosowano je jednak do realiów nowego państwa. Podobnie jak w poprzednich wiekach kara śmierci jest powszechnie stosowana w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej i grozi nie tylko za wystąpienie przeciw państwu. Wyrok śmierci, często wykonywany w formie publicznych egzekucji, określony jest w czterdziestu ośmiu przypadkach

⁵⁴⁴ Kim Byung-ro, *Sytuacja praw człowieka w Korei Północnej*, [w:] *Korea Północna za zasłoną*, A. Rzepliński, J. Hosaniak (red.), Warszawa 2004, s. 107.

⁵⁴⁵ Park Young Ho, Kim Su Am, Lee Keum Soon, Hong Woo Taek, *White paper on human rights in North Korea 2010*, Seoul 2010, s. 161; Park Yeon Mi, *Przeżyć. Droga dziewczyny z Korei Północnej do wolności*, Warszawa 2015, s. 36-37; Jang Jin Sung, *Drogi Przywódcu*, Warszawa 2015, s. 66; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 109-111; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 25-27; K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 167-174; N. Levi, *Konfucjanizm na Półwyspie...*, [w:] *Konfucjanizm i jego współczesne...*, R. Sławiński (red.), s. 61-62.

i może go usłyszeć każdy, kto „podkopuje morale armii”, „oczernia politykę partii”, „rozpowszechnia reakcyjne poglądy”, „rozsiewa plotki” czy „szerzy pogłoski”.⁵⁴⁶ Zgodnie z paragrafami 47. i 117. północnokoreańskiego kodeksu karnego śmierć lub osadzenie w obozie pracy spotka każdego, kto nielegalnie przekracza granicę państwową.⁵⁴⁷ Do procesu wystarczy tylko jeden świadek występku, który często jest człowiekiem podstawionym przez władze.⁵⁴⁸ W wypadku skazania kogoś na śmierć, czyli wykonania wyroku za najgorsze przewidziane w północnokoreańskim prawie przestępstwo, cała rodzina skazanego, aż do trzech pokoleń wstecz, mimo tego że może być całkowicie niewinna, trafia do obozu pracy.⁵⁴⁹ Kompleksowy i długotrwały terror wobec obywateli Korei Północnej uznawany jest za najważniejsze narzędzie panowania Kimów nad społeczeństwem.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ Takie zapisy powodują, że władze mogą postawić pod sąd każdego, kogo uznają za niewygodnego.; K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna: Wewnętrzne...*, s. 162; M. Kim, *z piekła do wolności...*, s. 117; N. Levi, *Kto rządzi...*, s. 149; A. Faliński, W. Dziak, w *kraju Orwella...*, s. 69.

⁵⁴⁷ Dotyczy to także wejścia na teren ambasady innego państwa w Pjongjangu. Oba przypadki traktuje się jak zdradę i próbę ucieczki z państwa.

⁵⁴⁸ *KRL-D – Kodeks Prawa Karnego*, „Biuletyn Specjalny PAP” 19 X 1990 nr 13201, Warszawa 1990, s. 26-27; Kim Il Su, *Korea Północna – Swoboda poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania a przestępstwo przekroczenia granicy*, [w:] *Korea Północna za zasłoną*, A. Rzepliński, J. Hosaniak (red.), Warszawa 2004, s. 116-117; J. Morillot, D. Malović, *Uchodźcy z Korei Północnej*, Warszawa 2012, s. 95.

⁵⁴⁹ Park Young Ho, Kim Su Am, Lee Keum Soon, Hong Woo Taek, *White paper on human...*, s. 104-106.

⁵⁵⁰ K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna: Wewnętrzne...*, s. 152-153.

3.3

Czynniki zewnętrzne w kształtowaniu północnokoreańskiej tożsamości narodowej

3.3.1

Ochrona północnokoreańskiej tożsamości narodowej przed światem zewnętrznym

Północnokoreańska tożsamość narodowa zgodnie z modelem interakcyjnym teorii tożsamości narodowej, była budowana nie tylko wobec oczywistych wrogów narodu, ale również w odniesieniu do najbliższych sojuszników. Wielowiekowe bliskie związki z Chinami, w tym częściowe przejmowanie kultury od większego sąsiada przez Koreę oraz zbliżenie obu państw w obliczu wojny koreańskiej spowodowały, że podczas kształtowania nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej należało wyraźnie podkreślić odrębność narodu koreańskiego. Problem ten był znany większości historycznych władców Korei. W przypadku Korei Północnej doszło właściwie do wyraźnego sporu o tożsamość narodową z Chinami, który miał być wyrazem obrony własnej tożsamości, niezależności i zademonstrowaniem polityki izolacjonizmu prowadzonej przez Kim Ir Sena. Podobnie jak w poprzednich wiekach najważniejszą rolę odegrał w tym przypadku język, który stanowi podstawę tożsamości narodowej. Władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, by ochronić tożsamość narodową oraz zyskać lepsze pole do dotarcia do społeczeństwa wprowadziły „politykę oczyszczania języka koreańskiego”. Promowanie czystości języka było nie tylko sposobem na zjednoczenie narodu północnokoreańskiego i kontrolę działań oraz kształtowanie północnokoreańskiej tożsamości narodowej w poczuciu nacjonalistycznej wyższości kulturowej nad „zdrajcami z południa”, odróżniając tym samym coraz bardziej zamerykanizowany język koreański, jakim posługiwano się w Republice Korei, od „tradycyjnego języka koreańskiego”, używanego na północy Półwyspu Koreańskiego. Dotyczyło również całkowitego wyeliminowania zapożyczeń z obcych języków, które stanowiły nawet 50% języka koreańskiego i zastąpienia ich słowami czysto koreańskimi oraz uniezależnienia kulturowego od Chin poprzez usunięcie

chińskich znaków z powszechnego użycia, co było wyraźnym nawiązaniem do działań króla Sejonga z XV wieku.⁵⁵¹

Ochrona własnej tożsamości w kontaktach z Chińską Republiką Ludową przeniosła się również na grunt sporów granicznych, przede wszystkim na obszarze granicy przebiegającej przez świętą dla wszystkich Koreańczyków górę Paektu – miejsce urodzin mitycznego prakoreańczyka Tanguna, która dodatkowo w północnokoreańskiej historiografii stanowi wyjątkowe miejsce narodzin Kim Dzong Ila i Kim Dzong Una. Mimo delimitacji wspólnej granicy pomiędzy rządami Korei Północnej i Chin, sięgający XVIII wieku spór o górę Paektu i dokładny przebieg granicy, a tym samym o fundament koreańskiej tożsamości narodowej, ciągnie się niemal od początku powstania Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i nie został rozwiązany do dziś.⁵⁵² W czasie rewolucji kulturalnej w Chinach, mimo oficjalnego sojuszu obu państw, na granicy w okolicy góry Paektu Chiny atakowały słownie z głośników ustawionych na granicy, wzywając do buntu przeciw Kim Ir Senowi, a nawet dochodziło do starć zbrojnych obu armii, które przekraczały wzajemnie granicę, inaczej rozumiejąc jej przebieg.⁵⁵³ Fala wzajemnych ataków doprowadziła do wydalenia ambasadora Korei Północnej z Pekinu. Pisano o koncentracji wojsk chińskich na granicy z Koreą i podejmowano wiele akcji propagandowych mających potwierdzić historyczne prawa Korei do góry symbolizującej „ducha narodu koreańskiego”.⁵⁵⁴ To wszystko dodatkowo wzmacniało tożsamość narodową i poczucie konieczności jej ochrony za wszelką cenę

⁵⁵¹ Kim Ir Sen w swoich przemówieniach zaznaczał konieczność budowania poczucia dumy narodowej z języka koreańskiego, mówiąc „powinniśmy być dumni z naszego języka pisanego i mówionego. Powinniśmy go kochać” i dążyć do pozbycia się chińskich zapożyczeń, które „które zalały nasz język”. Tylko podczas pierwszych 20 lat prowadzenia polityki oczyszczania języka usunięto lub zamieniono około 50 000 słów zapożyczonych z języka chińskiego.; M.J. Zwick, *Kim Il Sung's language policy as a vehicle of Juche and a performance of cultural superiority over South Korea*, praca magisterska obroniona na Uniwersytecie Stanowym 2006, s. 2-6, 18; Moon Hyun-Hee, *Language and ideology in North Korea language planning*, praca magisterska obroniona na Australijskim Uniwersytecie Narodowym w Canberze 1998, s. 27-28, 61-63, 108.

⁵⁵² Granica państwa oficjalnie przebiega przez środek wulkanicznej góry, jednak Koreańczycy roszczą sobie prawo do zarządzania jej całością, a Chińczycy w 1965 roku wystosowali żądanie oddania całości góry na ich korzyść, co Koreańczycy potraktowali jako wyraźny zamach na ich suwerenność i tożsamość narodową.; S. Snyder, *Beijing at Center Stage or Upstaged by the Two Kims*, „Centre for Strategic and International Studies”, Washington 2000, s. 1; J. Bayer, W.J. Dziak, *Korea&Chiny. Gospodarka i granice*, t. 2, Warszawa 2006, s. 130-135.

⁵⁵³ B. Dąbrowski, *Notatka dot. problemów granicy chińsko-koreańskiej*, Pekin 14 lutego 1962, Archiwum MSZ sygn. DII32/66w1, s. 1-2; J. Rowiński, *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, Warszawa 2004, s. 126-127; Kim Hakjoon, *Korea's Relations with her neighbours...*, s. 496; W.J. Dziak, *Kim Dzong Il*, Warszawa 2004, s. 188.

⁵⁵⁴ . Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 278.

w społeczeństwie. Spór załagodzony „polubownie”, jednak do dzisiaj w kwestii prawnej pozostaje nierozwiązany.⁵⁵⁵ Mimo trudnych relacji politycznych, Kim Ir Sen wewnętrznie tylko zyskał.

Niezależność polityczna i społeczna zarówno od obcych mocarstw, jak i bliskich Korei sąsiadów stała się kluczową częścią tożsamości narodowej Koreańczyków z północy. Odnajduje ona również swoje odzwierciedlenie w głębokiej niechęci do samych obcokrajowców, która w konkretnych przypadkach przybiera formę rasizmu. Pierwszym przejawem politycznej niezależności, która wiąże się bezpośrednio z północnokoreańską ideologią Dżucze, która zostanie szerzej omówiona w dalszej części niniejszego rozdziału, była ucieczka z roli bezpośredniego satelity Związku Radzieckiego. Drugą najistotniejszą rolę w uzyskaniu niezależności odgrywał właśnie spór o własną tożsamość i nieopowiadanie się za chińskimi rozwiązaniami politycznymi w konflikcie chińsko-radzieckim.⁵⁵⁶ Ten kierunek prowadzenia polityki został potwierdzony w 1966 roku w artykule opublikowanym w gazecie *Rodong Sinmun* pod tytułem „Pozwólcie nam obronić niezależność”. Niezależność w polityce miała odrzucać obce zwierzchnictwo, w szczególności obcą agresję i naciski, ponieważ „suwerenność stanowi święte prawo wszystkich partii, krajów i narodów”.⁵⁵⁷ Jak podkreślał główny ideolog Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej Hwang Dzang Yop: „walka o niezależność i samodzielność kraju zawsze była najważniejszym celem wszystkich pokoleń Koreańczyków”.⁵⁵⁸ Polityczny wymiar niezależności podsycił wieloletnią tradycję Koreańczyków do przeciwstawiania się obcym wpływom, co obecnie znajduje wyraz w szeroko rozpowszechnionym w społeczeństwie poczuciu antyimperializmu, ale również w dyskryminacji i niechęci do obcych, nawet jeśli nie mówimy o państwach, a o konkretnych osobach. Wrogami stali się wszyscy obcokrajowcy, którzy nie należeli do koreańskiej rasy i łatwo było ich rozpoznać. Jest to niejako kontynuacja zaszczeplonej przez władze podczas kształtowania tożsamości narodowej niechęci. Na początku lat 60. Kim Ir Sen zdecydował się na „zachowanie czystości koreańskiej rasy”, które miało stać się „moralnym obowiązkiem każdego uczciwego Koreańczyka”.⁵⁵⁹ „Monoetniczność jest czymś, z czego nasz naród – i żaden

⁵⁵⁵ *The People's Paradise*, Pjongjang 1978, s. 6.

⁵⁵⁶ W. Dziak, *Anatomia władzy totalnej...*, s. 45-51.

⁵⁵⁷ A. Faliński, W. Dziak, *W kraju Orwella...*, s. 51-52; Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze*, s. 41.

⁵⁵⁸ W. Dziak, *U źródeł rodzinnej...*, s. 202.

⁵⁵⁹ Interesujący jest fakt, że większość nacji, które podkreślały znaczenie rasy, podkreślały jej wielkość. Naziści twierdzili, że rasa aryjska wykazuje fizyczną i intelektualną wyższość nad innymi rasami. Japońscy faszyci byli przekonani o swojej wyższości moralnej nad innymi narodami. Koreańczycy

inny na ziemi – może być dumny”. – pisano w koreańskich gazetach.⁵⁶⁰ Wstąpienie w związek małżeński z obcokrajowcami określił najwyższym przestępstwem wobec narodu i zmusił wiele mieszanych małżeństw Koreanek i Koreańczyków z obcokrajowcami do rozdzielenia z powodu „zbrodniczej zdrady krwi koreańskiej”.⁵⁶¹ To działanie było wyraźnie nacechowane rasistowsko i szowinistycznie. Jeśli ktoś dobrowolnie nie chciał się rozwieść lub opuścić Korei wraz ze swoim mężem lub żoną i wrócić do jej kraju pochodzenia, tracąc przy tym obywatelstwo Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i otrzymując zakaz powrotu do ojczyzny, to był przymusowo wysyłany na głęboką prowincję, rozdzielany ze współmałżonkiem i szykanowany, a nawet obrzucany wyzwiskami i kamieniami jako zdrajca.⁵⁶² Karalny był związek z obywatelem „wrogiego państwa”, nawet jeśli dotyczyło to obywateli ZSRR, Chin czy wschodnioeuropejskich państw „demokracji ludowej”.⁵⁶³ W poczuciu tożsamości narodowej wrogiem jest każdy, kto nie pasuje do wzorca czystości narodowej, jest innej rasy lub narodowości.⁵⁶⁴ W pewnym momencie propaganda zaczęła nawet

natomiast uważają się za rasę tak delikatną i czystą, że narażeni są na ataki z zewnątrz, więc do przetrwania potrzebują Wielkiego Wodza. Takie postrzeganie rasy wyraźnie odróżnia koreańską tożsamość narodową, która nie wykazuje dążeń kolonialnych czy imperialistycznych.; B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 138.

⁵⁶⁰ Była to prosta kontynuacja polityki prowadzonej w okresie okupacji japońskiej w Korei. Podczas spotkania delegacji północnokoreańskiej z południowokoreańską w 2006 roku generałowie obu państw rozmawiali ze sobą na temat małżeństw Koreańczyków z południa z obcokrajowcami, po czym północnokoreański generał miał stwierdzić: „Nasz naród zawsze przywiązywał ogromną wagę do swego czystego pochodzenia. Boję się, że nasza niepowtarzalność zniknie”; B.R. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 60.

⁵⁶¹ *Ibidem*, s. 35-36; B. Szalontai, *Kim Il Sung and Soviets 1953-1964*, „Cold War International History Project Bulletin” nr 14/15 2003-2004, s. 98.

⁵⁶² Dotyczyło to również najwyższych przywódców partyjnych. Waldemar Dziak opisuje przypadek Rosjanki i jej koreańskiego męża, którzy zdecydowali się uciec z Korei do ZSRR dopiero kiedy zagrożono jej gwałtem i brutalnie pobito na ulicy. Koreanki, które zaszły w ciążę na przykład z obywatelem Chin, zgodnie z prawem z 1962 roku, które obowiązuje do dzisiaj, są zmuszone do powrotu do ojczyzny i dokonania aborcji w Korei Północnej, co i tak wiąże się z konsekwencjami prawnymi i oskarżeniami ze strony innych Koreańczyków o zdradę narodu i czystości rasy.; W. Dziak, *Anatomia władzy totalnej...*, s. 56-57; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 105-106, 190-194; M. Kim, *Z piekła do wolności...*, s. 127; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 133-135; *List obywatelki PRL Marii Rzepko-Łaskiej do Ambasady PRL w Pjongjangu z dnia 5 września 1964 roku*, Archiwum MSZ PRL DII Kor 61-2-64, s. 2; S. Sagała, S. Radca, *Notatka dot. ograniczeń stosowanych przez władze KRLD wobec cudzoziemców (na podstawie relacji amb. J. Drygłasa, materiałów Dep. II oraz własnych spostrzeżeń z okresu pobytu w Korei*, Archiwum MSZ DII Kor 32-66w-1, s. 1-3.

⁵⁶³ *Ibidem*, s. 56-57.

⁵⁶⁴ Inspiracja rasizmem i kwestią czystości rasy inspirowana była w Korei Północnej działaniami III Rzeszy. W 1989 roku Koreańczycy podjęli nawet nieudaną próbę przejścia archiwum SS w Berlinie. Kim Dzong Il miał wygłaszać kadrze partyjnej wykłady chwalcące działania Gestapo i SS, jako proste i precyzyjne raporty składane Hitlerowi, a w 2013 roku Kim Dzong Un podarował najbliższemu współpracownikom 100 egzemplarzy książki Adolfa Hitlera – *Mein Kampf*.; Polska ambasada w Pjongjangu donosiła w latach 1965-1966, że „dosłownie wszyscy dyplomaci w Pjongjangu, w tym także oczywiście z krajów socjalistycznych, często są obrzucani kamieniami, wznosi się wobec nich wrogie okrzyki i imituje strzelanie do nich”; *Notatka o wychowaniu młodzieży w KRLD w duchu nienawiści do imperializmu amerykańskiego i niektórych skutkach tego wychowania*, Archiwum MSZ PRL DII Kor

przekonywać do stwierdzeń mówiących, że pierwszy człowiek na świecie był Koreańczykiem i urodził się na terytorium Korei Północnej.⁵⁶⁵ Czystość rasowa, jako element zakorzeniony w tożsamości narodowej jest tym, co ma zagwarantować przetrwanie Korei.

Ciągłość wyjątkowego narodu koreańskiego i ochronę własnej tożsamości narodowej ma również zapewnić inspirowany przeszłością Korei izolacjonizm. W państwie, które przez kilkaset lat określane było „zamkniętym królestwem” czy „państwem zatrzaśniętych drzwi” z powodu swojego zamknięcia na świat, nie było trudno władzom zaszcześcić na nowo lęku w społeczeństwie.⁵⁶⁶ Jednak w nowej rzeczywistości północnokoreańskiej chodziło nie tylko o ochronę tożsamości narodowej przed agresją imperializmu, ale także o ochronę przed informacjami z zagranicy, nawet z sojusznicznych Chin czy ZSRR, które mogłyby zaszkodzić nowej władzy, powodując wyłom w państwowej propagandzie i brak poparcia w społeczeństwie.⁵⁶⁷ Politykę izolacjonizmu wprowadzono już w 1946 roku, kiedy uszczelniono, a w praktyce „zamknięto” linię demarkacyjną dzielącą oba państwa koreańskie na 38. równoleżniku. Od tego czasu propaganda działa wyłącznie w zgodzie z jedyną linią Partii Pracy Korei, a wyjazd z Korei Północnej jest niemożliwy dla przeciętnego Koreańczyka. Nawet poruszanie się po kraju jest ograniczone i wymaga uzyskania specjalnych przepustek.⁵⁶⁸ Takie przywileje, podobnie jak dostęp do informacji zewnętrznych mają tylko nieliczni przedstawiciele władz państwa, a także część dziennikarzy, dyplomatów i wąska grupa państwowych przedsiębiorców. Ludzie, którzy nigdy nie opuścili swojego miejsca zamieszkania, nie dotarli nawet do stolicy, nie wspominając już o przekroczeniu granicy państwa i dotarciu do nowych informacji, sprzecznych z tymi zasłyszonymi w państwowych mediach, nie mieli możliwości zrozumienia swojego położenia, nie dążyli do zmian i dzięki temu byli łatwiej podatni na kształtowanie ich myśli, a co za

2412-13-75, s. 1-4; P. Fischer, *Kim Dzong Il. Przemysł propagandy*, Katowice 2015, s. 75; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 201.

⁵⁶⁵ Szacuje się, że 99,9% obywateli Korei Północnej to etniczni Koreańczycy.; N. Levi, *System polityczny Korei...*, s. 28-31; B.R. Myers, *Najczystsza rasa. Propaganda...*, s. 66; E. Potocka, *Przebudzenie...*, s. 18-19.

⁵⁶⁶ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 347.

⁵⁶⁷ Informacje z zewnątrz są często zupełnie poważnie traktowane przez społeczeństwo jako zagrożenie. Patrz: H.L. Hunter, *Kim Il Sung's North Korea*, Connecticut-London 1999, s. 117-123.

⁵⁶⁸ Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 80-82; W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 115.

tym idzie również tożsamości narodowej.⁵⁶⁹ W ten sposób można również kształtować przeświadczenie, że to przywódca jest niezbędnym, by chronić naród i całą Koreę przed zagrożeniami z zewnątrz, budując tym samym podstawy kultu wodza.

3.3.2

Martyrologiczno-powstańczy mit okupacji japońskiej

Kluczowym elementem dla władz Korei Północnej w kształtowaniu tożsamości narodowej swoich obywateli było odniesienie własnej tożsamości do innych państw. Rola „innego” w północnokoreańskiej tożsamości narodowej została oparta przede wszystkim na trudnej historii narodu. Stanowiło to nie tylko świadomą decyzję władz, ale także było wyrazem poczucia własnej tożsamości i pamięci o martyrologii narodu spowodowanej działaniem „innych”. Relacyjność tożsamościowa względem dwóch najpoważniejszych ciemżycieli Koreańczyków w XX wieku – Japonii i Stanów Zjednoczonych Ameryki (USA) stała się determinantą polityki Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej oraz głównym źródłem kształtowania północnokoreańskiej tożsamości narodowej i adaptacji narodu koreańskiego do nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Cierpienia, jakich doświadczyli Koreańczycy z rąk obu tych państw, wyrażane przede wszystkim w symbolach, stały się siłą napędową dla systemu propagandy Korei Północnej, począwszy od legitymizacji władzy poprzez odniesienie do „innych”, przez spajanie wspólnoty, po uzasadnienie wielu decyzji politycznych, które wpływają na życie Koreańczyków. Należy stwierdzić, że wyraźnie określony antyimperializm wymierzony w Japonię i USA stał się podstawą dla definiowania tożsamości narodowej w wymiarze politycznym. Skupienie i ukierunkowanie źródła wszystkich niepowodzeń Koreańczyków na Amerykanów i Japończyków, jako jednoznacznych wrogów doprowadziło nawet do pozbawienia ich humanizmu, a w samych Koreańczykach z północy do wytworzenia koreańskiej wersji mesjanizmu.⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ Wiele informacji na temat braku wiedzy Koreańczyków z północy o świecie zewnętrznym przytacza w swojej książce Suki Kim. Patrz: S. Kim, *Pozdrowienia z Korei...*, s. 79-80, 91-92, 102-103, 153-154, 195, 231-235.

⁵⁷⁰ Co istotne, Republika Korei i Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna zgodnie postrzegają Japonię jako wroga. W przypadku Korei Południowej wyraża się to w braku wzajemnego zaufania we współczesnych relacjach z Japonią, pomimo wspólnej przynależności do sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi. Do interesujących wniosków doszła również Joanna Beczkowska, która po obserwacji państwowych mediów Korei Północnej w latach 2017-2019 stwierdziła, że kiedy Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna polepszała swoje stosunki z USA, to jednocześnie koreańskie władze

Trwająca 35 lat okupacja japońska na Półwyspie Koreańskim i związane z nią cierpienia pozwoliły na wytworzenie wielu mitów funkcjonujących w północnokoreańskiej tożsamości narodowej. Doświadczenia kolonialne charakteryzowały się silną traumą i poczuciem zagrożenia dla konstruowanej w tym okresie koreańskiej tożsamości narodowej. Jednak również po zakończeniu okupacji, to właśnie na poczuciu krzywdy narodu i podsycaniu wzajemnej nienawiści zdecydowano się kształtować północnokoreańską tożsamość. Nawiązywano już nie tylko do relacji koreańsko-japońskich w XX wieku, ale również sięgano do wojen i najazdów japońskich na Koreę w poprzednich wiekach.⁵⁷¹ Nastroje antyjapońskie są wykorzystywane do mobilizacji społeczno-politycznej narodu i przewycięzania wszelkich przeciwności losu oraz trudności Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Kiedy pojawiały się problemy w państwie, Kim Ir Sen wielokrotnie zwracał się do Koreańczyków, używając „argumentu partyzanckiego” – „dawniej partyzanci antyjapońscy cierpieli wyrzeczenia nie dlatego, że nie wiedzieli, iż spokojniejsze jest życie w domowym cieple. Walczyli oni do końca, mimo trudności i wyrzeczeń, mieli bowiem szlachetny cel rozgromienia japońskiego imperializmu i przywrócenia niezawisłości kraju. A i my, gdybyśmy myśleli tylko o własnym spokoju, to jakże zdołalibyśmy wytrzymać tak trudną walkę przeciw jankesom-agresorom?”.⁵⁷² Japonia do dzisiaj jest regularnie demonizowana w mediach i propagandzie Korei Północnej, a podręczniki szkolne i najważniejsze wytwory północnokoreańskiej kultury pełne są antyjapońskich opowieści o walce Kim Ir Sena z kolonialnym uciskiem.

Okres japońskiej okupacji został użyty przez północnokoreańską propagandę przede wszystkim do wzmocnienia zasług i legitymizacji władzy Kim Ir Sena jako lidera antyjapońskiej partyzantki w Korei w latach 30. XX wieku. O ile historycy nie

wzmocniały antyjapońską propagandę, która miała zastępować i podtrzymywać tożsamość narodową budowaną na nienawiści do USA.; J. Beczkowska, *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria...*, s. 84, 212, 237; Kim Ir Sen, *Postępowi dziennikarze pięciu kontynentów powinni wysoko wnieść rewolucyjne pióra i ostro potępić imperializm amerykański*, [w:] *Odpowiedzi na pytania dziennikarzy zagranicznych*, Pjongjang 1975, s. 1-13.

⁵⁷¹ Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej...*, s. 81-83.

⁵⁷² W podobny sposób Kim Ir Sen mobilizował Koreańczyków do dobrowolnego czytania propagandowych gazet wydawanych przez Partię Pracy Korei: „Dawniej, kiedy walczyliśmy z japońskimi agresorami, jeśli wpadała nam w ręce gazeta partyjna, albo gazeta Kominternu, czytaliśmy ją aż do zniszczenia, przekazując ją z rąk do rąk. Do tego stopnia były dla nas drogie gazety i tak trudno było je otrzymać. Teraz, nie wiadomo dlaczego – może w skutek tego, że każdego dnia drukujemy gazetę na dobrym papierze w ogromnym nakładzie, nie ceni się jej jednak (...). Trzeba przewycięzać do końca taki niesłuszny stosunek do gazety partyjnej, trzeba przeprowadzić zajęcia i czytanie gazet, aby wszyscy członkowie partii wiedzieli o wszystkich ważnych sprawach wydrukowanych w gazetach”; Kim Ir Sen, *Dziela wybrane III...*, s. 15, 20.

mają wątpliwości co do walki Kima z Japończykami, to niepotwierdzony jest jego udział w niej, jako legendarnego lidera, serca ruchu oporu, któremu przypisano wszystkie zasługi za przegraną Japonii w II wojnie światowej, jak przedstawia go propaganda.⁵⁷³ Oficjalna biografia Kim Ir Sena stwierdza nawet, że „Japończycy spośród 30 milionów Koreańczyków najbardziej nienawidzili generała Kim Ir Sena”.⁵⁷⁴ Z pewnością doświadczenia nabyte w okresie partyzantki antyjapońskiej w znaczącym stopniu ukształtowały charakter Kim Ir Sena oraz ukierunkowały jego myśl polityczną. Partyzancka walka antyjapońska dawała mu również mocny argument legitymizujący jego władzę i uwiarygadniający jego wielkość nawet wśród tych Koreańczyków, którzy zupełnie nie znali jego postaci.⁵⁷⁵ Z biegiem lat propaganda zupełnie zatarała walkę z Japończykami przez innych partyzantów oraz wyzwolenie Korei Północnej przez ZSRR i przypisała wszystkie te zasługi Kim Ir Senowi.⁵⁷⁶ Ucisk japoński stał się dla północnokoreańskich władz również argumentem w kontekście edukacji ideologicznej społeczeństwa. Stwierdzając, że „długotrwała agresja i ucisk zagranicznych imperialistów wywarły bardzo szkodliwy wpływ na ideową świadomość naszego narodu”, a „panowanie japońskiego imperializmu trwające prawie czterdzieści lat zatręło świadomość wielu Koreańczyków”, władze potrzebą usuwania obcych wpływów uzasadniały swoją agresywną politykę kształtowania ideologicznego i tożsamościowego Koreańczyków z północy.⁵⁷⁷ Sam Kim odnosząc się do walki z Japonią, w swoich wspomnieniach podkreślał znaczenie tego okresu dla kształtowania się północnokoreańskiej tożsamości narodowej – „trzeba doprowadzić do tego, aby cały nasz naród odczuwał palącą nienawiść do imperializmu japońskiego i amerykańskiego, aby nie zapomnieli o agresywnej istocie imperializmu nie tylko ludzie naszego pokolenia, ale i nasi potomkowie”.⁵⁷⁸ Kim zaznacza również mesjanistyczną misję Koreańczyków do niesienia pomocy uciśnionym narodom świata.⁵⁷⁹ Antyjaponizm

⁵⁷³ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 37; N. Levi, *Korea Północna. Poszukując...*, s. 33-34.

⁵⁷⁴ Cytat za: D. Halberstam, *The Coldest Winter: America and the Korean War*, New York 2007, s. 80; Baik Bong, *Kim Il Sung*, t. 1, Pjongjang 1968, s. 498-515.

⁵⁷⁵ Mimo że historycy południowokoreańscy podkreślają, że partyzantka Kim Ir Sena była jedynie jedną z wielu organizacji zbrojnych, które walczyły z okupantem japońskim i wcale nie stanowiła najważniejszej siły; W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 19; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 45-49.

⁵⁷⁶ B.R. Myers, *North Korea's Juche...*, s. 72-73.

⁵⁷⁷ Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane III...*, s. 7.

⁵⁷⁸ *Ibidem*, s. 527.

⁵⁷⁹ „Moje rewolucyjne działania antyjapońskie rozpoczęły się od walki o wyzwolenie narodu i wykorzystanie tożsamości narodowej do zbawienia kraju i narodu. Oczywiście bronie nie tylko naszej niepodległości, ale także narodów świata, walczę o zniesienie eksploatacji i ucisku człowieka na człowieka zarówno w naszej ziemi jak i w reszcie świata” – pisał Kim Ir Sen.; Kim Il Sung, *Works*, Vol. XIII, Pjongjang 1998, s. 157-159.

w północnokoreańskiej propagandzie płynnie przechodzi w antyamerykanizm, z którym jest łączony. Amerykanie są przedstawiani jako spadkobiercy imperialnych rządów japońskich w Korei. O Japończykach Kim Ir Sen pisał, że „po porażce japońskiego imperializmu przeobrazili się oni od razu w proamerykańskie elementy i żądają protekcji USA”.⁵⁸⁰

3.3.3

Antyamerykanizm i stałe poczucie zagrożenia jako element północnokoreańskiej tożsamości narodowej

Kluczową częścią północnokoreańskiej tożsamości narodowej, a w zasadzie jej fundamentem, na którym została ukształtowana, jest silny antyamerykanizm. Determinuje i wpływa on na większość decyzji politycznych podejmowanych w państwie. Co istotne, nie tylko władze dostosowują swoje działania do silnego poczucia wrogości względem USA, ale także często muszą się one liczyć z reakcją społeczeństwa, jasno deklarującego niechęć do Amerykanów. Choć mogłoby się wydawać, że w totalitarnym państwie władze w pełni kontrolują społeczeństwo i mają możliwość swobodnego podejmowania i narzucania swoich decyzji, to jednak presja społeczna stanowi istotny czynnik prowadzenia polityki w Korei Północnej. Jest to szczególnie widoczne w przypadku działań związanych z prowadzeniem polityki zagranicznej, związanej ze stosunkami ze Stanami Zjednoczonymi. To zjawisko zostanie szczerzej omówione w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy.

Definiowanie własnej tożsamości narodowej wobec „innych” jest zwykle silnie powiązane z momentami konfliktów. Również północnokoreański antyamerykanizm wynika wprost z historycznych doświadczeń Koreańczyków, dotyczących przede wszystkim cierpień doznanych z rąk Amerykanów podczas wojny koreańskiej. Propaganda Korei Północnej silnie podkreśla jednak wcześniejsze historyczne zaszłości pomiędzy Koreą a USA, w tym siłowe próby zdobycia dominacji Korei i otwarcia jej na świat w XIX wieku.⁵⁸¹ Zamiast dążyć do zapomnienia w imię budowania pokoju,

⁵⁸⁰ Kim Ir Sen, *O budownictwie Nowej Korei i froncie jedności narodu*, przedruk Warszawa 2012, s. 7.

⁵⁸¹ Często przywoływany jest wątek wpłynięcia w 1866 roku do Pjongjangu statku USS General Sherman i „bohaterskiej obrony” Koreańczyków przed najeźdźcą. Propaganda dołożyła do niego jeszcze dodatkowo sfabrykowaną historię, w której sam dziadek Kim Ir Sena – Kim Ung – miał brać udział w tych wydarzeniach. Kim Ir Sen mówił: „Imperialistyczne Stany Zjednoczone, które najechali nasz kraj od ponad 100 lat od wtargnięcia USS General Sherman są wrogiem narodu koreańskiego”. Jego syn Kim Dzong Il wtórował: „Pjongjang jest świętym miejscem gdzie patriotyczne siły paliły najeźdźców na

podsycono i dokonywano korekty wspomnień, co pozwalało znaleźć ujście negatywnym emocjom, często związanym z decyzjami politycznymi nowych władz. Przywódcy Korei Północnej przez lata budowali tożsamość narodową na poczuciu krzywdy wyrządzonej Korei przez USA, które jak twierdzi północnokoreańska wersja historii, było agresorem w „wojnie o wyzwolenie ojczyzny”, atakując Koreę w 1950 roku. Koreańczycy przyjęli antyamerykańską propagandę bardzo łatwo, ponieważ pamięć po tych tragicznych wydarzeniach, w których zginęły miliony Koreańczyków, a Półwysep Koreański został podzielony, jest wciąż żywa w społeczeństwie i stanowi podstawę nie tylko jedności narodowej, ale także stabilności polityki wewnętrznej państwa i systemu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.⁵⁸² Prowadzenie polityki w antagonizmie do Stanów Zjednoczonych znacząco przewyższa swoją rangą i spójnością nienawiść do imperialnych zachowań innych państw, w tym Japonii.

Zniszczenia, jakie odniosła Korea i trauma spowodowana wieloma cierpieniami, jakich doznali Koreańczycy podczas wojny koreańskiej, pozwalają władzom Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej nie tylko na ciągłe podsycanie nacjonalistycznej nienawiści, ale także na budowanie atmosfery ciągłego zagrożenia już od ponad 70 lat. Utrzymywanie społeczeństwa w ciągłym strachu przed kolejnym najazdem USA na Koreę pozwala przede wszystkim na doskonałą mobilizację społeczną i wdrażanie dyscypliny w duchu walki i obrony swojej niezależności, budując oczekiwane przez władze postawy i zachowania. Strach stał się narzędziem socjalizacji politycznej. Propaganda kompleksowo i spójnie utrzymuje przez cały okres istnienia państwa, że Amerykanie stale dążą do zniszczenia Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wspólnie z pracującymi dla nich „południowymi pionkami”.⁵⁸³ Stale podsycane poczucie zagrożenia w społeczeństwie północnokoreańskim przejawia się traktowaniem każdego obcego, a w szczególności Amerykanów, jako prowokatora, który ma ponownie rozpocząć wojnę w Korei.⁵⁸⁴ Atmosfera zagrożenia i nienawiści do

statku USS General Sherman i zatopiły go na dnie rzeki Taedong”.; Chung Young-chul, *Anti-Americanism in North Korea: Ideology, Culture and Distortion*, „Korea Focus” Autumn 2011, s. 94. B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 108-109.

⁵⁸² Kim Taewoo, *Actualized stigma: The historical formation of antiamericanism in North Korea*, „Modern Asian Studies” vol 51 no. 3 2017, s. 561-564.

⁵⁸³ Kim Hyung-Chan, Kim Dong-kyu, *Human remolding in North Korea: a social history of education*, Lanham 2005, s. 216.

⁵⁸⁴ Najbardziej wyrazistym tego przykładem są słowa Kim Ir Sena, który stwierdził, że poprzez „wywołanie wojny w Indochinach, Amerykanie próbują ponownie rozpętać wojnę na Półwyspie Koreańskim”, co oczywiście było nieprawdą, jednak niosło ze sobą silny przekaz propagandowy. Podobne stwierdzenia padały również z ust kolejnych przywódców Korei Północnej; Kim Ir Sen,

USA jest również podstawą utrzymania „niezależności w polityce”, którą cechuje silny koreocentryzm. Co ważne, odnosi się on do obu państw koreańskich jako całości i reprezentuje jednocześnie wyraz dążenia do zjednoczenia kraju. Koreańczycy z południa są traktowani jako uciemżeni przez swoje „zdradzieckie władze”, które zaprzedały się „amerykańskim najeźdźcom”. Istotny aspekt tożsamości Koreańczyków z północy stanowi przeświadczenie, że tylko Koreańczycy wiedzą jak najlepiej zarządzać terytorium Korei i to oni są na nim gospodarzami, a Amerykanie – oficjalnie sojusznicy Republiki Korei – uznawani są za okupanta południowej części półwyspu, którzy stoją na przeszkodzie w zjednoczeniu. To stawia ich na pierwszym miejscu jako wroga Korei Północnej. Kim Dzong Il w jednym ze swoich artykułów pisał, że „aby zrzucić imperialistyczną pętlę panowania i niewoli oraz otworzyć drogę ku samodzielnemu rozwojowi w Korei Południowej, należy wyeliminować wszystkich, co do jednego, zdrajców sprzedających kraj i naród siłom zewnętrznym i stwarzających wszelką narodową biedę i nieszczęścia”.⁵⁸⁵

Kim Ir Sen wielokrotnie podkreślał, że Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna prowadzi wobec innych państw taką politykę, jaką te państwa prowadzą wobec niej. Pierwszy przywódca Korei Północnej stwierdził nawet w jednym z wywiadów z amerykańskim dziennikarzem, że nic nie stoi na przeszkodzie, by nawiązać stosunki z Japonią i USA, jeśli tylko te będą odnosić się do jego państwa z szacunkiem.⁵⁸⁶ Obiektywnie należy jednak stwierdzić, że oskarżenia władz północnokoreańskich nie są zupełnie bezpodstawne i retoryka z jaką odnoszą się do Korei Północnej Stany Zjednoczone już po zakończeniu zimnej wojny pozwala widzieć realne zagrożenia dla suwerenności ich państwa. Zakorzenione w tożsamości narodowej i pamięci zbiorowej Koreańczyków obrazy z wojny koreańskiej, w której Amerykanie bombardując Koreę zrównali ją z ziemią, nadal podsycane były groźbami o zniszczeniu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej rzucanymi z ust prezydentów USA

Wspólna walka rewolucyjnych narodów Azji przeciwko imperializmowi amerykańskiemu niezawodnie osiągnie zwycięstwo, [w:] *Odpowiedzi na pytania...*, s. 24.

⁵⁸⁵ Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty...*, s. 31-32.

⁵⁸⁶ „W naszym kraju istnieje przysłowie, które brzmi: płacić dobrem za dobro, a do wroga odnosić się wrogo. Oznacza to, że tego, który wtargnął z mieczem należy przyjmować za pomocą miecza, a tego, który odwiedza z chlebem – witać chlebem” – podkreślał w innym wywiadzie dla amerykańskiej gazety Kim Ir Sen.; Kim Ir Sen, *Wywiad z korespondentem amerykańskiej gazety „Washington Post”*, [w:] *Odpowiedzi na pytania...*, s. 283-284; Kim Ir Sen, *O niektórych problemach polityki wewnętrznej i zagranicznej Partii Pracy Korei i rządu republiki*, [w:] *Odpowiedzi na pytania...*, s. 139-176; Kim Ir Sen, *Wywiad z korespondentem amerykańskiej...*, [w:] *Odpowiedzi na pytania...*, s. 283-284.

oraz przypisaniem Korei Północnej do „osi zła”.⁵⁸⁷ Strach w społeczeństwie północnokoreańskim jest konsekwentnie uzasadniany poprzez obecność ponad 35 000 żołnierzy USA, stacjonujących w Republice Korei, a także przy okazji ćwiczeń militarnych Team Spirit, które są przeprowadzane rutynowo przez siły zbrojne Korei Południowej i USA tuż pod granicami Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.⁵⁸⁸ Choć zauważalny jest tu pewien paradoks, to obecność rzeczywistych lub wyobrażonych zewnętrznych wrogów sprzyja jedności społeczeństwa, dlatego piętno bycia uznanym przez Stany Zjednoczone i znaczną część świata zachodniego za zbuntowane państwo pomogło reżimowi w Pjongjangu umocnić jego władzę, uzyskać stabilność polityczną i ideologiczną oraz skonsolidować opinię publiczną, aby stworzyć monolityczny system i spójną tożsamość narodową.⁵⁸⁹ Kreowanie Korei Północnej jako „państwa-obłożonej twierdzy” pozwala uzasadniać Kimom również stosowanie nadzwyczajnych środków represji wobec własnych obywateli.⁵⁹⁰

W kontekście budowania nastrojów antyamerykańskich istotne jest jednak rozróżnienie propagandy skierowanej do wewnątrz państwa, mającej podsycać poczucie tożsamości narodowej wśród Koreańczyków oraz tej, która buduje wizerunek Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej na arenie międzynarodowej. Koreańska Centralna Agencja Informacyjna publikuje teksty w dwóch językach – koreańskim, na potrzeby wewnętrzne i angielskim, jako komunikat dla reszty świata. Występują pomiędzy nimi znaczące różnice, wyraźnie ukazując funkcję, jaką antyamerykanizm pełni w społeczeństwie. Komunikaty płynące na zagranicę są łagodniejsze, podkreślające chęć współpracy ze światem zewnętrznym, zaś obywatele Korei Północnej otrzymują niemal wyłącznie komunikaty podkreślające prowadzenie silnej, niezależnej polityki przez ich państwo. Propaganda na potrzeby wewnętrzne zaznacza przodującą rolę Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w polityce międzynarodowej, która skutkuje trzymaniem wrogów w ciągłym strachu przed potęgą broni, jaką posiada Korea Północna.⁵⁹¹ Tożsamość narodowa Koreańczyków wymusza na koreańskich władzach takie stanowisko i podkreślanie oficjalnej niechęci do USA, jednak zdają sobie one sprawę, że Stany Zjednoczone są zbyt ważne dla ich państwa, by

⁵⁸⁷ O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 230; B. Courmont, *Korea Północna. Paradoksy polityki Kimów*, Warszawa 2011, s. 76-82; B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 47-48.

⁵⁸⁸ Park Han, *North Korea: The politics...*, s. 68-69.

⁵⁸⁹ S. Harrison, *Korean Endgame: A Strategy...*, s. 8.

⁵⁹⁰ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 253.

⁵⁹¹ B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 15.

zupełnie je zignorować. USA pełni zbyt ważną rolę kozła ofiarnego, który blokuje rozwój Korei Północnej, aby władze mogły ogłosić, że pokonały go raz na zawsze. Tożsamość narodowa i potrzeba podziału komunikatu na potrzeby wewnętrzne i zewnętrzne stwarza paradoksalną sytuację, w której z jednej strony Korea Północna musi podkreślać swoją siłę, trzymając się z daleka od USA, a jednocześnie dąży do poprawy i złagodzenia stosunków z Waszyngtonem, by ich państwo, niemal pozbawione sojuszników po upadku bloku państw socjalistycznych, mogło przetrwać.⁵⁹² Ta sytuacja powoduje jednak sprzężenie zwrotne, a silne poczucie antyamerykanizmu determinuje sposób prowadzenia polityki w państwie, co z kolei wzmacnia potrzebę kontroli politycznej oraz edukacji ideologicznej w społeczeństwie północnokoreańskim.

Fot. 8 Północnokoreański obraz przedstawiający zbrodnie Amerykanów na Koreańczykach.

Źródło: YouTube

<https://www.youtube.com/watch?v=2XPPjhwVuO8>

⁵⁹² Chung Young-chul, *Anti-Americanism in North Korea...*, s. 98-99.

Władze Korei Północnej dbają, by już od najmłodszych lat wychowywać społeczeństwo w duchu antyamerykanizmu podsycanego ciągłym zagrożeniem. Począwszy od przedszkola, dzieci edukuje się na temat amerykańskich zbrodni na narodzie koreańskim. Lektury szkolne niemal wyłącznie skupiają się na historiach dzieci i starców torturowanych, bitych, palonych żywcem i zabijanych przez Amerykanów bądź też rzadziej Japończyków przedstawianych najczęściej pod postacią potworów, diabłów czy wampirów, wysysających krew z Koreańczyków.⁵⁹³ Kim Ir Sen wielokrotnie przekuwał wojnę koreańską w zwycięstwo, które przegnało amerykańskich imperialistów, którzy „swoimi buciarami deptali i niszczyli wszystko dookoła, (...) masowo wyrzynali niewinną ludność, kopniakami wtrącali dzieci i ciężarne kobiety w płomienie, a staruszków zakopywali żywcem”.⁵⁹⁴ Propaganda zawiera jednak również wymiar „pozytywny”, prezentując historie dzielnych Koreańczyków, którzy pod przywództwem Wielkiego Wodza Kim Ir Sena ratują naród i ostatecznie pokonują „najeźdźców z Ameryki”. Dotyczy to nie tylko wyzwalania samej Korei, ale także, w duchu koreańskiego mesjanizmu, innych narodów świata, które Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna wspiera w dążeniach do suwerenności.⁵⁹⁵ W Korei Północnej funkcjonuje przysłowie twierdzące, że „tak jak szakal nigdy nie stanie się jagnięciem, tak amerykański imperialista nigdy nie wyrzeknie się swojej pazernej natury”.⁵⁹⁶ Antyamerykanizm w Korei Północnej jest głęboko osadzony w szkolnych programach edukacyjnych i partyjnych sesjach ideologicznych.⁵⁹⁷ W tym duchu dorośli uczestniczą w szkoleniach pt. „Wychowanie w duchu nienawiści do imperializmu amerykańskiego”, a dzieci uczą się w szkołach języka koreańskiego pisząc wypracowania o północnokoreańskich czołgach,

⁵⁹³ Jak zauważa dziennikarka Barbara Demick, sposób przedstawiania Amerykanów w propagandzie Korei Północnej jest porównywalny z odhumanizowaniem Żydów przed propagandę III Rzeszy.; B. Demick, *Świata nie mamy czego zazdrościć. Zwyczajne losy mieszkańców Korei Północnej*, Wołowiec 2011, s. 143-144; A. Lankov, *Real North Korea: Life and politics in the failed stalinist utopia*, New York 2013, s. 54; A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role of Juche, militarism and human rights in the educational life experiences of North Korea Defectors*, Lynchburg 2014, s. 73-74; Kim Taewoo, *Actualized stigma...*, s. 569.

⁵⁹⁴ Kim Ir Sen w „Dzielałach wybranych” zachęcał do wpajania dzieciom „uczucia nienawiści do wrogów narodowych”, którzy „usiłowali pochłonąć nasz kraj”.; Kim Ir Sen, *Dziela wybrane III...*, s. 523-525; B.K. Martin, *Under the loving care of the Fatherly Leader: North Korea and the Kim Dynasty*, New York 2006, s. 91; Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności...*, s. 26-27.

⁵⁹⁵ Kim Ir Sen, *Postępowi dziennikarze pięciu kontynentów powinni wysoko wznieść rewolucyjne pióra i ostro potępić imperializm amerykański*, 18 września 1969 roku, [w:] *Odpowiedzi na pytania...*, s. 2-14, 27-28; Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty...*, s. 29-30.

⁵⁹⁶ Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 495-496.

⁵⁹⁷ F. Abt, *North Korea behind the veil. Inside stories and private, uncensored images*, New York 2007, <https://www.pdf-archive.com/2017/11/27/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi.pdf> [dostęp: 17.03.2023].

zabijających setki „amerykańskich szakali”, a podczas zajęć matematyki liczą, ile „amerykańskich psów” zginęło podczas dzielnej szarży Koreańskiej Armii Ludowej pod przywództwem Kim Ir Sena.⁵⁹⁸ Nawet lekcje języka angielskiego mają być niezwykle praktyczne z perspektywy Koreańczyków, a dzieci uczą się takich zwrotów jak: „poddaj się, nikczemna amerykańska kreaturo” czy „ręce do góry, amerykański psie”.⁵⁹⁹ Nienawiść do USA wpajana jest na wielu płaszczyznach nawet w czasie wolnym. Podczas brutalnych gier zespołowych dzieci wspólnie uderzają kijami w kukły przebrane za amerykańskich żołnierzy, a w domu czytają popularne komiksy *chaekamedae* o północnokoreańskich pszczołach, które pokonują imperialistyczne osy odziane w amerykańską flagę czy szpiegach w Waszyngtonie, którzy niweczą plany ataku na Pjongjang.⁶⁰⁰ Północnokoreańska propaganda na co dzień prezentuje w mediach, na opakowaniach zabawek dla dzieci, pocztówkach i na ulicznych plakatach brutalne sceny przedstawiające amerykańskich żołnierzy o zwierzęcych twarzach i ruchach z nożem, strzykawką z trucizną i karabinem w ręku mierzących do dzieci i kobiet, a nigdy żołnierzy, jako podludzi obok haseł „śmierć Ameryce!” czy „jeśli wojna się zacznie, najpierw roztrzaskamy Amerykanów”.⁶⁰¹ Już podczas wojny władze Korei Północnej nagłaśniały brutalność USA między innymi poprzez tworzenie wystaw upamiętniających tragiczne dla narodu koreańskiego wydarzenia.⁶⁰² Jednak w 1958

⁵⁹⁸ Jedno z zadań na lekcji matematyki w północnokoreańskiej szkole brzmi: „Podczas wojny narodowo-wyzwoleńczej, północnokoreańscy żołnierze zabili 278 amerykańskich imperialistycznych dzikich psów i marionetkowych żołnierzy podczas bitwy. 196 było amerykańskimi dzikimi psami, a reszta była marionetkowymi żołnierzami. Ile z zabito żołnierzy marionetkowej armii USA?”. Inne polega na policzeniu ilu Jankesów już zabito, a ilu pozostało jeszcze do zabicia. W podręczniku do szkoły podstawowej z 1983 roku określenia określeń „amerykański bękart”, „amerykański drań” i „wrogi drań” padają odpowiednio 287, 139 i 85 razy.; Kim Hwaeil, *Suhak: Inminhakkyo 3*, Pjongjang 1986, s. 29; Kim Taewoo, *Actualized stigma...*, s. 570; *Zarys działalności rewolucyjnej tow. Kim Ir Sena*, Pjongjang 1971, s. 111; Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 66.

⁵⁹⁹ W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 188-189.

⁶⁰⁰ Kang Jin Woong, *North Korea's militant nationalism and people's everyday lives: Past and present*, „Journal of Historical Sociology”, vol. 25 is. 1, Hoboken 2012, s. 10-15; Kang Hyok, *This is paradise: My North Korean childhood*, London 2012, s. 137; B. Demick, *Świata nie mamy czego...*, s. 144; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei Północnej*, Warszawa 2019, s. 77.

⁶⁰¹ Często północnokoreańska propaganda sięga również do wątków rasowych – Amerykanów jako „genetycznie zdeprawowanej rasy”. Również zjednoczenie Korei jest warunkowane pozbyciem się Amerykanów z Półwyspu Koreańskiego. Wyraźnym przykładem takiej polityki są obrazy pt. „Amerykanie trzymajcie się z daleka” umieszczone licznie na stacji metra w Pjongjangu nazwanej „Reunifikacja”.; M. Palin, *Korea Północna. Dziennik...*, s. 28; Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane III...*, s. 445-446; Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności...*, s. 91-92.; B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 34; Kim Taewoo, *Actualized stigma...*, s. 555; N. Bonner, *Made in North Korea...*, s. 28, 44-45, 135; P. Fischer, *Kim Dzong Il. Przemysł...*, s. 137; B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 111-112.

⁶⁰² Na przykład w marcu 1951 roku w Stowarzyszenie Związku Koreańsko-Radzieckiego w Pjongjangu zorganizowało wystawę „brutalnych czynów, jakich Stany Zjednoczone dopuściły się w Korei Północnej” obrazowo eksponując działania sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych w czasie wojny poprzez fotografie, plakaty i obrazy. Zdjęcia z tej wystawy zostały dodatkowo opublikowane w partyjnej gazecie

roku Koreańczycy wybudowali w Sincheon, mieście gdzie w czasie wojny koreańskiej doszło do masakry ponad 30 tys. Koreańczyków, narracyjne muzeum zbrodni imperializmu amerykańskiego, podsycające nienawiść do Amerykanów. Odwiedzenie muzeum jest obowiązkiem każdego obywatela i odbywa się regularnie podczas wycieczek szkolnych czy z zakładów pracy.⁶⁰³ Istotą muzeum w Sincheon jest umożliwienie odwiedzającym utożsamienia się z ofiarami. Muzeum jest miejscem, w którym odwiedzający „ponownie przeżywają” wojnę, by zachować pamięć zbiorową dotyczącą zbrodni wojennych, które są wielokrotnie „przywoływane i składane na nowo”, służąc niekończącej się reprodukcji antyamerykanizmu i budowanej na nim tożsamości narodowej.⁶⁰⁴ Wszyscy odwiedzający mają zrozumieć, że bez Wielkiego Wodza Kim Ir Sena, dalej byłiby pod obcą okupacją. Jak wspominają uciekinierzy z Korei Północnej: „miejsce to przypomina nam dlaczego powinniśmy nienawidzić Amerykanów”, a na ścianach pojawiają się wydrapane przez rzekome ofiary hasła „pomścijże naszą śmierć” czy „Amerykanie to nasi arcywrogowie”.⁶⁰⁵

Rodong Sinmun otwarcie pokazując szokujące sceny masakr ludności cywilnej w Korei Północnej.; „*Rodong Sinmun*”, 26.03.1951, za: Kim Taewoo, *Actualized stigma...*, s. 568-569.

⁶⁰³ Szacuje się, że dziennie muzeum odwiedza od 3000 do 4000 Koreańczyków.; Kim Taewoo, *Actualized stigma...*, s. 572-573.

⁶⁰⁴ Muzeum w Sincheon jest porównywane do muzeum w niemieckim obozie koncentracyjnym Auschwitz w Polsce. Podobną rolę pełni zacumowany na rzece Taedong w Pjongjangu i przerobiony na muzeum amerykański statek szpiegowski USS Pueblo, który Koreańczycy przechwycili na swoich wodach terytorialnych w 1968 roku. Podobnych muzeów, pomników i cmentarzy – miejsc martyrologii, narodu koreańskiego z rąk Amerykanów w Korei Północnej są setki. Więcej patrz: K. Konecka, *Koreański koń Chollima...*, s. 23-26; B.R. Young, *Before “Fire and Fury”: The Role of Anger and Fear in U.S.–North Korea Relations 1968–1994*, „*The Korean Journal of Defense Analysis*” Vol. 32, No. 2 2020, s. 211-216; J.A. Duermeier, *In Pueblo’s wake: Flawed leadership and the role of Juche in capture of the USS Pueblo*, praca magisterska obroniona na Uniwersytecie w Teksasie 2016, kopia w zbiorach własnych autora, s. 127, 132-142; Chung Young-chul, *Anti-Americanism in North Korea...*, s. 94; Han Sunghoon, *The Ongoing Korean War at the Sinch’ŏn Museum in North Korea*, „*East Asian History and Culture Review*” no 14 2015, s. 161-173; S. Kim, *Specters of War in Pyongyang: The Victorious Fatherland Liberation War Museum in North Korea*, „*East Asian History and Culture Review*” no. 14 2015, s. 138-147.

⁶⁰⁵ Koreańscy uciekinierzy często wspominają, jakie emocje towarzyszyły im podczas wizyty w muzeum: „Byłam rozwścieczona nędną śmiercią naszych przodków i przysięgała, że ja również walczyłabym zbrojnie z Amerykanami”, „Czułam ekstremalną nienawiść do Amerykanów odkąd byłem młody. Antyamerykanizm był wyuczony w szkole. Ale urosło to we mnie jeszcze bardziej w oparciu o moje osobiste doświadczenia”, „Amerykańscy żołnierze byli opisani jako dwunożne bestie, źli mordercy i okrutni krwio pijcy, którzy uczynili nasz naród kolonialnymi niewolnikami”; Cytaty za: Kim Taewoo, *Actualized stigma...*, s. 573; Kim Suk-Young, Kim Yong, *Długa droga do domu...*, s. 45-46.

Fot. 9 Festyn dla dzieci w Korei Północnej. Jedną z konkurencji jest strzelanie z zabawkowego łuku do karykatury amerykańskiego żołnierza.

Źródło: Naenara
<http://www.naenara.com.kp>

Fot. 10 Plakat propagandowy z podpisem „Śmierć amerykańskim imperyalistom – naszym nieprzejednanym wrogom!”.

Źródło: Północnokoreański plakat na dziś, Facebook
<https://www.facebook.com/plakatZkrld/>

3.4

Kształtowanie „nowych” Koreańczyków

3.4.1

„Tylko pod opieką Wielkiego Wodza pozostaniemy Koreańczykami” – rola przywódcy w północnokoreańskiej tożsamości narodowej

Rola przywódcy od wieków była kluczowa dla koreańskiej tożsamości narodowej. Wynikające w dużej mierze z tradycyjnych konfucjańskich cnót przywódcy oraz historycznych zależności społecznych w Korei, zupełne posłuszeństwo dla wodza zostało również podtrzymane, a nawet dodatkowo ugruntowane i umocnione podczas kształtowania przez nowe władze północnokoreańskiej tożsamości narodowej. Zjawisko uwielbienia dla przywódców państwa funkcjonuje w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej na zasadzie dogmatu w religiach monoteistycznych.

Od początku przejścia władzy w państwie Kim Ir Sen miał silny argument, który oddziaływał na społeczeństwo i decydował o poparciu i legitymizacji jego władzy, w postaci stworzonej wokół niego legendy przywódcy partyzantki antyjapońskiej w Mandżurii. Jak zostało to opisane w drugim rozdziale niniejszej rozprawy, Japończycy mieli widzieć w Kimie jednego z najniebezpieczniejszych dowódców koreańskich oddziałów, co podkreślało jego rolę w społeczeństwie północnokoreańskim.⁶⁰⁶ Dodatkowo niepiśmienne początkowo społeczeństwo północnokoreańskie, odnoszące się do istniejącego w Korei kultu przywódców w poprzednich wiekach, w łatwy sposób dostosowało się do zrozumiałego i czytelnego dla niego zjawiska. Niemal od razu rozbudową kultu Kim Ir Sena, jako narodowego bohatera Korei i ojca narodu zajęła się propaganda, wprowadzając szeroki program indoktrynacji. Tożsamość narodowa w latach 40. i 50. XX wieku kształtowana była wokół nastawienia rewolucyjno-nacjonalistycznego, a wraz z nią na ulicach miast Korei

⁶⁰⁶ Z uwagi na to, że znaczna część partyzantów zginęła w walce lub w japońskiej niewoli, a pozostali zostali zastraszeni lub świadomie przyjęli stronę nowej władzy, społeczeństwo nie miało punktu odniesienia w postaci innej retoryki i przyjmowało osiągnięcia, które głosiła propaganda bez większej krytyki. Dzięki takiej sytuacji Kim Ir Sen mógł modyfikować historię na swoje potrzeby w odpowiedzi na rozwijającą się sytuację polityczną w Korei Północnej.; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 162; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 47-49.

Północnej rosły w coraz większej liczbie pomniki wodza, a ulice, urzędy, place i szkoły nazywane były imieniem wyzwoliciela narodu – Kim Ir Sena.⁶⁰⁷

W 1967 roku nastąpiła systemowa zmiana w propagandzie kreującej tożsamość narodową Koreańczyków z północy – Komitet Centralny Partii Pracy Korei pod przywództwem Kim Ir Sena wdrożył w państwie budowę tzw. „monolitycznego systemu ideowo-politycznego”, który zakładał unifikację myśli wszystkich Koreańczyków z myślą Wielkiego Wodza Kim Ir Sena, który jako nadludzki, niedościgniony wzór poświęcił swoje życie na walkę o wyzwolenie i nowe ukształtowanie narodu. Od teraz okazywanie lojalności, solidarności z przywódcą i bezgraniczne zaufanie do niego miały stać się podstawą funkcjonowania państwa. Autorytet Kima miał być zupełny, a myśl wodza miała stać się obowiązującą „wiarą” narodu, zaś jego polecenia nakazami. Wierność wodzowi nakłada na Koreańczyków patriotyczny obowiązek eliminowania obcych wpływów w Korei, w tym „postaw służalczości i czołobitności wobec obcych idei”.⁶⁰⁸ Wódz w Korei Północnej, jako jednostka wybitna, która ukierunkowuje naród, biorąc pod uwagę jego potrzeby, trudności i marzenia, stał się również gwarantem jego przetrwania, stanowiąc „mózg życia społeczno-politycznego”, którego myśli są „drogowskazem na drodze, informującym daną społeczność o prawidłowym kierunku ruchu”.⁶⁰⁹ System kultu wodza działa na zasadzie ukazywania wszechobecności Wodza, który widzi wszystko i nad wszystkim czuwa. Koreańczycy podkreślają, że są najszcześniejszym narodem na świecie mając swojego Wielkiego Wodza, dzięki któremu naród zdołał położyć kres długotrwałej i pełnej cierpienia historii. Jeśli kiedykolwiek naród koreański ponosił klęski, to zawsze winą był brak prawdziwego i ukochanego przez cały naród przywódcy, ponieważ jak podkreślał Kim Ir Sen – Koreańczycy są zbyt delikatnym narodem, by „rozeznac dokładnie, kto broni ich interesów, a kto im szkodzi”.⁶¹⁰ Wielkość państwa czy narodu nie jest mierzona potencjałem gospodarczym czy ludnościowym. O potęgę Korei ma świadczyć „wielkość” jej wodza. „Dzięki

⁶⁰⁷ W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło i polityczne...*, s. 189-192.; *Raport nr 4 Ambasady PRL w KRL-D za okres od 26 czerwca 1953 do 31 lipca 1953 r...*, s. 1; T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 159-162.

⁶⁰⁸ *Dziesięć zasad określających jednolity system partii KC PPK*, „Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, D.II Kor. 2412-11-75, Warszawa 1974, s. 1-10; A. David-West, *Between Confucianism and Marxism-Leninism: Juche and the case of Chong Tasan*, „Korean Studies” v. 35, Honolulu 2012, s. 99-100; B. Cumings, *Korea's place...*, s. 414.

⁶⁰⁹ Park Han, *North Korea: The Politics...*, s. 33-35, 88-89; M. Wojnarowski, *Idea Dżucze: oficjalna ideologia Korei Północnej*, 06.09.2009, <https://pukhan.pl/2009/09/idea-dzucze-oficjalna-ideologia-korei-polnocnej/> [dostęp: 01.04.2023].

⁶¹⁰ Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane...*, tom 1, [za:] R. Bäcker, *Totalitaryzm...*, s. 30.

Szanownemu Wodzowi Towarzyszowi Kim Ir Senowi nasz naród stał się wielkim narodem i pod Jego kierownictwem nabrał wspaniałych cech narodowych. Dzisiaj na świecie sama nazwa naszego narodu wiąże się z imieniem Szanownego Wodza Towarzysza Kim Ir Sena i zachwyca się narodowym charakterem naszego narodu, jako dobrymi cechami narodu Kim Ir Sena. Jądro narodowego charakteru narodu Kim Ir Sena – to wierność swojemu Wodzowi” – podkreślał znaczenie przywódcy dla narodu Kim Dzong Il. Drugi przywódca Korei Północnej stwierdzał nawet, podkreślając nową północnokoreańską tożsamość narodu, że nie jest to już naród koreański, ale „naród Kim Ir Sena”, a jego historia zaczyna się w momencie pojawienia się Kim Ir Sena jako przywódcy.⁶¹¹ Wódz jest nierozłączny ze swoją partią. Stanowi ona swego rodzaju transponder, poprzez który każdy Koreańczyk jednoczy się nie tylko z wodzem, ale także z całym narodem. Bez wodza naród i partia są jednak zupełnie pozbawione sensu i wartości, a także przyszłości.⁶¹² Zgodnie z północnokoreańską teorią wodza, nawet mały naród może być mocarstwem, jeżeli na jego czele stoi Wielki Wódz.⁶¹³ Z tego powodu Koreańczycy uważają wierność wobec wodza za najwyższe oddanie dla narodu, bezpośrednio utożsamiając go ze swoją ojczyzną. W narodzie istnieje głębokie przeświadczenie, że nawet jeśli wódz stosuje represje wobec społeczeństwa, to są one usprawiedliwione, bo kieruje się dobrem narodu”.⁶¹⁴ Koreańczycy czczą przywódcę jak rodzzonego ojca i nie sprzeciwiają się mu, gdyż błędy, które może popełniać, są także błędami narodu.⁶¹⁵ Zjawisko traktowania przywódcy, jako ojca narodu prezentuje polski film dokumentalny „Defilada”, w którym Koreańczycy nazywają Kim Ir Sena „ukochanym ojcem” i „ojcem narodu”.⁶¹⁶ Jednak propaganda pogłębiła to zjawisko, roztaczając je również na sferę tak znaczącego dla tożsamości narodowej języka. W Korei Północnej Kima nazywa się słowem *abai*, co oznacza tak ojca, jak i matkę.⁶¹⁷

⁶¹¹ „Można powiedzieć, że dobre cechy narodu - to wielkość Wodza, a godność i duma narodu są wyrażane intensywnie w tym, że ludzie żyją i pracują pod kierownictwem Wielkiego Wodza” – dopowiadał Kim Dzong Il; Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty...*, s. 27.

⁶¹² Moon Hyun Hee, *Language and ideology...*, s. 24; W. Dziak, *Kim Jong Il...*, s. 60-63; A. Faliński, W. Dziak, *W kraju Orwella...*, s. 58-61; K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna: Wewnętrzne...*, s. 64-67; „The People’s Korea”, 30.08.1995 s. 3.

⁶¹³ Kim Dzong Il, *O podstawowych problemach budownictwa partii rewolucyjnej*, Warszawa 1993, s. 15-16.

⁶¹⁴ D. Chirot, *Tyrani XX wieku*, Warszawa 1997, s. 404.

⁶¹⁵ Mencjusz, Xunzi, *O dobrym władcy, mędrcach i naturze ludzkiej*, Warszawa 1999, s. 51.

⁶¹⁶ A. Fidyk, *Defilada*, Warszawa, Pjongjang 1989, <https://www.youtube.com/watch?v=nmrcNQ0DstM> [dostęp: 10.01.20]

⁶¹⁷ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność Korei...*, s. 126.

Fot. 11 Obraz przedstawiający północnokoreańskich przywódców Kim Ir Sena i Kim Dzong Ila na ulicy Pjongjangu, 07.09.2018, fot. Danish Siddiquil.

Źródło: The Washington Post
<https://www.washingtonpost.com>

Propaganda Korei Północnej uczy naród, że Kim Ir Sen był „najwybitniejszym człowiekiem w historii świata”, „synem słońca” i „drogowskazem”, a rodzina Kimów to wielcy przywódcy obdarzeni niezwykłą siłą, sprawczością i nieprzeciętnym umysłem oraz umiejętnością kierowania jako ojcowie narodu, którzy gwarantują nieśmiertelne życie społeczno-polityczne.⁶¹⁸ Ideologiczne uzasadnienie kultu wodza oraz wszystkie pozostałe czynniki wpłynęły na usystematyzowanie kultu wodza w Korei Północnej i jego rozrost do niespotykanej nigdzie indziej na świecie skali. Należy zauważyć, że dla Koreańczyków śmierć przywódcy jest tylko utratą życia biologicznego, ponieważ żyje on nadal życiem społeczno-politycznym w sercach narodu oraz ideach, które stworzył za swojego życia.⁶¹⁹ Po śmierci wodza jego rolę powinien przejąć zgodnie z przyjętymi w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej zasadami sukcesji jego spadkobierca, utożsamiany z poprzednim wodzem i „przekształcający się w jedną i tą

⁶¹⁸ Kim Dzong Il zaznaczał, że: „im gorętsza jest nasza wierność wobec idei i wodza, tym ściślej staje się nasza więź z wodzem, a nasze życie społeczno-polityczne staje się bardziej cenne i odczuwamy ogromne szczęście życia, które nie jest do pomyślenia dla człowieka, który grzeźnie w indywidualizmie”; Kim Dzong Il, *Historyczna lekcja budownictwa socjalizmu i generalna linia naszej partii*, Warszawa 1992, s. 24-25; Kim Dzong Il, *Trwale ustanowić oparte...*, s. 6-7; *Towarzysz Kim Ir Sen żyje w sercach ludzi świata*, „Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce”, Warszawa 1995, s. 3.

⁶¹⁹ W. Dziak, *U źródeł rodzinnej...*, s. 122-123.

samą osobę”, ponieważ wódz powinien być „wiecznie niezachwianą mentalną ostoją koreańskiego narodu”.⁶²⁰ Tak północnokoreańska propaganda obwieszczała zmianę władzy zarówno po śmierci Kim Ir Sena, jak i Kim Dzong Ila.⁶²¹ W Korei Północnej to nie „Wielki Wódz żyje dla ludzi. To ludzie żyją dla Wielkiego Wodza”.⁶²²

Wielu uciekinierów z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej podkreśla, nawet po ucieczce podkreśla znaczenie, jakie ma dla narodu i tożsamości narodowej Koreańczyków z północy kult wodza. Wielu z nich nierzadko ze wzruszeniem stwierdza, że już po ucieczce do innego państwa, najczęściej spowodowanej kwestiami materialnymi, a nie politycznymi, wyparcie się Wielkiego Wodza jest dla nich prawdopodobnie najtrudniejszą rzeczą w życiu.⁶²³ Uciekinierzy stwierdzają najczęściej, że naród naprawdę wierzy w ponadprzeciętność każdego z przywódców i szczerze wyraża uwielbienie wobec nich. Zgodnie z relacjami taka sytuacja miała miejsce nawet w czasach kryzysu, kiedy wina za trudności życia codziennego nigdy nie spadała na przywódców.⁶²⁴ Jak relacjonowała między innymi Park Yeon Mi: „Kiedy na ekranie ukazywały się uśmiechnięte twarze przywódców, w tle rozlegała się podniosła, sentymentalna muzyka. Za każdym razem bardzo mnie wzruszała. (...) Raz Kim Dzong Il ukazał mi się nawet we śnie. Uśmiechał się, tulił mnie i częstował cukierkami. Obudziłam się bardzo szczęśliwa i przez długi czas wspomnienie tego snu było największą radością mego życia”.⁶²⁵ O ile spotkanie wodza na żywo lub nawet we śnie staje się dla narodu osobistym świętem, na które reaguje płaczem, tak jakby spotkał boga, tak śmierć wodza, zgodnie z inną relacją, Lee Hyon Seo, była dla Koreańczyków osobistą tragedią.⁶²⁶ „Nikt nie kazał nam płakać. Nikt nie dostał do zrozumienia, że jeśli nie będziemy, padną na nas jakiegokolwiek podejrzania. Zewsząd dobiegały mnie odgłosy łkania, zawodzenia i pochlipywania. Wyglądało na to, że wszyscy poza mną są pogrążeni w głębokim żalu. (...) W czasie którejś z wypraw po kwiaty przez łąkę przeleciał rój ważek. Spójrzcie – powiedziała zachwycona

⁶²⁰ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 138.

⁶²¹ Po śmierci Kim Ir Sena i przejściu władzy przez Kim Dzong Ila propaganda wprost komunikowała, że: „Towarzysz Kim Dzong Il jest dziś Towarzyszem Kim Ir Senem”; Kim Dzong Il, *Historyczna lekcja budownictwa...*, s. 25; W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 242-243.

⁶²² A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 47.

⁶²³ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 220.

⁶²⁴ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 111-112, 139.

⁶²⁵ Park Yeon Mi uciekała z Korei Północnej w 2007 roku.; Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 64-65.

⁶²⁶ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 175-178.

nauczycielka – nawet ważki rozpaczają po śmierci Wielkiego Wodza. Mówiła poważnie, a my przyjęliśmy jej słowa bezkrytycznie”.⁶²⁷

3.4.2

Między sacrum a profanum – sakralizacja władzy

Oficjalnie Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna jest państwem ateistycznym. Jakkolwiek kult religijny, który stanowił przez wieki o tożsamości lokalnych Koreańczyków, został całkowicie usunięty. W jego miejsce potrzeby religijne narodu władze zastąpiły na wpeł religijnym kultem wodza. Mimo że Pjongjang od dziesięcioleci był jednym z najważniejszych centrów chrześcijaństwa w Azji Wschodniej, nazywanym nawet Jerozolimą Wschodu, to obecnie religie stanowią tam temat tabu. Choć konstytucja gwarantuje wolność wyznania, a w stolicy znajdziemy kościoły wszystkich największych religii monoteistycznych, to są one jednak marionetkowe – ściśle zależne od władzy, gdyż same religie są traktowane jako konkurencyjne wobec kultu przywódców i regularnie tępione, a ich wyznawcy uznawani za wrogów systemu.⁶²⁸ W praktyce każdy kontakt Koreańczyka z Północy z religiami, odbywający się poza wiedzą i zgodą władz państwa, zgodnie z północnokoreańskim kodeksem wykroczeń pozwala władzom na umieszczenie go w obozie pracy przymusowej.⁶²⁹ Podczas umacniania własnego kultu w 1962 roku Kim Ir Sen ogłosił zwycięstwo w walce z „reakcyjnymi religiami”, zakazując posiadania ksiąg religijnych, niszcząc około 2400 świątyń różnych wyznań, a 350 000 ich wyznawców represjonując.⁶³⁰ W ich miejsce zaczęły powstawać ołtarzyki kultu samego

⁶²⁷ Innym razem Lee wspomina rysunek swojego pięcioletniego brata, który narysował swoją rodzinę „pod opieką Wiecznego Słońca”, na którym dosłownie słońce miało twarz Kim Ir Sena.; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 95, 137-141.

⁶²⁸ Oficjalnie władze podają, że społeczeństwo Korei Północnej „dobrowolnie wyrzekło się religii”. Z kościołów w Pjongjangu korzystają przede wszystkim dyplomaci zagranicznych ambasad i obcokrajowcy przebywający w Korei Północnej. Sam duchowy przywódca północnokoreańskich chrześcijan – Przewodniczący Północnokoreańskiej Federacji Chrześcijan Kang Yong Sup w 1997 roku stwierdził, że „Kim Dzong Il jest bogiem koreańskiego ludu”.; *Vantage Point. Developments in North Korea*, t. 20 nr 9, Seoul 1997, s. 29; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 64-66; W. Olszewski, *Chrześcijaństwo w Chinach, Korei i Wietnamie*, „Dziś” nr 4 1997, s. 104; A. Nowczewski, *Dwa lata w Phenianie*, Warszawa 2013, s. 89-92.

⁶²⁹ M. Kim, *Z piekła do wolności...*, s. 135-136.

⁶³⁰ B. Demick, *Świata nie mamy czego zazdrościć...*, s. 157; T. Belke, *Juche: A Christian Study of North Korea's State Religion*, Bartlesville 1999, s. 142.

Kim Ir Sena. „Dla Koreańczyków to On jest jedynym Bogiem, a naszą religią są jego myśli i idee” – mówią Koreańczycy z północy.⁶³¹

Fot. 12 Północnokoreańska pocztówka przedstawiająca Kim Ir Sena jako słońce narodu.

Źródło: Zbiory własne autora

Tworzenie religijnego kultu przywódcy w krótkim czasie całkowicie zastąpiło religie w Korei Północnej i stało się częścią tożsamości narodowej mieszkających tam Koreańczyków. Kult Kimów stał się religią narodową, dlatego system polityczny Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej nazywa się systemem na wół religijnym.⁶³² Mimo zdeklarowanego ateizmu władze przejmowały kolejne rozwiązania z największych religii monoteistycznych i wprowadzały je do swojego państwa, które stało się na wół religijne. Propaganda oficjalnie używa takich stwierdzeń jak: „bóg”, „niebo”, „cuda”, „duch”, „relikwie” czy „życie wieczne”.⁶³³ „Bogiem” został sam Kim Ir Sen, podobnie jak jego potomkowie, podkreślając tym samym ich wartość, jako

⁶³¹ W. Dziak, K. Sajewski, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 157.

⁶³² W. Dziak, *Anatomia władzy totalnej...*, s. 104-107.

⁶³³ Waldemar Dziak zwracał uwagę, że podczas jego podróży do Korei Północnej nie raz słyszał od przewodników słowa takie jak: „Spójrz na jego (Kim Ir Sena – przyp. D.G.) życie, to jest jego wielka ciemna droga krzyżowa”; *Kim Ir Sen słońce ludzkości*, Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce, Warszawa 1998, s. 4; W. Dziak, *Korea Północna. U źródeł rodzinnej...*, s. 166-167.

kolejnych przywódców państwa, zaś do grona „świętych”, wzorowanych na religii chrześcijańskiej należy jego najbliższa rodzina.⁶³⁴ To działanie ma na celu zlikwidowanie religii i zamianę zapotrzebowania na nią na wiarę w wodza i państwo. Boskim kultem otoczono w Korei nie tylko pomniki przywódców, pod którymi Koreańczycy oddają cześć przywódcom czy „ołtarzyki” ku ich pamięci budowane tysiącami w miastach i wsiach Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w fabrykach i szkołach, które odwiedził czy „relikwie” w postaci przedmiotów, które dotknął Wielki Wódz, ale także często sfabrykowane „miejsca walki rewolucyjnej” oraz „miejsca historyczne” związane z życiem Wielkiego Wodza, takie jak wioska *Mangede*, w której się urodził. W rzeczywistości północnokoreańskiej stała się ona czymś pomiędzy Betlejem a Mekką – miejscem, które odwiedzają pielgrzymki Koreańczyków. Odwiedzenie miejsca narodzin Kim Ir Sena jest częścią tożsamości narodowej i patriotycznego obowiązku.⁶³⁵ Do wioski *Mangede* po śmierci Kim Ir Sena dołączyło jeszcze mauzoleum, w którym spoczywają zabalsamowane zwłoki Kimów – nazywane „świątynią” lub pałacem słońca *Kumsusan*.⁶³⁶ Niemal wszystkie święta narodowe są związane z życiem rodu Kimów i obchodzone niemal w obrządku religijnym. Można wśród nich wymienić nazywane Dniem Słońca rocznice urodzin i śmierci Kim Ir Sena (odpowiednio 15 kwietnia i 8 lipca), a także jego syna Kim Dzong Ila (odpowiednio 16 lutego i 17 grudnia) czy też dni urodzin matki Kim Ir Sena (21 kwietnia) czy pierwszej żony Kim Ir Sena i matki Kim Dzong Ila – Kim Dzong Suk. To ostatnie święto obchodzone jest dokładnie w dzień chrześcijańskiej wigilii – 24 grudnia i bezpośrednio do niej nawiązuje.⁶³⁷ Nawet kalendarz używany w Korei Północnej, podobnie jak kalendarz gregoriański odliczający lata od narodzin Jezusa Chrystusa, wyznacza jako pierwszy rok – rok urodzin Kim Ir Sena – 1912.⁶³⁸

⁶³⁴ N. Levi, *Kto rządzi w Korei...*, s. 14-15.

⁶³⁵ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 54-55.

⁶³⁶ *Kim Ir Sen – wieczny wódz narodu koreańskiego*, „Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce”, Warszawa 15 kwietnia 2005, s. 4; *Trzej Przywódcy z góry Paektu*, „Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce”, Warszawa 1999, s. 5-6.

⁶³⁷ W tych dniach organizowane są m.in. ogromne parady wojskowe, masowe zawody sportowe, wiece, festiwale lojalności, śluby wierności, adoracje pomników czy nocne czuwania.; M. Kowalski, P. Głuchowski, *Ostatni Wielki Brat*, Warszawa 2013, s. 35.

⁶³⁸ „Gdyby zastąpić słowo „Jezus” określeniem „Wielki Przywódca”, treść nie różniłaby się tak bardzo od niektórych północnokoreańskich pieśni, skandowanych przez moich studentów kilka razy dziennie” – wspominała Suki Kim. Sami Koreańczycy z północy stwierdzają, że „tak jak niektórzy wierzą w Boga, tak my wierzymy w Kim Ir Sea. To czyni nas, przywołując strofy północnokoreańskiego hymnu, „najszczęśliwszymi ludźmi na ziemi”.; W. Dziak, *Korea: Pokój czy...*, s. 261-262; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 10; S. Kim, *Pozdrowienia z Korei...*, s. 130.

Choć kult przywódców został narzucony Koreańczykom przez propagandę, to jednak miał on podstawy społeczno-kulturowe w historii Korei, dlatego społeczeństwo szybko zaadaptowało go jako zjawisko normalne, a nawet konieczne. Choć władza narzuciła obowiązek posiadania w każdym domu obrazów przedstawiających przywódców, których czyszczenie specjalną ściereczką stanowi dokładnie określony religijny rytuał, czy też noszenia na ubraniu przez każdego obywatela, w okolicy serca, przypinek z wizerunkiem wodzów, to kult przywódców tak głęboko zakorzenił się w północnokoreańskiej tożsamości narodowej, że Koreańczycy wykazują spontaniczne, nieprzymuszone i oddolne działania na cześć przywódców.⁶³⁹ Jeden z północnokoreańskich poetów, który służył reżimowi, a potem uciekł z Korei – Dżang Dzin Sung – nazywa to „dyktaturą emocjonalną”.⁶⁴⁰ Udokumentowane są relacje ratowania przez Koreańczyków obrazów przedstawiających Kimów czy książek ich autorstwa z płonących budynków z narażeniem lub nawet całkowitym poświęceniem własnego życia.⁶⁴¹ Z pełną wiarą deklarują oni, że „Kim Ir Sen jest więcej niż bogiem”.⁶⁴²

3.4.3

System edukacji ideologicznej i ścisłej kontroli w państwie

Kształtując społeczeństwo i jego tożsamość narodową na bazie konfucjańskich norm podporządkowania się władzy oraz przypisania konkretnych jednostek do ich ról społecznych, niewiele było osób, które chciały przeciwstawić się władzy Kimów. Powszechny szacunek dla państwa i systemu prawnego sprawia, że obywatele znają swoje obowiązki i szanując prawo, bezwzględnie się do nich podporządkowują, jednocześnie mając na uwadze opinię innych osób. Budowa społeczeństwa idealnego została zaczerpnięta wprost z konfucjańskiej wizji „państwa doskonałego”, która mówi

⁶³⁹ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 61-63; 156-157; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 45-47.

⁶⁴⁰ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 65.

⁶⁴¹ Jedna z relacji opowiada o żołnierzach, którzy nie zdołali uciec z pożaru, ponieważ zakrywali oni własnymi płonącymi już ciałami drzewa z wrytymi na pniach napisami ku czci Wielkiego Wodza. Inna podkreśla poświęcenie życia swojego dziecka na rzecz wodzów, kiedy to ojciec ratował z powodzi swoją 5-letnią córkę i obrazy przywódców. Jednak kiedy opadł z sił puścił córkę, a obrazy doniósł bezpiecznie na brzeg.; W. Dziak, *Korea: Pokój czy...*, s. 263; E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 157.

⁶⁴² Uciekinier z Korei Północnej Shin Dong-hyuk w swoich wspomnieniach stwierdza: „Byłem przekonany, że Kim to przywódca zesłany z niebios”; B. Harden, *Urodzony w obozie nr 14. Z Korei Północnej długa droga do wolności*, Warszawa 2013, s. 19; B.K. Martin, *Under the loving care...*, s. 350.

o „wielkiej harmonii” i „wielkiej jedni” i idealnie urządzonym społeczeństwie z jednolitym kręgosłupem moralnym.⁶⁴³

Do „wychowywania” społeczeństwa posłużył przede wszystkim system jednolitej edukacji, skupiony na polityczno-ideologicznych aspektach życia w państwie, który jest głównym narzędziem kształtowania postaw i poglądów, a co za tym idzie tożsamości narodowej Koreańczyków. Ważna jest również funkcja integracyjna i mobilizacyjna narodu poprzez edukację. Jak twierdził Konfucjusz, państwo powinno przejąć funkcje wychowania i moralizowania społeczeństwa. Miało się to odbywać przede wszystkim przez model pamięciowy, poprzez wpajanie ludziom pożądanym przez państwo wzorców zachowań. W Korei Północnej połączono własne założenia i „narodową formę” z modelem konfucjańskim i oparto edukację tożsamościową obywateli na modelu znanym z założeń konfucjańskich „wielkiego zakładu wychowawczego”.⁶⁴⁴ By utrzymać porządek, wprowadzono ścisłą, powszechną i drobiazgową kontrolę społeczeństwa, która dotyczy wszystkich w wieku od 3 do 65 lat. Przeorganizowano społeczeństwo tak, by było dostosowane do przebudowy ideologicznej i tożsamościowej narodu. Główny slogan partii mówi: „Myśleć, mówić i postępować jak Kim Ir Sen i Kim Dzong Il”.⁶⁴⁵ Dążono do politycznego ujednoczenia myśli wszystkich obywateli. Wszystko, co dzieje się w państwie, nie może umknąć władzy i znajduje się pod jej kontrolą.⁶⁴⁶ Państwo przydziela pracę każdemu Koreańczykowi, który ma z góry rozpisany program dnia, by nie pozostawić czasu na indywidualne myślenie.⁶⁴⁷ Poza inwigilacją stosowaną przez oficjalny państwowy system kontroli, w tym Państwową Agencję Bezpieczeństwa oraz Ministerstwo Bezpieczeństwa Wewnętrznego *Bowibu*, wytworzono w społeczeństwie zasadę samokontroli. Wzajemne donosy i kontrola sąsiedzka stała się częścią tożsamości narodowej Koreańczyków z północy. Co więcej, urządzono je w sposób systemowy, tworząc na wsiach, osiedlach i w blokach grupki mieszkańców nazywane *inminban*, których zadaniem jest wzajemna kontrola sąsiedzka i donoszenie władzom o niepożądanych działaniach. Do obowiązków szefowej straży sąsiedzkiej – *banjang* – należą między innymi inspekcje

⁶⁴³ Notatka dotycząca kampanii propagandowej prowadzonej w KRLD w ostatnim czasie..., Archiwum MSZ PRL, D.II Kor. 2412-7-75, s. 9-10; K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 53-57.

⁶⁴⁴ N. Levi, *Konfucjanizm na Półwyspie...*, [w:] *Konfucjanizm i jego...*, s. 62.

⁶⁴⁵ I. Steiner-Gashi, D. Gashi, *W służbie dyktatora. Życie i ucieczka północnokoreańskiego agenta*, Wrocław 2010, s. 133.

⁶⁴⁶ Kim Ir Sen, *Tezy o kształceniu socjalistycznym*, Pjongjang 1978, s. 20-23.

⁶⁴⁷ 8 godzin przewidzianych jest na sens i szeroko pojęty czas wolny. Kolejne 8 godzin przewidzianych jest na pracę, a pozostałe 8 godzin zajmują szkolenia ideologiczne i zajęcia społeczne.

w mieszkaniach sąsiadów, do których najczęściej posiada zapasowy klucz, w tym kontrola czystości obrazów przywódców, a także prowadzenie spisu osób odwiedzających mieszkańców podlegającego jej bloku.⁶⁴⁸ Każde uchybienie jest udokumentowane i karane. „W Korei Północnej żadna osoba nie funkcjonuje poza systemem *inminban*, każdy jest jego członkiem”.⁶⁴⁹ Każdy Koreańczyk musi być tak wpasowany w system polityczny, żeby życie poza kontrolą władzy nie było możliwe, co niewątpliwie ukształtowało tożsamość narodu. W ten sposób północnokoreańska tożsamość narodowa została ukształtowana i stała się spójna poprzez system polityczny.

Do społecznego systemu kontroli, w ramach „organizowania własnego zniewolenia” należą również cotygodniowe sesje samokrytyki – *jagi-bipan* organizowane w grupach sąsiedzkich, zakładach pracy czy szkołach.⁶⁵⁰ Służą one budowaniu wzajemnych podejrzeń, składaniu donosów i oskarżaniu sąsiadów oraz współpracowników, a nierzadko również własnej rodziny o różnego rodzaju występki. „Publiczne wyznawanie grzechów i zaniedbań”, nazywane też „bilansem życia”, obejmuje działania skierowane przeciw porządkowi społecznemu, politycznemu, ale również przeciw dobru narodu.⁶⁵¹ Kim Ir Sen wprost stwierdzał, że „terenowe organa władzy w naszym kraju są organami w pełni odpowiedzialnymi za życie ludności.

⁶⁴⁸ Wśród Koreańczyków krąży nawet powiedzenie, że szefowa straży sąsiedzkiej, ponieważ bywa nią zwykle kobieta, powinna wiedzieć, ile pałeczek i ile łyżek posiada każdy sąsiad w swoim domu. Północnokoreański pisarz Bandi wspomina, że *banjang* kontrolowała nawet kolor zasłon, jakich używali w mieszkaniu sąsiedzi.; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 161-162; E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 73-74; Bandi, *Oskarżenie...*, s. 50-56.

⁶⁴⁹ R. Hassig, K. Oh, *The hidden people of North Korea: Everyday Life in the Hermit Kingdom*, Lanham 2009, s. 5; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 44-45; 57.

⁶⁵⁰ Artystów, narażonych na „większą indywidualną wolność”, obowiązuje składanie samokrytyki co trzy dni. Wśród wypowiedzianych oskarżeń padają takie słowa jak: „Ty potworze, nie pozdrowiłeś naszego Ukochanego Wodza z całego serca”. Sesje obowiązują już nawet trzylatków w przedszkolach. Zakłada się również, że co trzeci obywatel jest informatorem służb bezpieczeństwa.; P. Fisher, *Kim Dzong Il. Przemysł...*, s. 135; I. Steiner-Gashi, D. Gashi, *W służbie dyktatora...*, s. 134.

⁶⁵¹ „Wstawaliśmy i kolejno każde z nas oskarżało kogoś o coś i do czegoś się przyznawało. Nie można było wymawiać się wstydem. Nikt nie mógł też pozostać bez winy. (...) Należało zacząć od wybranego przykazania Kim Ir Sena lub Kim Dzong Ila, potem wstać i wskazać dziecko, które pogwałciło to zalecenie” – wspomina Hyonseo Lee. Inny uciekinier z Korei Północnej wspominał: „Tam nie można nikomu ufać, nie można nikomu wierzyć, każde słowo może być niebezpieczne. Małżonkowi też nie można nic powiedzieć. Nie ufamy nawet własnym dzieciom. Czy możecie sobie to wyobrazić: bać się własnego syna, własnej córki? Jest tylko prawda, którą można wyrażać, jedna prawda, o której można mówić: „Wszystko jest idealnie, wszystko jest w porządku”. Tego uczono nas od dziecka. To jest to, co nazywamy *sasang tongil*, jednością. (...) Wieczorem w czasie kolacji, przed pustą lodówką i pustą miską, cieszymy się dostatkiem: „Jak to wszystko pięknie wygląda. To dzięki naszemu kochanemu Wielkiemu Wodzowi Kim Dzong Ilowi mamy tak obfite pożywienie”; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 72-75; J. Morillot, D. Malović, *Uchodźcy z Korei...*, s. 124-126; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 169-170; Bandi, *Oskarżenie...*, s. 65-67; S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un...*, s. 316-318; A. Lankov, *The Evolution of North Korea's „Inminban”*, „NK News” 28.04.2015, <https://www.nknews.org/2015/04/the-evolution-of-north-koreas-inminban> [dostęp: 16.03.20]; A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 180-182.

Właśnie dlatego nie będzie przesadą, jeśli się powie, że terenowe organa władzy są sługami narodu”.⁶⁵²

Obowiązkowa edukacja polega na pamięciowym studiowaniu myśli Wielkiego Wodza od najmłodszych lat życia. Posłuszeństwo i znajomość słów oraz zasad opracowanych przez Kim Ir Sena bywa bardziej wartościowe niż umiejętności praktyczne.⁶⁵³ Taki rodzaj kontroli, wzajemnej zależności i ścisłych obostrzeń pozwala władzy zastraszyć Koreańczyków i kontrolować nie tylko ich moralność, wartości i zachowania, ale również wpływać na ich myśli. „Władze chcą panować nad ludzkimi emocjami, zmieniają ludzi w niewolników państwa, niszczą ich indywidualność i zdolność do reagowania na sytuację w oparciu o doświadczenie” – podkreśla Park Yeon Mi.⁶⁵⁴ Kim Ir Sen doszedł do wniosku, że każdy Koreańczyk musi być stale indoktrynowany natłokiem zatwierdzonych przez władze idei, poglądów i informacji. Każda niepożądana wiadomość, która „mąci w głowie” musi być odcięta od społeczeństwa. Dużą rolę spełnia tu również nauczanie patriotyczne, które już od przedszkola wpaja Koreańczykom szowinistyczną wręcz miłość do własnego narodu.⁶⁵⁵

3.4.4

Kształtowanie narodu na wzór wojskowy w organizacjach masowych

Jednymi z kluczowych decyzji politycznych, które wpłynęły na rozwój północnokoreańskiej tożsamości narodowej były wprowadzenie polityki militarizmu, bazującego na znaczącej roli armii w społeczeństwie oraz „wychowaniu” społeczeństwa na wzór wojskowy. Ukształtowało to wyjątkową dyscyplinę w narodzie oraz pełną lojalność wobec struktur władzy. Uznanie interesu narodu ponad interes jednostkowy ma być podstawową drogą do osiągnięcia „nieśmiertelności społeczno-politycznej”, ponieważ „nie umiera ten, kto żyje wiecznie życiem kolektywu”.⁶⁵⁶ Jednak „członkiem

⁶⁵² Kim Ir Sen, *Rozmowa z del. stow. Socjalistów – merów miast Japonii*, [w:] *Odpowiedzi na pytania...*, s. 230.

⁶⁵³ Artur Nowaczewski wspomina sytuację, kiedy o przyjęciu do pracy jako księgowego nie decydowały zdolności liczenia. Przyjęto osobę, która „zamiast pracować, wkuwała formułki z przemówienia Wielkiego Wodza Kim Ir Sena”.; A. Nowaczewski, *Dwa lata w Phenianie...*, s. 105.

⁶⁵⁴ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 165.

⁶⁵⁵ N. Bonner, *Made in North Korea...*, s. 62-63.

⁶⁵⁶ „Po to, aby życie było owocne, człowiek powinien dokonać czegoś społecznie użytecznego i pozostawić po sobie coś w imię wiecznie żyjącego kolektywu” – dodawał Kim Dzong Il; W. Dziak, *Kim Jong Il...*, s. 142.

kolektywu” może być tylko jednostka, która „kocha swój kraj, swój lud i swój naród”.⁶⁵⁷

Aby wspomóc codzienną reprodukcję tożsamości i zbudować dyscyplinę, władze Korei Północnej wprowadziły obowiązek przynależności każdego Koreańczyka z północy do jednej z dziesiątek organizacji społecznych. Jednocześnie wszystkie organizacje pozostają pod kontrolą państwa. Samodzielne zrzeszanie się jest zakazane.⁶⁵⁸ Przynależność do państwowych organizacji ma za zadanie uzyskanie kontroli nad obywatelami przez władzę. Organizowanie życia codziennego przez państwo pozwala na kontrolę codziennej reprodukcji tożsamości opisanej w poprzedniej części tego rozdziału, a także budowanie lojalności i oddanie dla narodu oraz przywódców, przygotowując do nieuniknionej wojny z amerykańskim imperializmem.⁶⁵⁹ Największą organizacją społeczno-polityczną jest rządząca Partia Pracy Korei licząca około 3 miliony członków, do której zapisać się można dopiero po ukończeniu 30 roku życia.⁶⁶⁰ Po raz pierwszy dzieci trafiają do organizacji masowych już w wieku 6 lat. Z kolei niepracujące kobiety w wieku od 31 roku życia należą do Demokratycznej Unii Kobiet.⁶⁶¹ Właściwie każdy obywatel musi gdzieś przynależeć, ponieważ jak z dumą przyznają władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej – „człowiek rodzi się, żyje i umiera w organizacji”.⁶⁶² Niemal każdy mężczyzna oraz stosunkowo znaczna część kobiet kierowana jest do odbycia obowiązkowej służby wojskowej, podczas której szkoli się nie tylko wojskowo, ale także ideologicznie.⁶⁶³ Przeszkolenie wojskowe przechodzą również uczniowie i studenci. Dla młodych ludzi często służba w północnokoreańskiej armii jest jednym z największych marzeń, a militarizm jest wszechobecny w życiu nawet cywilów.⁶⁶⁴

⁶⁵⁷ W. Dziak, *Kilka uwag o doktrynalno-ideologicznej specyfice północnokoreańskiego totalitaryzmu*, [w:] *Czas totalitaryzmu : Stalinizm, faszyzm, nazizm i pokrewne systemy polityczne w XX wieku*, E. Król, J. Szymoniczek (red.), Warszawa 2011, s. 277-280.

⁶⁵⁸ „Człowiek rodzi się, żyje i umiera w organizacji” – wskazują władze Korei Północnej.; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 384.

⁶⁵⁹ Chan Yong Choi, „Everyday politics” in North Korea, „The Journal of Asian Studies”, Vol. 72, No. 3, Ann Arbor 2013, s. 656-668; *Defence White Paper 1998. The Ministry of National Defence. The Republic of Korea*, Seoul 1998, s. 56.

⁶⁶⁰ R. Hassig, K. Oh, *The Hidden People...*, s. 198.

⁶⁶¹ Jeong Jae Sung, *Organizational loyalty on display*, „Daily NK” 31.10.2008, <https://www.nkeconwatch.com/2008/10/31/organizational-loyalty-on-display/> [dostęp: 16.03.20]; Więcej patrz: K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna: Wewnętrzne...*, s. 123-130.

⁶⁶² W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 384.

⁶⁶³ Szacuje się, że w strukturach wojskowych znajduje się jednocześnie nawet 1,2 mln osób.

⁶⁶⁴ Uciekinier z Korei Północnej – Young Su – stwierdził, że „dzieci ubóstwiają żołnierzy. Marzą one od najmłodszych lat o pójściu do wojska i zostaniu pilotem, kierowcą czołgu, lub zwiadowcą. Żywy jest stereotyp bardzo odważnego żołnierza, który zabija Amerykanów”; A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 69-74, 186-188.

Obejmuje on nie tylko sektor wojskowości, ale także życie codzienne i rozrywkę. Także nauka w szkole polega na militarnej dyscyplinie i stylu, a zabawa w wojnę jest jedną z najpopularniejszych wśród najmłodszych Koreańczyków.⁶⁶⁵ Pjongjang twierdzi, że „polityka priorytetu dla armii, to polityka ukierunkowana na budowę nowego społeczeństwa i decydowanie o wszystkich sprawach rewolucji przy zachowaniu priorytetu dla spraw wojskowych, to posuwanie do przodu dzieła socjalizmu przy traktowaniu armii jako głównego ogniwa rewolucji”.⁶⁶⁶

Fot. 13 Militarystyczna parada z okazji Dnia Dziecka w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej.

Źródło: Sky News
<https://news.sky.com>

Wprowadzenie militarystyki do życia społecznego i budowę państwa na wzór militarnej struktury Kim Ir Sen rozpoczął już w latach 50. XX wieku. Propaganda do dziś, by mobilizować naród, używa języka wojskowego na co dzień. Codzienność jest „polem bitwy”.⁶⁶⁷ Zgodnie z oficjalnymi komunikatami robotnicy są „żołnierzami walczącymi na froncie walki produkcyjnej”, „umundurowani” skupieni są w „bataliony,

⁶⁶⁵ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 28.

⁶⁶⁶ Kim Chol U, *Wojskowo ukierunkowana polityka Kim Dzong Ila*, Pjongjang 2002, s. 4.

⁶⁶⁷ S. Kim, *Pozdrowienia z Korei...*, s. 225.

kompanie i plutony”, używają „broni jak w wojsku”, polecenie służbowe jest „rozkazem”, a wszystko to dzieje się pod przywództwem „szefa sztabu armii”, czyli najczęściej kierownika zakładu pracy.⁶⁶⁸ Wiele dziedzin gospodarki działa zgodnie z przepisami wojskowymi. Żołnierz stawiany jest w roli wzoru do naśladowania dla narodu, a militaryzacja życia społecznego pozwala na stałe utrzymywanie zagrożenia pod pozorem „jedności armii i narodu”.⁶⁶⁹ Powszechne są ćwiczenia zaciemniania miast i pozorowane ataki lotnicze. Pod pozorem zagrożenia ogranicza się także Koreańczykom podróżowanie po kraju. Taki rodzaj propagandy związanej z „uzbrojeniem całego narodu i przekształceniem kraju w wojenną twierdzę” ukształtował tożsamość narodu, który w krótkim czasie przyzwyczył się do życia i pracy „w wojskowym stylu”, który zdominował nawet prywatne rozmowy.⁶⁷⁰

3.4.5

Tożsamość narodowa oparta na założeniach ideologii Dżucze

Najbardziej wyrazistym przykładem kształtowania przez władze tożsamości narodowej Koreańczyków z północy i jej wpływu na politykę państwa jest północnokoreańska ideologia Dżucze. Opiera się ona na samostanowieniu i skupia w sobie wszystkie pożądane przez władzę wartości i zachowania, które starano się zaszczyć w narodzie, ujednocając myśli i postawy wszystkich Koreańczyków, wpływając na ich tożsamość. Po powstaniu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej rozwój ideologii Dżucze skupiał się na wybitciu się na niezależność na arenie międzynarodowej. Sam termin „dżucze” jeszcze przed podziałem Półwyspu Koreańskiego oznaczał „samozaufanie” lub „samowsparcie”. Pojęcie to zostało przejęte przez władze Korei Północnej na potrzeby prowadzonej przez nie polityki tożsamościowej, dlatego istnieją silne związki ideologii Dżucze i północnokoreańskiej tożsamości narodowej. W zasadzie ideologia stała się kanałem do implementowania pożądanych przez władze wartości do społeczeństwa Korei Północnej i od początku jej

⁶⁶⁸ Kim Ir Sen, *Historyczne doświadczenia budownictwa Partii Pracy Korei*, Warszawa 1987, s. 11; Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane*, t. 5, Pjongjang 1978, s. 125; Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane*, t. 3, s. 263, 269-270; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło...*, s. 375.

⁶⁶⁹ Kim Ir Sen często powtarzał, że wywodzi się z armii, która jest jego szkołą i opiekunką.; Kim Jong Un, *Wyżej wznosząc sztandar Songun...*, s. 17.

⁶⁷⁰ Kim Dżong Il podkreślał, że najważniejsza do zwycięstwa w wojnie nie jest technika wojskowa, ale patriotyczna mobilizacja narodu.; Kim Dżong Il, *O ideach Dżucze...*, s. 49-50.

wdrażania nadawała Koreańczykom nową tożsamość narodową.⁶⁷¹ Kim Ir Sen krótko po dojściu do władzy wyjaśniał, że to „człowiek jest gospodarzem wszystkiego i to on decyduje o wszystkim”, w tym o swoim losie, funkcjonując przede wszystkim z wykorzystaniem własnych sił.⁶⁷² Kim Ir Sen często powtarzał również, że podczas rewolucji koreańskiej gospodarzem jest wyłącznie naród koreański. Dżucze ma prowadzić Koreańczyków do niezależności i odrzucać zewnętrzne wpływy. Jest to naczelną regułą północnokoreańskiej ideologii, która kształtuje tożsamość narodową, ale także sposób prowadzenia polityki, gospodarki, kultury i wojskowości Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.

Najważniejszym filarem ideologii Dżucze północnokoreańskie władze określiły ustanowienie jej samej jako idei przewodniej państwa. Wiąże się to z oparciem wyłącznie o własne siły, reguły, decyzje i rozwiązania, których założeniem jest działanie w interesie państwa i narodu. Identyfikowane jest to z posiadaniem wyłącznie jednego systemu ideologicznego, wykształconego w specyficznych warunkach koreańskich, przy jednoczesnym wyzbyciu się wpływu obcych systemów. Taki sposób interpretacji rzeczywistości politycznej stawia Koreańczyków w roli nadrzędnej wobec innych narodów w decydowaniu o własnym państwie, co nazywane jest w Korei Północnej „jednolitym narodowym rdzeniem koreańskiej rewolucji”. Oparcie o własny system wiąże się z wiernością jego autorowi – Wielkiemu Wodzowi. Tym samym dumą narodową stanowi główny tożsamościowy składnik ideologii Dżucze i „czyni naród niezwyciężonym”.⁶⁷³ W wymiarze politycznym Dżucze skierowane jest przede wszystkim do wewnątrz państwa, wpływając na życie narodu, jednak istotną częścią prowadzenia polityki zgodnej z założeniami północnokoreańskiej ideologii jest niezależność polityczna, odrzucająca naciski, zwierzchnictwo i hegemonię, a w szczególności agresję obcych mocarstw, ponieważ „suwerenność stanowi święte prawo wszystkich partii, krajów i narodów”.⁶⁷⁴ Stałym zadaniem Dżucze jest jednoczenie całego narodu i inspirowanie go zarówno w kryzysach, jak i odnoszonych

⁶⁷¹ Jak podkreśla propaganda Korei Północnej, ideologia Dżucze zawiera zasady i wartości, bez których rozwój narodu staje się niemożliwy do osiągnięcia i skazany na całkowite niepowodzenie.

⁶⁷² Stawianie w centrum człowieka, a nie walki klas wyraźnie odróżnia ideologię Dżucze od marksizmu-leninizmu.; Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze...*, s. 8.

⁶⁷³ „Aby ustanowić Dżucze w ideologii, należy przepełnić się wysokim uczuciem dumy narodowej i rewolucyjnej godności”. „Tylko znając dobrze swój kraj, można gorąco kochać swoją Ojczyznę i swój naród, przejawiać wysokie patriotyczne poświęcenie i rewolucyjny entuzjazm”; *Ibidem*, s. 36-37.

⁶⁷⁴ A. Faliński, W. Dziak, *W kraju Orwella...*, s. 51-52; Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze...*, s. 41.

sukcesach.⁶⁷⁵ Tak ujęta ideologia Dżucze obecnie w dużym stopniu może ograniczać możliwości prowadzenia polityki zagranicznej przez Pjongjang.⁶⁷⁶

Ideologia Dżucze reguluje również zachowania Koreańczyków w aspekcie ekonomicznym oraz wojskowym. Zgodnie z jej założeniami należy kierować się regułami autarkiczności zarówno w prowadzeniu gospodarki państwa, jak i w kwestiach obronności państwa. Armia i gospodarka mają być zbudowane na własnych zasobach, środkach, surowcach, jednocześnie używając, o ile to możliwe, własnej technologii. Zasady te wiążą się również bezpośrednio z tożsamością narodową, ponieważ założenia ideologiczne wyraźnie określają, że „gospodarka w stylu Dżucze” ma opierać się na „własnych siłach narodowych” i „narodzie koreańskim”, a poleganie na własnych siłach podczas obrony jest podstawą niezależności narodu”.⁶⁷⁷

Istotnym elementem wyróżniającym północnokoreańską ideologię jest założenie, że to nie klasa robotnicza czy szerzej masy ludowe są gospodarzem rewolucji, wzorem innych państw socjalistycznych, lecz w Korei Północnej jest nim cały naród koreański. „Naród ma pierwszeństwo w stosunku do klas, gdyż zaspokojenie interesów klasowych jest możliwe tylko po wcześniejszym zagwarantowaniu interesów narodowych” – podkreślał Kim Ir Sen.⁶⁷⁸ Jednocześnie rewolucja musi odbywać się w konkretnych warunkach korzystnych dla narodu, uwzględniających jego historię, kulturę i cechy narodowe, dlatego „Koreańczycy powinni dobrze znać historię, geografę, ekonomikę i kulturę Korei, obyczaje ojczystego narodu, a w szczególności politykę, rewolucyjną historię i tradycje naszej partii. Tylko wtedy będą oni mogli stać się prawdziwymi patriotami Korei uzbrojonymi w idee Dżucze”.⁶⁷⁹ A w sprawie zachowania narodowej tożsamości i specyfiki oraz ideologii Dżucze bardzo ważne jest wychowanie narodu podkreślające narodową dumę i godność – twierdzili przywódcy Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.⁶⁸⁰ Każdy z uciekinierów z Korei Północnej, z którym rozmawiał Andrea Rakushin Lee, potwierdził, że Dżucze odgrywa ogromną rolę w życiu Koreańczyków z północy.⁶⁸¹ Jednak dla Kim Ir Sena ideologia Dżucze wiązała się również z planami dotyczącymi całego narodu, również tej części, która mieszka w Korei Południowej. Zjednoczenie zalicza się do fundamentalnych założeń

⁶⁷⁵ B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 136-137.

⁶⁷⁶ Więcej patrz: Park Han, *North Korea: The Politics...*, s. 120-124.

⁶⁷⁷ Kim Ir Sen, *Dziela wybrane III...*, s. 540.

⁶⁷⁸ Kim Ir Sen, *Osiągniemy wielkie zespolenie naszego narodu*, Warszawa 1992, s. 18; Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze...*, s. 5-6.

⁶⁷⁹ *Ibidem*, s. 36-37.

⁶⁸⁰ Kim Dzong Il, *Zachować charakter...* s. 25-27.

⁶⁸¹ A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 184-185.

ideologicznych wpływających na tożsamość narodową. Ich podstawą jest samostanowienie narodu, dlatego stały się one dla władz Korei Północnej uzasadnieniem dla ewentualnych działań na południu Półwyspu Koreańskiego, „przejścia władzy, obalenia interesów zewnętrznych i wzmocnienia kontroli nad własnym narodem”.⁶⁸²

3.4.6

Stworzenie „nowego człowieka”

Wszystkie podejmowane przez władze Korei Północnej działania społeczne i decyzje polityczne kształtujące tożsamość narodową skupiały się wokół inżynierii społecznej i miały jeden główny cel – ukształtowanie „nowego człowieka i narodu” posłusznego przywódcom i aktywnie wspierającego swoją ojczyznę. Kim Ir Sen jeszcze w latach 80. XX wieku miał zarządzić: „Stworzyliśmy partię, mamy własne państwo, a teraz przyszła właściwa pora, by stworzyć zupełnie nowy naród koreański”.⁶⁸³ Taki człowiek ma być twórczy, rozumny i zaangażowany, ale jedynie w obszarach ściśle określonych przez Wielkiego Wodza i państwo, którym musi być bezgranicznie oddany i lojalny.⁶⁸⁴ Zgodnie z założeniami władz, by móc właściwie żyć, „nowy człowiek” musi być wewnętrznie przekonany, że wszystkie jego działania ukierunkowane są na dobro i rozwój ojczyzny oraz wodza. Za kluczowy środek do osiągnięcia tego celu władze uznały wytworzenie tożsamości narodowej, która napędzałaby w społeczeństwie wzajemne poczucie potrzeby takiego działania, całkowicie z własnej woli, a nie z powodu strachu, groźby czy przymusu.⁶⁸⁵ Osiągając stan potrzeby działania na rzecz ojczyzny i wodza, „nowy człowiek” ma żyć w przekonaniu, że jego życie biologiczne posiada niewielką wartość. Zmienia się to dopiero wtedy, kiedy osiągnie pełną jedność z wodzem i partią. W ten sposób można osiągnąć „nieśmiertelność” w życiu społeczno-politycznym. „Nowy człowiek” nie musi, a nawet nie powinien też myśleć, bo myślenie

⁶⁸² C. Downs, *Over the Line. North Korea's Negotiating Strategy*, Washington 1999, s. 13.

⁶⁸³ W. Dziak, *Anatomia władzy totalnej...*, s. 99.

⁶⁸⁴ Kim Dzong Il pisał, że: „Prowadzenie rewolucji i budowy nowego społeczeństwa po swojemu, na zasadach suwerenności narodowej – to podstawowe wymogi dla zachowania charakteru opartego na ideach Dżucze i narodowej specyfiki”; Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty...*, s. 20-21; A. Faliński, W. Dziak, *W kraju Orwella...*, s. 77-80.

⁶⁸⁵ Przywódcy Korei Północnej podkreślają, że istotne jest budowanie zaangażowania poprzez dawanie wyjaśnień i porad, a nie komend i rozkazów. „Wszystko zależy od tego, czy potrafimy dobrze wychować ludzi w duchu socjalistycznego patriotyzmu aby przystąpili oni do tej sprawy z wysokim patriotycznym entuzjazmem.”; Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze...*, s. 66-67; Kim Ir Sen, *Dzieła wybrane III...*, s. 36.

nie jest w zakresie jego obowiązków.⁶⁸⁶ Wartość „nowego człowieka” ma określać jedynie jego użyteczność i zaangażowanie polityczne.⁶⁸⁷ Dążono do ujednoczenia myśli i postaw całego narodu. Nowy naród koreański miał być „jednolitą armią” bezgranicznie oddanych wodzowi, nawet jeśli chodzi o oddanie za niego życia, samoświadomych jednostek, zdyscyplinowanych, podporządkowanych, upaństwowionych i wpasowanych w system polityczny państwa.⁶⁸⁸ Finalnym założeniem polityki kształtowania tożsamości narodowej „nowego człowieka” jest stan, w którym zaakceptuje on swoje położenie i, co więcej uzna je za stan pożądany. Władze państwa dążą do zapewnienia, że jest to stan niemal utopijny, który daje prawdziwe spełnienie i jest najwyższą formą szczęścia.⁶⁸⁹ Przez wiele lat władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej dążyły do ugruntowania takiego założenia w społeczeństwie i stworzenia „nowego człowieka”, jednak musiały również liczyć się z wieloma przeciwnościami, a przede wszystkim uwzględnić w sposobie prowadzenia nie tylko kształtowane przez siebie, ale również oddolne poczucie tożsamości narodowej i liczne przeciwności, które determinują północnokoreańską rzeczywistość polityczną, co zostanie szerzej omówione w kolejnym rozdziale niniejszej rozprawy.⁶⁹⁰

⁶⁸⁶ Kim Dzong Il, *Zwycięży socjalizm naszego typu, służący interesom mas ludowych*, Warszawa 1992, s. 56.

⁶⁸⁷ Kim Ir Sen zwracał uwagę, że „najważniejsze w kształceniu i wychowaniu człowieka jest rewolucyjne przeobrażenie jego świadomości ideologicznej. Świadomość ideowa człowieka określa całą jego działalność. Jeśli pozostaje on w tyle pod względem ideologicznym, ulega rozkładowi moralnemu, to takiego człowieka, nawet jeśli ma on zdrowy organizm, nie można traktować w naszym społeczeństwie inaczej, jak do niczego nieprzydatnego duchowego kalekę. Oto dlaczego nasza partia zawsze poświęca pierwszorzędną uwagę rewolucyjnemu przeobrażeniu ideologii człowieka”; Kim Ir Sen, *O niektórych zagadnieniach idei Dżucze naszej partii oraz wewnętrznej i zagranicznej polityki rządu republiki*, [w:] *Odpowiedzi na pytania...*, s. 297; Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze...*, s. 29-35, 58-60.

⁶⁸⁸ Uliczne slogany nawołują: „Zasłużcie na dumne miano narodu Kim Ir Sena”, „Bądźcie kulami i bombami wodza”; *Ibidem*, s. 60-62; W. Dziak, *Korea: Pokój...*, s. 209-211; H.L. Hunter, *Kim Il Sung's North Korea...*, s. 31-32.

⁶⁸⁹ Kim Il-Sung, *On the development of educational work*, Pjongjang 1980, s. 15-17.

⁶⁹⁰ Kim Ir Sen zwykł powtarzać: „W szpitalu istnieją przyrządy ustalające jak bije serce, ale nie ma takiego przyrządu, który mógłby zmierzyć, ile niedobrej ideologii istnieje w mózgu człowieka; Kim Ir Sen, *Dziela wybrane III...*, s. 230.

ROZDZIAŁ IV

PRZEKSZTAŁCENIA I EROZJA PÓŁNOCNOKOREAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ W XXI WIEKU

4.1

Przekształcenia północnokoreańskiej tożsamości narodowej spowodowane nową sytuacją międzynarodową

4.1.1

Upadek bloku państw socjalistycznych

Jeden z najistotniejszych aspektów w kształtowaniu polityki tożsamościowej państwa i narodu stanowią relacje z innymi państwami, do których odnosi się i przyrównuje własną tożsamość narodową oraz sposób prowadzenia polityki. W relacjach na linii państwo – sytuacja międzynarodowa oddziaływanie jest dwustronne. W tym kontekście sytuacja międzynarodowa występuje często jako czynnik wzmacniający spójność i tożsamość państwa, ale także warunkujący jego istnienie.⁶⁹¹

Do połowy lat 80. XX wieku władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej miały dużą dowolność w kształtowaniu nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej zgodnie z własnymi założeniami. Państwo prosperowało dobrze zarówno pod względem gospodarczym, jak i politycznym, posiadając wsparcie swoich sojuszników z bloku państw socjalistycznych oraz Ruchu Państw Niezaangażowanych. Co więcej, do połowy lat 70. XX wieku wyprzedzało gospodarczo oraz pod względem rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego swojego południowego sąsiada – Republikę Korei, co sprawiało, że północnokoreańskie władze posiadały istotny argument w kształtowaniu wizerunku Korei Północnej, jako jedynej prawowitego spadkobiercy wielowiekowej tożsamości koreańskiej. Sytuacja zaczęła się komplikować z perspektywy Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, kiedy pod koniec lat 70. XX wieku straciła ona pozycję lidera spośród obu państw

⁶⁹¹ M. Graban, *Gdynia wobec przeobrażeń cywilizacyjnych XX i XXI wieku. Ewolucja czynników rozwoju miasta*, Gdynia 2012, s. 27-29; S.P. Sałajczyk, *Wizje rzeczywistości międzynarodowej*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, funkcjonowanie*, E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), Warszawa 1994, s. 40.

koreańskich pod względem gospodarczym. Kolejne problemy i zagrożenia dla kształtowania północnokoreańskiej tożsamości narodowej przyniosły pierwsze wahania i rozłamy w sojuszniczym bloku państw socjalistycznych, których pomoc *de facto* utrzymywała gospodarkę Korei Północnej na stabilnym poziomie. Nie bez znaczenia były również kwestie zmian politycznych zachodzących na arenie międzynarodowej, w tym zjednoczenie Niemiec, reformy Gorbaczowa w ZSRR, prowadzące do rozpadu państwa i upadek rządów socjalistycznych w Europie, które należało odpowiednio przedstawić północnokoreańskiemu społeczeństwu. Oba czynniki stanowiły pierwsze od kilku dekad znaczące zagrożenia dla stabilności państwa i tożsamości narodu.

Wraz z powstawaniem coraz większych rozłamów w bloku państw socjalistycznych i porzuceniem ze strony swoich dotychczasowych obrońców – państw Europy Wschodniej, Chińskiej Republiki Ludowej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, które przeżywały transformację i stopniowo otwierały się na relacje z państwami zachodnimi oraz, co jeszcze gorsze z perspektywy Korei Północnej, z Koreą Południową, państwo północnokoreańskie zaczęło podupadać. Zatrzymano wsparcie finansowe, co nie pozwalało Korei Północnej na dalszy rozwój, modernizację armii i produkcję żywności dla społeczeństwa. Zaczęto zauważać problemy, które mogły zadecydować o upadku państwa. Kim Ir Sen oraz wyznaczony na jego następcę Kim Dzong Il otwarcie przyznawali, że możliwości polityczne i gospodarcze państwa są coraz mniejsze. Nie podjęto jednak reform w państwie, a całą odpowiedzialność za taki stan rzeczy zrzucano na niepoprawnie prowadzoną politykę narodową w państwach socjalistycznych i „knucie imperialistów i zdrajców rewolucji”, jednocześnie jeszcze bardziej stawiając na przetrwanie Korei Północnej w zmieniającej się rzeczywistości politycznej i zamykanie się na świat przypominając zagrożenia dla własnej tożsamości, jakie przyniosły kontakty z obcymi – japoński kolonializm i wojnę koreańską, jako zagrożenie ze strony USA.⁶⁹² Władze w Pjongjangu musiały dostosować się do nowych warunków na arenie międzynarodowej, w szczególności do rozwoju politycznego i gospodarczego, ale także militarnego swojego największego konkurenta – południowego sąsiada, który znacząco wyprzedził Koreę Północną. Paradoksalnie jednak budowana przez lata polityka izolacjonizmu okazała się w tej sytuacji odpowiednią strategią, pozwalającą nie dopuścić społeczeństwa północnokoreańskiego do zmian, jakie zachodziły na świecie, tym samym chroniąc naród przed erozją jego

⁶⁹² Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty...*, s. 7.

tożsamości, jak to miało miejsce w innych państwach bloku socjalistycznego, które pod wpływem rewolucji przeżywały transformację ustrojową, ich przywódcy byli odsuwani od władzy lub nawet zabijani, jak to miało miejsce w Rumunii, a państwa stopniowo otwierały się na zachód, zaprzepaszczając cały dorobek socjalizmu. Kim Dzong Il wyjaśniał swojemu narodowi, że cała sytuacja jest winą partii „w szeregu krajów, które w przeszłości budowały socjalizm, nie potrafiły wypracować nowej teorii i polityki odpowiednio do wymagań zmieniającej się sytuacji oraz nie były w stanie trafnie rozwiązywać problemów związanych z zapewnieniem samodzielnego rozwoju kraju i narodu”.⁶⁹³ Korea Północna została osamotniona na arenie międzynarodowej i nie mogła liczyć na wsparcie. Najważniejsze stało się zabezpieczenie własnej tożsamości narodowej i stabilności państwa.⁶⁹⁴ Niemal po „pęknięciu żelaznej kurtyny” Pjongjang zdecydował się na zmuszenie wszystkich Koreańczyków przebywających za granicą do powrotu do kraju, jednocześnie rozpoczynając wielotygodniową „reedukację” społeczeństwa, by mieć pewność, że nikt nawet nie pomyśli, by zdecydować się przejść na stronę kapitalizmu i imperializmu.⁶⁹⁵ W 1992 roku znowelizowano konstytucję Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, zastępując w niej fragmenty związane z marksistowsko-leninowskim internacjonalizmem, zapisami o „niepodległości, pokoju i przyjaźni pomiędzy narodami”, jako podstawie polityki zagranicznej państwa. Pozostał jedynie jeden zapis odnoszący się do komunizmu, ale marksizm-leninizm został w całości wyrugowany z ustawy zasadniczej i zastąpiony narodową ideologią Dżucze.⁶⁹⁶ Priorytetem ponad wszystko inne stała się antykapitalistyczna jedność narodu i państwa oparta na własnych wartościach.⁶⁹⁷ Kimowie zdecydowali się na nową

⁶⁹³ Kim Dzong Il dodawał: „Kiedy ten lub inny narodowy oddział ruchu socjalistycznego prowadził rewolucję i budował nowe społeczeństwo zgodnie z wymogami swojego narodu, własną narodową specyfiką i realiami swojego narodu, wyżej wymienione partie oceniały to jakoby odejście od norm internacjonalizmu, nie zwracając przy tym należytej uwagi na problemy związane z zabezpieczeniem samodzielności kraju i narodu oraz zachowaniem właściwych cech narodowych. Takie błędne podejście i oparta na nim polityka pociągnęła za sobą nieuchronne następstwa: socjalizm w tych krajach nie rozwijał się jako dzieło całego kraju i narodu oraz pozbawił się narodowego gruntu i poparcia. (...) Korzystając z tego, imperialiści przerzucają na socjalizm odpowiedzialność za te narodowe katastrofy i wszelkimi sposobami usiłują oczernić samo oblicze socjalizmu”; *Ibidem*, s. 6.

⁶⁹⁴ „Upadł także ustrój socjalistyczny. Z procesu tego wynika poważna nauka. Nauka historyczna, wynikająca z faktów rozpadnięcia się w wielu krajach socjalistycznych partii rządzących i ustroju socjalistycznego, uczy: aby doprowadzić do końca dzieło socjalizmu, należy nieugięcie strzec czystości idei socjalistycznych...” – pouczał naród Kim Dzong Il; Kim Dzong Il, *O podstawowych problemach budownictwa partii rewolucyjnej*, [za:] W.J. Dziak, *Kim Jong Il...*, s. 254.

⁶⁹⁵ I. Steiner-Gashi, D. Gashi, *W służbie dyktatora...*, s. 165-167.

⁶⁹⁶ Yoon Dae-Kyu, *The constitution of North Korea: It's changes and implications*, „Fordham International Law Journal”, vol. 27 issue 4, s. 1297-1299; B.R. Myers, *North Korea's Juche...*, s. 175.

⁶⁹⁷ „Drogę prawdziwego rozwoju narodowego przegradza nie socjalizm a kapitalizm. W ustroju kapitalistycznym, gdzie członkowie narodu są rozbitci na antagonistyczne klasy i gdzie ponad wszystko stawia się interesy nie społeczne a własne, niemożliwe jest osiągnięcie jedności narodowej, ludzie nie

strategię w polityce międzynarodowej i postawienie wszystkiego na jedną kartę, która miała zabezpieczyć ich państwo i zbudować nową narodową dumę – broń nuklearną.⁶⁹⁸

4.1.2

Broń nuklearna jako determinanta przetrwania państwa oraz podtrzymania tożsamości i narodowej dumy

Władze Korei Północnej rozpoczęły tworzenie własnego programu atomowego już w latach 50. XX wieku przy pomocy sojusznicznych państw, które posiadały już ten rodzaj broni lub prowadziły prace nad jej stworzeniem, w szczególności ZSRR i ChRL, a w późniejszym okresie Pakistanu i Iranu. W podstawowym założeniu miała ona stanowić gwarant bezpieczeństwa dla Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w przeobrażającym się świecie. Potrzebę posiadania własnego arsenału nuklearnego dodatkowo uwidoczniły zmiany zachodzące w państwach sojusznicznych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku.⁶⁹⁹ Obawa przed amerykańskim potencjałem jądrowym determinowała strategiczne działania Korei Północnej niemal od początku istnienia tego państwa.⁷⁰⁰ Jednak z perspektywy niniejszej rozprawy najistotniejszy stał się wątek tożsamościowy wynikający z posiadania tego typu broni przez państwo rządzone przez ród Kimów. Osiągnięcie zdolności do samodzielnej produkcji i przenoszenia ładunków nuklearnych przez Koreę Północną stało się nie tylko gwarantem bezpieczeństwa i podstawą polityki obronnej państwa, ale także pozwoliło na wzmocnienie poczucia tożsamości i narodowej dumy wśród Koreańczyków z północy, wykorzystując ten rodzaj broni. Status państwa posiadającego broń atomową zabezpieczył państwo militarnie, ale również pozwolił na zachowanie politycznego *status quo* i przetrwanie władzy, chroniąc przed naciskami i próbami obalenia reżimu z zewnątrz. Na przełomie XX i XXI wieku broń konwencjonalna, nawet jeśli Korea Północna uznawana była pod

mogą odnosić się po gospodarsku do rozwoju kraju i narodu oraz bogactwa społeczne nie mogą być w pełni wykorzystywane dla ogólnonarodowego rozwoju jako całości” – pisał Kim Dzong Il; Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty...*, s. 7-8.

⁶⁹⁸ Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 79-81.

⁶⁹⁹ Więcej na temat rozwoju północnokoreańskiej programu nuklearnego na przestrzeni lat patrz: J. Bayer, W. Dziak, *Korea Północna. Mocarstwo atomowe*, Warszawa 2018; O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 113-163; A. Chojnowski, *Droga KRL-D do broni atomowej*, [w:] *Półwysep Koreański. Wyzwania i zagrożenia*, J. Rowiński (red.), Toruń 2014, s. 74-102; J. Rurarz, *Historia Korei...*, s. 397-400; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 59-63; B. Courmont, *Korea Północna. Paradoksy...*, s. 59-80, 127-166.

⁷⁰⁰ J.S. Bermudez, *North Korea's Development of a Nuclear Weapons Strategy*, The US-Korea Institute SAIS, 2015, s. 8.

tym względem za piątą armię świata, nie gwarantowała już bezpieczeństwa, dlatego rządzący zaczęli uzasadniać również przed własnym narodem, że „broń atomowa ma wyrównać szanse w ewentualnym starciu zbrojnym”, ale przede wszystkim jako narzędzie szantażu.⁷⁰¹ Takie przedstawienie sprawy własnemu narodowi podnosiło autorytet państwa i partii oraz potwierdzało słuszność dotychczasowej strategii politycznej – oparcia funkcjonowania państwa na założeniach ideologii Dżucze, definiując nuklearną niezależność jako integralną część polityki samodzielności w obronie państwa. Od czasu osiągnięcia zdolności nuklearnej największe potęgi świata musiały liczyć się z niewielkim terytorialnie państwem, jakim jest Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna. Na tej podstawie do założeń ideologii Dżucze trzeci z przywódców Korei Północnej – Kim Dzong Un – wprowadził również koncepcję polityczną nazwaną *byungjin*, polegającą na równoczesnym rozwoju wojskowym i gospodarczym państwa, zbudowanym właśnie na potencjale nuklearnym. Było to znaczące rozróżnienie względem strategii dwóch poprzednich przywódców, która przewidywała rozwój gospodarczy za pośrednictwem przemysłu obronnego, który, jak oczekiwali, odegra aktywną rolę w zwiększaniu popytu wewnętrznego. To przekonanie doprowadziło do zaniedbań rynku wewnętrznego i skoncentrowania wszystkich dostępnych zasobów na zbrojeniu, co z kolei przyczyniło się do nieefektywności w całym północnokoreańskim przemyśle i spowodowało recesję oraz upadek gospodarki państwa.⁷⁰²

⁷⁰¹ Dodatkowymi argumentami za posiadaniem arsenału nuklearnego były wydarzenia na świecie, w tym m.in. zabicie Muammara Kaddafiego w Libii czy agresja Rosji na Ukrainę, którą przywódcy Korei Północnej powiązali z dobrowolnym oddaniem przez władze Ukrainy broni nuklearnej. Atak Rosji na Ukrainę ich zdaniem miał być konsekwencją pozbycia się „własnych bomb atomowych”, ponieważ gdyby taką broń posiadała, to nikt nie odważyłby się jej zaatakować. „My takiego błędu nie popelnimy” – twierdziły władze Korei Północnej; W. Dziak, *Anatomia władzy totalnej...*, s. 122-124.

⁷⁰² Seong Chae-Gi, *Apparising North Korea's Economy-Nuclear Byungjin Line: Intent and Sustainability*, „Northeast Asia Security Analysis, KIDA 20.08.2013.

Fot. 14 Plakat propagandowy z podpisami „Trzymajmy mocno nuklearny miecz Dżucze i dokonajmy wielkiego skoku w budowie władzy socjalistycznej!” oraz „Nie możecie zatrzymać naszej drogi!”.

Źródło: Korean Central News Agency
<http://www.kcna.kp>

Rok po objęciu władzy, na 5. sesji 12. Zgromadzenia Narodowego w 2012 roku, Kim Dzong Un wprowadził poprawki do konstytucji Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, ogłaszając państwo „potęgą nuklearną, uzbrojoną w arsenał jądrowy, pozwalający mu stworzyć prężny i kwitnący naród”.⁷⁰³ Po zmianach przyszły deklaracje mówiące, że „Koreańczycy mogą mieć i bomby (nuklearne – przyp. D.G.) i masło”, zapewniając jednocześnie, że Korea Północna nie skorzysta z broni jako pierwsza, „chyba, że agresywne wrogie siły zagrożą jej niepodległości własną bronią atomową”.⁷⁰⁴ Od tego czasu, za kadencji Kim Dzong Una, północnokoreański program nuklearny nabrał znaczącego przyspieszenia, rozpoczynając okres dziesiątek prób nuklearnych, które pozwoliły na ponowne wejście w polemikę ze światem i dążenie do

⁷⁰³ Socialist Constitution of The Democratic People’s Republic of Korea, Pjongjang 2014, s. 2;

A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 145-146, 321.

⁷⁰⁴ Choi Kang, Kim Gubun, *A Thought on North Korea’s Nuclear Doctrine*, „The Korean Journal of Defense Analysis” Vol. 29, No. 4, 2017, s. 505; K.J. Kwon, North Korea proclaims itself a nuclear state in new constitution, CNN 30.05.2012, http://articles.cnn.com/2012-05-31/asia/world_asia_north-korea-nuclear-constitution_1_nuclear-state-nuclear-program-nuclear-test?_s=PM:ASIA [dostęp: 21.07.2023].

równych rozmów z największymi światowymi mocarstwami, w tym z USA. Prezentowanie potencjału nuklearnego wiąże się jednocześnie z oczekiwaniem negocjacji na temat denuklearyzacji. Już samo podjęcie rozmów z administracją Stanów Zjednoczonych nobilituje władze północnokoreańskie zarówno na arenie międzynarodowej, jak również w perspektywie legitymizacji władzy na polu polityki wewnętrznej i poparcia ze strony własnego narodu.⁷⁰⁵ W 2016 roku Korea Północna przeprowadziła próby z użyciem broni wodorowej, a niedługo potem testowano nowoczesne międzykontynentalne pociski własnej produkcji, mogące zagrozić całemu terytorium Stanów Zjednoczonych.⁷⁰⁶ Żadnemu innemu państwu na świecie dotychczas nie udało się dokonać tak szybkiego postępu. Jednocześnie rozpoczęto silną kampanię propagandową edukującą naród o znaczeniu broni nuklearnej dla państwa. Naukę o atomie wprowadzono nawet do programu edukacji w szkołach i na uczelniach wyższych, by rozbudzić narodową dumę bazującą na niezależności, jaką daje posiadanie tego typu arsenału.⁷⁰⁷ Choć propaganda Korei Północnej często ucieka się do dezinformacji i zaciera realny obraz państwa na potrzeby budowy tożsamości narodowej i legitymizacji władzy Kimów, to w tym wypadku należy stwierdzić, że broń nuklearna szybko stała się nieprzekłamanym i realnym powodem do dumy dla Koreańczyków.⁷⁰⁸ Znajduje to odzwierciedlenie również w słowach uciekinierów z Korei Północnej, którzy szczerze stwierdzają, że broń nuklearna silnie wzmocniła ich poczucie tożsamości narodowej i dumy z własnego państwa, nawet mimo zauważania

⁷⁰⁵ Hong Min, *Analysis of the 8th Party Congress of WPK in North Korea: Strategic Basis*, Korean Institute for National Unification, 15.01.2021, s. 6-7.

⁷⁰⁶ Kim Dzong Un stwierdził wtedy, że „Stany Zjednoczone nigdy nie będą mogły rozpocząć wojny przeciwko naszemu krajowi. Całe Stany Zjednoczone są w zasięgu naszej broni jądrowej, a guzik, który tę broń uruchomi, znajduje się zawsze na moim biurku. To nie jest żadna groźba, to rzeczywistość”; S. Denyer, *North Korean leader says he has „nuclear button” but won’t use it unless threatened*, „The Washington Post” 01.07.2018, wapo.st/2IDLOwo [dostęp: 21.07.2023]; Choi Kang, Kim Gubun, *A Thought on North...*, s. 497–500; S.H. Choe, *North Korea Leader Stresses Need for Strong Military*, „The New York Times”, 15 kwietnia 2012.

⁷⁰⁷ Dzieciom w szkołach wpajano dumę z programu nuklearnego, a starszym studentom przedstawiano związane z nim zjawiska fizyczne. Zmiany w programie edukacji były również przyczynkiem do wprowadzenia do obrony cywilnej i wpajania pożądaných zachowań w razie wojny atomowej. W wydaniu podręcznika dla szkół podstawowych do „etyki socjalistycznej” z 2013 roku, zamieszczono nawet mężczyznę stojącego z chłopcem obok rakiety rodzimej produkcji, zdolnej do przenoszenia ładunków nuklearnych typu Unha-3. Chłopiec pyta swojego ojca-inżyniera: „Czy to prawda, że sprawiłeś radość naszemu Szanowanemu Przywódcy?”; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 322.

⁷⁰⁸ Wsparcie finansowe i modernizacja armii podczas rozwoju programu nuklearnego pomogły również zyskać legitymizację władzy Kim Dzong Una w szeregach dowództwa Koreańskiej Armii Ludowej, która dotychczas mogła patrzeć nieprzychylnie na nowego, młodego przywódcę państwa w krytycznym momencie sukcesji władzy. Kim Dzong Un pamięta również o docenianiu naukowców pracujących przy północnokoreańskim programie nuklearnym. Podczas jego rządów zaczęli oni otrzymywać najwyższe przydziały żywnościowe, najbardziej prestiżowe mieszkania w nowych dzielnicach Pjongjangu oraz mieli dostęp do wszelkich wygód, jakie mogło zaoferować im ich państwo.

innych problemów, z jakimi zмага się ich ojczyzna. Uchodźcy z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej często będąc już w innym państwie stwierdzają, że są dumni z atomowej potęgi ich państwa. Między innymi jeden z uciekinierów – Man Bok – wspominał w rozmowie z Anną Fifield, że na zajęciach w szkole uczył się o technologii atomowej i pamięta, że bardzo zaimponował mu fakt, że jego państwo zdołało ją opanować, stało się mocarstwem atomowym, a on poczuł szczerą dumę ze swojego przywódcy.⁷⁰⁹ Broń nuklearna, wraz z polityką *byungjin* wprowadzoną przez Kim Dzong Una miały realny wpływ na poczucie tożsamości narodowej Koreańczyków z północy i stały się determinantą prowadzonej w kolejnych latach przez władze Korei Północnej zarówno polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej.

4.1.3

Sankcje międzynarodowe a polityka tożsamościowa Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej

Bezpośrednio z polityką rozwoju programu nuklearnego przez Koreę Północną związane są ekonomiczne sankcje międzynarodowe, które nakładają na nią inne państwa, na czele ze Stanami Zjednoczonymi. Głównym powodem nakładania tego typu obostrzeń na handel z Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną jest przede wszystkim brak chęci do stosowania się do międzynarodowych ustaleń i umów w zakresie posiadania broni strategicznej, do jakiej należy arsenał nuklearny oraz dążenia do stopniowej denuklearyzacji Półwyspu Koreańskiego. Od końca XX wieku zdecydowano się na praktykowanie strategii dwóch prędkości wobec Korei, jednocześnie stosując sankcje ekonomiczne i prowadząc negocjacje.⁷¹⁰ Sankcje międzynarodowe w dużej mierze ograniczają handel i utrudniają Korei Północnej współdziałanie na arenie międzynarodowej, ale jednocześnie pobudzają i rozwijają wewnętrzną, krajową produkcję niemal wszystkiego, co nie może być importowane z zagranicy. Jest to swego rodzaju efekt uboczny ich stosowania.⁷¹¹ Dodatkowym wsparciem dla gospodarki Korei Północnej są detaliczni, drobni handlarze z Chin, którzy codziennie przekraczają granicę Chin i Korei Północnej ze swoimi towarami, często objętymi sankcjami. Obrót jest bardzo duży, jednak z powodu jeszcze większego

⁷⁰⁹ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 184, 321.

⁷¹⁰ B. Courmont, *Korea Północna. Paradoksy...*, s. 76-82.

⁷¹¹ N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 211-213.

rozdrobienia tego typu działalności, niezwykle trudno jest ją kontrolować pod względem przestrzegania międzynarodowych obostrzeń gospodarczych.⁷¹² Zdaniem szwajcarskiego przedsiębiorcy działającego przez wiele lat w sektorze farmaceutycznym w Korei Północnej sankcje międzynarodowe po prostu duszą zmiany zachodzące w tym państwie, zarówno pod względem ekonomicznym, jak i tożsamościowym. Aby umożliwić wzrost gospodarczy i poprawę poziomu życia Koreańczyków z północy należy zliberalizować gospodarkę tego państwa. Tylko w ten sposób można przekonać północnokoreańskich przywódców, że zmiany są konieczne i leżą w interesie państwa.⁷¹³ Co więcej, sankcje międzynarodowe nie tylko nie powstrzymały jak dotąd władz Korei Północnej przed dalszym rozwijaniem i testowaniem broni nuklearnej, ale jednocześnie, w związku z dużym poparciem dla rozwoju programu nuklearnego w narodzie, pozytywnie wpływają na rozwój poczucia tożsamości narodowej Koreańczyków z Północy, co jest szczególnie istotne z perspektywy niniejszej rozprawy. Sankcje mają na celu doprowadzenie do zmian w polityce wewnętrznej i zewnętrznej państwa, jednak w praktyce w aspekcie tożsamościowym paradoksalnie przyczyniają się w dużej mierze do ich hamowania i powstrzymywania. Kiedy w sferze społeczno-politycznej Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej zachodzi szereg zmian powodujących erozję tożsamości narodowej, mogącej spowodować zmiany w prowadzeniu polityki państwa, co zostanie szerzej omówione w dalszej części niniejszego rozdziału, to jednocześnie sankcje, wobec których społeczeństwo stoi w opozycji, stymulują rozwój i ugruntowują silne poczucie tożsamości w narodzie.

Sankcje międzynarodowe zostały również skutecznie wykorzystane przez władze Korei Północnej do wzmocnienia tożsamości narodowej i wytworzenia nowego źródła nienawiści do USA w społeczeństwie. Antyamerykanizm od powstania Korei Północnej był jednym z głównych środków wykorzystywanych przez przywódców do konsolidacji społeczeństwa i kształtowania poczucia tożsamości Koreańczyków z północy. Choć w wyniku rozmów o denuklearyzacji Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna od końca lat 90. XX wieku otrzymywała od USA różnego rodzaju wsparcie, w tym żywnościowe, które w workach z wyraźnym oznaczeniem, nawet w języku koreańskim, trafiało do Koreańczyków i można byłoby spodziewać się, iż to, że największy wróg

⁷¹² D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 41-42.

⁷¹³ F. Abt, *North Korea behind the veil. Inside...*, <https://www.pdf-archive.com/2017/11/27/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi.pdf> [dostęp: 22.07.2023].

przesyła im żywność, stało w opozycji z dotychczasową narracją propagandy państwowej i mogło stanowić pewnego rodzaju dysonans poznawczy, wpływając na erozję tożsamości zbudowanej na antyamerykanizmie. Jednak władze Korei Północnej umiały skutecznie wykorzystać to zjawisko do jeszcze mocniejszego rozbudzenia antyamerykanizmu w narodzie i podtrzymania głównego filaru północnokoreańskiej tożsamości narodowej. Propaganda informowała Koreańczyków, że pomoc płynąca z USA dla głodującej Korei Północnej, to nic innego jak wyraz strachu Amerykanów przed Koreańczykami i część reparacji wojennych za zniszczenia dokonane podczas wojny koreańskiej oraz wielki sukces polityki zagranicznej prowadzonej przez Kimów. Naród miał wierzyć, że w związku z rozwojem programu nuklearnego, Ameryka jest zastraszona przez Koreę Północną i czuje jeszcze większy szacunek do swojego przeciwnika, co zresztą nie jest całkowitą nieprawdą. W rzeczywistości jednak Amerykanie płacili żywnością za możliwość inspekcji instalacji jądrowych na terenie Korei Północnej, z tym że Koreańczycy dokładnie wybierali, co chcieli pokazać kontrolującym.⁷¹⁴ Takie przedstawienie sytuacji wyraźnie tłumaczyło Koreańczykom z północy, dlaczego mogą korzystać z żywności oznaczonej flagami USA.⁷¹⁵

Fot. 15 Worki z żywnością dostarczane w ramach amerykańskiej pomocy humanitarnej dla Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. U góry widoczny worek z napisem „pomoc od USA” w języku koreańskim.

Źródło: Reuters

<https://www.reuters.com/>

⁷¹⁴ B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 119-120.

⁷¹⁵ Worki po żywności często wykorzystywane są również jako torby podróżne, dlatego niezadkim jest widok Koreańczyka, który niesie worek z flagą USA; *Ibidem*, s. 120.

Oczywiście władze północnokoreańskie zdają sobie sprawę, że Stany Zjednoczone są zbyt ważnym czynnikiem umacniającym tożsamość Koreańczyków z północy, żeby ogłosić że Korea pokonała Amerykę raz na zawsze. W takim wypadku ludzie oczekiwaliby znaczącej poprawy poziomu życia i zjednoczenia Półwyspu Koreańskiego, co zgodnie z retoryką propagandy Korei Północnej powstrzymywane jest przez USA. Propaganda podkreśla, że wróg ostatecznie zawsze zrywa warunki swojej kapitulacji.⁷¹⁶

Sami Amerykanie podsycają jednak również antyamerykańską propagandę w Korei Północnej. Wraz z handlarzami z Chin do Korei Północnej przedostaje się coraz więcej nielegalnych filmów z zachodu, które zmieniają postrzeganie świata zewnętrznego przez Koreańczyków z północy. Wśród nich jest wiele filmów produkcji amerykańskiej. Wraz z klasyką światowej filmografii do Korei Północnej przedostają się również filmy ośmieszające Koreę, których w ostatnich latach studia filmowe w Stanach Zjednoczonych produkują dziesiątki. W amerykańskiej kulturze popularnej Korea Północna jest częstym przedmiotem żartów.⁷¹⁷ Wśród nich jednym z najpopularniejszych jest zawierająca prosty humor komedia „Wywiad ze Słońcem Narodu” (ang. *The Interview*), wyprodukowana w 2014 roku przez Sony Pictures Entertainment. Opowiada ona o zamachu na Kim Dzong Una i ośmiesza nie tylko północnokoreańskich przywódców, ale i cały naród, co tylko podsyca niechęć Koreańczyków do USA, nawet w obliczu załamania wiary w oficjalną propagandę i nielegalnego sięgania po zachodnie filmy, co samo w sobie mogłoby być przyczynkiem do zmian tożsamościowych i w przyszłości politycznych w Korei Północnej.⁷¹⁸ Warto zauważyć jednak, że część uciekinierów wspomina, że to właśnie

⁷¹⁶ *Ibidem*, s. 121.

⁷¹⁷ A. Alter, *North Korea's Love-Hate of Movies*, „The New York Times”, 31.12.2014, <https://www.nytimes.com/2015/01/01/business/media/a-kim-jong-il-production-looks-at-north-koreas-film-past.html> [dostęp: 22.07.2023].

⁷¹⁸ „Wywiad ze Słońcem Narodu” wywołał tak silną reakcję u Kim Dzong Una, że kazał on północnokoreańskim hakerom włamać się do serwerów firmy Sony i wykraść tajne dane firmy, które zostały opublikowane w internecie. Oficjalnie władze Korei Północnej nazwały film „aktem wypowiedzenia wojny” i zagroziły kinom prezentującym film atakami podobnymi do tych przeprowadzonych na World Trade Center w 2001 roku – „Jasno wam pokażemy w miejscach i godzinach wyświetlania „Wywiadu ze Słońcem Narodu”, łącznie z premierą, że gorzki los czeka tych, którzy szukają zabawy w terroryzmie (...). Świat będzie pełen strachu (...). Przypomnicie sobie 11 września 2001 roku” – grozili północnokoreańscy hakerzy z grupy „Strażnicy Pokoju”. Jak zwraca uwagę Paul Fischer, filmy „Czerwony świt” (2012) czy „Olimp w ogniu” wyprodukowany w 2013 roku i opowiadający o ataku północnokoreańskich komandosów na Białą Dom, nie wzbudziły takiej reakcji Kim, ponieważ „nie miał nic przeciwko, by przedstawiać go jako kogoś niebezpiecznego, nieobliczalnego czy agresywnego”. Z kolei jeden z wysoko postawionych działaczy Partii Pracy Korei, który zbiegł za granicę – Jang Jin-Sung stwierdził, że „z perspektywy mieszkańca Korei Północnej ten film ma taką samą siłę rażenia, jak gdyby na Kim Dzong Una spadła prawdziwa bomba. To bomba

zachodnie filmy, oglądane potajemnie jeszcze w swojej ojczyźnie pozwoliły im na skorygowanie obrazu zachodu i Ameryki budowanego przez państwową propagandę. Poczuli przez to, że świat, w którym żyją, jest ułudą i kłamstwem, co doprowadziło do erozji ich tożsamości narodowej. Wielu z nich stwierdza nawet, że bardziej ufa zagranicznym niż państwowym mediom, a zachodnie filmy ułatwiły im decyzję o ucieczce oraz przygotowały ich do niej pod względem emocjonalnym i praktycznym, rozbudzając ciekawość świata.⁷¹⁹

Antyamerykanizm do dziś jest tak silnie zakorzeniony w północnokoreańskiej tożsamości narodowej, że nawet uciekinierom z Korei Północnej często trudno jest się pojednać z Amerykanami. Jedna z uciekinierek – Lee Hyonseo – wspominała, że kiedy po ucieczce chciała przedstawić swojej mamie i bratu, którzy uciekli wraz z nią, swojego nowego chłopaka, który był Amerykaninem, byli oni urażeni. Brat Lee Min-ho wyznał jej potem, że „znienawidził Briana od pierwszej chwili. Był przecież *miguk nom*, amerykańskim bydlakiem”.⁷²⁰ Jednak w prowadzonej przez siebie polityce zagranicznej północnokoreańskie władze stanęły przed coraz większymi wyzwaniem związanymi z rozmowami, a nawet wizytami Amerykanów w Korei Północnej, które musiały wytłumaczyć swoim obywatelom, co zostanie omówione szerzej w kolejnym podrozdziale niniejszej rozprawy.

4.1.4

Nowa polityka otwarcia dyplomatycznego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej

Po dojściu Kim Dzong Una do władzy nastąpił przełom w sposobie prowadzenia polityki przez Koreę Północną, który znacząco oddziaływał na tożsamość narodową Koreańczyków i stanowił dla niej wyzwanie. Trzeci z rodu Kimów przejmując władzę,

kulturalna”. Z kolei w innym amerykańskim filmie „Ekipa Ameryka: Policjanci z jajami” Kim Dzong Il został przedstawiony jako karaluch a wieczorne programy komediowe, takie jak „The Daily Show” często w arogancki sposób żartują nie tylko z przywódców Korei Północnej, ale i z samych Koreańczyków; Jung H. Park, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 215-228; P. Fischer, *North Korea's Fear of Hollywood*, „The New York Times”, 04.07.2014; K. Engelhart, *Former North Korean Poet Laureate says „The Interview” is as explosive as a real bomb being dropped on Kim Jong-un*”, „Vice News”, 02.01.2015, <https://www.vice.com/en/article/vbnagy/former-north-korean-poet-laureate-says-the-interview-is-as-explosive-as-a-real-bomb-being-dropped-on-kim-jong-un> [dostęp: 22.07.2023]; Choe Sang-Hun, *North Korea Denies Role in Sony Pictures Hacking*, „The New York Times”, 07.12.2014, <https://www.nytimes.com/2014/12/08/business/north-korea-denies-hacking-sony-but-calls-attack-a-righteous-deed.html> [dostęp: 22.07.2023].

⁷¹⁹ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 72-73.

⁷²⁰ Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 495-496.

dokonał wymiany elit partyjnych, które mogły zagrozić prowadzonej przez niego polityce i dokonał istotnych zmian w rozwoju gospodarczym Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, co również miało wpływ na tożsamość narodu i zostanie omówione w dalszej części niniejszego rozdziału, ale przede wszystkim dążył do otwarcia dyplomatycznego swojego państwa. Nie należy jednak zapominać, że przy tym kontynuował rozbudowę wybranych aspektów polityki rozpoczętych przez jego ojca i dziadka, przede wszystkim rozwój technologii jądrowej. Polityka otwarcia dyplomatycznego miała jednak jedno główne założenie – legitymizować władzę Kim Dzong Una zarówno na arenie międzynarodowej, przyrównując go do liderów najważniejszych światowych mocarstw, jak i wewnątrz państwa, gdzie miał jawić się jako przywódca silny i dążący do rozwoju, co z kolei miało konsolidować władzę i zyskać poparcie w społeczeństwie północnokoreańskim. Ten sposób prowadzenia polityki początkowo pozwolił na zbudowanie relacji z największymi koncernami gospodarczymi na świecie, by ostatecznie doprowadzić do spotkań z przywódcami największych i najmocniejszych gospodarczo państw świata, takich jak USA, Chiny, Korea Południowa, Singapur czy Wietnam. Kim Dzong Un otwierając swoje państwo na świat, zadbał nie tylko o relacje polityczne, ale również wykorzystał spotkania kulturalne i sportowe do budowy nowego wizerunku swojego państwa. Realizował przy tym również swoje prywatne ambicje i marzenia. Rozpoczęto nie tylko promocję północnokoreańskiej kultury popularnej w postaci *tournée* największych północnokoreańskich zespołów muzycznych, w tym Moranbong czy Pochonbo Electronic Ensemble, w takich państwach jak Chiny, Japonia czy Rosja, ale także do Pjongjangu zapraszano największe światowe zespoły, między innymi K-popowe z Korei Południowej, takie jak Girls Generation czy Red Velvet (2018), w których koncertach wziął udział sam Kim Dzong Un czy nawet słoweński zespół metalowy Laibach (2015). Fotografie z koncertów, w których uczestniczył Najwyższy Przywódca z żoną zostały wydrukowane w państwowej gazecie *Rodong Sinmun* wraz z cytatami artystów, którzy stwierdzali, że „Kim Dzong Un prywatnie wydaje się bardzo sympatyczny”.⁷²¹ Był to śmiały ruch władzy, a dla wielu Koreańczyków z północy z pewnością było to pierwsze zetknięcie z kulturą zachodnią, która w większości jest w ich państwie zakazana. Posiadanie jakichkolwiek materiałów z zachodu uważa się za

⁷²¹ A. Fifield, *Wielki Następcą...*, s. 351.

przestępstwo polityczne. „Ofensywa kulturowa” miała przynieść zmiany również w postrzeganiu świata przez samych Koreańczyków i wpłynąć na ich tożsamość.⁷²²

Fot. 16 Zdjęcie z jednego ze spotkań Kim Dzong Una z byłą gwiazdą NBA – Denisem Rodmanem.

Źródło: The Times UK

<https://www.thetimes.co.uk>

Koreę Północną na specjalne zaproszenie władz państwa odwiedzali również sportowcy, promując dążenie do pokoju poprzez rywalizację w sporcie, w tym japoński zapaśnik, a później polityk Antonio Inoki (1995, 2013) oraz amerykański wrestler Rick Flaire, którzy organizowali wspólnie w Pjongjangu ponad dwadzieścia razy zawody zapasów, w których brało udział ponad 100 tysięcy Koreańczyków z północy.⁷²³ Największym echem zarówno w Korei Północnej, jak i w społeczności międzynarodowej odbiły się jednak wizyty w Korei Północnej gwiazdy amerykańskiej koszykarskiej ligi NBA, byłego zawodnika zespołu Chicago Bulls – Dennisa Rodmana. Rodman przybył do Korei Północnej trzykrotnie na specjalne zaproszenie Kim Dzong Una, który prywatnie, co sam przyznał, jest jego wielkim fanem. Choć Rodman przed swoją pierwszą podróżą sprawiał wrażenie, że nie do końca ma świadomość do którego koreańskiego państwa jedzie, mówiąc że „chciałby spotkać kolesia od Gangnam Style”, to w społeczności międzynarodowej każda z wizyt przyniosła zamierzony przez Koreę

⁷²² N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 117; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 351.

⁷²³ *Ibidem*, s. 15-16.

Północną pozytywny wydzźwięk. Dennis Rodman zorganizował w Korei Północnej mecze koszykówki i nazwał Kima „przyjacielem na całe życie”, podkreślił że ten „chce pokoju” i opisywał go jako zupełnie normalnego człowieka, co pozwoliło znacząco ocieplić wizerunek dyktatora. „Śmialiśmy się, śpiewaliśmy karaoke, robiliśmy razem wiele fajnych rzeczy, takich jak jazda na nartach i koniach. Jestem dumny, że mogę nazwać go (Kim Dzong Una – przyp. D.G.) moim przyjacielem, ponieważ nie powiedział żadnej negatywnej rzeczy o moim kraju. To państwo nie jest w zasadzie takie złe jak pokazuje się je w mediach”.⁷²⁴ Społeczność międzynarodowa szybko nazwała wizyty Rodmana w Korei „dyplomacją koszykarską”, która miała neutralizować wzajemne stosunki Korei Północnej i USA, w nawiązaniu do „dyplomacji pingpongowej”, którą prowadziły Chiny i USA w latach 70. XX wieku. Na arenie międzynarodowej Kim wiele zyskał na tych wizytach, ocieplając swój wizerunek oraz pozycję swojego państwa, a także korzystając z autorytetu Rodmana, uwiarygodnił swoją propagandę. Dla polityki wewnętrznej Korei Północnej wizyty czarnoskórego Amerykanina w Korei Północnej stanowiły zdecydowany przełom, ale także test na kreatywność państwowej propagandy, którą kierowała siostra Kim Dzong Una – Kim Jo Dzong. Społeczeństwo było zdezorientowane i mogło doznać szoku, kiedy po raz pierwszy w partyjnej gazecie *Rodong Sinmun* zobaczyło czarnoskórego (północnokoreańskie społeczeństwo nadal identyfikuje się z czystością rasową) Amerykanina (przedstawiciela wrogiego narodu) z widocznymi tatuażami (są one symbole przestępczości w Korei Północnej), który nosił czapkę z napisem „USA” i okulary przeciwsłoneczne w obecności przywódcy Korei Północnej, Kim Dzong Una (w Korei jest to odbierane jako przejaw najwyższej zniewagi).⁷²⁵ Dodatkowo obaj panowie zachowywali się jakby byli najlepszymi przyjaciółmi. Takie fotografie musiały

⁷²⁴ Pierwsza wizyta miała miejsce w 2013 roku. Kolejne w 2014, 2017 i 2018 roku; M. Memmott, „*I love him*” *Dennis Rodman says of North Korean Leadres Kim Jong Un*, „National Public Radion”, 28.02.2013, A. Ramzy, *Dennis Rodman, Frequent visitor to North Korea, is back*, „New York Times” 13.06.2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/13/world/asia/dennis-rodman-north-korea.html> [dostęp: 28.10.23]; *Dennis Rodman says North Korea’s Kim Jong Un „wants peace”*, „Global News” 09.09.2019, <https://globalnews.ca/video/5880765/dennis-rodman-says-north-koreas-kim-jong-un-wants-peace> [dostęp: 28.10.23]; R. Mwikali, *Dennis Rodman bio: net worth, spouse, North Korea visits*, „Legit” 26.09.2019, <https://www.legit.ng/1258953-dennis-rodman-bio-net-worth-spouse-north-korea-visits.html> [dostęp: 28.10.23]; *Rodman in North Korea to arrange basketball match*, „BBC” 19.12.2013, <https://www.bbc.com/news/world-asia-25443454> [dostęp: 28.10.23]; N. Levi, E. Czop, *Kim jest Kim...*, s. 151-166; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 90-96; Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 201-204; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 243-261, 284-285.

⁷²⁵ Mniej więcej w tym samym czasie państwowe media publikowały taki rasistowski opis Prezydenta USA Baracka Obamy: „Ta czarna gęba o pustych oczach w kolorze popiołu z wielkimi nozdrzami: im bardziej się mu przyglądamy, tym bardziej wydaje się być obrazem małpy w afrykańskiej dżungli”; B.R. Myers, *North Korea’s Juche...*, s. 5; D. Gajos, *Kim Jō-dzōng – najważniejsza kobieta w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, „Sprawy Międzynarodowe” 2022 t.75 nr 1, s. 141-142.

spowodować zawahanie i zagrożenie dla tradycyjnej tożsamości Koreańczyków, prowokowały do zmiany postrzegania tradycyjnych wartości koreańskich. Propaganda poradziła sobie jednak z kreowaniem narracji dotyczącej tych spotkań, a sam Kim Dzong Un nie stracił w oczach narodu, realizując częściowo swoje własne marzenia.⁷²⁶

Najważniejszym aspektem prowadzonej przez Kim Dzong Una „ofensywy dyplomatycznej”, która miała za zadanie zmianę wizerunku Korei Północnej zarówno w perspektywie międzynarodowej, jak i prowadzonej przez niego polityce wewnętrznej, były jednak spotkania na wysokim szczeblu z przywódcami innych państw. Co prawda dochodziło do nich już za życia poprzednich przywódców Kim Ir Sena i Kim Dzong Ila, jednak trzeci z rodu Kimów zintensyfikował działania na rzecz legitymizacji swojej władzy i podniesienia prestiżu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, jak również na potrzeby wewnętrznej propagandy tożsamościowej, ukazując, że Korea Północna jest nowoczesnym państwem, równym światowym mocarstwem.⁷²⁷ Pierwsze oznaki dyplomatycznego zwrotu Kima pojawiły się w przemówieniu noworocznym w 2018 roku, kiedy wyraził on chęć uczestnictwa Korei Północnej w organizowanych w tym samym roku w Republice Korei Zimowych Igrzyskach Olimpijskich w Pjongczangu.⁷²⁸ Za tą deklaracją przysły serie spotkań na najwyższym szczeblu państwowym, najpierw z przywódcą Chin Xi Jinpingiem, a zaraz potem Prezydentem Republiki Korei Moon Dze-Inem. Zbliżenie obu państw koreańskich miało nie tylko wynieść Kima na pozycję równą innym głównym państwom, ale także wznowić w Koreańczykach tak ważne dla koreańskiej tożsamości narodowej w obu państwach poczucie możliwości ponownego zjednoczenia Korei.⁷²⁹ Początkowo do ocieplenia

⁷²⁶ J. Lea-Henry, *The Rise of Kim Yo-Jong in the North Korean Regime*, „Strategic Analysis” 2019, vol. 43 no. 2, s. 141-142.

⁷²⁷ W poprzednich latach dziadek i ojciec Kim Dzong Una intensyfikowali starania o wyprowadzenie Korei Północnej z międzynarodowego impasu między innymi poprzez spotkania z amerykańską Sekretarzem Stanu Madalaine Albright, byłym prezydentem USA Jimmym Carterem czy prezydentem Republiki Korei Kim Dae-Dzungiem w czasie prowadzonej przez niego „słonecznej polityki”; Więcej patrz: A. Bober, *Korea zjednoczona. Szansa...*, s. 141-146; A. Wagner, *Albright visits North Korea. Progress made on missile front*, „Arms Control Association”, 2000; M. Burdelski, *Czynniki warunkujące proces...*, s. 97-100; O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami...*, s. 124-127; W.J. Dziak, *Kim Jong Il...*, s. 214-215; B. Courmont, *Korea Północna. Paradoksy...*, s. 98-104; Lee Jung-min, *A Geopolitical Shift: Korean Peninsula After Summit*, „East Asia Review” 2000 t.12 nr 4, s. 62.

⁷²⁸ „Ten rok jest rokiem znaczącym zarówno dla północy, jak i południa Korei, ponieważ nasi ludzie świętować będą 70. Rocznicę powstania KRLD, jako wspaniałe pomyślnie wydarzenie, na południu zaś odbędą się Zimowe Igrzyska Olimpijskie. Aby uroczystości przeprowadzić te wielkie narodowe wydarzenia oraz zademonstrować godność i siłę narodu, powinniśmy odmrozić zamrożone północno-południowe relacje i w ten sposób uczcić ten znaczący rok, jako rok, który szczególnie zapisze się w historii narodu” – mówił w przemówieniu noworocznym do Koreańczyków z północy Kim Dzong Un; *Noworoczne orędzie Kim Dzong Una*, Pjongjang, 01.01.2018 [w:] W. Dziak, *Anatomia władzy totalnej...*, s. 153-157.

⁷²⁹ Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 28-31.

wizerunku swojego państwa Kim Dzong Un zdecydował się na niepraktykowany dotychczas w Korei Północnej ruch zaprezentowania światu i wysłania jako politycznej reprezentantki Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej pierwszej w historii tego państwa kobiety na tak wysokim szczeblu władzy – swojej młodszej siostry Kim Jo Dzong. Wraz z przewodniczącym parlamentu Korei Północnej Kim Yong Namem przybyła ona do Republiki Korei jako pierwsza osoba z rodziny Kimów w historii relacji międzykoreańskich, by uczestniczyć w otwarciu igrzysk w Pjongczangu w 2018 roku. Poza aspektem międzynarodowym, jej wizyta miała również wymiar wewnętrzny. Mogła być odbierana jako symbol zmiany w Korei Północnej, kiedy konserwatywne społeczeństwo północnokoreańskie zobaczyło kobietę, jako reprezentantkę swojego narodu na wysokim szczeblu politycznym. Miało to również związek ze zmianami zachodzącymi w północnokoreańskiej tożsamości narodowej i wzroście pozycji kobiet w dotychczas silnie patriarchalnym społeczeństwie, jaka postępowała od początku lat 90. XX wieku. Zostanie ona szerzej omówiona w kolejnym podrozdziale niniejszej rozprawy. Zimowe Igrzyska Olimpijskie okazały się istotnym momentem w relacjach pomiędzy obydwojma państwami koreańskimi. Wystąpiły one na nich w jednej reprezentacji pod flagą Zjednoczonej Korei. Kim Jo Dzong miała do wykonania ważne zadanie – zdobycie zaufania Republiki Korei, USA i całego świata. W trakcie pobytu w Republice Korei spotkała się z prezydentem Moon Jae-Inem. Chcąc zdobyć zaufanie świata, uśmiechała się i grała mimiką twarzy. Ubrana w skromną czarną kreację, uzupełnioną delikatną biżuterią, z włosami spiętymi w „styl biznesowy” chciała pokazać „ludzką twarz Korei Północnej”.⁷³⁰ Spełniła zamierzony cel. Wręczając prezydentowi Korei Południowej zaproszenie do Pjongjangu napisane przez Kim Dzong Una, skradła Koreańczykom z południa organizowane przez nich igrzyska, które nazwano nawet „Igrzyskami Pokoju”. Za wizytą na południu poszły realne zmiany w polityce międzynarodowej, przyzwolono Koreańczykom z północy na złamanie nałożonych sankcji, a światowe media zachwycyły się „ciepłym wizerunkiem reżimu”.⁷³¹ Doprowadzono do sytuacji, w której Kim miał być postrzegany jako powszechnie szanowany światowy przywódca.

⁷³⁰ Jung Woo Lee, *Hegemony, domination and opposition: Fluctuating Korean nationalist politics at the 2018 Winter Olympic Games in PyeongChang*, „Sport in society” 2021, vol. 24 no. 11, s. 2007-2008.

⁷³¹ S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic...*, s. 277-281; A. Fiefield, *Wielki Następca...*, s. 340-344; J. Lea-Henry, *The Rise of Kim Yo-Jong...*, s. 143-145; D. Gajos, *Kim Jŏ-dzŏng...*, s. 142-143.

Fot. 17 Sportowcy z Korei Północnej i Południowej podczas otwarcia Igrzysk Olimpijskich w Pjongczangu w 2018 roku pod flagą zjednoczonej Korei, występujący w jednej reprezentacji.

Źródło: Gazeta.pl

<https://wiadomosci.gazeta.pl>

Spotkania z Koreańczykami z południa północnokoreańscy dyplomaci wykorzystali do nawiązania rozmów z sojusznikiem Republiki Korei i jednocześnie największym wrogiem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej – Stanami Zjednoczonymi, chcąc doprowadzić do spotkania Kima z prezydentem USA Donaldem Trumpem.⁷³² Ku zaskoczeniu społeczności międzynarodowej Donald Trump od razu odpowiedział zainteresowaniem na takie spotkanie. Co więcej, to wysłannicy rządu Korei Południowej jako pierwsi ogłosili, że do spotkania na linii Kim – Trump ma dojść już niebawem. Z punktu widzenia dyplomacji międzynarodowej było to zdarzenie bez precedensu – rząd innego państwa ogłosił coś w imieniu Prezydenta Stanów Zjednoczonych. Kiedy tylko ta informacja dotarła do Prezydenta Chin Xi Jinpinga, Chińska Republika Ludowa również zaczęła zabiegać o organizację spotkania z przywódcą Korei Północnej – Kim Dzong Unem. Odtąd Kim z „międzynarodowego odrzutka” stał się osobą, o spotkanie z którą zabiegali najwięksi światowi przywódcy. Była to doskonała sytuacja do wzmocnienia swojej pozycji na świecie, ale również

⁷³² Jung H. Pak, *Kim Dzong Un...*, s. 357-372.

wewnątrz państwa, pokazując pozycję Korei Północnej, jako „wielkiego gracza”. Niedługo po tej zapowiedzi Kim Dzong Un przygotowując się do spotkania z Donaldem Trumpem, spotkał się z Xi Jinpingiem w Pekinie, prezentując bliski sojusz obu narodów chińskiego i północnokoreańskiego. Zbliżenie pozwoliło również na polepszenie sytuacji zwykłych Koreańczyków, ponieważ Chiny uspokojone znikającym widmem wojny na Półwyspie Koreańskim, która była wyczuwalna po testach atomowych i raketowych Korei Północnej w ostatnich latach, przywróciły wiele chińskich towarów na rynek północnokoreański, a robotnicy z Korei mogli ponownie pracować w chińskich fabrykach w Specjalnych Strefach Ekonomicznych na terenie Korei Północnej.⁷³³ Miesiąc po tej wizycie, w kwietniu 2018 roku, doprowadzono do spotkania Kim Dzong Una z Prezydentem Moon Jae-Inem w strefie zdemilitaryzowanej. Doszło wtedy do historycznego wydarzenia, kiedy to Prezydent Republiki Korei po raz pierwszy od zakończenia wojny koreańskiej przekroczył granicę i znalazł się na terenie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Kim Dzong Un wtedy również jako pierwszy przywódca północy przekroczył granicę z południem.⁷³⁴ Dla Koreańczyków z północy, których od dziesiątek lat propaganda uczyła, że południe Korei to „ohydne państwo”, które posiada „tchórzliwy, marionetkowy rząd kretynów pod jarzmem amerykańskiego imperializmu”, było to wydarzenie, które zdecydowanie podważało konstruowaną wcześniej tożsamość narodową.⁷³⁵ Jednak prawdziwe zaskoczenie i zmiany w północnokoreańskiej tożsamości narodowej nadeszły kilka miesięcy później, kiedy doszło do pierwszego spotkania Kim Dzong Una z ich największym wrogiem – Prezydentem USA Donaldem Trumpem. Propaganda przedstawiała te wydarzenia jednak jako zwycięstwo reżimu. Był to niewątpliwy i zdecydowanie największy sukces Kima w polityce międzynarodowej. Szczególnie biorąc pod uwagę fakt, że jeszcze rok wcześniej stosunki na linii Korea Północna-USA były bardzo napięte. Krótko po tym jak Rada Bezpieczeństwa ONZ jednomyślnie głosowała za zaostrzeniem sankcji międzynarodowych, Korea Północna w 2017 roku ogłosiła, że udało się jej zminiaturyzować głowicę nuklearną, którą można zamontować na międzykontynentalnej rakiecie balistycznej zdolnej dotrzeć do terytorium USA.⁷³⁶ Od tego momentu przywódcy obu państw prześcigali się w groźbach wobec siebie. Kim

⁷³³ A. Fifield, *Wielki Następcą...*, s. 353-355.

⁷³⁴ Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 299-300.

⁷³⁵ K. Sajewski, W. Dziak, *Korea Północna. Wewnętrzne...*, s. 94-95.

⁷³⁶ E. Yong Joong Lee, *Will Trump's Military Option against North Korea Work? Legal and Political Restraints*, „X Jeail 2” 2017, s. 453-454.

Dzong Un informował o przycisku nuklearnym, który stale znajduje się na jego biurku i może go użyć w każdej chwili, a Trump odpowiadał, że Koreę i „małego raketowego ludzika, który rozpoczął misję samobójczą” spotka „ogień i furia jakiej świat jeszcze nie widział”.⁷³⁷ Korea Północna odpowiedziała, że uwagi Trumpa były „nieznośną zniewagą dla narodu (północnokoreańskiego – przyp. D.G.)”, publikując szczegółowy plan ostrzału amerykańskiej bazy wojskowej na wyspie Guam z broni średniego zasięgu.⁷³⁸ Atmosfera wzajemnych relacji była bardzo niespokojna i realnie groziła wojną aż do czasu drastycznej zmiany, prowadzącej do rozluźnienia, politycznego wstawiennictwa i prób załagodzenia sytuacji przez południowego sąsiada Korei Północnej – Republikę Korei. Po pierwszych spotkaniach Kima z Moonem nadszedł czas, w którym wojenne pogrożki zostały zapomniane, a rządy obu państw, USA i Korei Północnej, doprowadziły do pierwszego w historii spotkania urzędującego amerykańskiego prezydenta z przywódcą Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Ani Kim Ir Senowi, ani Kim Dzong Iłowi nie udało się nigdy wcześniej doprowadzić do takiej sytuacji. Kim Dzong Un i Donald Trump zaplanowali spotkanie na 12 czerwca 2018 roku na neutralnym terenie w Singapurze. Kim z powodów bezpieczeństwa przyleciał na miejsce spotkania samolotem pożyczonym od chińskiego rządu i jeszcze przed spotkaniem z Donaldem Trumpem spotkał się z premierem Singapuru Lee Hsien Loongiem.⁷³⁹ Szczyt dyplomatyczny z prezydentem USA odbył się kolejnego dnia i był transmitowany niemal we wszystkich państwach świata, który oczekiwał zmiany wojennej retoryki. W Korei Północnej przedstawiono to jednak inaczej. Komunikat państwowych mediów skierowany do Koreańczyków

⁷³⁷ M. Carlin, *Door to negotiations, or no?*, „38 North”, 08.08.2017, <https://www.38north.org/2017/08/rcarlin080817/> [dostęp: 29.10.2023]; O.B. Waxman, *What to Know Before You Compare Truman's Hiroshima Statement to Trump's North Korea Ultimatum*, „Time Magazine”, 09.08.2017, <https://time.com/4893220/trump-fire-fury-truman-rain-ruin/> [dostęp: 29.10.2023]; M. Keneally, *From 'fire and fury' to 'rocket man,' the various barbs traded between Trump and Kim Jong Un*, „ABC News”, 12.06.2018, <https://abcnews.go.com/International/fire-fury-rocket-man-barbs-traded-trump-kim/story?id=53634996> [dostęp: 29.10.2023].

⁷³⁸ K. Calamur, *The Trump Administration's Evolving Rhetoric on North Korea: From "fire and fury" to "all options are on the table"*, „Atlantic”, 29.08.2017, <https://www.scribd.com/article/357543717/The-Trump-Administration-s-Evolving-Rhetoric-On-North-Korea> [dostęp: 29.10.2023]; *See „A declaration of war”: North Korea condemns Trump in open letter to international leaders*, „SBS News”, 25.09.2017, <http://www.sbs.com.au/news/article/2017/09/25/declaration-war-north-korea-condemns-trump-openletter-international-leaders> [dostęp: 29.10.2023]; M. Pennington, *Trump: North Korea sanctions „nothing” compared to „what ultimately will have to happen”*, „ChinaTribune”, 12.09.2017, <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/ct-north-korea-sanctions-un-20170912-story.html> [dostęp: 29.10.2023]; Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 260-285, 292-296.

⁷³⁹ L. Said-Moorhouse, *Kim Jong Un goes for surprise nighttime walk ahead of summit*, „CNN”, 11.06.2018, <https://edition.cnn.com/2018/06/11/asia/kim-jong-un-singapore-walk-intl/index.html> [dostęp: 29.10.2023].

z północy był jasny i skierowany na budowę kultu Kima. Miał prezentować tę sytuację tak, jakby za granicą również ludzie czcili Kim Dzong Una, co miało go nobilitować w oczach jego rodaków i podkreślać ich wyjątkową tożsamość narodową, jako narodu niemal wybranego, którego przywódcę szanuje i boi się świat. Podkreślano również piękno i rozwój gospodarczy Singapuru, przyznając, że Korea Północna mogłaby tak wyglądać, gdyby tylko świat nie atakował jej poprzez nakładanie sankcji międzynarodowych.⁷⁴⁰ Podczas spotkania Trump zachęcał Kima do odejścia od zbrojeń na rzecz rozwoju gospodarczego jego państwa, w którym mogłyby pomóc Stany Zjednoczone, jednak na spotkaniu nie udało się wypracować żadnych konkretnych decyzji, a szczyt zakończył się jedynie powierzchownymi deklaracjami. Obie strony zgodziły się jedynie co do „zaangażowania w nawiązanie nowych relacji pomiędzy obiema stronami i budowania trwałego i stabilnego pokoju na Półwyspie Koreańskim”. Korea Północna zobowiązała się także do „podjęcia działań w kierunku całkowitej denuklearyzacji Półwyspu Koreańskiego”, jednak nie poszły za tym żadne konkretne wydarzenia.⁷⁴¹

Fot. 18 Koreańczycy z północy czytający artykuł dotyczący spotkania Trump-Kim w gazecie Rodong Sinmun.

Źródło: BBC

<https://www.bbc.com>

⁷⁴⁰ E. Talmadge, *Economist: N. Korea eying swiss, singaporean-style success*, „Associated Press”, 29.10.2018, <https://apnews.com/article/c874f3a400eb459daac89b9d46909810> [dostęp: 29.10.2013]; A. Fifield, *Wielki Następcza...*, s. 370-371.

⁷⁴¹ J. Williams, *Full transcript of Trump's North Korea summit press conference*, „VOX”, 12.06.2018, <https://www.vox.com/world/2018/6/12/17452624/trump-kim-summit-transcript-press-conference-full-text> [dostęp: 29.10.2023]; *Wspólne oświadczenie Kim Dzong Una i Trumpa*, „Explore DPRK” 16.06.2018, <https://pl.exploredprk.com/polityka/wspolne-oswiadczenie-kim-jong-una-i-trumpa/> [dostęp: 29.10.2023]; D. Reynolds, *The diplomatic Trump card*, „The New Statesman” 22-29.06.2018, s. 27-29; Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 337-372.

Więcej konkretnych decyzji miał przynieść drugi szczyt obu przywódców, do którego doszło również na neutralnym terenie w Hanoi w Wietnamie w dniach 27-28 lutego 2019 roku.⁷⁴² Szczyt w Hanoi zakończył się jednak szybciej, niż zakładano, bez podpisania wspólnego oświadczenia. Wydarzenie okazało się fiaskiem, wobec braku możliwości zdobycia się na konkretne zapewnienia przez żadną ze stron.⁷⁴³ 30 czerwca 2019 roku doszło do trzeciego spotkania Kim Dzong Una i Donalda Trumpa, tym razem na Półwyspie Koreańskim w Panmunjom. Nie był to jednak jak w dwóch poprzednich przypadkach duży szczyt, a skromne spotkanie, jak stwierdził Trump „tak tylko, żeby się przywitać”.⁷⁴⁴ Mimo deklaracji o kontynuowaniu negocjacji, to spotkanie również nie przyniosło żadnych efektów. Udało się jedynie utrwalić *status quo*, który jednak nie trwał długo, ponieważ już kilka miesięcy później Korea Północna ponownie wróciła do wojennej retoryki. Miało to związek między innymi z fiaskiem negocjacji i koniecznością podtrzymana tożsamości narodowej wobec zagrożeń, jakie napotykała wewnątrz państwa.

Korea Północna wobec swoich obywateli musi stawiać świat zewnętrzny w roli „znaczącego obcego”, by móc podtrzymać wykształtowaną przez lata tożsamość narodową i przekonać ich, że jedynie pod przywództwem rodu Kimów Korea będzie bezpiecznym miejscem i schronieniem przed niebezpieczeństwem, chcącym zniszczyć ją z zewnątrz. USA stanowi wieczne zagrożenie dla Korei Północnej, co jest podstawą utrzymania stabilności władzy i państwa. Dlatego kiedy tylko opadły emocje związane ze spotkaniami obu przywódców zwaśnionych państw, Korea Północna wróciła do wojennej retoryki, w szczególności w prowadzonej przez siebie wewnętrznej polityce tożsamościowej. Taka polityka miała między innymi ugruntować ukształtowaną dotychczas północnokoreańską tożsamość narodową i zatrzymać jej erozję oraz zmiany, jakie przechodziła z powodu innych czynników, takich jak gospodarka czy napływ niekontrolowanych przez rząd Korei Północnej informacji ze świata zewnętrznego.

⁷⁴² D. Borak, Z. Cohen, *John Bolton says North Korea failure to meet commitments requires second Trump-Kim summit*, „CNN”, 04.12.2018, <https://edition.cnn.com/2018/12/04/politics/bolton-north-korea-summit-commitments/index.html> [dostęp: 29.10.2023].

⁷⁴³ Więcej patrz: J.H. Pak, *The good, the bad and the ugly at the US-North Korea summit in Hanoi*, „The Brookings Institution” 04.03.2019, <https://www.brookings.edu/articles/the-good-the-bad-and-the-ugly-at-the-us-north-korea-summit-in-hanoi/> [dostęp: 29.10.2023].

⁷⁴⁴ Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 372.

4.2

Kłęsa głodu jako główny czynnik przekształceń północnokoreańskiej tożsamości narodowej

4.2.1

Kłęsa głodu lat 90. XX wieku – upadek systemu dystrybucji żywności i wiarygodności instytucji państwa

Jednym z najważniejszych czynników, jakie zmieniły postrzeganie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej przez jej własnych obywateli i rozpoczęły stopniową erozję kształtowanej przez dziesiątki lat północnokoreańskiej tożsamości narodowej była kłęsa głodu, która nawiedziła państwo na początku lat 90. XX wieku. Od tego czasu rząd, mimo wielu prób, nie potrafił zatrzymać niepożądanych z jego perspektywy zmian, jakie do dziś następują w społeczeństwie Korei Północnej. Głód rozluźnił kontrolę państwa nad obywatelami, a idące za nim kolejne czynniki stopniowo wpływają na północnokoreańską tożsamość narodową, zachowania i styl życia Koreańczyków z północy.

Pierwsze wahania systemu dystrybucji żywności i zmniejszenie ściśle kontrolowanych przez państwo racji żywieniowych, przydzielanych każdemu z pracujących obywateli, związane ze zmianami w sytuacji międzynarodowej, które bezpośrednio oddziaływały na sytuację wewnętrzną w Korei Północnej, pojawiły się już pod koniec lat 80. XX wieku.⁷⁴⁵ Jeszcze wtedy niewiele wskazywało na wydarzenia, do których miało dojść w kolejnych latach. System dystrybucji żywności okazał się niewydolny już w 1994 roku. W tym samym roku przestano wypłacać również pensje, a bony towarowe zaczęły tracić na wartości.⁷⁴⁶ Po tragicznych powodziach w latach 1995 i 1996, które wypłukały glebę i zniszczyły pola uprawne, północną część Półwyspu Koreańskiego w 1997 roku dotknęły wyjątkowe susze, po których przyszedł

⁷⁴⁵ Pierwszymi czynnikami zwiastującymi problemy gospodarcze było chylenie się ku upadkowi Związku Radzieckiego i całego bloku socjalistycznego, zjednoczenie Niemiec oraz wstrzymanie preferencyjnych pożyczek Chin dla Korei Północnej. Do 1993 roku obroty handlowe spadły nawet kilkusetkrotnie. Z kolei wewnętrzną zapowiedzią problemów była zmiana władzy, którą po śmierci Kim Ir Sena w 1994 roku przejął jego syn Kim Dzong Il; *Human rights in DPRK*, Asia Watch, Minnesota Lawyers International Human Rights Committee, grudzień 1988, s.190-194; V. Cha, *The impossible state: North Korea, past and future*, New York 2013, s. 355.

⁷⁴⁶ M. Procházka, *Changes Within the Democratic People's Republic of Korea's Society: Involvement of the Non-Governmental Actors*, [w:] *Changing Determinants of Foreign Policy in East Asian Countries*, K. Żukowski (red.), Warszawa 2017, s. 52.

niszczący resztki upraw tajfun. System dystrybucji był wydolny jedynie by zaspokoić potrzeby 6% ludności, a państwo stanęło na skraju zapaści żywnościowej.⁷⁴⁷ Klęska głodu, która dotknęła obywateli Korei Północnej, osiągnęła swoje apogeum w latach 1995-1998, a liczbę osób, które zmarły bezpośrednio w wyniku głodu tylko w tych latach szacuje się na minimum milion osób, choć sama Korea do dziś zataja te dane.⁷⁴⁸ Mimo że władze przyznały się oficjalnie do problemu i nazwały go „trudnym marszem całego narodu” i wprowadzały różnego rodzaju kampanie żywnościowe, takie jak „jedzmy dwa posiłki dziennie”, to politycznie główną winę, oprócz klęsk żywiołowych, zrzuciły na społeczność międzynarodową, która miała ich zdaniem „dusić” Koreę Północną.⁷⁴⁹ „Ameryka, społeczność międzynarodowa i marionetkowe państwo, jakim jest Korea Południowa, nieustannie szykują się do wojny. Musimy zacisnąć pasa i inwestować w obronę narodową, w rozwój gospodarki. Zaciśnijmy pasa i maszerujmy naprzód” – grzmiała północnokoreańska propaganda.⁷⁵⁰ Minister obrony w latach 90. Kim Il Chol zwracał się do ludzi: „Towarzysze, możemy żyć bez cukierków, ale nie możemy żyć bez pocisków”.⁷⁵¹ Taka narracja była praktykowana mimo ogromnej pomocy o wartości nawet dwóch miliardów dolarów, płynącej do Korei Północnej. Początkowo przynosiło to nawet zamierzony efekt. Poparcie dla reżimu wzmocniło się w wyniku ponownego od wojny koreańskiej poczucia bycia ofiarą amerykańskiego prześladowania. Taki stan nie trwał jednak w społeczeństwie długo.⁷⁵² W praktyce rząd wszystkie działania skierował do utrzymania reżimu i przetrwania samej władzy. W państwowej propagandzie nigdy nie użyto słowa „głód” i podkreślano, że inne państwa i tak zmagają się z jeszcze gorszą sytuacją.

Żywność otrzymywaną w ramach pomocy humanitarnej wykorzystywano jako narzędzie propagandy i polityczną nagrodę za lojalność wobec reżimu. Szacuje się, że trafiała ona jedynie do 10-30% najbardziej potrzebujących. Reszta dostarczana była do elit, które otrzymywały znacznie większe racje żywnościowe oraz miały dostęp do dóbr luksusowych.⁷⁵³ W swoich wspomnieniach Lee Hyon Seo opisuje, że jako dziecko

⁷⁴⁷ S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un...*, s. 68.

⁷⁴⁸ Inne źródła mówią nawet o dwóch milionach ofiar klęski głodu, czyli co dziesiątym obywatelu państwa; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 197-198; V. Cha, *The impossible state...*, s. 188.

⁷⁴⁹ S. Fahy, *Marching through suffering: Loss and survival in North Korea*, New York 2015, s. 106; Chong Bong-Uk, *A handbook on North Korea*, Seoul 1988, s. 89.

⁷⁵⁰ S. Fahy, *Marching through suffering...*, s. 40.

⁷⁵¹ N. Bonner, *Made in North Korea...*, s. 64-65.

⁷⁵² B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 46.

⁷⁵³ S. Haggard, M. Noland, *Hunger and human rights: The politics of famine in North Korea*, Washington 2005, s. 28; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 162-164.

dobrze sytuowanych rodziców nie rozumiała, jak ludzie „w jednym z najzasobniejszych krajów świata” mogli nie jeść od tygodni.⁷⁵⁴ Tymczasem pomoc do oddalonych od stolicy wsi nie docierała w ogóle. Jednak w obliczu walki o swoje życie społeczeństwo odrzuciło w dużej mierze aspekty polityczne i starało się przetrwać na własną rękę, co prowadziło do coraz większego osłabienia instytucji państwa.⁷⁵⁵

Brakowało ogrzewania, elektryczności i wody, dzięki którym można było przygotowywać posiłki. Harald Maas zauważa, że na początku XXI wieku na dziecko w przedszkolu przypadało na miesiąc około 33 gramów mięsa.⁷⁵⁶ Całkowicie załamany system dystrybucji żywności większości mieszkańcom nie dostarczał już żadnej żywności. Skrajne niedożywienie dotyczyło nawet 16%, a chroniczne niedożywienie ponad 60% populacji państwa.⁷⁵⁷ Ludzie zdani tylko na siebie, uciekali przed śmiercią głodową i walczyli o przetrwanie każdego dnia. Wobec załamania instytucji państwa, żadne dotychczasowe wartości nie miały już znaczenia. Ludzie nie przychodzili miesiącami do pracy, łamali prawo, nawet urzędnicy i wojsko kradli, co tylko się dało, by móc sprzedać to na czarnym rynku i kupić cokolwiek do jedzenia.⁷⁵⁸ Dochodziło nawet do starć zbrojnych o żywność pomiędzy instytucjami państwa, takimi jak wojsko i policja. Upadek autorytetu miejsca pracy miał duże znaczenie dla każdego Koreańczyka, ponieważ stanowiło ono dotychczas swoiste centrum indoktrynacji, propagandy i życia politycznego.⁷⁵⁹ Rząd, zamiast pomagać wolał karać każdego rodzaju przestępczość i dusić załączki prywatnego handlu, kiedy powstawały pierwsze załączki nielegalnych bazarów i prywatnych firm, mówiąc „ci przestępcy myśleli jak kapitaliści”, co jeszcze bardziej podburzało zaufanie obywateli do władzy.⁷⁶⁰ Na ulicach piętrzyły się stosy zwłok osób, które zmarły z głodu. Niedożywione sieroty, nazywane *kotjebi*, „jaskółkami”, ponieważ by przetrwać, gromadziły się w stada jak ptaki, żebrały w każdym miejscu na ulicach miast, dochodziło do ulicznych bójek o jedzenie między mężczyznami, a kobiety, mimo skrajnego konserwatyizmu północnokoreańskiego społeczeństwa, zaczęły się prostytuować, by zapewnić utrzymanie swoim rodzinom. Śmierć głodowa stała się stałym elementem życia społecznego i na nikim nie robiła

⁷⁵⁴ Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 150-153.

⁷⁵⁵ *Ibidem*, s. 14.

⁷⁵⁶ Raport Harald Maassa przedstawiony podczas drugiej sesji IV konferencji „North Korean Human Rights and Refugees”, 2-4.03.2003 [w:] J. Hosaniak, A. Rzepliński, *Korea Północna za zasłoną*, Warszawa 2004, s. 125-126.

⁷⁵⁷ B. Courmont, *Korea Północna. Paradoksy...*, s. 42-43.

⁷⁵⁸ S. Haggard, M. Noland, *Hunger and human rights...*, s. 28.

⁷⁵⁹ B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 45.

⁷⁶⁰ S. Fahy, *Marching through suffering...*, s. 174.

wrażenia, a podstawowym pożywieniem stały się szczury, żaby i rozgotowana trawa oraz kora drzew, która w efekcie jej spożycia powodowała śmiertelne zaparcia.⁷⁶¹ Zaprzeczono wszystkim dotychczasowym wartościom wpajanych społeczeństwu przez władzę. Ludzie byli zbyt głodni, by myśleć o polityce, a jednocześnie wraz ze zmianą władzy społeczeństwo rzuciło winę za ten stan rzeczy na Kim Dzong Ila, którego nowe rządy kojarzyły się właśnie z katastrofą. Zaczęto dzielić czasy na „przed” i „po” przejściu władzy przez drugiego z Kimów.

Fot. 19 Północnokoreańskie dzieci poszukujące pożywienia na ulicach w okresie głodu, nazywane *kotjebi* (pol. jaskółki).

Źródło: Scott Brown

Choć po 2000 roku największa fala głodu spowodowana klęskami żywiołowymi ustała, to państwo nadal spotykało się z ogromnymi problemami z produkcją żywności i wyniszczeniem środowiska naturalnego spowodowanym jego nadmierną eksploatacją. Były one związane również z nieudaną kolektywizacją rolnictwa, niewydolnym centralnym planowaniem, załamaniem się systemu transportu spowodowanym niedoborami ropy, spożyciem większości nasion nadających się do kolejnego zasiewu

⁷⁶¹ J. Becker, *Rogue Regime: Kim Jong Il...*, s. 35; *Starving North Koreans forced to survive on diet of grass and tree bark*, Amnesty International, 15.07.2010.

i ubojem nawet 80% zwierząt pociągowych na mięso w okresie największego głodu.⁷⁶² Brakowało również nawozów, dlatego władza nakazała w upokarzający sposób przynosić dzieciom do szkół ludzkie odchody, żeby było czym nawozić pola.⁷⁶³ Gospodarka całego państwa od dekady była całkowicie zatrzymana.

Nawet przywrócenie kontroli państwa po ustaniu największej fali głodu nie zahamowało już zmian zachodzących w sposobie życia i tożsamości narodowej Koreańczyków z północy. W ich wyniku wiedza na temat poziomu życia na południu Półwyspu Koreańskiego czy w Europie, ukrywana przez dziesiątki lat przez władze, stała się powszechna w społeczeństwie północnokoreańskim. Od 2000 roku nawet rząd Korei Północnej zaczął dostosowywać się do tych zmian, oficjalnie przyznając, jak wysoki standard życia panuje w Korei Południowej. Własną porażkę nadal jednak tłumaczono zagrożeniem militarnym ze strony USA i koniecznością kierowania dużych nakładów finansowych na wojsko, które zgodnie z polityką *songun* (pol. najpierw armia) miało być jedynym gwarantem powstrzymania ich przed spowodowaniem kolejnej wojny w Korei. Jeszcze w okresie głodu mit Stanów Zjednoczonych bojących się Korei Północnej dzięki jej armii, pozwalał tłumaczyć władzom dostawy żywności w ramach pomocy humanitarnej, które płynęły do Korei również z USA. Na workach z żywnością celowo zamieszczano amerykańską flagę i podpisywano je jako „pomoc od Stanów Zjednoczonych Ameryki dla Korei”, by zdezorientować Koreańczyków i podburzyć ich poczucie tożsamości zgodne z dotychczasową polityką ich państwa.⁷⁶⁴

Mimo że od 2012 roku, po przejęciu rządów przez Kim Dzong Una, Korea wróciła do samowystarczalności żywieniowej i chroniczny głód już nie występuje w takiej skali, to dzienne normy kaloryczne wyżywienia dla mieszkańców Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej nadal są znacznie niższe niż w rozwiniętych państwach świata.⁷⁶⁵ Fala głodu, jaka nawiedziła Koreę Północną, do dziś jest głęboko zakorzeniona w pamięci jej mieszkańców. Jak podkreśla Sun Heidi Sæbø „kraj powstał z tysięcy martwych i zaczął rosnąć, stając się jednak czymś innym niż to, do czego nigdy został stworzony”.⁷⁶⁶ Doszło do wyraźnych zmian kulturowych w społeczeństwie północnokoreańskim. Przed okresem głodu zwyczajowym

⁷⁶² E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 118-119.

⁷⁶³ Lee Hyon Seo wspomina, że dochodziło nawet do kradzieży odchodów z przydomowych wychodków, by spełnić normy nakładane przez władzę; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 153.

⁷⁶⁴ B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 119-120.

⁷⁶⁵ Więcej patrz: *Special raport FAO/WFP Croop and food security assessment mission to the Democratic People's Republic of Korea*, Rome 28.11.2013.

⁷⁶⁶ S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un...*, s. 54.

powiedzeniem grzecznościowym na powitanie w domu gościa było pytanie „czy jadłeś już ryż?”, które było zaproszeniem do wspólnego posiłku. Jednak w okresie głodu zmieniono jego podstawę kulturową i pytano „jadłeś już, prawda?” oczekując uniknięcia konieczności częstowania gościa jedzeniem. Koreańczycy byli zbyt dumni i wstydliwi, by przyznać się, że głodują i odpowiadali twierdząco.⁷⁶⁷ Głód stał się niewątpliwie elementem północnokoreańskiej tożsamości narodowej i był punktem zwrotnym w jej kształtowaniu. Stał się również dla Koreańczyków z północy lekcją kapitalistycznej samodzielności gospodarczej, która dotychczas nie istniała w Korei Północnej, ale także większej otwartości i samodzielnego myślenia, nie zawsze zgodnego z linią państwowej propagandy. Chaos, frustracja i niechęć Koreańczyków z północy do państwowego nakazu „samodzielnego przetrwania”, w połączeniu z powszechnym głodem wymusiły zmianę w stosunkach państwo – społeczeństwo. Obywatele w pełni zdawali sobie sprawę, że nie przetrwają, jeśli będą zdani wyłącznie na państwo i partię, co spowodowało radykalną zmianę w postrzeganiu Partii Pracy Korei, która zdaniem Koreańczyków zawiodła i pozostawiła ich samych sobie.⁷⁶⁸ Osłabienie państwa i jego władzy centralnej pociągnęło za sobą oddolną reakcję emancypacyjną społeczeństwa, wpisującą się w kategorię tożsamości oporu stymulowanego głodem.⁷⁶⁹ Wyrażała się ona w postaci redefiniowania własnej tożsamości na bazie oddolnych inicjatyw, przede wszystkim gospodarczych i niespotykanej jak dotąd w Korei Północnej względnej wolności, która powodowała coraz większe oderwanie się od dotychczasowej tożsamości narodowej kształtowanej przez reżim.⁷⁷⁰

4.2.2

Ucieczki z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej spowodowane klęską głodu i kontakty Koreańczyków z północy ze światem zewnętrznym

Okres głodu spowodował erozję tożsamości narodowej do tego stopnia, że Koreańczycy po raz pierwszy od czasu wojny koreańskiej zdecydowali się na masowe ucieczki ze swojego państwa, które północnokoreański kodeks karny uznawał za zdradę

⁷⁶⁷ Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 160-161.

⁷⁶⁸ Chan Yong Choi, *"Everyday Politics" in North...*, s. 660-662.

⁷⁶⁹ Więcej na temat tożsamości oporu patrz: M. Castells, *Siła tożsamości*, Warszawa 2008, s. 70; M. Graban, *Gdynia wobec przeobrażeń cywilizacyjnych...*, s. 37-40.

⁷⁷⁰ S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un...*, s. 54.

państwa i przewidywał za nie karę śmierci.⁷⁷¹ Z czasem zgodnie z 117. artykułem północnokoreańskiego kodeksu karnego złagodzano karę, stwierdzając, że „osoba, która przekracza granicę państwa bez poprzedniego pozwolenia, powinna być odesłana do instytucji reedukacyjnej (obozu pracy przymusowej – przyp. D.G.) na okres trzech lat”.⁷⁷² Początkowo ich głównym celem było przeprawienie się przez rzeki graniczne Yalu i Tumen do Chińskiej Republiki Ludowej w poszukiwaniu żywności. Około połowa ekonomicznych nielegalnych emigrantów z Korei Północnej powracała jednak dobrowolnie do swojego państwa po zakupieniu jedzenia dla siebie i swojej rodziny, pozostając wiernymi swojemu państwu i jego władzom.⁷⁷³ Ucieczki przyczyniły się jednak do tego, że Koreańczycy z północy lepiej poznali dotychczas zamknięty dla nich świat zewnętrzny i naocznie zauważyli różnice, jakie dzieliły ich państwo od sojuszniczych komunistycznych, ale podążających drogą kapitalizmu gospodarczego Chin. Uchodźcy z Korei Północnej często przyznawali, że poczuli się zaszokowani „nowym światem”, tracąc wiarę w propagandę Korei Północnej po tym, co zobaczyli za granicą. Nie mając wcześniej możliwości porównania się ze światem zewnętrznym i krytycznego spojrzenia na reżim północnokoreański, często czują się zdradzeni i oszukani przez Koreę Północną, zarzucając jej zakłamywanie rzeczywistości, co ma znaczący wpływ na erozję ich poczucia tożsamości narodowej.⁷⁷⁴ Z czasem doszło do sytuacji, w których wypierali się oni swojego państwa i uciekali na stałe w poszukiwaniu lepszych warunków życia.⁷⁷⁵ Nawet wykonując najprostsze prace, często nielegalnie, uciekinierzy z Korei Północnej są w stanie odłożyć tyle pieniędzy, by móc wspomóc swoje rodziny, które pozostały w swojej ojczyźnie, a nawet pozwolić sobie na ucieczkę do znacznie bezpieczniejszej Republiki Korei, która zapewnia obywatelom Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej uzyskanie obywatelstwa Republiki Korei zaraz po przejściu trwającej ponad rok procedury adaptacyjnej w specjalnym ośrodku. Zapewnia on podstawową edukację polityczną z zakresu demokracji, praw człowieka oraz przygotowuje do życia w południowokoreańskich

⁷⁷¹ N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 242-243.

⁷⁷² *Ibidem*, s. 233.

⁷⁷³ B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 14.

⁷⁷⁴ A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 91, 113-114; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 383-384.

⁷⁷⁵ Część Koreańczyków z północy zaczęła uciekać również z powodu dyskryminacji, pogwałceń praw człowieka, a także by dołączyć do członków rodziny, którzy uciekli wcześniej. Dokładna liczba uciekinierów od początku lat 90. XX wieku nie jest znana, ale szacuje się ją na nawet milion osób; Więcej patrz: *North Korea: A case to answer, a call to act*, „Christian Solidarity Worldwide”, Surrey 2007.

realiach, ucząc jak używać konta bankowego, płacić rachunki czy znaleźć pracę na wolnym rynku. Ważnym aspektem edukacji jest również przedstawienie nowej dla Koreańczyków z północy wersji historii, która jest „wolna od północnokoreańskich dogmatów”. Wielu Koreańczykom trudno jest zrozumieć, że to, czego uczyli się od dziecka, jest kłamstwem.⁷⁷⁶

Kiedy pod koniec lat 90. XX wieku coraz większe fale imigrantów z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej zaczęły docierać przez inne państwa Azji do Republiki Korei, zbiegło się to z czasem ocieplenia relacji pomiędzy oboma państwami koreańskimi.⁷⁷⁷ W Korei Południowej zanikła wroga propaganda wobec północy. Na ulicach Seulu i innych większych miast południa można było usłyszeć słowa: „Jak tylko zrozumieliśmy, że oni też są Koreańczykami, przestaliśmy ich nienawidzić”.⁷⁷⁸ Jednocześnie część Koreańczyków z południa przyznaje, że postrzega uciekinierów z Korei Północnej jako wrogów i odczuwa „niepokój” w kontaktach z nimi. Ponadto często istnieją stereotypy określające północnokoreańskich uciekinierów jako „zależnych, pasywnych, leniwych i samolubnych”.⁷⁷⁹ Wielu Koreańczyków z północy spotyka się w Republice Korei z dyskryminacją, również finansową, w wykonywanej przez nich pracy zarobkowej.⁷⁸⁰ Każdy uciekinier z Korei Północnej ma przydzielonego funkcjonariusza policji zapewniającego mu ochronę, ale często jest to również odbierane tak, jakby uciekinierzy stanowili „potencjalne zagrożenie dla społeczeństwa”.⁷⁸¹ Dodatkową barierą jest również język, który przez lata podziału

⁷⁷⁶ N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 237-239; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 361-368.

⁷⁷⁷ Fizycznie możliwe jest przekroczenie strefy zdemilitaryzowanej i bezpośrednia ucieczka do Korei Południowej, ale jest to bardzo niebezpieczne ze względu na zaminowanie i ufortyfikowanie strefy zdemilitaryzowanej, stanowiącej granicę pomiędzy oboma państwami koreańskimi. W przeszłości zdarzały się przypadki żołnierzy północnokoreańskich, którzy uciekli przez strefę zdemilitaryzowaną, ale przedostanie się do Chin jest znacznie mniej ryzykowne, nawet mimo licznych patroli służb granicznych obu państw. Schwytani na granicy lub repatriowani z Chin w ramach „protokołu o wzajemnej współpracy w pracach na rzecz utrzymania bezpieczeństwa narodowego i społecznego oraz porządek na obszarach przygranicznych między Chinami a Koreą Północną”, podpisanego przez oba państwa w 1986 roku Koreańczycy najczęściej po repatriacji poddawani są okrutnemu przesłuchaniu, podczas którego zadaje się im pytania dotyczące ich działalności i osób, z którymi mieli kontakt, a ciężarne kobiety są zmuszane do aborcji, po czym najczęściej trafiają do obozów pracy. Zgodnie z chińskim prawem uchodźcy z Korei Północnej nie mogą również legalnie ubiegać się o azyl w ambasadach i konsulatach innych państw; Więcej patrz: M. Kirkpatrick, *Escape from North Korea: The untold story of Asia's Underground Railroad*, New York 2012; J.H.J. Han, *Beyond safe haven: A critique of Christian custody of North Korean migrants in China*, „Critical Asian Studies”, 45(4) 2013, s. 534.

⁷⁷⁸ B. Myers, *Najczystsza rasa...*, s. 49.

⁷⁷⁹ J.J. Suh, *North Korean defectors: Their adaptation and resettlement*, „East Asian Review”, 14(3) 2002, s. 81.

⁷⁸⁰ Jiyeon Kim, *National Identity and Attitudes Toward North Korean Defectors*, „Joint U.S.-Korea Academic Studies” 2014, s. 103-104.

⁷⁸¹ H.J. Lee, *May I call you North Korean? Negotiating differences and imagining the nation in South Korea*, Seoul 2012, s. 29.

Półwyspu Koreańskiego znacząco różni się w obu państwach. Południowokoreańska wersja języka koreańskiego zapożyczyła wiele słów z innych języków, zwłaszcza z angielskiego, które nie istnieją w Korei Północnej. Słownictwo akademickie i literackie również znacząco różni się w obu dialektach języka koreańskiego. Z kolei Koreańczycy z północy z perspektywy południowych Koreańczyków używają często archaicznego słownictwa.⁷⁸² Niezrozumienie przez Koreańczyków z południa również odbija się na postrzeganiu i kryzysach własnej tożsamości narodowej uciekinierów, którzy często nadal identyfikują się jako Koreańczycy z północy, a nie jako jeden naród koreański.⁷⁸³ Tożsamość etniczna jednego narodu wyraźnie słabnie i również coraz mniej Koreańczyków z południa, w szczególności wśród młodzieży, postrzega Koreę Północną jako jeden naród.⁷⁸⁴ Koreańczycy z Korei Południowej zaczynają postrzegać uciekinierów z Korei Północnej w podobny sposób, w jaki postrzegają grupy imigrantów z innych państw.⁷⁸⁵ Z tych powodów uciekinierom z Korei Północnej trudno jest nawiązać stosunki z Koreańczykami z Korei Południowej i budować wzajemne zaufanie, czując się wyobcowanymi i obcymi w Republice Korei.

Jednak rząd Republiki Korei ze względu na symboliczne znaczenie jedności narodu i aspiracje zjednoczeniowe odbiera uciekinierów z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej jako znaczącą grupę, mimo że według danych z końca 2019 roku w Republice Korei mieszkało zaledwie około 34 tysiące uciekinierów z Korei Północnej.⁷⁸⁶ Choć południowokoreański rząd organizuje dla nich liczne zapomogi i wsparcie, to bardzo często zderzają się z dysonansem i problemami związanymi z własną tożsamością narodową. Wielu uciekinierów w wywiadach przyznaje, że nie umieją wyprzeć się swojej północnokoreańskiej tożsamości, przyznając nawet, że „byłoby pożądane, gdyby przyszłość Korei Północnej przypominała erę przywódcy Kim Ir Sena” – sugerując, że być może nie uciekliby z Korei Północnej, gdyby było jak za „starych dobrych czasów”.⁷⁸⁷ Zdarzają się nawet sytuacje, kiedy Koreańczycy

⁷⁸² Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 371-372; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 225-227.

⁷⁸³ A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 110-111; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 371, 377-378.

⁷⁸⁴ Jiyoan Kim, *National Identity and Attitudes...*, s. 100-108.

⁷⁸⁵ G. Rozman, *Introduction* [w:] *National identities and the future of North Korea*, „Joint U.S.-Korea Academic Studies”, 2014, s. 77-78.

⁷⁸⁶ Szacuje się, że znacznie więcej uciekinierów z Korei Północnej mieszka w Chinach i innych państwach Azji, jednak te liczby nie są znane; Kyung Hyo Chun, *Representation and Self-Presentation of North Korean Defectors in South Korea: Image, Discourse, and Voices*, „Asian Journal of Peacebuilding” Vol. 8 No. 1, 2020, s. 93.

⁷⁸⁷ Jednocześnie, mimo tego, że wielu Koreańczyków przyznaje, że wyparcie się przywódców było najtrudniejszą rzeczą jaką w życiu zrobili, ta sytuacja sugeruje osłabienie kultu przywódcy w postaci Kim

z północy są nieszczęśliwi w nowym państwie, czując, że nie są traktowani na równi z Koreańczykami z południa, a ich poczucie północnokoreańskiej tożsamości jest silniejsze od wolności, jaką uzyskali po ucieczce i decydują się oni powrócić do swojego państwa, nawet mimo znanych im konsekwencji, w których ucieczka jest jednoznacznie traktowana jako zdrada swojego państwa. W praktyce często okazuje się, że w Korei Północnej traktowani są jako bohaterowie, którzy wybrali socjalistyczny raj, po tym jak zobaczyli nieprzyjazną Koreę Południową i kara jest im darowana, a nawet występują w północnokoreańskich programach telewizyjnych.⁷⁸⁸ Z drugiej strony, kiedy imigranci z Korei Północnej przebywają w Republice Korei, porównują stopnie zamożności i rozwoju technologicznego między Koreą Północną i Południową, zaczynają rozumieć, że ich przekonania i wpajane im wartości były iluzją, co oddziałuje na ukształtowaną w nich północnokoreańską tożsamość narodową i decyzję o pozostaniu na południu, nawet mimo czekających ich tam trudności z adaptacją.⁷⁸⁹

Uciekinierzy z Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej również w pewnym sensie stabilizują północnokoreańską gospodarkę i przyczyniają się do zmian tożsamościowych swoich rodzin, które pozostały w ojczyźnie. Szacuje się, że rokrocznie przekazują oni rodzinom w Korei Północnej około 10-15 milionów dolarów. Takie kwoty mają ogromne znaczenie dla mieszkańców Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, którzy mogą dzięki nim rozwinąć swoją działalność zarobkową. Przyczynia się to do zmiany postrzegania posiadania krewnych w Republice Korei przez Koreańczyków z północy. Jeszcze przed okresem głodu pokrewieństwo z Koreańczykiem z południa było uznawane w społeczeństwie północnokoreańskim za hańbę, dziś staje się powodem do dumy i nadzieją na lepszą przyszłość, realnie wpływając na zmianę postrzegania Republiki Korei i własnej tożsamości narodowej.⁷⁹⁰

Dzong Ila, do którego doszło w okresie głodu. Kult wodza i jego pozycję w północnokoreańskim społeczeństwie oraz rolę jaką pełni w propagandzie w pewnym stopniu udało się odbudować dopiero Kim Dzong Unowi; Chan Yong Choi, *"Everyday Politics"...*, s. 660.

⁷⁸⁸ Nieoficjalnie mówi się nawet o 700 osobach, które zdecydowały się powrócić do Korei Północnej, posiadając już obywatelstwo Republiki Korei; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 242-243.

⁷⁸⁹ Y.Y. Kim, *Making national subjects: Education and adaptation among North Korean immigrants in South Korea*, Seoul 2009, s. 220.

⁷⁹⁰ Nie istnieje oficjalny system przekazu walut pomiędzy oboma państwami koreańskimi. Transfery pieniężne odbywają się nielegalnie dzięki zorganizowanej sieci przemytników walut, którzy za opłatą przekazują je przez granicę z Chińską Republiką Ludową; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 36-39.

4.2.3

Znaczenie przekształceń gospodarczych spowodowanych klęską głodu dla północnokoreańskiej tożsamości narodowej

Największym zagrożeniem dla północnokoreańskiej tożsamości narodowej znajdującym swoją przyczynę bezpośrednio w kryzysie głodu w Korei Północnej, była utrata kontroli państwa nad sferą gospodarczą i powstanie sektora prywatnego, który stopniowo prowadził do erozji tożsamości w wielu innych dziedzinach życia. Wraz ze zwiększającymi się skutkami głodu coraz większa liczba obywateli Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej zaczęła działać na własną rękę, w oderwaniu od państwa. Zależność między organizacjami państwowymi a społeczeństwem, zasadniczy filar systemu socjalistycznego, zaczęła się rozpadać, a oba podmioty próbowały oddzielnie szukać możliwości przetrwania kryzysu. Początkowo większość ludzi, którzy zdecydowali się na ucieczkę ze swojego państwa, najczęściej do Chin, po zdobyciu pożywienia dla siebie i swojej rodziny regularnie wracała do ojczyzny, przekupując strażników granicznych niewielkimi kwotami pieniędzy, a nawet jedzeniem i przywożąc ze sobą z Chin żywność i towary na sprzedaż. Choć prywatna sprzedaż zarobkowa była nielegalna i sprzeczna z zasadami państwowej ideologii Dżucze, wobec niewydolności państwa, które nie zapewniało już kartek na żywność i nie wypłacało pensji, znaczna część obywateli decydowała się na taki krok. Osoby zajmujące się handlem skupiały się w grupach, tworząc, gdziekolwiek się dało, na poboczach dróg, na stacjach kolejowych i w zamkniętych państwowych fabrykach, nielegalne targi, nazywane *jangmadang*. Zwiększało to ich poziom bezpieczeństwa przed kontrolującymi je władzami państwa. Część z nich była po prostu matami z towarem rozłożonymi na gołej ziemi. Inne, w szczególności w miastach, organizowano w formie straganów, które szybko stawały się gwarnym miejscem spotkań mieszkańców i wymiany nie tylko handlowej, ale także informacji i spostrzeżeń nie zawsze zgodnych z linią Partii Pracy Korei. Początkowo wypracowany system był bardzo prosty. Koreańczycy kupowali mączkę kukurydzianą, nazywaną w Korei „ryżem kukurydzianym” i gotowano z niej kluski, które później sprzedawano na targach. Osiągany zysk pozwalał na zaspokojenie własnego głodu i zakup kolejnych, coraz większych porcji kukurydzy do wyrobu klusek w kolejnych dniach.⁷⁹¹ Po pewnym

⁷⁹¹ Handel ryżem był zupełnie zakazany w Korei Północnej, ponieważ ryż stanowił „święty dar od Wielkiego Wodza”, jednak na *jangmadangach* z czasem można było kupić ryż bez najmniejszego

czasie gama sprzedawanych produktów się zwiększała. Tak rodziły się załączki prywatnego handlu w Korei Północnej. Szybko utworzono siatki kontaktów i dostawców towaru z Chin oraz zadbano o całą logistykę i łańcuch dostaw na zasadach kapitalistycznych. Do Korei płynęła już nie tylko żywność, ale także produkty pierwszej potrzeby, sprzęty AGD, odzież, lekarstwa czy, a może przede wszystkim nielegalne w Korei Północnej informacje i wytwory kultury zachodniej, takie jak książki, filmy czy muzyka dostarczane na płytach DVD lub pendrive'ach, które można było kupić po cenach wolnorynkowych.⁷⁹² Uciekinierzy z Korei Północnej zgodnie potwierdzali, że „niemożliwe było życie bez rynku, a wszystkie niezbędne do życia produkty można było znaleźć tylko tam”.⁷⁹³ Prowadziło to do coraz większego otwarcia Koreańczyków na świat i znaczących zmian w koreańskiej tradycji i tożsamości narodowej, co zostanie szerzej omówione w dalszej części tego rozdziału.

Fot. 20 Jangmadang w miejscowości Nanjin.

Źródło: National Endowment for Democracy
<https://www.ned.org>

problemu, co stanowiło pewien rodzaj nieposłuszeństwa wobec władzy i autorytetu przywódcy; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 86-87; A. Fifield, *Wielki Następcza...*, s. 51-52; J. Kim, S. Talty, *Pod jednym niebem*, Warszawa 2016, s. 144-145.

⁷⁹² *Ibidem*, s. 159-164; E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 135.

⁷⁹³ W Korei Północnej przyjęło się nawet powiedzenie, że na *jangmandangach* można kupić dosłownie wszystko oprócz rogu kota. Tylko dlatego, że koty nie mają rogów; A. Fifield, *Wielki Następcza...*, s. 51-52; Chan Yong Choi, „*Everyday politics*”..., s. 659-661; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 186-187.

Kiedy tylko władze dowiedziały się o tym zjawisku, początkowo próbowały mu przeciwdziałać, organizując liczne obławy na miejsca, w których znajdowały się targi *jangmadang*. Handlarze jednak po kilku dniach, a nawet godzinach zmieniali po prostu miejsce targu, przenosząc go jedynie kilka ulic dalej i nadal prowadzili nielegalny biznes.⁷⁹⁴ Uciekinierzy, którzy z powodu zatrzymania przez milicję trafiali, jak przyznają, przynajmniej co pół roku do najłżejszego z północnokoreańskich więzień. Paradoksalnie jednak stwierdzali, że odbywanie kary wspólnie z innymi handlarzami pozwalało im zdobywać nowe kontrakty handlowe i informacje o rodzących się trendach, rynkach zbytu czy trasach przemytu towarów. Władze nie były w stanie zatrzymać tego procederu. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Chan Yong Choia, dochodziło do sytuacji, że mający kontrolować targi oficerowie Koreańskiej Armii Ludowej i Agencji Bezpieczeństwa Publicznego sami wykorzystywali informacje uzyskane podczas aresztowania i przesłuchania schwytanych handlarzy, by samemu aktywnie zaangażować się w handel. W ten sposób *jangmadangi* szybko wymknęły się spod kontroli władz.⁷⁹⁵

Po krótkim czasie nieskutecznej walki z oddolną inicjatywą gospodarczą, w lipcu 1996 roku władze nieoficjalnie zaczęły tolerować prywatny handel w zamian za ustanowienie tak zwanej „opłaty placowej” od każdego działającego punktu handlowego, określonego procenta zysku z utargu każdego stoiska wypłacanego na rzecz państwa i wprowadzanie regulacji, takich jak limit wiekowy sprzedawców, godziny funkcjonowania bazarów oraz wprowadzenie regularnych cen produktów, a także urządzając częste kontrole. Przestano również oficjalnie przeczyć istnieniu targów, choć ukrywano je przed obcokrajowcami.⁷⁹⁶

By móc przeżyć kolejny dzień, po kilku miesiącach istnienia *jangmandangów* handlem zajmował się niemal każdy Koreańczyk od rolników i robotników przez pracowników fabryk, po lekarzy i profesorów uczelni.⁷⁹⁷ Lekarz z miasta Hyesan, który uciekł z Korei Północnej na stałe w 2014 roku, opisywał, że otrzymywał około 3500 wonów pensji miesięcznie, czyli mniej niż wynosiła cena kilograma ryżu na czarnym

⁷⁹⁴ J. Everard, *Only Beautiful, please: A British Diplomat in North Korea*, Stanford 2012, s. 100.

⁷⁹⁵ Chan Yong Choi, „*Everyday politics*”..., s. 659-661; A. Fifield, *Life under Kim Jong Un*, <https://www.washingtonpost.com/graphics/2017/world/north-korea-defectors/> [dostęp: 25.11.23].

⁷⁹⁶ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 124-125.

⁷⁹⁷ Zaczęło nawet dochodzić do takich sytuacji, w których pracownicy państwowych przedsiębiorstw szli na układ ze swoimi państwowymi pracodawcami. Płacili oni im około 50 000 wonów (około 7 dolarów) by być zwolnionym z obowiązku pracy i móc zająć się w tym czasie prywatnym biznesem. Układ był tak powszechny, że doczekał się nawet swojej nazwy – „układ 3 sierpnia”; *Ibidem*, s. 135-137; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 22, 33.

rynku. „Dlatego praca jako lekarz nie była moją jedyną. Moją główną pracą było szmuglowanie towarów w nocy” – wspomina.⁷⁹⁸

Zmiany, jakie zachodziły w gospodarce, skłaniały państwo do podjęcia kolejnych regulacji prawych. W 2002 roku rząd Korei Północnej zdecydował się na jawne odejście od promowanej przez lata samowystarczalności gospodarczej, wynikającej bezpośrednio z zasad ideologii Dżucze. Wprowadzono elementy gospodarki rynkowej. Urealniono ceny, uwolniono kurs wona północnokoreańskiego, dwudziestokrotnie podniesiono pensje w państwowych zakładach pracy i, co najważniejsze, właściwie zrezygnowano z kontroli na *jangmadangach*.⁷⁹⁹ Jednak kiedy zauważono realne skutki takich liberalnych działań, już w 2004 roku wycofano się z reform, pogłębiając kontrole i represje wobec osób prowadzących własny biznes. Dochodziło nawet do siłowego zamykania wielu targowisk, w tym tego największego w kraju w mieście Pyongsong na obrzeżach Pjongjangu, co spowodowało jeszcze większy spadek zaufania obywateli do swojego państwa.⁸⁰⁰ W praktyce jednak te oddolne zmiany przyniosły wymierne korzyści dla gospodarki państwa. Kiedy państwowa gospodarka całkowicie zawiodła, to prywatni handlarze powstrzymywali Koreę Północną przed całkowitym upadkiem państwa. Badania prowadzone wśród uciekinierów mówią, że nawet 78% całkowitego dochodu gospodarstw domowych Koreańczyków było generowanych w okresie głodu przez prywatny handel.⁸⁰¹ Z kolei szacunkowe obroty handlowe z tego typu działalności wzrosły z 2,4 mld dolarów w 2000 roku do 5,6 mld w 2008 roku, a rola prywatnych przedsiębiorców wpłynęła na przyciągnięcie inwestycji zagranicznych, w szczególności chińskich do Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.⁸⁰² Kapitał chiński pozwolił na uratowanie wielu upadających zakładów państwowych oraz podwojenie

⁷⁹⁸ A. Fifield, *Life under Kim Jong Un*, „Washington Post” 17.11.2017,

<https://www.washingtonpost.com/graphics/2017/world/north-korea-defectors/> [dostęp: 25.11.2023].

⁷⁹⁹ Hong Sun Jik, *The economic reform measures in North Korea: the evaluation and issues*, „North Korea Focus”, Seoul 2002, s. 2-11.

⁸⁰⁰ Kim Dzong Il pisał w państwowej gazecie Rodong Sinmun, że „wprowadzenie kapitału zagranicznego doprowadzi do zniszczenia gospodarki narodowej. Pod wszelkimi przeciwnościami nie pożyczymy technologii, lub pieniędzy innych. Budujemy mocny i dostatni stan państwa w zgodzie naszą myślą polityczną, siłą militarną i niezależnością ekonomiczną, na swój własny sposób”; N. Levi, *Insanity or part of a plan? Prospects for changes to North Korean domestic and foreign policy*, „Policy paper PISM” no. i 2014 (84), Warszawa 2014, s. 3-4; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 172-173.

⁸⁰¹ D.J. Schwekendiek, Sijia Xu, *From socialism to consumerism: The rise of capitalist values in North Korea*, „International Journal of Asia Pacific Studies” nr 16 vol. 2, s. 130.

⁸⁰² N. Levi, *Insanity or part of a plan? Prospects...*, s. 3-4.

liczby targowisk *jangmadang*.⁸⁰³ Dopiero dojście do władzy Kim Dzong Una całkowicie zmieniło postrzeganie i funkcjonowanie targów, które znacząco podniosły standard życia Koreańczyków z północy, w dodatku bez udziału rządzących. Zostały one ostatecznie zaakceptowane przez władze. Zaczęło dochodzić nawet do sytuacji, w których władze same budowały duże hale targowe o pojemności nawet kilku tysięcy straganów i lokalne targi, by uregulować i lepiej sformalizować prywatny handel.⁸⁰⁴ Co pozostaje znamienne, obecnie niezajmowanie się prywatnym handlem w Korei Północnej może być nawet niebezpieczne, ponieważ rodzi to podejrzenia władz o posiadanie innego źródła dochodu, na przykład pieniędzy regularnie przesyłanych od krewnych, którzy uciekli z Korei Północnej i mieszkają na południu Półwyspu Koreańskiego, które mogłoby być bardziej niebezpieczne z perspektywy reżimu. Paradoksalnie osoby, które posiadają fundusze z takich źródeł, często nawet udają, że zajmują się prywatnym handlem, żeby uniknąć podejrzeń i problemów.⁸⁰⁵

Oprócz daleko idących zmian, jakie zaszły w samym państwie, *jangmadangi* wpłynęły znacząco na erozję dotychczasowego poczucia tożsamości narodowej Koreańczyków z północy. Kiedy ludzie oddolnie angażowali się w prywatną przedsiębiorczość, niemal całkowicie zapominali o kontroli, jaką sprawuje nad nimi państwo. Jego niestabilność w okresie głodu powodowała, że władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej niemal całkowicie straciły kontrolę nad społeczeństwem. Nie miano czasu na pracę w państwowych fabrykach, więc do niej po prostu nie przychodzono. To powodowało oderwanie od prowadzonej w nich edukacji ideologicznej. Państwo robiło co mogło, by utrzymać w społeczeństwie regularność indoktrynacji, organizując sesje ideologiczne nawet w okolicach bazarów, jednak ludzie

⁸⁰³ W 2010 roku istniało w Korei Północnej mniej niż 200 targowisk *jangmadang*, zaś w 2018 roku było ich już około 480. Każde miasto i większa wieś ma obecnie przynajmniej jedno takie miejsce handlu i centrum życia społecznego. Tylko w liczącym około 700 tys. mieszkańców Chongjin, trzecim największym mieście KRLD, jest ich około 20. W 2015 roku za stragan na targu w średniej wielkości, przygranicznym mieście Hyesan trzeba było zapłacić nawet dwudziestokrotność państwowej pensji, czyli około 700 dolarów. Do tego dochodziła miesięczna opłata 10% utargu. Szacuje się, że obecnie w ten sposób państwo zarabia od 15 do nawet 250 milionów dolarów każdego dnia. Mimo tego wszystkie miejsca na lokalnym targu były wykupione; *Markets Burgeon in North Korea*, „Chosun Ilbo”, 26.10.2015, http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2015/10/26/2015102601722.html [dostęp: 25.11.2023]; D.J. Schwekendiek, Sijia Xu, *From socialism to consumerism...*, s. 136; Kang Mi-jin, *Stall transfers yield big profits at the market*, „Daily NK”, <https://www.dailynk.com/english/stall-transfers-yield-big-profits/> [dostęp: 25.11.2023]; A. Lankov, *Is byungjin policy falling Kim Jong Un's unannounced reform and its chances of success*, 2017, s. 29-30; A. Fifield, *Wielki Następcza...*, s. 146-150; E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 182.

⁸⁰⁴ *Bazary w KRLD*, Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce, <https://www.krld.pl/krld/czytelniateksty/biuletyny//011%20Bazary%20w%20KRLD.pdf> [dostęp: 25.11.2023].

⁸⁰⁵ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 36.

zaangażowani w handel i walkę o własne przetrwanie również ich unikali, płacąc łapówki lokalnym władzom, by wpisały daną osobę na listę obecnych na sesji ideologicznej, w rzeczywistości w ogóle się na niej nie pojawiając. Korupcja i sfera działalności poza kontrolą państwa sięgnęła niespotykanych dotąd rozmiarów.⁸⁰⁶ Załamanie północnokoreańskiego systemu dostaw żywności spowodowało wyższy poziom korupcji nie tylko wśród urzędników partyjnych i państwowych, ale także funkcjonariuszy straży granicznej i policjantów, którzy byli coraz mniej lojalni wobec rządu, który nie mógł już im płacić. Łapówki otworzyły więc kolejną drogę do nieoficjalnego przekraczania granicy chińsko-koreańskiej i transportu towarów oraz ludzi bez posiadania specjalnego pozwolenia.⁸⁰⁷ Powszechność używania pieniądza spowodowała, że nikt już nie zwracał uwagi na to, czy banknoty z wizerunkiem Wielkiego Wodza były składane na pół i wrzucane niechlujnie do kieszeni spodni, co było dotychczas znaczącym występkiem regulowanym przez północnokoreański kodeks karny.⁸⁰⁸ Interesującym zjawiskiem jest również pojawienie się wśród Koreańczyków z północy świadomości słabości własnej waluty i wdrożenie postępującej w państwie dolaryzacji. Wbrew polityce państwa coraz szybciej uczyli się oni korzystać z pieniędzy oraz samodzielnie zapobiegać postępującej inflacji i coraz chętniej lokowali swój zgromadzony kapitał w obcych walutach, w szczególności dolarach i juanach. W ten sposób wychodząc poza kontrolę ekonomiczną państwa i uniezależniając się od niego, co mogło być potraktowane jako utrata zaufania do własnego rządu. Obecnie szacuje się, że północnokoreański won znacząco stracił na znaczeniu w Korei Północnej i większość transakcji przeprowadzana jest w obcych walutach, a handlarze czy nawet państwowe domy towarowe odmawiają przyjmowania transakcji w wonach północnokoreańskich, a państwo usilnie stara się urynkować państwowy kurs wymiany wonów na dolary.⁸⁰⁹ Choć wpojone przez dziesiątki lat okazywanie lojalności wobec przywódców pozostało w dużej mierze niezmienione, to zmiana w odczuwaniu związków z własnym państwem stała się zauważalna.

Kiedy najgorsze skutki klęski głodu zostały załagodzone i prowadzenie własnego biznesu nie wiązało się już bezpośrednio z codzienną walką o przeżycie, Koreańczycy

⁸⁰⁶ M. Prochazka, *Changes Within the Democratic People's...*, „Changing Determinants of Foreign Policy in East Asian Countries”, Łódź 2017, s. 52-53.

⁸⁰⁷ D.J. Schwekendiek, Sijia Xu, *From socialism to consumerism...*, s. 124.

⁸⁰⁸ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 180-181.

⁸⁰⁹ Sung Min Mun, *Dollarization in North Korea: Evidence from a Survey of North Korean Refugees*, „East Asian Economic Review” vol. 21, no. 1, 03.2017, s. 93-97; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 26-29.

z północy okazali się być jeszcze bardziej przedsiębiorczy. Od początku XXI wieku zaczęły powstawać pierwsze firmy usługowe, a nawet produkcyjne niezależne od państwa lub jedynie częściowo oparte na tak zwanym „partnerstwie publiczno-prywatnym”. Choć oficjalnie w Korei Północnej nie istniały żadne prywatne firmy prowadzone przez Koreańczyków z północy, a całe mienie należy do państwa, to zaczęto początkowo przejmować je w rodzaj dzierżawy. Przedsiębiorstwa pozostają zarejestrowane jako państwowe i rządzący w każdym momencie mogą zerwać często jedynie ustną, nieoficjalną umowę. Dana osoba przejmuje mienie państwa w zarządzanie lub organizuje swój zakład i opłaca państwu zwykle około 30% zysków z prowadzenia działalności za możliwość jej prowadzenia.⁸¹⁰ Zdarza się nawet tak, że samo państwo wobec problemów produkcyjnych zakładów pracy szuka prywatnego przedsiębiorcy pod najem. Trafniejsze decyzje zarządcze, względem centralnego partyjnego sterowania, urealnione inwestycje i lepsze materiały sprowadzane z Chin w krótkim czasie pozwalają poprawić rentowność przedsiębiorstw.⁸¹¹ Jest to jednak wyraźna i bezpośrednia forma zarządzania, przecząca oficjalnie promowanym wartościom gospodarki socjalistycznej i ideologii Dżucze, którą zgodnie z konstytucją ma kierować się państwo. Należy również zwrócić uwagę na zjawisko, jakie tworzą ludzie, którzy nie mają pieniędzy lub umiejętności, aby rozpocząć własną działalność gospodarczą. Są oni nadal w dużej mierze wykluczeni z gospodarki państwowej i w związku z tym nie mają innego wyjścia, jak tylko zostać pracownikami zatrudnianymi przez rozwijający się sektor prywatny. Wpływa to dodatkowo na wzrost konkurencyjności rynku pracy w Korei Północnej i coś, co nie miało do tej pory miejsca w tym państwie – dobrowolność wyboru wykonywanego przez siebie zawodu i miejsca pracy.⁸¹² To zjawisko w dużej mierze wpłynęło na emancypację społeczeństwa i zaburzenie tradycyjnej struktury, przyczyniając się do zmian w postrzeganiu własnej tożsamości na najniższym szczeblu społeczeństwa.

Obecnie żyje w Korei Północnej pokolenie dorosłych ludzi urodzonych już po utworzeniu sektora prywatnego handlu, zwane „pokoleniem *jangmadang*”, dla których nowa, *de facto* kapitalistyczna rzeczywistość jest już jedyną codziennością, jaką znają.

⁸¹⁰ Takie ukryte opłaty są kolejnym elementem zmiany zachodzącej w Korei Północnej, ponieważ oficjalnie Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna pozostaje jedynym państwem na świecie, w którym nie istnieje system podatkowy. Klasyczny podatek dochodowy został zniesiony jeszcze w latach 70. XX wieku.

⁸¹¹ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 217-219; J. Corrado, *Will marketization bring down the North Korean regime*, „The Diplomat” 18.04.2017; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 45-47.

⁸¹² A. Lankov, *Loyalists, Defectors and life abroad. The daily life of North Koreans*, Seoul 2017, s. 31.

Nie pamiętają oni ścisłej kontroli państwa i silnej ideologizacji, a przede wszystkim uzależnienia obywateli od państwa niemal pod każdym względem, co w pokoleniu ich rodziców powodowało wdzięczność i budowało silne więzi z państwem i jego władzami, wpływając na wzmocnienie pożądaną przez nie i kreowaną od lat tożsamości narodowej. Nowe pokolenie reprezentuje nowe wartości. Dawniej najważniejszy był status polityczny i wierność wobec państw. Dziś mówi się znacznie częściej o statusie ekonomicznym. Nowe pokolenie Koreańczyków z północy jest mniej lojalne wobec systemu socjalistycznego, co może zagrażać rządzącym elitom politycznym.⁸¹³ W badaniu przeprowadzonym w 2010 roku przez agencję Thomson Reuters każdy (100%) z 1000 badanych respondentów z Korei Północnej zgodził się ze stwierdzeniem, że „pieniądze są najlepszą oznaką sukcesu człowieka”. Pod tym względem Korea Północna jest obecnie bardziej kapitalistyczna niż Korea Południowa, w której ten współczynnik wyniósł około 70%. Respondenci w następujący sposób opisali znaczenie pieniędzy, łącząc je z powstaniem *jangmadangów*: „Wszystko kręci się wokół pieniędzy. Wygląda na to, że ludzie żyją dla pieniędzy. Powodem, dla którego ludzie idą pracować na rynkach, są pieniądze. Aby jeść i żyć, trzeba mieć pieniądze na zakup towarów. Zatem pieniądze są wszystkim” – stwierdzał respondent D. z północnokoreańskiej prowincji Hwanghae Północny. Inny respondent C. z Pjongjangu w przywołanym badaniu odniósł znaczenie posiadania pieniędzy bezpośrednio do aspektów politycznych: „Pieniądze mają pierwszeństwo przed władzą polityczną. Spójrzmy na przykład na te wszystkie nielegalne działania. Jeśli zostaniesz przyłapany na sprzedaży czegoś, czego nie wolno ci sprzedawać na rynku, zostaniesz zwolniony, jeśli zapłacisz. Idąc ulicą, zobaczysz ludzi noszących odznaki Kim Il-sunga i Kim Dzong-ila. Jeżeli zostaniesz złapany bez niej, możesz zapłacić i będziesz traktowany tak, jakby nie doszło do wykroczenia. Sam wtedy myślałem, że pieniądze są ważniejsze niż władza polityczna”.⁸¹⁴

Szacowane przez Ministerstwo do spraw Zjednoczenia Republiki Korei wskaźniki mówią, że sektor prywatny w Korei Północnej sięga już nawet 50% udziałów w produkcji krajowym brutto Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, a nawet 80% obywateli utrzymuje się obecnie wyłącznie z działalności wolnorynkowej.⁸¹⁵

⁸¹³ D.J. Schwekendiek, Sijia Xu, *From socialism to consumerism...*, s. 126.

⁸¹⁴ *Prevalence of capitalist values in the world*, „Thomson Reuters” 2010, [za:] D.J. Schwekendiek, Sijia Xu, *From socialism to consumerism...*, s. 142-146.

⁸¹⁵ Kim Byung-ro, *North Korea's marketization and changes in the class structure*, [w:] *The economy and society in the Kim Jong Un era: New relationship between the state and the market*, Yang Moon-soo

Elementy kapitalizmu, częściowa prywatyzacja, oddolna liberalizacja rynku oraz zastąpienie oficjalnej propagandy docierającą do Korei Północnej zachodnią kulturą i stylem życia oraz informacjami ze świata zewnętrznego spowodowały wyraźne zmiany i silną erozję dotychczasowej tożsamości narodowej w społeczeństwie północnokoreańskim.⁸¹⁶

4.2.4

Erozja tradycyjnych koreańskich wartości konfucjańskich

Jedną z najistotniejszych zmian, jakie zaszły w tradycyjnych wartościach koreańskich, które jednocześnie wpłynęły na zmianę poczucia tożsamości narodowej Koreańczyków, była emancypacja i zmiana roli kobiet w społeczeństwie. Tradycyjnie konfucjanizm ściśle określał rolę kobiet, stawiając je w patriarchalnej strukturze społecznej zdecydowanie niżej od męskich członków rodziny. Zgodnie z tradycją miały podporządkować się roli mężczyzny, który zawsze miał pierwszeństwo. Głównym zadaniem kobiet było urodzenie syna. Mimo że konfucjańskie wartości nadal stanowią ważny aspekt regulujący życie społeczne na całym Półwyspie Koreańskim, to warunki życia w okresie głodu wymusiły częściowe odejście od ich założeń. Prawo od 1946 roku zapewnia równy status kobiet i mężczyzn, jednak w praktyce, mimo usilnych prób państwa, by zrównać role płci, do okresu głodu pozycja mężczyzny jako głównego żywiciela rodziny, odpowiadającego za jej bezpieczeństwo ekonomiczne była znacząco wyższa. Mężczyzna miał dominować nie tylko w domu, ale także w stosunkach społecznych.⁸¹⁷ Z instytucjonalnego punktu widzenia pozycja kobiet w Korei Północnej była znacząco niższa niż w innych państwach socjalistycznych, takich jak ZSRR czy Kuba.⁸¹⁸ Kobiety w znacznej części zajmowały się gospodarstwem domowym i opieką nad dziećmi, z rzadka podejmując się drobnych i prostych prac zawodowych, co od lat

(red.), Paju 2014, s. 50-55; A. Lankov, *The Resurgence of a Market Economy in North Korea*, Moscow 2016, s. 1; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 146-150, 215-217, 235-239; A. Lankov, *Loyalists, Defectors and life...*, s. 30.

⁸¹⁶ S. Haggard, M. Nolan, *Famine in North Korea...*, s. 187.

⁸¹⁷ S. Kim, *Pozdrowienia z Korei...*, s. 96-98, 106-107, 152; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 162-164.

⁸¹⁸ Już urodzenie się w rodzinie dziewczynki było traktowane w Korei Północnej za gorsze, niż posiadanie męskiego potomka. Kobiety zgodnie z państwowym Systemem Dystrybucji Żywności dostawały również znacząco mniejsze przydziały żywnościowe od mężczyzn; Z. Patterson, *Political, Social and Economic Inequality in North Korea*, „North Korean Review”, Vol. 13, No. 1, 2017, s. 73-76; Więcej patrz: Jin Woong Kang, *The „Domestic Revolution” Policy and Traditional Confucianism in North Korean State Formation: A Socio-Cultural Perspective*, Vol. 10 No. 2, Cambridge 2006.

80. XX wieku było szczególnie promowane przez politykę państwa.⁸¹⁹ Nawet jeśli pracowały w administracji państwowej czy przemyśle, to zwykle na mniej eksponowanych stanowiskach.⁸²⁰ Najwięcej pracujących zawodowo kobiet było w przedziale wiekowym od 16 do 25 lat, ze względu na długą, 10-letnią obowiązkową służbę wojskową mężczyzn.⁸²¹ Rola matki i żony zgodnie z kształtowaną przez władze nową, północnokoreańską tożsamością narodową miała spełniać symboliczne funkcje, jakie kobiety miały pełnić na rzecz narodu.⁸²²

Dopiero urynkowanie gospodarki w okresie głodu stało się wykorzystaną przez kobiety szansą na emancypację w północnokoreańskim społeczeństwie. Powstające w Korei Północnej prywatne bazy były inicjowane przede wszystkim przez kobiety, które miały w okresie głodu większą swobodę poruszania się po kraju, a przede wszystkim więcej czasu wolnego, z uwagi na mniejsze zaangażowanie w służbę wojskową i pracę zarobkową w państwowych zakładach, w której mimo zatrzymania produkcji musieli stawiać się mężczyźni. Z tego powodu kobiety przejęły obowiązek zapewnienia dochodu swoim rodzinom i zarabiając wielokrotnie więcej niż ich mężowie w państwowych zakładach, stały się ich głównymi żywicielkami, przedsiębiorczyniami na prywatnych rynkach, prowadząc stragany, sprzedając żywność i zajmując się importem towarów.⁸²³ Zgodnie z opracowanym przez badaczy profilem, typowym handlarzem na *jangmadangach* jest tak zwana *ajumma*, czyli zamężna kobieta w średnim wieku.⁸²⁴ W 2013 roku szacowano, że ponad 70% dochodów gospodarstw domowych pochodziło z działalności kobiet w zakresie przedsiębiorczości.⁸²⁵ Obecnie ten odsetek może być jeszcze wyższy. Kobiety zarabiające często więcej pieniędzy niż mężczyźni i odgrywające kluczową rolę w prywatyzacji oraz urynkowaniu gospodarki Korei Północnej wyraźnie się usamodzielniały i zyskały niezależność. Wzrosła również ich pozycja finansowa, która jest widoczna nawet w zwiększającej się liczbie rozwodów, które w tradycyjnej konfucjańskiej kulturze koreańskiej były niegdyś

⁸¹⁹ N. Levi, *Korea Północna. Poszukując...*, s. 104-105.

⁸²⁰ T. Goban-Klas, *Historia i współczesność...*, s. 129.

⁸²¹ A. Lankov, *North of the DMZ: Essays...*, s. 73-74; N. Levi, *Korea Północna. Poszukując...*, s. 117-119.

⁸²² D. Draudt, *Family Tradition: Modern Representation and the Ideal Woman in Kim Jong-Un's First Year*, [w:] *Change and Continuity in North Korean Politics*, A. Cathcart, R. Winstanley-Chesters, C. Green (red.), London 2017, s. 46.

⁸²³ W okresie głodu w armii służyła jedna kobieta na 10 mężczyzn. Od 2015 roku służba kobiet w wojsku jest obowiązkowa. Jednak kobietom nie podoba się ta sytuacja, ponieważ wolałyby handlować i zarabiać na życie, dlatego dochodzi do częstych sytuacji, w których zwolnienie ze służby wojskowej odbywa się za pomocą łapówek; E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 141; D.J. Schwegendiek, Sijia Xu, *From socialism to consumerism...*, s. 125-126.

⁸²⁴ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 32-33.

⁸²⁵ A. Lankov, *A Real North Korea: Life and Politics...*, s. 188.

jednym z największych występków, jaki można było popełnić przeciw strukturze społecznej i wartościom moralnym. Kobiety w społeczeństwie Korei Północnej stały się również bardziej odważne od mężczyzn, o czym świadczy fakt, że według Ministerstwa do spraw Zjednoczenia Republiki Korei, nawet trzy czwarte uciekinierów z Korei Północnej stanowią kobiety.⁸²⁶ Wywoływało to pewną frustrację wśród mężczyzn, którzy nie byli w stanie pogodzić się z utratą swojej pozycji. Rola społeczna i postrzeganie kobiet zmieniły się diametralnie pod wpływem kryzysu, wpływając na ich tożsamość. Zarobione przez nie pieniądze pozwoliły na zdobycie szerszego zakresu władzy i szacunku w swoich rodzinach, co jednocześnie wiązało się z prestiżem i wyższą pozycją społeczną.⁸²⁷

Bezpośrednim skutkiem zmian gospodarczych zachodzących w Korei Północnej od lat 90. XX wieku było również znaczące zatracenie tradycyjnych, kolektywnych wartości na rzecz rodzącego się indywidualizmu. Początkowo głównym powodem odejścia od kolektywnej formy życia społecznego było zarobienie pieniędzy i przetrwanie głodu, jednak z czasem ludzie zaczęli realizować swoje własne, prywatne ambicje. Było to widoczne nawet w tradycyjnej komórce społecznej, jaką od wieków była w Korei rodzina. Kryzys głodu sprawił, że większość osób dbała o swój własny interes, nie respektując już praw rządzących się życiem rodzinnym i wzajemną rodzinną pomocą, która była podstawą koreańskiej tożsamości. Zatracono tradycyjne wartości, ale również rodzinne więzi. „Pokrewieństwo znaczyło teraz mało lub nic” – stwierdza Josoph Kim, uciekinier z Korei Północnej.⁸²⁸ Należy stwierdzić, że kapitalizm, który pojawił się w Korei Północnej, jak i dostęp do zagranicznej kultury i informacji sprawiły, że uformował się nowy obraz stosunków społecznych, który znacząco zaburzył dotychczasowe idee kształtowane w ramach konstruowania północnokoreańskiej tożsamości narodowej.

⁸²⁶ Z. Patterson, *Political, Social and Economic...*, s. 75-76; N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 164.

⁸²⁷ F. Abt, *North Korea behind the veil...*, <https://www.pdf-archive.com/2017/11/27/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi.pdf> [dostęp: 08.12.2023].

⁸²⁸ J. Kim, S. Talty, *Pod jednym niebem...*, s. 74.

4.3

Nowa struktura społeczna jako zagrożenie dla północnokoreańskiej tożsamości narodowej

4.3.1

Powstanie nowych klas społecznych

Kryzys głodu i związane z nim przemiany gospodarcze, a w szczególności rozwój prywatnego handlu i coraz większe przyzwolenie władz państwa na jego prowadzenie sprawiły, że zaburzona została tradycyjna struktura społeczna, kształtowana przez lata przez rządzących. Wraz z powstaniem czarnego rynku i ze wzrostem obrotu pieniędzmi w społeczeństwie coraz mniejszą rolę zaczął odgrywać system podziału klasowego *songbun*. Choć Kim Dzong Un po dojściu do władzy, starał się utrzymać kontrolę nad społeczeństwem, utrzymując hierarchię kastową i nagradzając najbardziej lojalnych obywateli, jednocześnie niszcząc tych, którzy odważyli się mu przeciwstawić, to jednak Koreańczycy, mając pieniądze i kontakty mogli, najczęściej poprzez łapówki, wykupić się z przypisanej im pozycji w tym systemie.⁸²⁹ Ta sytuacja sprawiła, że podział klasowy był częściowo zastępowany przez kapitalistyczny podział społeczny, bazujący na zasobie zgromadzonego majątku. Pieniądz stał się pożądanym i w krótkim czasie okazał się wyznacznikiem poziomu życia w socjalistycznym dawniej państwie. Społeczeństwo dotychczas podzielone głównie pod względem kryterium lojalności wobec państwa i Partii Pracy Korei, zaczęło się rozwarstwiać. Już na początku XXI wieku można było zaobserwować powstawanie klasy wyższej, która nie należała już wyłącznie do elity władzy i miała największe możliwości oraz powiązania, ale opierała się na „zwykłych Koreańczykach” i ich zgromadzonym na prywatnym handlu majątku, a także klasy średniej, zupełnie nowej dla systemu społecznego Korei Północnej. Wolny rynek, a przede wszystkim nowe realia finansowe, tożsamość i „ekonomiczne myślenie” sprawiły, że również przeciętni ludzie odczuli wyraźną poprawę życia, co sugeruje, że zmian, jakie zachodzą w tym państwie, nie uda się już zatrzymać, a władze muszą się do nich dostosować, pilnując jednocześnie, by zachować nad nimi możliwie jak największą kontrolę. Choć rozwój bogactwa odbywał się jeszcze pod czujnym

⁸²⁹ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 72; Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 173; A. Fifield, *Wielki Następcza...*, s. 174-175.

okiem państwa, początkowo na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego, to jednak północnokoreańscy prywatni biznesmeni podzielili się częścią państwowej gospodarki praktycznie bez jego udziału, od produkcji żywności i ubrań, przez wydobycie surowców, po rozwijającą się coraz prężniej turystykę krajową, promowaną przez państwowe Komitety Ludowe (władze lokalne), również za pomocą reklam gazetowych i telewizyjnych. Organizowane są nawet konkursy, w których można otrzymać wycieczki do północnokoreańskich kurortów, które nie są już dostępne tylko dla zakładów pracy, ale dla każdego Koreańczyka z północy.⁸³⁰ Wyraźnie widać zmiany zachodzące w polityce wewnętrznej państwa, które stara się osiągnąć dobrobyt poprzez nacisk na zabawę, rozrywkę, sport i wypoczynek. Zmiany dotyczą również rozbudowy infrastruktury państwa, takiej jak drogi czy kolej, która ma ułatwić życie obywateli i upodobnić państwo, do znanych z oglądanych przez nich w zachodnich filmach i serialach. Gospodarkę Korei Północnej charakteryzuje różnorodność i autonomia, które są przyczynkiem do szybkich zmian. Nie ma już przydzielanych odgórnie norm. Zamiast nich prywatni przedsiębiorcy decydują kogo zatrudnić, jak prowadzić działalność oraz jak inwestować w jej rozwój. Taka sytuacja z czasem może prowadzić do wykształcenia się nie tylko niezależności ekonomicznej nowych elit, ale również dążenia do stworzenia własnej agendy politycznej, mogącej mieć znaczący wpływ na zmiany w strukturze politycznej państwa.⁸³¹

Północnokoreańska klasa wyższa w krótkim czasie zaczęła być określana jako *dongju*, czyli dosłownie „mistrzowie pieniądza” i stała się czynnikiem napędzającym podupadłą gospodarkę państwa. Ogromne jak na warunki Korei Północnej pieniądze, sięgające milionów dolarów, uzyskiwane z przemytu, handlu, nielegalnej sprzedaży państwowych, otrzymywanych z przydziału nieruchomości, prowadzenia dużych, niegdyś państwowych, a obecnie sprywatyzowanych przedsiębiorstw, a z czasem nawet inwestycji zagranicznych, zaczęły trafiać do osób wywodzących się z różnych grup

⁸³⁰ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 100-101.

⁸³¹ Wielu uciekinierów z Korei Północnej podkreśla, że powstanie klas społecznych opartych na zgromadzonym majątku, było jedną z najbardziej znaczących zmian w Korei Północnej w ostatnich dziesięcioleciach, a „wolne rynki przeżywają rozkwit wbrew oficjalnej polityce i życzeniom władz państwa”. Z kolei politolog Robert Kelly zwraca uwagę, że obecnie w Korei Północnej wytworzyła się atmosfera, w której „nikt nie może być pewien, gdzie kończy się państwo, a gdzie zaczynają się prywatne interesy”; R.E. Kelly, *A new economy for North Korea*, „Centre for International Governance Innovation”, 03.08.2018, <https://www.cigionline.org/articles/new-economy-north-korea/> [dostęp: 22.12.2023]; Thae Yong-ho, *Zeznanie ministra Thae Yong-ho przed Komitetem Izby Reprezentantów ds. Polityki Zagranicznej*, 01.11.2017, <https://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20171101/106577/HHRG-115-FA00-Wstate-Yong-hoT-20171101.pdf> [dostęp: 22.12.2023]; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 214-215, 217.

społecznych, nie tylko ze stolicy, ale właściwie z każdego regionu państwa. Co więcej, dochodzili oni do nich sami, bez wsparcia państwa i konotacji z rodziną Kimów, ani żadnymi innymi północnokoreańskimi elitami.⁸³² Choć klasa *dongju* powstała w dużej mierze nieformalnie, to obywatelom się to często przy aprobacie władz państwa, które dążyło do utrzymania względnej kontroli nad ich życiem, musieli więc wspierać reżim i udowadniać swoją lojalność wobec niego, by przetrwać i nie stracić wszystkiego co udało im się zgromadzić.⁸³³ Obecnie przedstawiciele klasy wyższej mogą sobie pozwolić na zamieszkanie w nowoczesnych, strzeżonych osiedlach w Pjongjangu, jadać w drogich restauracjach, posiadanie drogich, prywatnych samochodów, a nawet studia za granicą dla swoich dzieci, czy podróże po świecie, co jeszcze do niedawna było dostępne jedynie dla wybranych przedstawicieli rządzącej elity partyjnej.⁸³⁴

Praca w prywatnym sektorze u nowej klasy wyższej *dongju*, pozwoliła również na uformowanie się klasy średniej, dotychczas nieistniejącej w Korei Północnej. Urealnione względem państwowych wypłat zarobki osób zatrudnionych w prywatnych przedsiębiorstwach, od robotników, przez kierowców po szwaczki, często bez konieczności zmiany wykonywanego wcześniej zawodu, pozwalały na znacznie szybsze wzbogacenie się, niż praca w państwowych zakładach, która jeszcze do niedawna była jedyną dostępną, przydzielaną przez rząd formą utrzymania rodziny. Takie osoby zaczęło być stać nie tylko na utrzymanie rodziny, ale także pewien rodzaj wygód, a nawet korzystanie z usług, na przykład opiekunek do dzieci.⁸³⁵ Dla takich ludzi już nie tożsamość powiązana z własnym państwem i narodem pozostała najważniejsza, ale pieniądze, które znalazły się w centrum ich uwagi, reorientując ich ukształtowaną przez lata rządów Kimów północnokoreańską tożsamość narodową. Perspektywa zarobienia dużych pieniędzy sprawiła, że uczestniczenie w rozwoju działalności biznesowej stało się dla Koreańczyków dużo bardziej atrakcyjne, niż dotychczasowe podniesienie poziomu życia, jakie dotychczas było możliwe jedynie poprzez wstąpienie do Partii Pracy Korei.

⁸³² Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 113; Park In Ho, *Report: The creation of the North Korean Market System*, Seoul 2017, s. 49-56; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 212-215.

⁸³³ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 191; Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 190-192.

⁸³⁴ Klasa *dongju* często jest porównywana do rosyjskich oligarchów okresu transformacji lat 90. XX wieku; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 204-205; A. Lankov, *Lifestyles of the loyalists: How North Korea's upper classes live viewed in context, Pyongyang's elites live relatively humble existences*, „NK News”, 30.12.2016, <https://www.nknews.org/2016/12/lifestyles-of-the-loyalists-how-north-koreas-upper-classes-live/> [dostęp: 22.12.2023].

⁸³⁵ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 138-139.

4.3.2

Zmiana postrzegania roli państwa i przywódcy

Wraz ze zmianami zachodzącymi w strukturze społecznej oraz wzrostem indywidualistycznych wartości, Koreańczycy z Północy zmienili perspektywę postrzegania roli państwa i przywódcy. Zgodnie z wdrażaną im od kilku dziesięcioleci narracją kształtującą tożsamość narodową, własne państwo i przywódca byli gwarantami bezpieczeństwa i przetrwania narodu. Jednak kiedy obie instytucje zawiodły w okresie głodu, społeczeństwo nie tylko utraciło wiarę w te zapewnienia, ale nawet po raz pierwszy w historii zaczęło się przeciwstawiać ich autorytetowi.

W państwie, gdzie żadna zorganizowana opozycja nie istnieje, za największy bunt przeciw własnemu państwu można uznać opisane wcześniej nieposłuszeństwo gospodarcze, działalność kapitalistyczną i zdradę wartości promowanych przez państwo i ideologię Dżucze.⁸³⁶ Jednak zawiedzeni Koreańczycy w okresie głodu dopuszczali się również bezpośrednich protestów i wystąpień przeciwko własnemu państwu. Najbardziej znaną formą sprzeciwu jaką zastosowano, była reakcja na reformę walutową, którą przeprowadzono w 2009 roku. Kiedy władze wprowadziły nowe banknoty „obcinając dwa zera” od dawnego nominału oraz wprowadziły ograniczenia w wymianie dawnych wonów północnokoreańskich na nowe, większość oszczędności Koreańczyków, którzy nadal zmagali się z kryzysem, stała się bezwartościowa. Decyzja władz miała zatrzymać galopującą inflację, faktycznie jednak ją napędzając i uderzyć w nową grupę prywatnych przedsiębiorców. Jednak ludzie szybko zrozumieli, że państwo ich oszukuje.⁸³⁷ W geście protestu i braku zaufania do własnego państwa, zdecydowano się palić i wrzucać do rzek banknoty z wizerunkiem przywódcy. Niszczenie wizerunków wodza jest traktowane jako jedno z największych przestępstw, jakich można dokonać w Korei Północnej. Dodatkowo był to pierwszy jawny, oddolny bunt społeczny w historii Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Władze jednak bojąc się powszechnego protestu, winą obciążyły nie społeczeństwo, a ministra finansów Paka Nama Ki, który został stracony.⁸³⁸ W mieście Hamhung ludzie wyszli

⁸³⁶ M. Kightley, *Why the regime change in North Korea will not come from society – an evolutionary game theory explanation*, „Research papers of Wrocław University of Economics” nr 447, Wrocław 2016, s. 185.

⁸³⁷ „Wcześniej myślałem, że Kim Dzong Il naprawdę przejmuje się losem ludzi, ale kiedy reforma walutowa pozbawiła mnie oszczędności, zrozumiałem, że to nieprawda” – mówił jeden z uciekinierów z Korei Północnej w rozmowie z Anną Fifield; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 114.

⁸³⁸ *Ibidem*, s. 112-115. N. Levi, *Korea Północna. Poszukując...*, s. 63.

protestować na ulicę.⁸³⁹ Na uniwersytetach w kilku miastach pojawiły się również hasła i ulotki wymierzone w Kim Dzong Ila i potępiające politykę prowadzoną przez rząd. Oblano farbą pomniki oraz namalowano graffiti z hasłami: „Dziedziczna sukcesja to zdrada socjalizmu!” oraz „Precz z Kim Dzong Ilem!”.⁸⁴⁰ Po stłumieniu protestów stracono dwunastu ich organizatorów, a pozostałych uczestników dotknęły represje.⁸⁴¹ Na początku 2011 roku w mieście Sinuiju doszło nawet do zamieszek, w których odbyły się regularne walki obywateli z wojskiem, w wyniku których kilka osób zostało rannych.⁸⁴²

Kiedy w grudniu 2011 roku zmarł Kim Dzong Il, ludzie wiąźali duże nadzieje z drugą w historii Korei Północnej sukcesją władzy i przejęciem rządów przez Kim Dzong Una. Młody przywódca, reprezentant nowego pokolenia, nazywany „chlubą”, „czołowym patriotą” i „wiecznie niezachwianą mentalną ostoją” koreańskiego narodu, który rzekomo, podobnie jak jego ojciec, urodził się na świętej górze Paektu, w miejscu narodzin legendarnego wodza Koreańczyków Tanguna, miał być szansą na zmiany w państwie i łatwiejsze życie.⁸⁴³ Szybko jednak okazało się, że trzeci z Kimów poszedł w ślady swojego ojca, a przede wszystkim dziadka – Kim Ir Sena. Po niepowodzeniach polityki władzy Kimów ludzie, także przy pomocy informacji ze świata zewnętrznego, zorientowali się, że propaganda i wodzowie, którzy od lat zapewniali ich, że w Korei Północnej żyje się dobrze, a to świat głoduje, po prostu kłamali, co podważyło jeszcze bardziej zaufanie do władzy, a tym samym podstawy kształtowanej od lat północnokoreańskiej tożsamości narodowej, która budowała „prawdziwą koreańskość” wokół i w jedności z przywódcą.⁸⁴⁴

⁸³⁹ *To pierwszy jawny bunt w Korei Północnej*, „Dziennik.pl”, 04.12.2009, <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/104113,to-pierwszy-jawny-bunt-w-korei-polnocnej.html> [dostęp: 09.12.2023].

⁸⁴⁰ N. Levi, *Palenie banknotów to pierwszy jawny bunt w Korei Północnej*, „Centrum Studiów Polska-Azja”, 31.03.2010, <https://archive.is/oS5vj> [dostęp: 09.12.2023]; *Uszkodzili pomnik babci Kima. Kult jednostki się chwieje?*, „TVN24 Biznes i Świat”, 13.02.2012, <https://tvn24.pl/swiat/uszkodzili-pomnik-babci-kima-kult-jednostki-sie-chwieje-ra200444-3491237> [dostęp: 09.12.2023].

⁸⁴¹ *N. Korea backtracks on currency change: report*, „AFP”, 14.12.2009, <http://web.archive.org/web/20101201185756/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5iFY8rYsHoDTCQDftAK3JmmC14MNw> [dostęp: 09.12.2023].

⁸⁴² *„Strefa zamieszek” na granicy Korei Północnej z Chinami?*, „TVN24 Biznes i Świat”, 25.02.2011, <https://tvn24.pl/swiat/strefa-zamieszek-na-granicy-korei-polnocnej-z-chinami-ra162948-3521029> [dostęp: 09.12.2023].

⁸⁴³ Thae Yong-Ho, *Password from the Third-Floor Secretariat*, Seoul 2018, s. 280; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 138-139; N. Levi, E. Czop, *Kim jest Kim...*, s. 38.

⁸⁴⁴ „W gronie najbliższych przyjaciół nazywaliśmy go gówniarzem” – mówił jeden z uciekinierów z Korei Północnej. W społeczeństwie krążył również żart o tym, że „jeśli Kim Dzong Un mógł zostać przywódcą, to i ja mogę”, wskazujący na niekompetencję nowego przywódcy; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 139.

Wraz ze spadkiem zaufania do przywódców podburzony został również inny z filarów północnokoreańskiej tożsamości narodowej – militarizm i prestiż armii, jako strażnika koreańskiej rewolucji. Dawniej wiele osób marzyło o tym, by wstąpić do armii, która cieszyła się dużym poważaniem w narodzie.⁸⁴⁵ Jednak klęska głodu wyniszczyła Koreańską Armię Ludową, nie tylko ze względu znacznej ilości zgonów młodych ludzi spowodowanych głodem, ale także z braku funduszy. Wojsko stało się nie tylko niedożywione, ale przede wszystkim niedofinansowane. Wobec kryzysu w oczach Koreańczyków z północy armia przestała być już gwarantem bezpieczeństwa, co potwierdzał fakt, że coraz częściej była wykorzystywana do ratowania upadającej gospodarki i angażowana do prac budowlanych, rolnych i transportowych.⁸⁴⁶ Żołnierze sami musieli zdobywać jedzenie, uciekając się do przestępstw na cywilach i kradzieży, stając się prześladowcami tych, których mieli chronić.⁸⁴⁷

4.3.3

Zmiany w kontroli obywateli przez państwo

Wobec zmian zachodzących w społeczeństwie rządzący początkowo dążyli do utrzymania kontroli nad obywatelami zgodnie z ukształtowaną przez lata północnokoreańską tożsamością narodową, która pozwalała na sprawowanie ścisłej kontroli. Jednak nowe realia, w których wiele dotychczas stosowanych mechanizmów zawiodło, wymusiły na politykach zmianę ich podejścia do swojego narodu. Dawna polityka jedności społeczeństwa z wodzem i partią, zwana „polityką jednego serca”, będąca źródłem narodowej siły i podstawą północnokoreańskiej tożsamości narodowej, zaczęła być nieskuteczna. Stosowana w niej inżynieria społeczna, ukierunkowana na kształtowanie „prawidłowego”, czyli zgodnego z założeniami władzy światopoglądu, niegdyś towarzysząca Koreańczykom z północy przez całe życie, wobec osłabienia więzi, tradycyjnych wartości i wzrostu indywidualizmu spowodowanego przede wszystkim zmianami gospodarczymi, zaczęła częściowo zawodzić.⁸⁴⁸ Po okresie głodu ludzie zaczęli coraz mniej ufać państwu. Niegdyś silnie zakorzenione w Korei

⁸⁴⁵ J. Kim, S. Talty, *Pod jednym niebem...*, s. 241.

⁸⁴⁶ Zgodnie z wprowadzoną przez Kim Dzong Una polityką byungjin, gwarantem bezpieczeństwa państwa stała się broń atomowa; N. Levi, *Wyzwanie ekonomiczne Korei Północnej*, [w:] *Raport: Wyzwania w Azji*, P. Pendrakowska, J. Woźnica (red.), Warszawa 2019, s. 190-191; B. Harden, *Urodzony w obozie nr 14...*, s. 162-163.

⁸⁴⁷ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 140-141; J. Kim, S. Talty, *Pod jednym niebem*, s. 242.

⁸⁴⁸ N. Bonner, *Made in North Korea...*, s. 134-135.

Północnej donosicielstwo, realizowane przede wszystkim w ramach współpracujących z władzami partii wspólnot sąsiedzkich *inminban* i ulicznych kontroli Straży Obywatelskiej, zostało osłabione.⁸⁴⁹ Państwo zatraciło swoją funkcję opiekuńczą, a ludzie skupili się na sobie, walcząc o przetrwanie kryzysu, a dodatkowo musiano sobie wzajemnie pomagać, by przetrwać. Nie donoszono już na sąsiadów, by samemu nie spotkać się z konsekwencjami w rzeczywistości, w której prawo łamał niemal każdy obywatel. Dodatkowo to pieniądź, a nie partia stały się wyznacznikiem życia, dlatego za pomocą niewielkich łapówek można było „wykupić swoje winy” nie tylko u milicji czy administracji państwowej, ale także u sąsiadów, w szczególności przewodniczących wspólnot *inminban*.⁸⁵⁰ Ten proces doprowadził do przeobrażeń systemowych związanych z powstaniem coraz silniejszych wspólnot lokalnych, prowadząc do znaczącej, jak na warunki północnokoreańskie, decentralizacji władzy. Jeśli w okresie głodu jakaś władza miała znaczenie, to z pewnością były to lokalne komórki partyjne i wspólnoty sąsiedzkie, z którymi można było współpracować, a nie decyzje płynące ze stolicy – Pjongjangu. Sam rząd centralny w reakcji na zmiany zachodzące w państwie dał również przyzwolenie na to, by społeczność lokalna swobodnie dysponowała mieniem, w tym państwowym (opisane w poprzednim podrozdziale prywatne przedsiębiorstwa), podejmowała inicjatywy gospodarcze i samodzielnie się organizowała dla własnego rozwoju. Nawet jeśli na czele społeczności lokalnych stały osoby lojalne wobec władzy w Pjongjangu, to znacząco łatwiej było osiągnąć z nimi porozumienie, często z użyciem łapówek, niż z administracją centralną. W pewnym sensie można było mówić o decentralizacji władzy i powstaniu załączków samorządu, opartego na lokalnych elitach finansowych, jednak nadal pozostawał on jedynie społecznością lokalną, a nie terytorialną strukturą władzy centralnej.⁸⁵¹

Władze w Pjongjangu w początkowym okresie klęski głodu, by zachować kontrolę nad społeczeństwem, również musiały dostosować się do nowych realiów i zmienić formy weryfikacji lojalności i sprawowania kontroli nad obywatelami na bardziej lokalne. By zasiać niepewność wśród prowadzących prywatne interesy ludzi, partia rozsiewała plotki, zarówno oficjalnie, jak i przy użyciu lojalnych wobec siebie informatorów. Nie tylko miały one zatrzymać postępujący proceder i coraz liczniejsze

⁸⁴⁹ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 69.

⁸⁵⁰ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 74.

⁸⁵¹ Między innymi Europejska Karta Samorządu Regionalnego (EKSR) określa to zjawisko „pierwotnym podmiotem samorządności terytorialnej”; Więcej patrz: M. Graban, *Gdynia wobec przeobrażeń cywilizacyjnych...*, s. 41-42.

ucieczki do Chin, ale również, podobnie jak cywilne kontrole Służby Bezpieczeństwa Państwa – *Bowibu*, sprawdzić skłonność do nielegalnych interesów i lojalność obywateli.⁸⁵² Z czasem, kiedy przyzwolono na funkcjonowanie prywatnego handlu, by zmusić handlarzy do płacenia opłat w „twardej walucie” na rzecz państwa, utworzono nowy rodzaj krótkoterminowych obozów pracy (mniej więcej dwie trzecie zatrzymanych wracało z nich do domu po około miesiącu), wykorzystujących system tortur i głodzenia, które miały wymusić nie tyle zmianę nastawienia do handlu, ile szybkie wyrównanie zaległości na rzecz państwa. Stworzono „państwowy system do wymuszania pieniędzy siłą”.⁸⁵³ Takie działanie pokazywało, że zmiany i ogólna deprawacja spowodowana dostępem do pieniędzy nie była już wyłącznie oddolnym zjawiskiem, ale sposobem na przetrwanie całego państwa, wbrew promowanym przez lata wartościom i budowanej w opozycji do kapitalizmu tożsamości narodowej.

⁸⁵² Jedną z takich historii opisuje uciekinierka z Korei Północnej Lee Hyon Seo, która wspomina jedną z takich cywilnych kontroli Służby Bezpieczeństwa Państwa. Do jej domu miał przyjść sympatyczny, zwyczajnie ubrany mężczyzna, który prosił o pomoc w przemycie posiadanych przez niego „szczątków amerykańskich żołnierzy walczących w wojnie koreańskiej, za które Amerykanie w Chinach mieli płacić pokaźne kwoty”. Rodzina uciekinierki odmówiła, mając świadomość, że była to jedna z licznych prowokacyjnych kontroli państwa, sprawdzających skłonność do handlu i ucieczki z państwa; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 117-118.

⁸⁵³ B. Harden, *Urodzony w obozie nr 14...*, s. 163-164.

4.4

Erozja północnokoreańskiej tożsamości narodowej spowodowana globalizacją i dostępem do informacji z zewnątrz państwa

4.4.1

Dostęp do południowokoreańskiej i zachodniej kultury oraz informacji z zewnątrz państwa

Stopniowo zachodzące zmiany gospodarcze w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej i wzrost niezależności społeczeństwa względem władzy, doprowadziły z czasem również do znaczących zmian kulturowych i otwarcia na świat zewnętrzny. Wraz z napływającymi z Chin towarami, sprzedawanymi na targach *jangmadang* oraz w powstających prywatnych przedsiębiorstwach do Korei Północnej zaczęły napływać także informacje z zewnątrz, które wpłynęły na poprawę jakości życia, wzrost świadomości społeczeństwa, lepszy ogląd na sytuację, w jakiej znalazło się państwo, a przede wszystkim na reorientację północnokoreańskiej tożsamości narodowej. Jak podkreślał jeden z uciekinierów, należący niegdyś do elity partyjnej, „w Korei Północnej dochodzi właśnie do ogromnych, nieoczekiwanych przemian”.⁸⁵⁴

Wymiana towarowa z Chinami sprowadziła na rynki Korei Północnej nie tylko nową modę, w tym kosmetyki, sprzęty elektroniczne czy ubrania na wzór zachodni, nierzadko luksusowych marek, ale także wpłynęły na zmianę północnokoreańskiego sposobu myślenia i szeroko rozumianego stylu życia. Pierwszym aspektem zmiany były już same ucieczki do Chin, skąd handlarze wracali, przynosząc do Korei Północnej informacje ze świata zewnętrznego.⁸⁵⁵ Rodzące się targi *jangmadang* stały się wtedy również miejscami „oddolnej solidarności społecznej”, a przede wszystkim wymiany informacji, a Koreańczycy z północy po raz pierwszy mogli skonfrontować funkcjonowanie swojego państwa z poziomem życia w Chinach.⁸⁵⁶ Zanim doszło do ożywienia rynku, struktura obiegu informacji w Korei Północnej była ściśle

⁸⁵⁴ Thae Yonh-ho, *Zeżnanie ministra Thae Yong-ho...*, <https://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20171101/106577/HHRG-115-FA00-Wstate-Yong-hoT-20171101.pdf> [dostęp: 22.12.2023]

⁸⁵⁵ D. Byman, D. Lind, *Tools of Authoritarian Control in North Korea*, „International Security”, Vol. 35, No. 1. 2010, s. 55, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/Pyongyangs_Survival_Strategy.pdf. [dostęp: 25.12.2023].

⁸⁵⁶ Chan Yong Choi, „Everyday politics” ..., s. 662; Kim Jong Wook, *Pukhan kwanryoüi ilsangwa cheje pyönhwa*, „North Korean Studies” nr 12, Seoul 2009, s. 29-34.

zaplanowana i zmonopolizowana przez organizacje partyjne i państwowe.⁸⁵⁷ Doprowadziło to do dysonansu poznawczego pomiędzy informacjami płynącymi z zewnątrz a tym, co komunikowała państwowa propaganda i osłabienia wiarygodności reżimu. Po raz pierwszy na tak dużą skalę Koreańczycy z północy przekonali się, że informacje, jakie otrzymują w krajowych mediach, są nieprawdziwe, a poziom życia w Korei Północnej wbrew temu, co mogli tam usłyszeć, jest jednym z najniższych na świecie. Ten dysonans spowodował nie tylko częściową utratę wiary we własne państwo i wodza, ale także chęć dalszego poznania świata i korzystania z informacji płynących z zewnątrz.⁸⁵⁸ Mieszkańcy Korei Północnej nie mogąc bezpośrednio sprzeciwić się władzy, szybko nauczyli się wieść podwójne życie, określane potocznie w Korei Północnej, wzorem powieści Geoga Orwella pt. „Rok 1984”, „dwojmyśleniem” i wykształcili umiejętność czytania państwowej propagandy „między wierszami”, tak by z jednej strony powtarzać oficjalne slogany propagandowe, a z drugiej potajemnie i nielegalnie śledzić świat zewnętrzny, co budowało niewykształconą w tym społeczeństwie umiejętność krytycznego myślenia i tym samym napędzało erozję ich poczucia tożsamości narodowej.⁸⁵⁹ Z pewnością jednak zyskanie świadomości Koreańczyków z północy na temat poziomu życia w innych państwach oraz „prawdziwego” wymiaru polityki prowadzonej przez północnokoreańskie władze stało się istotnym czynnikiem, który zapoczątkował zmianę tożsamościową.⁸⁶⁰ Ten stan dodatkowo pogłębił się po dojściu do władzy Kim Dzong Una w 2011 roku. Ludzie zaczęli żartować w najbardziej zaufanym gronie, że skoro młody, niespełna 30-letni przywódca mógł przejąć władzę, to i oni mogą, zdając sobie sprawę, że rodzina Kimów jest kłamcami.⁸⁶¹

Szybką wymianę informacji ze światem napędzało pojawienie się w Korei Północnej sprowadzanych z Chin, do niedawna zakazanych w państwie rządzonej przez Kimów, telefonów komórkowych. Zmieniły one oblicze nie tylko handlu i branży logistycznej, pozwalając na urealnienie cen w czasie rzeczywistym i organizację dostaw

⁸⁵⁷ Park Suk Sam, *The Structure and Change of the North Korean Economy*, Seoul 2004, s. 16-45.

⁸⁵⁸ Jedna z uciekinierki z Korei Północnej stwierdziła, że „99% ludzi wolałoby się zdrzemnąć, niż słuchać propagandy politycznej. Nikt też tak naprawdę nie myśli o niczym politycznym. Wszystko zależy od formalności. Treść w ogóle nikogo nie interesuje. To tylko formalność potwierdzająca obecność”; Chan Yong Choi, „*Everyday politics*” ..., s. 662; A. Fifield, *Wielki Następca*..., s. 173-177.

⁸⁵⁹ S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic*..., s. 326; Park Yeon Mi, *Przeżyć*..., s. 71-72; B. Myers, *Najczystsza rasa*..., s. 48; E. Potocka, *Przebudzenie*..., s. 174.

⁸⁶⁰ A. Lankov, *Changing North Korea: An Information Campaign Can Beat the Regime*, Seoul 2009, s. 4, <http://www.nkeconwatch.com/nk-uploads/foreign-affairs-lankov.pdf> [dostęp: 25.12.2023].

⁸⁶¹ A. Fifield, *Wielki Następca*..., s. 139.

najbardziej potrzebnych w danym regionie kraju produktów, ale także znacząco ograniczając państwową kontrolę przepływu informacji.⁸⁶² Szwajcarski przedsiębiorca, który wiele lat działał na rynku Korei Północnej, stwierdził nawet, że obecnie „przeciętni Koreańczycy z Północy są lepiej poinformowani o świecie zewnętrznym niż ludzie gdziekolwiek indziej” i „wiedzą znacznie więcej o świecie zewnętrznym, niż świat zewnętrzny o nich”.⁸⁶³

Kolejnym etapem postępującej w Korei Północnej zmiany tożsamościowej było pojawienie się na rynkach *jangmadang* szeroko rozumianej zachodniej i południowokoreańskiej kultury w postaci książek, filmów czy nagrań radiowych i telewizyjnych. Po zaspokojeniu pierwszych potrzeb związanych z dostarczeniem do głodującej Korei Północnej żywności, wraz z którą docierały przekazywane ustnie informacje ze świata zewnętrznego, już na przełomie XX i XXI wieku na stoiskach zaczęły pojawiać się nielegalne i nieznanе dotychczas w tym państwie elementy zagranicznej kultury. To one zmieniły postrzeganie świata przez wielu obywateli Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i zaburzyły ich tożsamość narodową i poczucie jedności z narodem, partią i wodzem, które były jej podstawami, zagrażając bezpośrednio stabilności reżimu, stając się „ideologicznym zanieczyszczeniem”.⁸⁶⁴ Sprzedawane na targach telewizory i odbiorniki radiowe nie posiadały państwowych, północnokoreańskich plomb oraz zabezpieczeń pozwalających na odbiór jedynie państwowych stacji, takich jak te dostępne w północnokoreańskich sklepach, dzięki czemu pozwalały na oglądanie i słuchanie południowokoreańskich, europejskich i amerykańskich stacji emitowanych z terytorium Chin, w tym tych w języku koreańskim.⁸⁶⁵ Radio pozwala z kolei na otrzymywanie informacji ze świata na bieżąco, niemal w czasie rzeczywistym, dodatkowo często kierowanych bezpośrednio do Koreańczyków z północy w sprawach, które ich dotyczą i zawierających informacje dyskredytujące reżim w Pjongjangu. Niektóre stacje radiowe, takie jak Radio Free North Korea czy Radio Free Asia, zatrudniają nawet Koreańczyków mieszkających

⁸⁶² *Ibidem*, s. 152.

⁸⁶³ F. Abt, *North Korea behind the veil...*, s. 81, 234, <https://www.pdf-archive.com/2017/11/27/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi/e-book-north-korea-behind-the-veil-insi.pdf> [dostęp: 25.12.2023].

⁸⁶⁴ M. Prochazka, *Changes Within the Democratic...*, s. 54.

⁸⁶⁵ Oficjalnie dostępne w Korei Północnej są tylko cztery programy państwowej telewizji – dwa programy Koreańskiej Telewizji Centralnej Choson (KCTV), Koreańska Telewizja Edukacyjno-Kulturalna oraz dostępna tylko w Pjongjangu i to wyłącznie w weekendy Mansudae TV. Choć zagraniczne programy są zagłuszane przez rząd północnokoreański, to według badań nawet 18% uciekinierów z Korei Północnej deklaroowało, że regularnie oglądało w ukryciu najpopularniejszą południowokoreańską stację telewizyjną Yanji TV, a 27% słuchało południowokoreańskiego radia; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 64-65, 208-213.

w Korei Północnej, którzy stają się ich reporterami, przesyłając informację na bieżąco za pośrednictwem telefonii komórkowej.⁸⁶⁶ Z tego powodu treści radiowe są odbierane przez władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej za bardziej wywrotowe i stwarzające większe zagrożenie dla stabilności reżimu.⁸⁶⁷ Wiele z odbiorników radiowych, telewizyjnych i odtwarzaczy multimedialnych nazywanych w Korei Północnej *notetels* jest już nawet specjalnie produkowanych w Chinach na rynek północnokoreański – pobierają one mało prądu, a nawet posiadają wbudowane baterie na wypadek jego zupełnego braku.⁸⁶⁸ Jednak prawdziwy dostęp do zagranicznej kultury zapewniły Koreańczykom z północy nowe technologie. Pliki z filmami, programami telewizyjnymi i muzyką nagrane na płyty DVD i pendrive'y upowszechniły się i „zalały kraj” w pierwszej dekadzie XXI wieku. Obecnie pendrive'y niemal zupełnie wyparły z rynku płyty DVD, ponieważ łatwiej je ukryć w razie kontroli i nagłego wyłączenia prądu. W tej sytuacji płyta pozostawała w środku odtwarzacza, zaś pamięć przenośną można po prostu wyjąć i schować, co jest znacząco bezpieczniejsze. Taki niewielki, a jednocześnie pojemny nośnik danych bardzo łatwo jest ukryć przed kontrolą Departamentu Bezpieczeństwa Państwa.⁸⁶⁹ Jedna podróż do Chin pozwala handlarzom na przywiezienie dziesiątek tysięcy pirackich płyt i nośników pamięci, które w bardzo krótkim czasie rozchodziły się po całym państwie, będąc sprzedawanymi „spod lady” na *jangmadangach* i były odtwarzane na domowych odtwarzaczach DVD. Dodatkowo najbliżsi znajomi często wymieniali się i pożyczali sobie nośniki pamięci wypełnione filmami, serialami i muzyką. Nie bez znaczenia jest również fakt, że raz zakupione materiały można było w łatwy sposób nieskończenie powielać. Skala tego zjawiska była ogromna i z tego powodu właściwie niemożliwa do zatrzymania.⁸⁷⁰

Kiedy rozpoczęto nielegalny proceder przemykania zagranicznej kultury do Korei Północnej, władze reagowały stanowczo, zaostrzając kontrole i prawo karne, według

⁸⁶⁶ B. Harden, *Urodzony w obozie nr 14...*, s. 190-191.

⁸⁶⁷ Wielu uciekinierów z Korei Północnej stwierdziło, że radio miało realny wpływ na ich postrzeganie świata i podburzało ich tożsamość narodową. „Wszystkiemu, czego się nauczyłem, w radiu zaprzeczano” – mówił Kim Hyong Su, jeden z uciekinierów. „Od chwili, gdy zaczęliśmy słuchać radia i wiadomości ze świata, rodzice wiedzieli, że nie mogą pozwolić, aby przyszłość ich dzieci była związana z tym krajem” – zauważał inny uchodźca Chu Chan Jang; S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic...*, s. 73-64, 93.

⁸⁶⁸ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 41.

⁸⁶⁹ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 69-70.

⁸⁷⁰ Około 50% obywateli Korei Północnej przynajmniej raz w życiu oglądało nielegalnie zagraniczny film, a 25% ogląda je regularnie; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 66-67; A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 82-85; J.I. Cho, *South Korean media making a difference*, „The Daily NK” 26.07.2011, <http://www.dailynk.com/english/read.php?cataId=nk00100&num=7987> [dostęp: 26.12.2023].

którego posiadanie takich nagrań skutkowało zesłaniem do obozu pracy.⁸⁷¹ W 2012 roku przyjęto nowe zapisy w kodeksie karnym, powszechnie znane w Korei Północnej jako „ustawa 8/12”, odnoszące się do oglądania „nieodpowiednich treści”, jako niszczenia „społeczeństwa socjalistycznego”, które równały je z przestępstwami narkotykowymi, a nawet szpiegostwem i zdradą państwa.⁸⁷² Zdarzały się nawet przypadki publicznych egzekucji za oglądanie „materiałów wywrotowych”, by zastraszyć innych oglądających.⁸⁷³ Rząd Korei Północnej starał się wyeliminować dostęp do programów zagranicznych, tworząc specjalną jednostkę służb bezpieczeństwa, nazywaną „Grupą 109”, mającą sprawować kontrolę nad zagranicznymi mediami i ich konfiskatą.⁸⁷⁴ Obecnie jednak, kiedy zagraniczne media oglądają potajemnie niemal wszyscy, od robotnika po agenta Departamentu Bezpieczeństwa Publicznego, kontrole są rzadkie, a kiedy już ktoś zostanie przyłapany, wszystko najczęściej kończy się na łapówce przekazywanej kontrolującym urzędnikom. Wobec realnego spadku lojalności wobec reżimu i faktu, że ludzie znacząco rzadziej na siebie donoszą, zmieniła się również forma oglądania materiałów z zagranicy. Kiedyś oglądano je najczęściej potajemnie w samotności pod zasłoną. Dziś jednak Koreańczycy z północy coraz częściej oglądają je wspólnie z rodziną czy najbardziej zaufanymi znajomymi, choć nadal przy zaciągniętych zasłonach. Wspólne oglądanie zagranicznych seriali i rozmawianie na ich temat, które coraz częściej można usłyszeć nawet na ulicy, stało się formą największego zaufania i rodzących się przyjaźni.⁸⁷⁵ Choć fabuła ze względu na różnice kulturowe, znaczącą seksualizację i zawiłości życia w kapitalistycznym państwie jest często dla Koreańczyków z północy jest niezrozumiała, to zachodnie, a w szczególności południowokoreańskie filmy i seriale swoją popularność zawdzięczają chęci odkrycia w nich świata zewnętrznego, a także relacji społecznych i życia w innych państwach.⁸⁷⁶ Południowokoreańskie i zachodnie filmy mogą mieć znaczący wpływ szczególnie na ludzi, którzy dotychczas nie oglądali niczego innego poza państwową propagandą. Dzięki programom telewizyjnym i filmom Koreańczycy z Północy mogą zrozumieć przede wszystkim ogromną przepaść gospodarczą między Koreą Północną a Koreą Południową, jak i to, że rzeczywistość

⁸⁷¹ Ch. Green, *Wrapped in a fog: On the DPRK Constitution and the Ten Principles*, [w:] *Change and Continuity in North Korean Politics*, A. Cathcart, R. Winstanley-Chesters, Ch. Green (red.), London 2017, s. 25.

⁸⁷² S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic...*, s. 318-319.

⁸⁷³ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 69.

⁸⁷⁴ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 178-179.

⁸⁷⁵ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 69.

⁸⁷⁶ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 70-71.

znacząco różni się od przekazywanego przez państwową propagandę obrazu, odbierając wiarygodność reżimowi. Czasem najmniejszy detal może mieć znaczenie dla wytworzenia krytycznego myślenia i zauważenia różnic.⁸⁷⁷ Zagraniczna kultura sprawia, że Koreańczycy z północy zmieniają sposób postrzegania Korei Południowej, ale i zakorzenionego w ich tożsamości narodowej największego wroga – Stanów Zjednoczonych Ameryki. Wielu uciekinierów z Korei Północnej twierdzi, że oglądając amerykańskie filmy, zweryfikowało podsycany w ich państwie antyamerykanizm i swoje poglądy na temat tego państwa. Współczesne badania informują, że obecnie więcej Koreańczyków z północy, nawet tych należących do pjongjangskich elit, bardziej ufa zagranicznym mediom niż państwowym, północnokoreańskim.⁸⁷⁸ Należy jednak podkreślić, że nadal nie ma przesłanek mówiących o tym, że oglądanie zagranicznych mediów jest w Korei Północnej aktem politycznym. Głównym powodem ich używania jest chęć rozrywki i poznania świata zewnętrznego, co zmienia postrzeganie swojego państwa, jednak wiele wskazuje, że nie mobilizują one do politycznego buntu przeciw władzom w Pjongjangu.⁸⁷⁹ Do Korei Północnej docierają wprawdzie wysyłane z Korei Południowej przez granicę w strefie zdemilitaryzowanej balony wypełnione materiałami antyreżimowymi czy małymi Bibliami, jednak skala tego zjawiska jest nieporównywalnie mniejsza, niż dostęp do zagranicznych mediów poprzez targi *jangmadang*.⁸⁸⁰

4.4.2

Inspiracje „zachodnim stylem życia”

Zmiany gospodarcze i idące za nimi zmiany społeczne w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej przyniosły kolejno zmiany kulturowe, istotne z perspektywy odczuwania przez Koreańczyków z północy ich tożsamości narodowej. Kiedy na

⁸⁷⁷ M. Fitzpatrick, *North Korea: Is regime change the answer?*, „Survival: Global politics and Strategy”, no. 55(3) 2013, s. 7-20; K. Weber, *Przepływ informacji na pograniczu północnokoreańsko-chińskim. Szansa na erozję systemu?*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” tom 4 nr 1 2016, s. 152; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 173-174.

⁸⁷⁸ Wielu Koreańczyków z Północy zwraca również uwagę, że oglądanie zagranicznych mediów ułatwiło im ucieczkę przygotowując ich do niej praktycznie i mentalnie. Część osób zwracała nawet uwagę na to, że to „ciekawość świata” wzbudzona ich oglądaniem stała się głównym czynnikiem decydującym o ucieczce. Również z tego powodu południowokoreańskie media coraz częściej emitują programy, w których występują uciekinierzy z Korei Północnej opowiadający o swoim życiu na Południu. Powstaje również coraz więcej gazet dedykowanych Koreańczykom z północy i przemycanych przez chińską granicę; *Ibidem*, s. 72-73, 111.

⁸⁷⁹ Park Yeon Mi, *Przeżyć...*, s. 70.

⁸⁸⁰ A. Rakushin Lee, *A phenomenological study on the role...*, s. 83.

rynkach *jangmadang* zaczęły pojawiać się nowe towary, a przede wszystkim nośniki z szeroko rozumianą kulturą zachodnią i południowokoreańską, stopniowo zaczęła następować również zmiana postrzegania świata, codziennej kultury i stylu życia, znacząco odbiegających od dotychczasowych, kształtowanych przez dziesiątki lat przez władze Korei Północnej wzorców. Dostęp do informacji i nowości technologicznych ze świata zewnętrznego, wraz z rosnącym poziomem niezależności względem państwa doprowadził do reorientacji i w efekcie erozji dotychczasowej północnokoreańskiej moralności i tożsamości narodowej. Pierwszą oznaką zmian było osłabienie kolektywnej kultury i wzrost indywidualizmu, wyrażanego chęcią wyróżnienia się ze względnie jednolitego wcześniej społeczeństwa, najczęściej poprzez akcentowanie swojego statusu materialnego i rozwijający się konsumpcjonistyczny styl życia. Wraz ze wzrostem zamożności i lepszym dostępem do różnorodnych towarów napływających z Chin, coraz więcej Koreańczyków z północy mogło pozwolić sobie na polepszenie warunków swojego życia poprzez dobra materialne.

Pierwszym i jednocześnie najbardziej widocznym elementem zmiany zachodzącej w społeczeństwie był ubiór. Dotychczasowe niemal jednolite stroje, w ciemnej, brązowej lub granatowej tonacji oraz tradycyjne koreańskie suknie noszone przez kobiety – *hanboki*, które przez wiele dziesięcioleci propaganda promowała jako wzór, wzmacniając w ten sposób ideał „czystej koreańskiej, bezinteresownej kobiety”, były coraz częściej zastępowane przez modne, kolorowe, czasem nawet jaskrawe ubrania z nadrukami na wzór zachodni, które od powstania prywatnej przedsiębiorczości można było kupić na każdym targu.⁸⁸¹ Według uciekinierów z Korei Północnej trendy w modzie zmieniły się pod koniec XX wieku, kiedy mężczyźni zaczęli zmieniać fryzury, a kobiety nagle zaczęły preferować obcisłe spódnice i buty na obcasie. Handlarze, obserwując zmieniające się preferencje w modzie, przystąpili następnie do uzupełniania zaopatrzenia rynku, sprowadzając ubrania i kształtując nową modę wedle zapotrzebowania społecznego. Obecnie niemal nikt już nie chce nosić tradycyjnych, identycznych ubrań reglamentowanych niegdyś przez władze. Koreańczycy wykształcili w sobie potrzebę wyróżniania się i śmieiej manifestują swoją odrębność oraz indywidualną tożsamość.⁸⁸² Moda w szerokim znaczeniu odnosi się do popkultury,

⁸⁸¹ D.J. Schwekendiek, Sijia Xu, *From socialism to consumerism...*, s. 139.

⁸⁸² Wiele uciekinierów z Korei Północnej twierdzi, że niewiele osób docenia ubrania wyprodukowane w Korei Północnej, ponieważ są „złej jakości” lub mają „przestarzały projekt”. Zwracają oni uwagę, że ludzie wolą ubrania importowane, z których większość została wyprodukowana w Chinach lub Japonii.

która obejmuje odzież, obuwie, akcesoria i kosmetyki. Jednak widać to również po zmianie otwartości społecznej, która jest wyraźnie widoczna w życiu codziennym na ulicach miast. Jeszcze 20 lat temu, wieczorem po zakończeniu pracy, większość Koreańczyków wracała do domu, a ulice były niemal puste, o godzinie 20:00 przestawała kursować komunikacja miejska. Obecnie w latach 20. XXI wieku można mówić o rozwoju społecznym Koreańczyków z północy, wyrażanym między innymi w stosunkowo bogatym życiu nocnym. Wieczorami na ulicach Pjongjangu i innych większych miast Korei Północnej można zobaczyć tłumy ludzi, chodzących w kolorowych ubraniach chaotycznie wśród dziesiątek samochodów i rowerów poruszających się coraz liczniejszymi ścieżkami rowerowymi, wzorem europejskich miast, które od przynajmniej dwóch dekad podglądali na swoich telewizorach, kształtując w sobie potrzebę zmiany społecznej i upodobnienia się do swoich idoli widzianych w zachodnich i południowokoreańskich produkcjach filmowych.⁸⁸³

Próby naśladowania postaci z kultury zachodniej i południowokoreańskiej oraz tamtejszego stylu życia, napędzane przez docierające na północ Półwyspu Koreańskiego zagraniczne filmy i seriale, nie zatrzymały się wyłącznie na ubiorze i modzie, ale przeniknęły głębiej do tożsamości szczególnie północnokoreańskiej młodzieży. W Korei Północnej zaczęto naśladować muzykę, zagraniczną kuchnię, sposób spędzania wolnego czasu, a do bardzo konserwatywnego języka dopuszczono zmiany, w tym slang, wywodzący się wprost z kultury południowokoreańskiej i zachodniej. Koreańczycy z północy używają zagranicznych kosmetyków, a nawet oglądają pornografię, która w konserwatywnym, północnokoreańskim społeczeństwie jeszcze kilkanaście lat temu wywoływała ogromne zniesmaczenie i oburzenie. Wszystkie te zjawiska można uznać za rozpad tradycyjnej północnokoreańskiej kultury i dotychczasowo promowanych przez władze w prowadzonej przez nie polityce wewnętrznej wartości.⁸⁸⁴ Można powiedzieć, że w Korei Północnej zaczął się trend podobny do „efektu Hallyu”, czyli „koreańskiej fali” promowanej w Republice Korei

Spółeczeństwo ogląda południowokoreańskie i chińskie seriale i chce podążać za ich modą; *Ibidem*, s. 140-141; E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 104; N. Bonner, *Made in North Korea...*, s. 115,183.

⁸⁸³ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 105.

⁸⁸⁴ Niejako potwierdzając zachodzące w Korei Północnej zmiany kulturowe i tożsamościowe, niemiecki ekonomista specjalizujący się w Korei Północnej stwierdził, że „Koreańczycy z północy są teraz takimi samymi chciwymi, nienasyconymi materialistami, jakimi byli kiedyś ich towarzysze w Związku Radzieckim i Niemczech Wschodnich (...). Korea Północna zaczęła grać w kapitalizm i zabrnęła w nim o wiele dalej niż większość socjalistycznych państw europejskich. Braki towarów nie stanowi już głównego problemu, niemal do wszystkiego jest dostęp – o ile tylko ma się na to dość pieniędzy”; R. Frank, *North Korea's Economic Policy in 2018 and Beyond: Reforms Inevitable, Delays Possible*, „38 North”, 08.08.2018, <https://www.38north.org/2018/08/rfrank080818/> [dostęp: 31.12.2023].

i uważanej za część tamtejszej polityki *softpower*, światowej ekspansji tamtejszej kultury popularnej.⁸⁸⁵ Współcześnie nikogo już nie dziwi widok najnowszych iPhone'ów czy smartphonów południowokoreańskiego Samsunga, których model zaczął być symbolem statusu społecznego, drogich szwajcarskich zegarków, jaskrawej biżuterii czy markowych ubrań i torebek na ulicach Pjongjangu, które niegdyś było zarezerwowane wyłącznie dla najwyższych elit władzy.⁸⁸⁶ Dziś może sobie na nie pozwolić nawet rodząca się klasa średnia, zapominając jednocześnie o promowanym między innymi w założeniach ideologii Dżucze patriotyzmie gospodarczym i samowystarczalności państwa.⁸⁸⁷ Szalejący indywidualizm i chęć naśladowania idoli z oglądanych potajemnie seriali doprowadził nawet do zmian w kanonie piękna i powstania w Pjongjangu prywatnego rynku chirurgii plastycznej, z której coraz częściej korzystają zamożne Koreanki z północy.⁸⁸⁸ Takie przykłady pokazują, że globalizacja dociera do Korei Północnej, a Koreanki i Koreańczycy zaczęli czuć się bardziej „obywatelami świata” niż „dumnymi Koreańczykami”, o jakich mówiła przez lata propaganda. Coraz więcej Koreańczyków posiadających pieniądze może sobie również pozwolić na wyjazd na wakacje, które jeszcze kilkanaście lat temu były reglamentowane przez zakłady pracy bez możliwości wyboru miejsca pobytu. Choć zagraniczny urlop nadal wymagał uzyskania wielu pozwoleń i jest niemal niemożliwy

⁸⁸⁵ Sandra Fahy stwierdziła, że „Hallyu zasadniczo dotyczy wolności i jest istotą zachodzącej w społeczeństwie rewolucji”; N. Onishi, *A Rising Korean Wave: If Seoul Sells It, China Craves It*, „The New York Times”, 02.01.2006, www.nytimes.com/2006/01/02/world/asia/02iht-korea.html [dostęp: 31.12.2023]; C. Santamaria, *Korean 'Hallyu' and the Pinoy Invasion*, „Rappler”, 19.09.2012, www.rappler.com/entertainment/12681-hallyu-growing-in-ph [dostęp: 31.12.2023]; Ch. Choi, A. Nip, *How Korean Culture Stormed the World*, „South China Morning Post”, 30.11.2012, www.scmp.com/news/asia/article/1094145/how-korean-culture-stormed-world [dostęp: 31.12.2023]; J.S. Nye, *Soft Power*, „Foreign Policy” no. 80 1990, p. 153–171.

⁸⁸⁶ Choć oficjalnie posiadanie zagranicznego smartphone'a jest w Korei Północnej nadal zakazane, to jednak posiadają je niemal wszyscy ludzie, którzy mogą sobie na niego pozwolić. Wystarczy opłacenie odpowiedniej łapówki, by władze nie zainteresowały się łamaniem prawa. Jedna z uciekinierek z Korei Północnej zwraca uwagę, że markowe ubrania i telefony komórkowe stały się do tego stopnia wyznacznikiem statusu, że północnokoreańska młodzież inaczej traktuje kolegów, którzy posiadają gorszy model: „Kiedy zagadywał do mnie jakiś chłopak, sprawdzałam, jaki ma telefon. Jeśli była to jedna z tych staromodnych komórek z guzikami, to go splawiałam. (...) Ubrania wyprodukowane w Korei Północnej skreślały facetów na starcie. Interesowali nas wyłącznie ci noszący zagraniczne marki”; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 241.

⁸⁸⁷ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 55-57.

⁸⁸⁸ Najbardziej popularnymi zabiegami stały się, podobnie jak w większości wschodniej części Azji, a w szczególności w Korei Południowej, dokonywanie korekty powiek (tzw. „podwójna powieka”), nosa, rekonstrukcja żuchwy czy powiększanie piersi, by upodobnić się jak najbardziej do kanonu piękna Europejczyków; Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu...*, s. 285-286; S. Kim, *Pozdrowienia z Korei...*, s. 291; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 188-190.

do uzyskania dla przeciętnego Koreańczyka, to w ostatnich latach znacząco rozrósł się rynek turystyki krajowej.⁸⁸⁹

Promowanie antykonsumpcjonizmu było implementowane w społeczeństwie z powodzeniem, dopóki państwo zapewniało obywatelom wszystkie udogodnienia od żywności, przez pracę, opiekę zdrowotną i ubrania, po podstawowe rozrywki. Jednak w sytuacji, w której państwowy system całkowicie zawiódł, pojawienie się zachowań konsumpcjonistycznych zostało uznane nie tylko przez społeczeństwo, ale także przez władze państwa za jedyną możliwą formę przetrwania, mimo kosztów propagandowych i społecznych jakie ze sobą niosło.⁸⁹⁰ Jawny konsumpcjonizm przestał być występką przeciwko socjalizmowi, a wręcz z czasem stał się oficjalną polityką prowadzoną przez władze, chcące nadażyć za zmianami i nie utracić kontroli nad społeczeństwem.

4.4.3

Reakcja władz państwa na erozję północnokoreańskiej tożsamości narodowej i reorientację potrzeb społecznych

Oddolne przekształcenia w północnokoreańskiej kulturze, a także poziomie i stylu życia miały bezpośredni wpływ na zmianę sposobu prowadzenia polityki przez władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Rządzący jeszcze w czasie największego kryzysu w latach 90. XX wieku starali się dostosować do zachodzących w społeczeństwie procesów, by nie utracić całkowicie kontroli nad obywatelami. Największe, a przede wszystkim oficjalne zmiany w kształtowaniu polityki państwa zaczęły być wdrażane po 2011 roku, po objęciu rządów przez trzeciego z rodu Kimów – Kim Dzong Una. Utrzymanie kontroli oraz budowanie wizerunku dobrego przywódcy, który dba o swoich rodaków, a przede wszystkim przypisanie państwu zasług w podnoszeniu poziomu życia w Korei Północnej stało się głównym celem władz w Pjongjangu i zostało wzniesione do rangi oficjalnej polityki ogłoszonej przez Kima – *byungjin* – równomiernego rozwoju sił nuklearnych i wzrostu poziomu życia poprzez rozwój gospodarki i niemal nieistniejącego dotychczas w Korei Północnej sektora usługowo-rozrywkowego na wzór zachodni.

⁸⁸⁹ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 100-101; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 217.

⁸⁹⁰ Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 167.

Fot. 21 Nowoczesne wieżowce w Pjongjangu nazywane potocznie „Pyonghattanem”.

Źródło: Cambodian-Korean Friendship Association

<https://twitter.com/KFACambodia>

Realizację swojego politycznego planu Kim Dzong Un rozpoczął od poniesienia prestiżu państwa i ukazania sukcesu promowanej przez Koreę Północną przez lata polityki niezależności i samowystarczalności, której starano się przypisać wszystkie zmiany. Jednym z pierwszych zauważalnych zarówno na zewnątrz, jak i w oczach swoich obywateli działań była realizacja wielkich inwestycji budowlanych, nazywanych

Pjonghattanem, które miały upodobnić rządzoną przez niego Koreę Północną do świata, jaki Koreańczycy mogli poznać w oglądanych przez nich zachodnich i południowokoreańskich filmach i serialach, a przede wszystkim służyć ludziom, stopniowo podnosząc poziom życia. Wszystko, co nowego spotkało Koreańczyków z północy, miało być przypisane jako zasługa państwa i dbającego o naród przywódcy. Budując wielkie, nowoczesne osiedla mieszkaniowe z darmowymi, luksusowymi mieszkaniami, posiadającymi wszystkie media i nielimitowany dostęp do prądu, Kim zadbał nie tylko o kadrę partyjną, emerytowanych wojskowych, sportowców, naukowców czy inżynierów pełniących kluczową funkcję dla reżimu, w szczególności fizyków pracujących przy państwowym programie nuklearnym, ale także o zwykłych obywateli.⁸⁹¹ Obok całych dzielnic wielopiętrowych apartamentowców z całym zapleczem socjalnym – szkołami, przedszkolami, szpitalami oraz nowoczesnymi sklepami, które swoimi nazwami miały oddawać doniosłość i narodowy charakter Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, z inicjatywy Kim Dzong Una, od początku jego rządów zaczęły powstawać miejsca rozrywki.⁸⁹² Jednym z założeń ich budowy było to, że na korzystanie z nich ma być stać większość przeciętnych Koreańczyków, prezentując dobrobyt państwa. Główny nacisk został jednak położony na młodzież, która była najbardziej podatna na zmiany społeczne dokonywane przez dostęp do informacji napływających ze świata. Władze zauważając nowe trendy w społeczeństwie, informowały, że to właśnie najmłodsze pokolenie „jest pełne energii, lubi sport i przygody”, dlatego będzie mogło korzystać z najnowszych atrakcji. Dodatkowo argumentowano w ten sposób powierzchowne otwarcie Koreańczyków na świat, do którego miały przyczynić się nowe inwestycje „ustanawiające bliskie kontakty z ludźmi z różnych części świata”, którzy mają je odwiedzać.⁸⁹³ W ten sposób w Korei Północnej oddano do użytku nadmorskie kurorty, wielkie ośrodki narciarskie, takie jak kurort Wonsan-Kalma, ośrodek Samjiyon, czy ten na przełęczy Masik w Masikryong niedaleko miasta Wonsan z zapleczem hotelowym, restauracjami serwującymi europejskie dania oraz dostępem do sauny i jacuzzi, a także centrum jeździeckie Mirim, delfinarium czy nieodstające poziomem od międzynarodowego parki wodne Rungra

⁸⁹¹ O. Wainwright, *The Pyonghattan Project: How North Korea's Capital is transforming into a „Socialist Fairyland”*, „The Guardian” 11.09.2015, <https://www.theguardian.com/cities/2015/sep/11/pyongyang-north-korea-capital-socialist-fairyland-kim-jong-un> [dostęp: 06.01.2024].

⁸⁹² Lee Song Yong, „*Scientists Street*” *Made for Weapon Workers*, „Daily NK” 13.09.2013, <https://www.dailynk.com/english/scientists-street-made-for-weapons/> [dostęp: 06.01.2024]; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 208-209.

⁸⁹³ N. Levi, E. Czop, *Kim jest Kim...*, s. 139.

i Munsu w Pjongjangu, oprócz basenów wewnętrznych i zewnętrznych oferujący liczne lokale usługowe i gastronomiczne w stylu *fast food*, boiska sportowe czy ściankę wspinaczkową.⁸⁹⁴ Istniejące już w Korei Północnej parki rozrywki również zostały poddane unowocześnieniu do standardów międzynarodowych.⁸⁹⁵ Baseny, narty, strzelnice, minigolf, rolki, siłownie, lekcje jogi, skateparki czy sporty drużynowe, to zupełnie nowe sposoby spędzania czasu przez Koreańczyków z północy.⁸⁹⁶ Propaganda informowała, że nowe miejsca rozrywki, znacząco kontrastujące z wcześniejszymi miejscami dla wybranych, takimi jak cyrki, teatry czy kina, prezentujące głównie narodowe produkcje, powstają w celu „poprawienia życia materialnego i kulturowego oraz fizycznego treningu dla mieszkańców”.⁸⁹⁷ Na placu budowy i przy otwarciu każdego z tych obiektów pojawiał się Kim Dzong Un, który nie tylko oficjalnie oddawał go w ręce Koreańczyków, ale sam z nich korzystał jako pierwszy, jadając w tamtejszych restauracjach czy robiąc sobie zdjęcia podczas korzystania z największych atrakcji nowo otwieranych miejsc.⁸⁹⁸ Realizując nową politykę, północnokoreańskie władze nie zapomniały o podtrzymaniu kształtowanej przez nie przez lata północnokoreańskiej tożsamości narodowej, dostosowując ją jednak do współczesnych wymagań Koreańczyków z północy. Zgodnie z tym założeniem w 2013 roku oddano do użytku nowy budynek Muzeum Zwycięskiej Wojny o Wyzwolenie Ojczyzny w Pjongjangu, mający przypominać w nowoczesnej formie przekaz o cierpieniach, jakie spotkały Koreę z rąk Amerykanów, czy wielkie Narodowe Centrum Nauki na jednej z wysp na rzece Taedong w Pjongjangu, którego budynek

⁸⁹⁴ *New DPRK Site Spotted: Munsu Water Park*, „Uri Tours”, <https://www.uritours.com/blog/new-dprk-site-spotted-munsu-water-park/> [dostęp: 06.01.2024]; *Masik-ryong Ski Resort Development Projekt*, „North Korean Economy Watch” 10.05.2013, <http://www.nkeconwatch.com/nk-uploads/Masik-ski-resort.pdf> [dostęp: 06.01.2024]; *Visiting the Mansik Pass Ski Resort*, „Koryo Tours”, 17.01.2020, <https://koryogroup.com/travel-guide/masikryong-hotel-masik-ski-resort-north-korea-travel-guide> [dostęp: 06.01.2024]; M. Willet, *North Korea Releases Photos of Colorful New Water Park in Pyongyang*, „Business Insider” 27.10.2013, <https://www.businessinsider.in/thelife/north-korea-releases-photos-of-a-colorful-new-water-park-in-pyongyang/articleshow/24304615.cms> [dostęp: 06.01.2024]; *Mirim Horse Riding Club*, „Koryo Tours”, 27.11.2019, <https://koryogroup.com/travel-guide/mirim-horse-riding-club-north-korea-travel-guide> [dostęp: 06.01.2024].

⁸⁹⁵ N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 148.

⁸⁹⁶ O. Wainwright, *The Pyongyang Project: How North Korea's...*, <https://www.theguardian.com/cities/2015/sep/11/pyongyang-north-korea-capital-socialist-fairyland-kim-jong-un> [dostęp: 06.01.2024].

⁸⁹⁷ E. Potocka, *Przebudzanie...*, s. 102-103.

⁸⁹⁸ M. Firn, *British Diplomat Takes Roller Coaster Ride with North Korea's Leader Kim Jong-un*, „The Telegraph” 02.08.2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/02/kim-jong-un-british-diplomat-ride> [dostęp: 06.01.2024]; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 229.

kształtem przypomina atom – narodowy cel mający zapewnić Korei Północnej bezpieczeństwo militarne i energetyczne.⁸⁹⁹

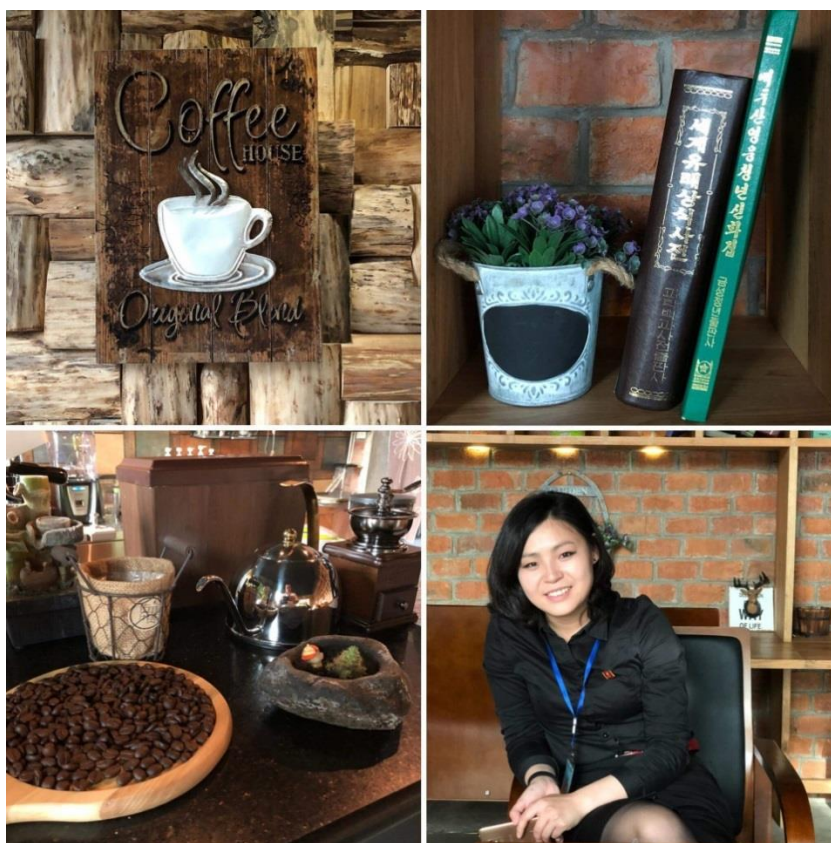
Fot. 22 Nowoczesny Park Wodny Munsu w Pjongjangu.

Źródło: Raunak Group
<https://raunakgroup.com>

Obok powstających centrów rozrywki i kultury Kim Dzong Un starał się zadbać również o codzienne udogodnienia znane z wielu europejskich i azjatyckich miast. W ostatnich latach powstało w Korei Północnej nie tylko wiele, często prywatnych, sklepów i centrów handlowych, sprzedających zarówno rodzime, jak i importowane towary z różnych stron świata, w tym skrupulatnie wybrane przez władze jako niestanowiące zagrożenia dla reżimu zachodnie filmy i bajki dla dzieci oraz modnych kawiarni, barów i restauracji serwujących dania, takie jak amerykańskie steki, hamburgery i frytki, włoską pizzę, japońskie sushi, europejskie kawy i alkoholowe trunki, ale także uruchomiono system wypożyczanych rowerów miejskich czy nawet

⁸⁹⁹ N. Levi, E. Czop, *Kim jest Kim...*, s. 132-137.

loterię sportową.⁹⁰⁰ Na ulicach północnokoreańskich miast można zauważyć coraz więcej zagranicznych samochodów, a nawet firmę taksówkarską podobną do zachodniego Ubera.⁹⁰¹ Odwiedzająca kilkakrotnie Koreę Północną Anna Fifield zwraca uwagę na znaczącą zmianę wizerunkową państwa, a także zmianę nawyków społecznych – „wyglądało to tak, jakby na co drugiej ulicy w centrum miasta powstawał nowy wieżowiec lub kino. (...) Kiedy w minionych latach chadzałam ulicami, nikt nawet się na mnie nie obejrzał, choć cudzoziemcy stanowili rzadki widok. Przechodnie spuszczały wzrok i maszerowali w swoją stronę. Teraz w mieście czuło się powiew świeżego powietrza. Ludzie lepiej się ubierali, dzieciaki śmigały na rolkach po nowo pobudowanych placach zabaw – ogólnie atmosfera stała się bardziej swobodna”.⁹⁰² Można powiedzieć, że szalejący w Korei Północnej konsumpcjonizm stał się naturalny i zaczął być oficjalnie promowany przez państwo.

Fot. 23 Wnętrze kawiarni Kumrung Café (금릉커피점) w Pjongjangu.

Źródło: DPRK 360, Facebook

<https://www.facebook.com/dprk360>

⁹⁰⁰ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 224-225, 235-239; D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 89-90; S. Kim, *Pozdrowienia z Korei...*, s. 86.

⁹⁰¹ N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 148-149.

⁹⁰² A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 20.

By stworzyć konkurencję dla napływu zagranicznej kultury medialnej i filmowej, Kim Dzong Un rozpoczął również proces restrukturyzacji państwowych mediów, w szczególności rozwoju państwowej telewizji. Unowocześniono jej oprawę graficzną i scenografię. Zachęcając Koreańczyków do oglądania państwowych programów, coraz rzadziej są one wykorzystywane wyłącznie jako polityczna tuba propagandowa Partii Pracy Korei, ale stały się również instrumentem kulturalnym na wzór zachodni. Za rządów Kim Dzong Una na kanałach państwowej telewizji Korean Central Television nastąpiło wyraźne osłabienie procesu indoktrynacji i prezentowania wyłącznie osiągnięć przywódców wzmagających kult wodza, za to coraz częściej można tam obejrzeć wybrane przez rząd zagraniczne, a nawet obcojęzyczne filmy.⁹⁰³ Popularne wśród północnokoreańskich dzieci, słynne postacie, takie jak Myszka Miki czy Kubuś Puchatek, pojawiają się nawet w widocznych miejscach podczas państwowych wydarzeń, a także na ubraniach, plecakach i przyborach szkolnych dzieci, jak również w państwowych produkcjach telewizyjnych.⁹⁰⁴ Popularny w bajkach Disneya słoń Dumbo trafił nawet na okładki północnokoreańskich podręczników szkolnych dla najmłodszych dzieci, jako ucieleśnienie znanych z historii i Korei wartości związanych z porzuceniem i marginalizacją, a jednocześnie odwagą, wytrwałością i solidarnością północnokoreańskiego narodu.⁹⁰⁵ Nowe północnokoreańskie seriale prezentują również zupełnie inny poziom życia i prezentują przemiany, jakie zachodzą w państwie rządzone przez Kim Dzong Una. Sceny kręcone są we wnętrzach nowoczesnych apartamentowców, pełnych nowoczesnych sprzętów AGD, ze stołami zastawionymi wyszukаныmi daniami. Aktorzy płacą rodzimymi kartami kredytowymi, noszą drogie zegarki i eleganckie ubrania na wzór europejski, a dzieci uczą się w szkoła pełnych technologicznych nowinek – projektorów, mikrofonów, komputerów czy teleskopów.⁹⁰⁶ Również ich narracja nie opiera się już głównie na służbie wodzu i ojczyźnie, ale skupia się na codziennym życiu, plotkach, żartach, dziecięcych wygłupach i rzeczywistych problemach. Pojawiają się w nich również wątki, które jeszcze kilkanaście lat temu były tematem tabu dla politycznej propagandy, takie jak podziały społeczne we współczesnym społeczeństwie Korei Północnej, frustracje spowodowane brakiem prądu

⁹⁰³ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 71-72.

⁹⁰⁴ A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 235.

⁹⁰⁵ U. Merkel, „*The Grand Mass Gymnastics and Artistic Performance Arirang*” (2002–2012): *North Korea's Socialist-Realist Response to Global Sports Spectacles*, „*The International Journal of the History of Sport*”, Vol. 30, No. 11, 2013, s. 1249-1250.

⁹⁰⁶ J. Lee, *Soap Operas and socialism: Dissecting Kim Jong-Un's evolving policy priorities through TV dramas in North Korea*, „*Korean Economic Institute in America*” 30.11.2017, s. 1, 6-7.

i bieżącej wody czy ucieczki z kraju.⁹⁰⁷ W państwowej telewizji zaczęto również nadawanie reklam rodzimych produktów, programów rozrywkowych i muzycznych, w których pojawiają się zachodnie utwory popularne i rockowe oraz tych skierowanych bezpośrednio do dzieci lub osób chcących nauczyć się języków obcych. Utworzono nawet państwową platformę streamingową *Manbang*, na której można wykupić dostęp do tysięcy filmów i seriali za pomocą państwowego nadawcy.⁹⁰⁸

Fot. 24 Dziewczynki z Pjongjangu trzymające w rękach latawiec z bajkową postacią Świnki Peppy i proporczyk z wizerunkami północnokoreańskich raket Kwangmyŏngsŏng-5.

Źródło: Forum Conquete Spatiale

<https://www.forum-conquete-spatiale.fr>

Obserwując zmiany zachodzące w wyglądzie Koreańczyków z północy, którzy coraz chętniej upodabniali się do rodaków z południa Półwyspu Koreańskiego, złagodzona również politykę związaną z ubiorem. Wobec napływu nowych trendów do Korei Północnej „idąc z duchem czasu” Kim Dzong Un nie tylko pozwolił na noszenie kolorowych ubrań na wzór zachodni, noszenie biżuterii czy delikatny makijaż, które jeszcze do niedawna były zakazane i ściśle kontrolowane przez Straż Obywatelską, ale nawet przejął inicjatywę, w której to państwo miało stać się również wyznacznikiem

⁹⁰⁷ Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 173-174.

⁹⁰⁸ N. Levi, *Nic nie wiem...*, s. 145-146; U. Merkel, „*The Grand Mass Gymnastics and Artistic...*”, s. 1250.

nowych trendów nieodstających od tych oglądanych na zachodzie.⁹⁰⁹ Ich symbolem stała się żona Kima – Ri Sol Ju – nazywana północnokoreańską Kate Middleton, która ubrana w najlepsze światowe marki i używająca południowokoreańskich kosmetyków jest coraz częściej prezentowana w państwowych mediach jako trendsetterka i ikona stylu.⁹¹⁰ Prezentowany przez nią ubiór przyczynia się również do zmian w stylu Koreanek. Między innymi jeszcze do niedawna buty na wysokim obcasie były uznawane za symbol wyuzdania, jednak od kiedy zaczęła je nosić żona Kim Dzong Una stały się najnowszym krzykiem mody i symbolem kobiecości w Korei Północnej.⁹¹¹ Uciekinierki z Korei Północnej stwierdzają, że wiele północnokoreańskich kobiet „wzoruje się na Ri Sol Ju”.⁹¹² Dochodzi nawet do sytuacji, w których państwowe domy towarowe podrabiają ubrania na wzór tych, które noszą aktorzy południowokoreańskich seriali, ponieważ popyt na nie jest w społeczeństwie niezwykle wysoki.⁹¹³ Za północnokoreańską stolicę mody uchodzi współcześnie miasto Chongjin, w którym panuje znaczna swoboda ubioru, z którą nie może się równać nawet stołeczny Pjongjang. Portowe miasto leżące w regionie przygranicznym jest pierwszym, do którego trafiają zagraniczne marki modowe, a także codzienne ubrania sprowadzane między innymi z Chin i Japonii. Na ulicach można zobaczyć „powiew kapitalizmu”, a mieszkańcy i mieszkanki miasta ubierają się w obcisłe jeansy, modne sukienki czy ubrania eksponujące ciało, które w innych regionach kraju mogłyby nadal wywoływać oburzenie konserwatywnego społeczeństwa.⁹¹⁴

⁹⁰⁹ Kang Mi Jin, *Skirts Rise and Necklines Dip in NK*, „Daily NK”, 29.04.2015, <https://www.dailynk.com/english/skirts-rise-and-necklines-dip-in-n/> [dostęp: 06.01.2024].

⁹¹⁰ *Impoverished North Korea's New First Lady sports Dior clutch*, „NK Daily News” 09.08.2012, <http://www.nydailynews.com/news/world/impoverished-north-korea-new-lady-opts-dior-clutch-article-1.1132459> [dostęp: 06.01.2024]; S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic...*, s. 273-274; A. Fifield, *Wielki Następca...*, s. 227-234.

⁹¹¹ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 178.

⁹¹² *Report: Killer Heels Go Down a Storm in North*, „Daily NK” 31.07.2014, <https://www.dailynk.com/english/report-killer-heels-go-down-a-stor/> [dostęp: 06.01.2024]; Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia...*, s. 331-334.

⁹¹³ D. Tudor, J. Pearson, *Tajemnice Korei...*, s. 180.

⁹¹⁴ *Ibidem*, s. 181-186.

Fot. 25 Okładki północnokoreańskich podręczników szkolnych i książek dla dzieci z postaciami z bajek m.in. słoniem Dumbo czy Myszką Mickey i Kaczorem Donaldem.

Źródło: Jaka Parker

Napływ nowych produktów do Korei Północnej spowodował również reakcję władz na ich popyt. By zachować tożsamość Koreańczyków z północy, wdrożono wiele programów rozszerzających gamę towarów rodzimej produkcji, aby jak najbardziej zaspokoić nowy sektor rynku północnokoreańskimi produktami – od żywności, przez ubrania i przedmioty codziennego użytku, po samochody Pyeonghwa i sprzęty elektroniczne, takie jak telefony, tablety i telewizory marek Samijeyon, Arirang i Jindalrae.⁹¹⁵ Wdrożono też zmiany w identyfikacji graficznej, zastępując stare grafiki nowymi, bardziej nowoczesnymi i przygotowywanymi na wzór zachodni.⁹¹⁶ Powszechne stały się reklamy różnych produktów w mediach i billboardy na ulicach miast. Interesująca z perspektywy północnokoreańskiej tożsamości narodowej i jednego z jej elementów – ojczystego języka, jest również zmiana językowa zachodząca w przestrzeni publicznej oraz na produktach wytwarzanych w Korei Północnej. Zgodnie z wdrożoną kampanią mówiącą, że „języki obce są bronią w życiu i walce”, władze

⁹¹⁵ Produkty północnokoreańskich marek są często produkowane przez państwo wspólnie z podmiotami prywatnymi, głównie z Chin i Rosji, na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego typu *joint-venture*; N. Levi, *Wyzwanie ekonomiczne Korei Północnej*, [w:] *Raport: Wyzwania w Azji...*, s. 203; S.H. Sæbø, *Kim Dzong Un. Szkic...*, s. 323.

⁹¹⁶ N. Bonner, *Made in North Korea...*, s. 38-39.

włączyły język angielski do programu szkolnego, a nawet zaczęły otwierać lub dawać przyzwolenie na otwieranie prywatnych szkół językowych oraz coraz częściej używają języków obcych, w szczególności języka angielskiego, na opakowaniach rodzimych produktów.⁹¹⁷

4.4.4

Współczesne determinanty kształtowania północnokoreańskiej tożsamości narodowej

Globalizacja, jaka od początku XXI wieku zaczęła coraz mocniej wpływać na kulturę i tożsamość narodową Koreańczyków z północy, sprawia, że rządzący zostali zmuszeni do łączenia różnych tradycji kulturowych i tworzenia formacji hybrydowych w polityce zagranicznej, a przede wszystkim wewnętrznej, które z kolei wpływają na wzorce i praktyki kulturowe, a przede wszystkim na kształtowaną przez lata tożsamość narodową. Reakcją obronną państwa na to zjawisko jest selekcja docierających do niego informacji ze świata zewnętrznego, ponieważ niemożliwa stała się ich zupełna eliminacja. Wybierane są te aspekty, które są możliwe do zaimplementowania z korzyścią dla państwa, natomiast odrzucane są te, które zagrażają lub podważają interesy i tożsamość narodową. Mimo to Korea Północna niezaprzeczalnie stała się państwem, w którym zachodzą dynamiczne zmiany. Społeczeństwo utrzymuje się przeważnie z prywatnego handlu, na czym stara się korzystać również państwo. Nie wszystko pozostaje jednak pod jego kontrolą, ponieważ niemal wszystko da się obecnie załatwić za pomocą łapówek, korupcji i prywatnych kontaktów. Stolica przypomina miasta rozwijających się państw Azji czy Afryki, gdzie na ulicach można zauważyć biznesmenów, zachodnią kulturę, rozrywkę i nawyki oraz styl życia wzorowany na europejskim czy amerykańskim czy nowe technologie, z najnowszymi telefonami komórkowymi na czele, które stały się nie tylko motorem rozwoju komunikacji społecznej, ale przede wszystkim prywatnych firm oraz szybkim sposobem na uzyskanie i przesłanie informacji z i do świata zewnętrznego. Wieloletni izolacjonizm państwowy, choć nadal oficjalnie utrzymywany, stał się ułudą. Wszystkie te czynniki znajdują swoje odzwierciedlenie w sposobie postrzegania samych siebie i swojego narodu przez Koreańczyków z północy, wpływając na poczucie tożsamości narodowej

⁹¹⁷ *Ibidem*, s. 158-159.

w coraz większym oderwaniu od stosowanej przez lata polityki jej kształtowania przez rządzących polityków. Rząd stał się raczej jedną z części kapitalistycznej gospodarki rynkowej i zachodzących zmian, niż wyłącznym organizatorem każdego aspektu życia w państwie, jak to miało miejsce przez ostatnie dziesięciolecia. Zmiany, których źródłem była klęska głodu spowodowana w znacznej mierze niestabilnością państwa, osłabiły więzi polityczne i społeczne pomiędzy partią a społeczeństwem. Władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej stały się jednocześnie swego rodzaju zakładnikiem tej sytuacji, która determinuje prowadzoną przez nich politykę, ponieważ próba wykorzenia źródeł kapitalizmu w tym państwie prawdopodobnie wiązałaby się z ryzykiem wystąpienia kolejnych problemów, przede wszystkim gospodarczych, które tym razem mogłyby doprowadzić do całkowitego upadku państwa. By temu zapobiec, także rządzący muszą dostosowywać się do zachodzących oddolnie zmian, jednocześnie samemu będąc ich uczestnikiem. Rozwój prywatnego handlu w Korei Północnej pokazał, że mieszkańcy nie są tylko biernymi aktorami indoktrynowanymi przez ideologię i politykę państwa, ale aktywnie budują nowe poczucie własnej tożsamości narodowej w oderwaniu od oficjalnej narracji. Należy stwierdzić, że przyszłość gospodarcza i kulturowo-tożsamościowa Korei Północnej jest uzależniona od sytuacji politycznej i umiejętności adaptacji rządzących do zachodzących zmian. Tym samym władze Korei Północnej, rozumiejąc zachodzące w państwie zjawiska, nie chcą i nie mogą zdecydować się na rozwiązania znane z Chin czy tym bardziej obrania drogi odejścia od dotychczasowego systemu politycznego, wzorowanego na państwach Europy Wschodniej. Można przypuszczać, że po tym jak ideologia Dżucze okazała się nieskuteczna w nowych realiach, choć władze Korei Północnej prawdopodobnie nigdy oficjalnie się do tego nie przyznają, Partia Pracy Korei, by zapewnić przetrwanie reżimu, przygotowuje projekt nowej ideologii, skierowanej przede wszystkim do młodego pokolenia nazywanego „pokoleniem *jangmadang*”, które urodziło się już po zmianach zachodzących od lat 90. XX wieku i nie pamięta wcześniejszych działań propagandowych państwa, na których wychowali się ich rodzice i dziadkowie. Miałyby ona uzasadniać reformy i zachodzące w państwie zmiany, jednak z pewnością partia nie może się już wycofać z reform gospodarczych i przekształceń kulturowych, do których doszło na przestrzeni ostatnich 30 lat. By zachować stabilność państwa, rządzący już podczas 7. Zjazdu Partii Pracy Korei w 2016 roku zdecydowali się zreformować przede wszystkim edukację, w tym kadre naukową, system zarządzania, a przede wszystkim treści i metody kształcenia elit partyjnych przede wszystkim w zakresie kultury

i tożsamości narodowej „nowej cywilizacji w stylu Chosun”.⁹¹⁸ 8. Zjazd Partii Pracy Korei w 2021 roku dodał do tych zmian skupienie się na „ustanowieniu socjalistycznego stylu życia i rewolucyjnego ducha praworządności i wykorzenieniu fenomenu niesocjalistycznego i antysocjalistycznego” oraz zapowiedział „publiczną walkę z tym zjawiskiem”.⁹¹⁹ Po tych zapowiedziach można spodziewać się zmian, nad którymi jednak władze Korei Północnej będą starały się zachować pełną kontrolę, przede wszystkim nad społeczeństwem, w utrzymaniu wytworzonej już przez lata północnokoreańskiej tożsamości narodowej.

⁹¹⁸ Hong Jea Hwan, Choi Ji Young, Joung Eunlee, Jeong Eun Mee, Cho Jeong-ah, *Analysis of the 8th Party Congress of WPK in North Korea: Economy, Society, and Culture*, „Korean Institute for National Unification Online Series”, CO21-02, 15.01.2021, s. 11.

⁹¹⁹ *Ibidem*, s. 11.

ZAKOŃCZENIE

Złożony charakter pojęcia tożsamości narodowej sprawia, że niezwykle trudno jest uchwycić zmiany tożsamościowe zachodzące w skomplikowanej sytuacji geopolitycznej Półwyspu Koreańskiego. Dodatkowo badania komplikuje istnienie podwójnej tożsamości narodowej w podzielonej Korei – wielowiekowej ogólnokoreańskiej i tej związanej z podziałem narodu na dwa państwa, która w obydwóch państwach koreańskich kształtowana jest odmiennie od niemal 80 lat.

Co więcej, polityka kształtowania tożsamości narodowej przez władze Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej rozpoczęta po dojściu do władzy rodu Kimów, czerpała zarówno z historycznej tożsamości koreańskiej, opartej na historii narodu, narodowych mitach i legendach, wierzeniach i moralności wywodzącej się z systemów filozoficzno-religijnych, takich jak konfucjanizm. Jednocześnie odwoływała się do wydarzeń, jakie miały miejsce po podziale Półwyspu Koreańskiego. Przede wszystkim stawiając nową północnokoreańską tożsamość narodową w opozycji do innych państw i umieszczając je w roli „znaczących innych”. Działanie władz podsycalo antagonizmy i narodową traumę doświadczaną w ostatnim wieku głównie z rąk Japończyków i Amerykanów.

Kształtowana przez dziesięciolecia północnokoreańska tożsamość narodowa została wystawiona na próbę w latach 90. XX wieku wraz z kryzysem społeczno-politycznym, który dotknął Koreę Północną i wynikał z niespotykanego dotąd na Półwyspie Koreańskim kryzysu głodu. Dynamiczne zmiany społeczne, a przede wszystkim emancypacja społeczeństwa, utracenie pełnej kontroli rządzących nad obywatelami oraz dostęp do informacji ze świata zewnętrznego sprawiły, że państwo musiało zareagować, dostosowując sposób prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej do zmieniających się realiów społecznych i tożsamościowych.

Globalizacja stała się zjawiskiem, które, niespodziewanie dla władz, zaczęło coraz szerzej dotykać Koreańczyków z północy. Niemożliwe było uniknięcie jej efektów, dlatego przywódcy Korei Północnej zdecydowali się selekcjonować docierające do ich państwa zjawiska, dopuszczając te mniej szkodliwe z perspektywy prowadzonej przez nich polityki, a hamując te, które mogły bezpośrednio zagrozić stabilności ich władzy. Jednak polityka całkowitej izolacji państwa okazała się nieskuteczna, a napływ informacji oraz produktów z zagranicy zaczął w dużej mierze determinować sposób prowadzenia polityki państwa. W krótkim czasie okazało się również, że ma on

niebagatelne znaczenie dla północnokoreańskiej tożsamości narodowej, która zaczęła się znacząco oddalać od jej koncepcji promowanej przez władze, wobec osłabienia więzi pomiędzy rządzącymi a resztą społeczeństwa.

Celem niniejszej dysertacji doktorskiej było przedstawienie i analiza środków oraz metod, jakimi posługiwały się władze Korei Północnej w kształtowanej przez nie polityce tożsamościowej w perspektywie zmian zachodzących w tym państwie.

Podczas analizy i prowadzonych badań istotna była także rola tych działań w trwałości i funkcjonowaniu reżimu. Autor podjął próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób tożsamość narodowa determinuje politykę wewnętrzną i zewnętrzną Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, które stanowiło główny problem badawczy rozprawy.

Badania własne autora i analiza literatury przedmiotu częściowo potwierdziły hipotezę mówiącą, że polityka konstruowania i kształtowania tożsamości narodowej oraz budowania wspólnoty była jednym z głównych elementów zapewniających stabilność systemu społeczno-politycznego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej i determinowała sposób prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej tego państwa. Przeprowadzona analiza wykazała również, że polityka kształtowania tożsamości narodowej była jednym z głównym czynników determinujących północnokoreańską scenę polityczną i znajdowała odzwierciedlenie w różnych obszarach północnokoreańskiej rzeczywistości, zwłaszcza w sposobie prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej przez to państwo.

Autor wykazał jednak, że w wyniku zjawisk w dużej mierze niezależnych od rządzących, takich jak klęska głodu, spowodowana czynnikami naturalnymi oraz ich konsekwencji, państwo w znacznym stopniu utraciło możliwość kształtowania tożsamości narodowej. Wystąpiło sprzężenie zwrotne, kiedy po latach budowania nowej polityki tożsamościowej przez przywódców, to tożsamość narodowa reorganizowana przez czynniki zewnętrzne oraz oddolne, zmusiła ich do dostosowania się i zaczęła determinować ich działania i decyzje polityczne.

Na podstawie analizy literatury przedmiotu i materiałów źródłowych, w pierwszym rozdziale rozprawy autor przedstawił treści z zakresu teorii tożsamości narodowej i pojęć pokrewnych. Opisał również wybrane modele teoretyczne poczucia tożsamości narodowej, a także etapy i warunki, w jakich kształtowana była tożsamość narodowa.

Materiał faktograficzny przedstawiony w drugim rozdziale rozprawy doktorskiej, upoważnił do sformułowania następujących wniosków. Władze Koreańskiej Republiki

Ludowo-Demokratycznej w polityce kształtowania nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej korzystały z wybranych rozwiązań i czynników kształtujących tożsamość koreańską jeszcze przed wybuchem wojny koreańskiej.

Konstruując nową tożsamość narodową, przywódcy sięgnęli po zakorzenione w społeczeństwie środki przymusu, na bazie których państwo północnokoreańskie zbudowało system, mający na celu kontrolowanie i kształtowanie tożsamości narodowej. Wiele czynników niezależnych od podziału Półwyspu Koreańskiego, takich jak tradycyjne wartości moralne oraz spuścizna kulturalna wspólna dla wszystkich Koreańczyków, stało się podstawą nowej tożsamości narodowej. To zapewniło łączność nowych założeń z historią podzielonego narodu i pozwoliło na ich stopniowe przekształcanie w późniejszym okresie, z uniknięciem radykalnych zmian, które mogłyby doprowadzić do niezrozumienia ich przez społeczeństwo Korei Północnej.

W trzecim rozdziale dysertacji, przedstawiającym proces kształtowania nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej po ostatecznym podziale Półwyspu Koreańskiego w 1953 roku, autor wykazał w jaki sposób nowe warunki polityczne, a przede wszystkim podział Półwyspu Koreańskiego, wpłynęły na postrzeganie tożsamości narodowej w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej. Z pomocą modelu interakcyjnego autor wykazał rolę USA oraz Japonii jako państw, w opozycji do których rządzący Koreą Północną ród Kimów kształtował północnokoreańską tożsamość narodową wymierzoną przeciw obcym.

Autor pokazał, jak istotną rolę odegrała zależność Korei od obcych mocarstw, zwłaszcza okupacja i wzrost japońskiej kontroli nad Półwypsem Koreańskim oraz zbrodnie popełniane na Koreańczykach przez Amerykanów w trakcie wojny koreańskiej. „Nowy” Koreańczyk i jego tożsamość narodowa zostały celowo ukształtowane przez władze, wykorzystując rolę systemu politycznego, przywódcy i partii. Ten zabieg pomógł w legitymizacji nowej władzy politycznej, nadając jej kluczową rolę w życiu społeczno-politycznym tego państwa. To z kolei powodowało znaczące uzależnienie kształtowania tożsamości narodowej od decyzji politycznych. W takich warunkach przywódcy mogli niemal całkowicie zmieniać i przewartościowywać dawną koreańską tradycję na własne potrzeby polityczne, sprawiając, że naród wierzył, iż nie tylko jego przetrwanie, ale w ogóle istnienie, zależy od zachowania ciągłości władzy Kimów w północnej części Korei.

W ostatnim rozdziale autor przedstawił odwrócenie roli tożsamości narodowej względem władz politycznych, które na skutek przekształceń społecznych stanęły przed

wyzwaniem dostosowania się do oddolnych zmian, które od połowy lat 90. XX wieku zaczęły mieć kluczowy wpływ na północnokoreańską tożsamość narodową.

Zaburzenie dotychczasowego sposobu prowadzenia polityki tożsamościowej, spowodowane emancypacją społeczeństwa oraz niezależnym od władz w Pjongjangu napływem informacji i wzorców kulturowych z zewnątrz państwa, wymusiło konieczność reorientacji polityki tożsamościowej Korei Północnej. Koreańczycy z północy przestali być wyłącznie biernymi aktorami indoktrynowanymi ideologią i zastraszone przez aparat państwowy, ale zaczęli aktywnie wpływać na własne poczucie tożsamości narodowej, determinując w ten sposób politykę państwa.

Poprzez ukazanie działań, jakimi rządzący starali się powstrzymać coraz szerszą erozję północnokoreańskiej tożsamości narodowej, autor wykazał, że nie tylko działania polityczne podejmowane w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej determinowały kształt północnokoreańskiej tożsamości narodowej, ale również sama tożsamość narodowa Koreańczyków z północy zaczęła od początku XXI wieku determinować sposób prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej w tym państwie.

Przywódcy Korei Północnej zdali sobie sprawę, że napływ zagranicznych towarów, a przede wszystkim informacji, mógł zdemaskować nieścisłości w kształtowanej przez nich tożsamości narodowej, tym samym zagrażając stabilności ich reżimu. Niemożliwe było jednak całkowite stłumienie tych czynników, ponieważ to mogło wywołać stanowczą reakcję społeczeństwa. Ochrona kształtowanej przez dziesięciolecia istnienia państwa nowej tożsamości narodowej stała się jednak koniecznością. Pragmatyczne rozwiązania, mające na celu utrzymanie władzy nad społeczeństwem sprawiły, że polityka państwa zmieniła swój kierunek, nie dopuszczając do dalszych zamian w systemie społecznym, kulturowym i gospodarczym, a jednocześnie cicho przyzwalając na te, które już zdołały się zakorzenić w północnokoreańskiej tożsamości narodowej.

Strach, przed utratą kontroli nad państwem i społeczeństwem, jaki niewątpliwie towarzyszy władzom Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej wpływa również na sposób prowadzenia polityki tego państwa. Taka sytuacja w perspektywie lat może doprowadzić do zaburzenia relacji pomiędzy rządzącymi a społeczeństwem i powodować powolną erozję państwa od wewnątrz. Największym zagrożeniem w tej sytuacji jest świadomość obywateli na temat warunków panujących w świecie zewnętrznym i dostęp do informacji spoza północnokoreańskich, państwowych źródeł. Trudno spodziewać się, że ta sytuacja doprowadzi bezpośrednio do upadku rządów rodu Kimów, jednak w połączeniu z innym kryzysem, podobnym do klęski żywiołowej z lat

90. XX wieku, może skutecznie sparaliżować aparat państwowy i doprowadzić do znaczących przemian w państwie.

Z całokształtu przeprowadzonych i opisanych w niniejszej rozprawie doktorskiej badań nasuwają się następujące wnioski:

1. Na Półwyspie Koreańskim istniały przesłanki i uwarunkowania historyczne, na bazie których po powstaniu Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej zbudowano założenia nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej.
2. Konfucjańska spuścizna kulturowa została wykorzystana i miała wyraźny wpływ na system społeczno-polityczny oraz kształtowanie nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej.
3. Trudne doświadczenia w polityce międzynarodowej zostały wykorzystane w polityce kształtowania nowej północnokoreańskiej tożsamości narodowej i determinowały jej podstawowe założenia, a także sposób prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa.
4. Północnokoreańska ideologia Dżucze oraz działania propagandowe miały znaczący wpływ na wytworzenie poczucia tożsamości narodowej wśród Koreańczyków z północy.
5. Północnokoreańska tożsamość narodowa została zbudowana na związkach narodu z przywódcą, partią i państwem.
6. Tożsamość narodowa była jednym z kluczowych czynników determinujących sposób prowadzenia polityki przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną.
7. Czynniki niezależne od władz w Pjongjangu zdecydowały o konieczności reorientacji polityki kształtowania tożsamości narodowej, a także zaczęły determinować sposób prowadzenia polityki wewnętrznej i zewnętrznej Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.
8. Władze państwa podjęły próbę dostosowania się do zmian zachodzących w społeczeństwie, by ochronić i utrzymać kształtowaną od dziesięcioleci północnokoreańską tożsamość narodową.

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że tożsamość narodowa nie tylko jest kształtowana przez władze w Pjongjangu, ale także sama oddziałuje na politykę Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Dokładne zbadanie tego

reżimu oraz dążenie do zrozumienia go poprzez analizę zachodzących w nim zmian społecznych i kulturowych może być kluczowe w ocenie działań politycznych, a nawet militarnych, podejmowanych przez to państwo. Zdaniem autora niniejszej rozprawy doktorskiej, zagadnienie północnokoreańskiej tożsamości narodowej w dużym stopniu pozwala poznać zależności oraz schematy, jakimi kieruje się Pjongjang w polityce wewnętrznej oraz zewnętrznej i zrozumieć postawy oraz wartości, jakie towarzyszą Koreańczykom z północy Półwyspu Koreańskiego.

Warto zwrócić uwagę na trudności i problemy, z jakimi spotykają się badacze i analitycy sytuacji politycznej w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej. Trudności wynikają przede wszystkim ze stopnia izolacji tego reżimu, nawet mimo stopniowego, oddolnego otwarcia na świat zewnętrzny. Należy też podchodzić z dużym dystansem do relacji uciekinierów z Korei Północnej, którzy nierzadko nie mogą odnaleźć się w nowej sytuacji, jaka spotyka ich po ucieczce za granicę swojego państwa. Obserwacje najczęściej opierają się na relacjach uchodźców, którzy opuścili swój kraj kilka miesięcy lub nawet lat wcześniej. Istnieje również wiele czynników sprawiających, że przekazy informacji płynących z północnej części Półwyspu Koreańskiego różnią się między sobą i mogą odbiegać znacząco od rzeczywistego stanu tamtejszych relacji politycznych i społecznych.

Dodatkowym czynnikiem utrudniającym badania jest relatywnie szybkie tempo zmian zachodzących w tym państwie, zarówno pod względem społecznym, jak i podejmowanych decyzji politycznych. Wiele dostępnych danych publikowanych przez rząd Korei Północnej jest również zniekształconych poprzez silną ideologizację życia publicznego.⁹²⁰ Biorąc pod uwagę te czynniki, należy pamiętać, że informacje, które docierają do świata zewnętrznego, mogą nie oddawać aktualnego stanu państwa i społeczeństwa.

Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe czynniki, mimo starań, jakich dołożył autor, by przytaczane dane były jak najbardziej aktualne i zgodne ze stanem faktycznym, nie należy traktować wszystkich obserwacji zawartych w niniejszej dysertacji jako zjawisk całkowicie pewnych i obowiązujących współcześnie w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej. Należy uznać, że stan wiedzy zawartej w rozprawie doktorskiej

⁹²⁰ Profesor Waldemar Dziak we wstępie do swojej pracy habilitacyjnej stwierdził, że „badania (Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej – przyp. D.G.) i płynące zeń wnioski mają zawsze pewien margines niepewności i nawet zdarzenia o niewątpliwym znaczeniu często zawierają »drugie dno«, ukształtowane przez trudne do sprecyzowania wpływy, działania, naciski i sformułowania celów politycznych”; W. Dziak, *Kim Ir Sen. Dzieło i polityczne...*, s. 12.

zamyka się w okresie do końca 2023 roku. Jednocześnie autor wyraża nadzieję, że przeprowadzone przez niego badania oraz zebrane dane, jak również ich analiza, przyczynią się do lepszego zrozumienia relacji społecznych i tożsamościowych w tym totalitarnym państwie, stając się bazą do dalszych badań w tym zakresie.

ABSTRACT

Title of doctoral dissertation: Shaping national identity as a determinant of the internal and external policy of the Democratic People's Republic of Korea

Author: Dawid Gajos, M.A

Supervisor: dr hab. Jakub Potulski, prof. UG, University of Gdańsk

Co-supervisor: dr. Rafał Raczyński, University of Gdańsk

Keywords: North Korea, DPRK, Democratic People's Republic of Korea, national identity, identity and politics

The subject of this doctoral dissertation is the issue of Korean national identity shaped in the Democratic People's Republic of Korea. The main feature that distinguishes this country is consistency and unchangeability in its policy directions. The subsequent leaders of North Korea from the Kim family, due to the division of the Korean Peninsula into two countries, managed to isolate a new North Korean identity from the existing, centuries-old Korean national identity. Over time, it moved away not only from the original sense of "being Korean", but also from the identity built in the second existing Korean state today - the Republic of Korea. Moreover, despite its connections with the so-called socialist camp, to a large extent it was not at all similar to the way society was shaped in other communist countries and went beyond the patterns set by the Marxist tradition. However, at the turn of the 20th and 21st centuries, the first grassroots changes began to appear in the North Korean national identity that had been created over the years, when the previously isolated state found itself on the verge of collapse caused by famine. Its citizens began to flee abroad in search of food and a better life, getting to know the outside world - its standard of living, level of development, and, above all, the lifestyle and culture that was flowing more and more widely into the North Korea through China, primarily from the south of the Korean Peninsula and Western countries. Getting to know and being inspired by the "new world" significantly contributed to the erosion of the North Korean national identity that had been shaped over the years and forced the authorities to reorient their policies, both internal and external. An attempt was made to adapt to the changes taking place in society, thereby undermining the ideological assumptions on which the North Korean national identity that stabilized the political system had been built for years.

Taking into account the above factors, the author of the dissertation asked the question, which is also the main research problem addressed in the work: how does national identity determine the internal and external policy of the Democratic People's Republic of Korea? Based on the research hypothesis assuming that the policy of constructing national identity and building community is one of the main elements ensuring the stability of the socio-political system of the Democratic People's Republic of Korea and determines the manner of conducting internal and external policy of this country, the author undertook to present, systematize and analysis of the means and methods used by the authorities of the Democratic People's Republic of Korea in their long-term policy of constructing the national identity of Koreans from the north of the Korean Peninsula from the beginning of the existence of this country until the present day, and also tried to draw attention to its importance in the durability and functioning regime.

The author adopted political, cultural, economic and military means as the criterion of the subject. The scientific intention was also to present the relationship between the sense of national identity in society and the way of conducting politics by the authorities of the Democratic People's Republic of Korea. The work shows strong connections between the history and Confucian culture of the Korean Peninsula, the international situation changing over the years and the formation of a new North Korean national identity. Moreover, the issue that the author tried to draw attention to was the creation of original North Korean political and social solutions and their implementation in the identity of society. These solutions determined the specificity of the political system and North Korean national identity, and were an important element of research on this country.

The author used the following research methods for his research: political and sociological interpretation of facts and internal criticism of sources, including those from the Democratic People's Republic of Korea, in particular publications by state leaders and propaganda materials issued by the official media and the government; behavioral methods; historical method, which is the basic method of conducting research by the author, by showing in the historical context the process of shaping and strengthening the sense of a new North Korean national identity in specific political conditions and by chronologically tracing the changes that took place in North Korea's policy after the introduction of specific assumptions of identity policy and their impact on the socio-political reality of the country.

The dissertation consists of an introduction and conclusion, as well as a substantive part in four chapters. The first chapter is of organizing importance and concerns a definitional and theoretical discussion of the issue of national identity in the form of an overview. It discusses the content of the theory of national identity and related concepts, including social awareness, as well as the conceptual network and selected theoretical models of the sense of national identity.

The author devoted the second chapter to the historical conditions of Korean national identity, adopting a time frame up to 1953, on the basis of which the North Korean national identity was shaped after the end of the Korean War.

The third chapter of the doctoral dissertation focuses on showing the process of shaping a new North Korean national identity after the final division of the Korean Peninsula in 1953. The author analyzed the new political conditions arising on the Korean Peninsula after the end of the Korean War from an identity perspective and showed the process of using the interactive model in shaping North Korean national identity, presenting it from the perspective of opposition to other social communities, in particular the Americans and the Japanese.

The fourth chapter summarizes the process of previous research and aims to show the changes and transformations taking place in the North Korean national identity developed over the years. The author takes into account in particular their origins in the famine crisis of the 1990s, which disturbed the current way of conducting identity policy in North Korea, and bottom-up factors, such as the emancipation of society, as well as the resulting influx of information and cultural patterns from outside the state, which caused a feedback to the policy pursued by the rulers of the Democratic People's Republic of Korea. The author also drew attention to the need and methods of response of the state authorities to the phenomenon of erosion of North Korean national identity taking place in the 21st century, at the same time attempting to analyze and predict how identity transformations, carried out under the influence of growing contacts with the outside world, may undermine the stability of the regime and determine the future manner of conducting internal and external policy of this country.

SPIS FOTOGRAFII

- Fot. 1* Rysunek autorstwa San-shin przedstawiający odchodzącego Tyrgrysa oraz niedźwiedzicę zamienioną w kobietę Ungneyeo, która z Hwanungiem miała syna Tanguna. W tle widoczna święta dla wszystkich Koreańczyków góra Paektu. 76
- Fot. 2* Otwarty w 1994 roku grobowiec Prakoreańczyka Tanguna w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej. 78
- Fot. 3* Zatopienie USS General Sherman w Pjongjangu 1866, interpretacja północnokoreańska, lata 80. XX wieku. 91
- Fot. 4* Plakat opublikowany podczas japońskiej kampanii *naisen ittai* w okupowanej Korei z napisem (czytany od prawej do lewej): Japonia-Korea. Praca zespołowa i jedność. Mistrzowie Świata, lata 30. XX wieku. 100
- Fot. 5* Północnokoreański obraz przedstawiający Kim Ir Sena i jego żonę Kim Dzong Suk podczas walk partyzanckich z Japończykami, lata 80. XX wieku. 110
- Fot. 6* Ocaleni Koreańczycy po nalotach amerykańskich bombowców na Pjongjang w 1950 roku. 114
- Fot. 7* Igrzyska Masowe Arirang w Pjongjangu w 2012 roku z okazji setnej rocznicy urodzin Kim Ir Sena. 153
- Fot. 8* Północnokoreański obraz przedstawiający zbrodnie Amerykanów na Koreańczykach. 170
- Fot. 9* Festyn dla dzieci w Korei Północnej. Jedną z konkurencji jest strzelanie z zabawkowego łuku do karykatury amerykańskiego żołnierza. 174
- Fot. 10* Plakat propagandowy z podpisem „Śmierć amerykańskim imperialistom – naszym nieprzejednanym wrogom!”. 174
- Fot. 11* Obraz przedstawiający północnokoreańskich przywódców

Kim Ir Sena i Kim Dzong Ila na ulicy Pjongjangu,	178
<i>Fot. 12</i> Północnokoreańska pocztówka przedstawiająca Kim Ir Sena jako słońce narodu.	181
<i>Fot. 13</i> Militarystyczna parada z okazji Dnia Dziecka w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej.	188
<i>Fot. 14</i> Plakat propagandowy z podpisami „Trzymajmy mocno nuklearny miecz Dżucze i dokonajmy wielkiego skoku w budowie władzy socjalistycznej!” oraz „Nie możecie zatrzymać naszej drogi”.	199
<i>Fot. 15</i> Worki z żywnością dostarczane w ramach amerykańskiej pomocy humanitarnej dla Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej.	
U góry widoczny worek z napisem „pomoc od USA” w języku koreańskim.	203
<i>Fot. 16</i> Zdjęcie z jednego ze spotkań Kim Dzong Una z byłą gwiazdą NBA – Denisem Rodmanem.	207
<i>Fot. 17</i> Sportowcy z Korei Północnej i Południowej podczas otwarcia Igrzysk Olimpijskich w Pjongczangu w 2018 roku pod flagą zjednoczonej Korei, występujący w jednej reprezentacji.	211
<i>Fot. 18</i> Koreańczycy z północy czytający artykuł dotyczący spotkania Trump-Kim w gazecie Rodong Sinmun.	214
<i>Fot. 19</i> Północnokoreańskie dzieci poszukujące pożywienia na ulicach w okresie głodu, nazywane <i>kotjebi</i> (pol. jaskółki).	219
<i>Fot. 20</i> <i>Jangmadang</i> w miejscowości Nanjin.	227
<i>Fot. 21</i> Nowoczesne wieżowce w Pjongjangu nazywane potocznie „Pyonghattanem”.	255
<i>Fot. 22</i> Nowoczesny Park Wodny Munsu w Pjongjangu.	258
<i>Fot. 23</i> Wewnętrzne kawiarni Kumrung Café (금릉커피점) w Pjongjangu.	259
<i>Fot. 24</i> Dziewczynki z Pjongjangu trzymające w rękach latawiec	

- z bajkową postacią Świnki Peppy i proporczyk z wizerunkami
północnokoreańskiej raket Kwangmyŏngsŏng-5. 261
- Fot. 25* Okładki północnokoreańskich podręczników szkolnych i książek
dla dzieci z postaciami z bajek m.in. słoniem Dumbo czy Myszka Mickey
i Kaczorem Donaldem. 263

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne, notatki, listy, raporty i biuletyny ambasad:

Bazary w KRLD, Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce,

<https://www.krld.pl/krld/czytelniateksty/biuletyny//011%20Bazary%20w%20KRLD.pdf> [dostęp: 25.11.2023].

Chiny 242, zespół 11,teczka 57, wiązka 4, Archiwum MSZ, Samodzielny Wydział Wschodni.

Dąbrowski B., *Notatka dot. problemów granicy chińsko-koreańskiej*, Pekin 14 lutego 1962, Archiwum MSZ sygn. DII32/66w1.

Decyzja 14B.25 Komitetu Dziedzictwa Światowego UNESCO podjęta na 28. Sesji w Suzhou w dniach 28 czerwca – 7 lipca 2004 r.,

<http://whc.unesco.org/archive/2004/whc04-28com-26e.pdf> [dostęp: 11.03.2023].

Defence White Paper 1998. The Ministry of National Defence. The Republic of Korea, Seoul 1998.

Dziesięć zasad określających jednolity system partii KC PPK, „Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, D.II Kor. 2412-11-75, Warszawa 1974.

Eulsa Treaty, 17.11.1905, https://www.conservapedia.com/Eulsa_Treaty [dostęp: 26.11.2022].

Japan-Korea Annexation Treaty, 22.08.1910,

https://www.conservapedia.com/Japan_Korea_Annexation_Treaty [dostęp: 26.11.2022].

Kim Ir Sen słońce ludzkości, Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce, Warszawa 1998.

Kim Ir Sen – wieczny wódz narodu koreańskiego, „Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce”, Warszawa 15 kwietnia 2005.

KRL-D – Kodeks Prawa Karnego, „Biuletyn Specjalny PAP” 19 X 1990 nr 13201, Warszawa 1990.

List obywatelki PRL Marii Rzepko-Łaskiej do Ambasady PRL w Pjongjangu z dnia 5 września 1964 roku, Archiwum MSZ PRL DII Kor 61-2-64.

Materiał informacyjny o Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej i stosunkach polsko-koreańskich, Archiwum MSZ PRL w Warszawie, D. II Kor. 22-2-76.

Notatka Alberta Morskiego Ambasadora Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej do Józefa Czesaka Kierownika Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego w Warszawie z dnia 18 lipca 1964 roku, Archiwum MSZ PRL w Warszawie, D.II.Kor.241-6-64.

Notatka dotycząca kampanii propagandowej prowadzonej w KRLD w ostatnim czasie w ramach rewolucji ideologicznej, Archiwum MSZ PRL, D.II Kor. 2412-7-75.

Notatka o wychowaniu młodzieży w KRLD w duchu nienawiści do imperializmu amerykańskiego i niektórych skutkach tego wychowania, Archiwum MSZ PRL DII Kor 2412-13-75.

Pozwólcie nam obronić obóz socjalistyczny, „Rodong Sinmun” – Biuletyn Ambasady Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w Polsce, 28 października 1963, Warszawa 1964.

Raport nr 4 Ambasady PRL w KRL-D za okres 26 VI – 31 VII 1953 r., Archiwum MSZ w Warszawie.

Raport nr 5 ambasady RP w Korei z 27.02.1951 roku, Archiwum MSZ w Warszawie.

Raport nr 6 Ambasady PRL w KRLD za okres od 1 października 1953 r. do 31 października 1953 r., Archiwum MSZ w Warszawie.

Referat sprawozdawczy KC PPK na VI Zjazd Partii Pracy Korei, Pjongjang 1980.

Sagała S., Radca S., *Notatka dot. ograniczeń stosowanych przez władze KRLD wobec cudzoziemców (na podstawie relacji amb. J. Dryglasa, materiałów Dep. II oraz własnych spostrzeżeń z okresu pobytu w Korei*, Archiwum MSZ DII Kor 32-66w-1.

Socialist Constitution of The Democratic People's Republic of Korea, Pjongjang 2014.

Special raport FAO/WFP Croop and food security assessment mission to the Democratic People's Republic of Korea, Rome 28.11.2013.

Text of Cairo Declaration, 01.12.1943,

https://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryō/01/002_46/002_46tx.html [dostęp: 03.12.2022].

The Treaty of Portsmouth, 05.08.1905,

https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Portsmouth_ending_the_Russo-Japanese_War [dostęp: 26.11.2022].

Towarzysz Kim Ir Sen żyje w sercach ludzi świata, „Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce”, Warszawa 1995.

Treaty of friendship, co-operation and mutual assistance between Soviet Union and the Democratic People's Republic of Korea, 06.07.1961,

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20420/volume-420-I-6045-English.pdf> [dostęp: 05.02.2023].

Treaty of friendship, co-operation and mutual Assistance Between the People's Republic of China and the Democratic People's Republic of Korea, 11.07.1961,

https://www.marxists.org/subject/china/documents/china_dprk.htm [dostęp: 05.02.2023].

Treaty of Peace and Friendship between the Empire of Japan and the Kingdom of

Corea, 26.02.1876, Basic Documents of Modern and Contemporary International Politics <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/indices/docs/index-ENG.html> [dostęp: 22.11.2022].

Treaty of Shimonoseki, 17.04.1895,

<https://www.taiwanbasic.com/treaties/Shimonoseki.htm> [dostęp: 26.11.2022].

Trzej Przywódcy z góry Paektu, „Biuletyn Ambasady KRLD w Polsce”, Warszawa 1999.

Słowniki, encyklopedie i leksykony:

Bokszański Z., *Tożsamość*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, t. 4, Warszawa 2004, s. 252.

Cartwright M., *Gyeongju*, „World History Encyclopedia”

<https://www.worldhistory.org/Gyeongju/> [dostęp: 12.02.23].

Ideology, [w:] *Columbia Dictionary of Modern Literary & Cultural Criticism*, G.

Hentzi, J. Childers (red.), New York 1995.

Ivanhoe P.J., Neo-Confucian Philosophy, [w:] *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Edward Craig (red.), Vol. 6., New York 1998.

Kłoskowska A., *Kultura narodowa*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*.

Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze, A. Kłoskowska (red.), Wrocław 1991.

Korsak T., Hornung M., *Mały słownik koreańsko-polski*, Warszawa 2012.

Nazewnictwo Geograficzne Świata: Azja Wschodnia, z. 9, „Główny Urząd Geodezji i Kartografii”, Warszawa 2006.

Monografie i artykuły naukowe:

Abt F., *North Korea behind the veil. Inside stories and private, uncensored images*, New York 2007.

Adorno T.W., *Osobowość autorytarna*, Warszawa 2010.

Ahrens F., *Koreańczycy. W pułapce doskonałości*, Kraków 2017.

Althusser L., *Ideologia i ideologiczne aparaty państwa*, Warszawa 1983.

Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków 1997.

Armstrong Ch.K., *Juche and North Korea's Global Aspirations*, „NKIDP Working Papers of Woodrow Wilson International Center for Scholars” nr 1 April 2009.

Armstrong Ch.K., *The North Korean Revolution, 1945-1950*, Ithaca 2003.

Baik Bong, *Kim Il Sung*, t. 1, Pjongjang 1968.

Balandier G., *Political Anthropology*, London 1970.

Bandi, *Oskarżenie. Opowieści totalitarne*, Warszawa 2017.

Bartyzel J., *Pojęcie, geneza i próba systematyki głównych typów nacjonalizmu*, [w:] *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – religia – etos*, B. Grott (red.), Kraków 2010.

Bauman Z., *Identity in the globalizing world*, [w:] *Identity, Culture and Globalisation*, E. Ben-Rafael, Y. Sternberg (red.), Boston-Leiden 2001.

Bauman Z., *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia socjologiczne”, nr 2, Warszawa 1993.

Bayer J., Dziak W., *Korea Północna. Mocarstwo atomowe*, Warszawa 2018.

Bayer J., Dziak W., *Korea&Chiny. Gospodarka i granice*, t. 2, Warszawa 2006.

- Bäcker R., *Metodologia badań politologicznych*, Warszawa 2016.
- Bäcker R., *Totalitaryzm*, Toruń 1992.
- Becker J., *Rouge Regime. Kim Jong Il and the looming threat of North Korea*, New York 2005.
- Beczowska J., *Południowokoreański nacjonalizm – kategoria innego w budowaniu narracji narodowej*, Łódź 2020.
- Belke T., *Juche: A Christian Study of North Korea's State Religion*, Bartlesville 1999.
- Bermudez J.S., *North Korea's Development of a Nuclear Weapons Strategy*, The US-Korea Institute SAIS, 2015.
- Billig M., *Banalny nacjonalizm*, Kraków 2008.
- Bleiker R., *Identity and Security in Korea*, *The Pacific Review* 14, 2001.
- Bober A., *Korea zjednoczona – szansa czy utopia?*, Skarżysko-Kamienna 2013.
- Bobrownicka M., *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich. Uwagi o genezie i transformacjach kategorii tożsamości*, Kraków 2006.
- Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2007.
- Bokszański Z., *Tożsamość jednostki*, „Kultura i Społeczeństwo”, t 32 nr 2 1988.
- Bokszański Z., *Tożsamość, interakcja, grupa*, Łódź 1989.
- Bonner N., *Made in North Korea. Graphics from Everyday Life in The DPRK*, London 2017.
- Boski P., *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, [w:] *Tożsamość a odmiennność kulturowa*, P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), Warszawa 1992.
- Börner P., *Introduction*, [w:] *Concepts of National Identity. An interdisciplinary dialogue*, P. Börner (red.), Baden-Baden 1986.
- Budyta-Budzyńska M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, Warszawa 2010.
- Burdelski M., *Czynniki warunkujące proces podziału i zjednoczenia Korei*, Toruń 2004.
- Burke P.J., *Identity Process and Social Stress*, „American Sociological Review” vol. 56, 1991.
- Buzo A., *The Guerilla Dynasty: Politics and Leadership in North Korea*, Boulder 1999.

- Byman D., Lind D., *Tools of Authoritarian Control in North Korea*, „International Security”, Vol. 35, No. 1. 2010.
- Calhoun C., *Nacjonalizm*, Warszawa 2007.
- Castells M., *Siła tożsamości*, [w:] *Wiek informacji. Ekonomia, społeczeństwo i kultura t. 2*, M. Marody (red.), Warszawa 2008.
- Cha V., *The impossible state: North Korea, past and future*, New York 2013.
- Chałas K., *Globalizacja wyzwaniem do kreowania tożsamości w procesie edukacji*, [w:] Kojsa W. (red.), *Edukacyjne konteksty procesów globalizacji*, Cieszyn 2001.
- Chałasiński J., *Kultura i naród*, Warszawa 1968.
- Chan Yong Choi, „*Everyday politics*” in North Korea, „The Journal of Asian Studies”, Vol. 72, No. 3, Ann Arbor 2013.
- Choi Kang, Kim Gubun, *A Thought on North Korea's Nuclear Doctrine*, „The Korean Journal of Defense Analysis” Vol. 29, No. 4, 2017.
- Chirot D., *Tyrani XX wieku*, Warszawa 1997.
- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004.
- Chojnowski A., *Charakterystyka głównych motywów i przyczyn rozpoczęcia programu nuklearnego przez Koreańską Republikę Ludowo-Demokratyczną*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012.
- Chojnowski A., *Droga KRL-D do broni atomowej*, [w:] *Półwysep Koreański. Wyzwania i zagrożenia*, J. Rowiński (red.), Toruń 2014.
- Chong Bong-Uk, *A handbook on North Korea*, Seoul 1988.
- Chung Young-chul, *Anti-Americanism in North Korea: Ideology, Culture and Distortion*, „Korea Focus” Autumn 2011.
- Clark N.T., Leif P.I., *Community Power and Decision-Making*, Current Sociology, vol. XX, no. 2, 1972.
- Cohen A.P., *The Symbolic Construction of Community*, London-New York 1985.
- Confucian personalities*, A. Wright, D. Twitchett (red.), Stanford 1962.
- Confucianism for the modern world*, D.A. Bell, H. Chaibong (red.), Cambridge 2003.
- Connor W., *The timelessness of nation*, „Nations and Nationalism” 2004 t. 10(1/2).

- Cooper F., Brubaker R., *Beyond „identity”*, „Theory and Society” t. 29 vol. 1, 2000.
- Coser L.A., *Funkcje konfliktu społecznego*, Kraków 2009.
- Courmont B., *Korea Północna. Paradoksy polityki Kimów*, Warszawa 2011.
- Cumings B., *Korea's Place in the Sun: A Modern History*, London 2005.
- Cumings B., *The Korean War: A History*, New York 2010.
- Dae Young Ryu, *Kim Il-Sung and Christianity in North Korea*, „Journal of Church and State” vol. 61 no. 3, 2018.
- David-West A., *Between Confucianism and Marxism-Leninism: Juche and the case of Chong Tasan*, “Korean Studies” v. 35, Honolulu 2012.
- de Cillia R., Reisigl M., Wodak R., *The discursive construction of national identities*, „Discourse and Society” no. 10(2), 1999.
- Demick B., *Światu nie mamy czego zazdrościć. Zwyczajne losy mieszkańców Korei Północnej*, Wołowiec 2011.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Warszawa 2012.
- Dominik A., *Narodowa kultura i etnografia Korei*, Katowice 1995.
- Downs C., *Over the Line. North Korea's Negotiating Strategy*, Washington 1999.
- Draudt D., *Family Tradition: Modern Representation and the Ideal Woman in Kim Jong-Un's First Year*, [w:] *Change and Continuity in North Korean Politics*, A. Cathcart, R. Winstanley-Chesters, C. Green (red.), London 2017.
- Drozdowicz J., *Symbole w działaniu. Akademickie konteksty nurtu symbolicznego w antropologii*, Poznań 2009.
- Duermeyer J.A., *In Pueblo's wake: Flawed leadership and the role of Juche in capture of the USS Pueblo*, praca magisterska obroniona na Uniwersytecie w Teksasie 2016.
- Dukalskis A., *Ideology & Authoritarian Persistence: Mechanisms of Domination in North Korea and Burma/Myanmar*, Chapel Hill 2013.
- Dukalskis A., Junhyoung Lee, *Everyday Nationalism and Authoritarian Rule: A Case Study of North Korea*, „Nationalities Papers” no. 48 vol. 6 2020.
- Durkheim E., *Elementarne formy życia religijnego*, Warszawa 1990.

- Duus P., *Economic dimention of Meiji Imperialism: the Case of Korea, 1895-1910*, [w:] R.H. Myers, M.R. Peattie (red.), Guilford 1984.
- Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*. Lublin 1995.
- Dyczewski L., *Naród podmiotem kultury*, [w:] L. Dyczewski (red.), *Tożsamość polska i otwartość na inne społeczeństwa*, Lublin 1996.
- Dziak W., *Anatomia władzy totalnej. Przypadek Korei Północnej*, Warszawa 2018.
- Dziak W., *Kilka uwag o doktrynalno-ideologicznej specyfice północnokoreańskiego totalitaryzmu*, [w:] *Czas totalitaryzmu : Stalinizm, faszyzm, nazizm i pokrewne systemy polityczne w XX wieku*, E. Król, J. Szymoniczek (red.), Warszawa 2011.
- Dziak W.J., *Kim Dzong Il*, Warszawa 2004.
- Dziak W., *Kim Ir Sen. Dzieło i polityczne wizje*, Warszawa 2000.
- Dziak W., *Kim Ir Sen – początki politycznej kariery*, „Azja-Pacyfik”, nr 3/2000, Warszawa 2000.
- Dziak W., *Korea: Pokój czy wojna?*, Warszawa 2003.
- Dziak W.J., *Korea Północna. U źródeł rodzinnej sukcesji władzy*, Warszawa 2009.
- Dziak W., Sajewski K., *Korea Północna. Wewnętrzne wektory trwania*, Warszawa 2016.
- Dziak W.J., Strnad G., *Republika Korei. Zarys ewolucji systemu politycznego*, Warszawa 2011.
- Dziemidok B., *O potrzebie tożsamości narodowej, nacjonalizmie, oraz integracyjnej i dezintegracyjnej roli artystycznych środków przekazu i jednoczeniu Europy*, [w:] *Integracyjna i dezintegracyjna rola artystycznych środków przekazu w kształtowaniu się tożsamości narodowej i jednoczeniu Europy*, B. Dziemidok (red.), Gdańsk 2001.
- Eckert C.J., Lee K., Lew Y.I., Robinson M., Wagner E.W., *Korea Old and New: A History*, Cambridge 1990.
- Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, Kraków 2004.
- Eisenstadt S.N., Giesen B., *The construction of collective identity*, „Archives Européennes de Sociologie” vol. 36(1), 1995.

- Em H., *The Great Enterprise: Sovereignty and Historiography in Modern Korea*, North Carolina 2013.
- Erikson E.H., *Identity: Youth and Crisis*, New York 1968.
- Everard J., *Only Beautiful, please: A British Diplomat in North Korea*, Stanford 2012.
- Fahy S., *Marching through suffering: Loss and survival in North Korea*, New York 2015.
- Fairbank J., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Gdańsk 1996.
- Faliński A., Dziak W., *W kraju Orwella. Uwagi o funkcjonowaniu północnokoreańskiego państwa totalitarnego*, Warszawa 1994.
- Fifield A., *Wielki Następca. Niebiańskie przeznaczenie błyskotliwego towarzysza Kim Dzong Una*, Kraków 2020.
- Firlit E., *Konstruowanie tożsamości w społeczeństwie późnej nowoczesności*, [w:] *Wspólnota i tożsamość*, E. Firlit (red.), Warszawa 2019.
- Fischer P., *Kim Dzong Il. Przemysł propagandy*, Katowice 2015.
- Fishman J.A., *Language and Nationalism. Two Integrative Essays*, Rowley 1973.
- Fitzpatrick M., *North Korea: Is regime change the answer?*, „Survival: Global politics and Strategy”, no. 55(3) 2013.
- French P., *North Korea. The Paranoid Peninsula: A Modern History*, London-New York 2008.
- Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Warszawa 2008.
- Gajda J., *Europejskość i polskość jako kategoria wspólnych wartości transmisji dziedzictwa kulturowego jednoczącej się Europy*, [w:] J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, Białystok 2003.
- Gajos D., *Ideologia Dżucze – geneza, założenia oraz jej odzwierciedlenie w polityce, społeczeństwie, kulturze i gospodarce Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej*, Gdynia 2020.
- Gajos D., *Kim Jŏ-dzŏng – najważniejsza kobieta w Koreańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej*, „Sprawy Międzynarodowe” 2022 t.75 nr 1.

- Gajos D., *Konflikt chińsko-radziecki jako przyczyna powstania i rozwoju północnokoreańskiej ideologii Dżucze*, [w:] *Konflikt w ujęciu interdyscyplinarnym*, A.S. Kotowski, M. Rejewska (red.), Bydgoszcz 2021.
- Gawlikowski K., *Azja Wschodnia po drugiej wojnie światowej i znacznie przełomu lat 80. i 90. XX wieku*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku*, tom 1, red. K. Gawlikowski, Warszawa 2004.
- Gawlikowski K., *Dwie cywilizacje i ich wizje człowieka. Zachód i Azja Wschodnia*, Warszawa 1997.
- Gawlikowski K., *Konfucjański model państwa w Chinach*, Warszawa 2009.
- Geertz C., *Dzieło i życie. Antropolog jako autor*, Warszawa 2000.
- Geertz C., *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, Kraków 2005.
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Warszawa 1991.
- Gellner E., *Nationalism*, „Theory and Society” vol. 10(6), 1981.
- Gergen K.J., *Nasycone Ja. Dylematy tożsamości w życiu współczesnym*, Warszawa 2009.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, Warszawa 2002.
- Giddens A., *Socjologia*, Warszawa 2006.
- Gillis J.R., *Memory and identity. The history of a relationship*, [w:] *Commemoration. The Politics of National Identity*, J.R. Gillis (red.), Princetown 1994.
- Goban-Klas T., *Historia i współczesność Korei*, Toruń 2006.
- Gołembski F., *Tożsamość europejska*, [w:] F. Gołembski (red.), *Tożsamość europejska (aspekty teoretyczne)*, Warszawa 2005.
- Gołka M., *Czym bywa tożsamość*, „Człowiek i Społeczeństwo” t. 26, Poznań 2006.
- Górski J., *Problemy świadomości narodowej*, [w:] *Historia i świadomość narodowa*, W. Wesołowski (red.), Warszawa 1970.
- Graban M., *Gdynia wobec przeobrażeń cywilizacyjnych XX i XXI wieku. Ewolucja czynników rozwoju miasta*, Gdynia 2012.
- Grayson J.H., *Korea: A Religious History*, Oxford 1989.

- Green Ch., *Wrapped in a fog: On the DPRK Constitution and the Ten Principles*, [w:] *Change and Continuity in North Korean Politics*, A. Cathcart, R. Winstanley-Chesters, Ch. Green (red.), London 2017.
- Greenfeld L., *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Cambridge 1993.
- Grzelczyk V., *New approaches to North Korean politics after reunification*, 2015.
- Habermas J., *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, Warszawa 1993.
- Haggard S., Noland M., *Hunger and human rights: The politics of famine in North Korea*, Washington 2005.
- Halberstam D., *The Coldest Winter: America and the Korean War*, New York 2007.
- Hałas E., *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*, Lublin 1992.
- Hałas E., *Społeczny kontekst znaczeń w teorii symbolicznego interakcjonizmu*, Lublin 1987.
- Han J.H.J., *Beyond safe haven: A critique of Christian custody of North Korean migrants in China*, „Critical Asian Studies”, 45(4) 2013.
- Han Sukhee, *Aliance Fatigue and Assymmetrical Independence: Sino-North Korean Relations in Flux*, „The Korean Journal of Defence Analysis”, t. 16 nr 1 2004.
- Han Sunghoon, *The Ongoing Korean War at the Sinch'ŏn Museum in North Korea*, „East Asian History and Culture Review” no 14 2015.
- Hassig R., Oh K., *The hidden people of North Korea: Everyday Life in the Hermit Kingdom*, Lanham 2009.
- Harden B., *Urodzony w obozie nr 14. Z Korei Północnej długa droga do wolności*, Warszawa 2013.
- Harris E., *Management of the Hungarian Issue in Slovak Politics: Europeanisation and the Elvoution of National Identities*, „Polis Working Paper – University of Leeds. School of Politics & International Studies” nr 7 February 2007.
- Harrison S., *Korean Endgame. a strategy for reunification and U.S. disengagement*, Princetown 2003.

- Hemmings J., Cha V., Gause K.E., Lankov A., Park Keung-Ae, Snyder S., Zumwalt J.G., *Deciphering the Democratic People's Republic of Korea*, „International Politics Reviews”, Thousands Oaks, vol. 1 2013.
- Henderson G., *Korea: The Politics of the Vortex*, Cambridge 1968.
- Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Warszawa 2010.
- Hobsbawm E., *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji*, [w:] *Tradycja wynaleziona*, E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), Kraków 2008.
- Hong Chan-Sik, *The Millenary Anniversary of the Tripitaka Koreana*, „Korea Focus”, vol. 19 no.1 2011.
- Hong Jea Hwan, Choi Ji Young, Joung Eunlee, Jeong Eun Mee, Cho Jeong-ah, *Analysis of the 8th Party Congress of WPK in North Korea: Economy, Society, and Culture*, „Korean Institute for National Unification Online Series”, CO21-02, 15.01.2021.
- Hong Min, *Analysis of the 8th Party Congress of WPK in North Korea: Strategic Basis*, Korean Institute for National Unification, 15.01.2021.
- Hong Sun Jik, *The economic reform measures in North Korea: the evaluation and issues*, „North Korea Focus”, Seoul 2002.
- Hooson D., *Introduction*, [w:] *Geography and National Identity*, D. Hooson (red.), Blackwell 1994.
- Hopf T., *Constructivism All the Way Down*, „International Politics” 2000 no. 37.
- Hosaniak J., Rzepliński A., *Korea Północna za zasłoną*, Warszawa 2004.
- Human rights in DPRK*, Asia Watch, Minnesota Lawyers International Human Rights Committee, grudzień 1988.
- Hunter H.L., *Kim Il Sung's North Korea*, Connecticut-London 1999.
- Huntington S., *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, Kraków 2007.
- Hutchinson J., *Hot and Banal Nationalism: The Nationalization of „the Masses”*, [w:] *The Handbook of Nations and Nationalism*, G. Delanty, K. Kumar (red.), London 2006.
- Hwang Kyung Moon, *Past Forward: Essays in Korean History*, New York 2019.

- Jacobson-Widding A., *Identity: Personal and Socio-Cultural*, „Uppsala Studies in Cultural Anthropology” vol. 5, Uppsala 1995.
- Jałowiecki B., *Globalizacja, lokalność, tożsamość*, [w:] W. Wesołowski, J. Włodarek (red.), *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości*, Warszawa 2005.
- Jang Jin Sung, *Drogi Przywódca*, Warszawa 2015.
- Jang Won Joon, *Multicultural Korea*, Stanford Journal of East Asian Affairs Vol. 10, No. 2 2009.
- Jenkins R., *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*, New York 1997.
- Jenkins R., *Social Identity*, London-New York 1996.
- Jenkins R., *The limits of identity. Ethnicity, conflict and politics*, „Sheffield Online Papers in Social Research”, Sheffield 2000.
- Jin Duk Kyu, *Historical Origins of Korean Politics*, Seoul 2005.
- Jiyeon Kim, *National Identity and Attitudes Toward North Korean Defectors*, „Joint U.S.-Korea Academic Studies” 2014.
- Jong Won Lee, *The Impact of The Korean War on the Korean Economy*, „International Journal of Korean Studies”, Spring/Summer 2001.
- Jung H. Pak, *Kim Dzong Un. Historia dyktatora*, Warszawa 2020.
- Jung Woo Lee, *Hegemony, domination and opposition: Fluctuating Korean nationalist politics at the 2018 Winter Olympic Games in PyeongChang*, „Sport in society” 2021, vol. 24 no. 11.
- Kang A., *The Lens of Juche: Understanding the reality of North Korea Policymakers*, „The Review of International Affairs”, vol. 3 nr 1 2003.
- Kang Hyok, *This is paradise: My North Korean childhood*, London 2012.
- Kang Jin Woong, *North Korea's militant nationalism and people's everyday lives: Past and present*, „Journal of Historical Sociology”, vol. 25 is. 1, Hoboken 2012.
- Jin Woong Kang, *The „Domestic Revolution” Policy and Traditional Confucianism in North Korean State Formation: A Socio-Cultural Perspective*, Vol. 10 No. 2, Cambridge 2006.

Kang Won-Taek, Lee Nae-Young, *Understanding Korean Identity: Through the Lens of Opinion Surveys*, Seoul 2011.

Kang Woong Joe, *The Korea Struggle for International Identity in the Foreground of the Shufeldt Negotiation, 1866-1882*, Maryland 2005.

Keum Jang-Tae, *Historia koreańskiej myśli konfucjańskiej*, Skarżysko-Kamienna 2013.

Kightley M., *Why the regime change in North Korea will not come from society – an evolutionary game theory explanation*, „Research papers of Wrocław University of Economics” nr 447, Wrocław 2016.

Kim Byung-ro, *North Korea's marketization and changes in the class structure*, [w:] *The economy and society in the Kim Jong Un era: New relationship between the state and the market*, Yang Moon-soo (red.), Paju 2014.

Kim Byung-ro, *Sytuacja praw człowieka w Korei Północnej*, [w:] *Korea Północna za zasłoną*, A. Rzepliński, J. Hosaniak (red.), Warszawa 2004.

Kim Chun-Kil, *The History of Korea*, Westport 2005.

Kim Chol U, *Wojskowo ukierunkowana polityka Kim Dzong Ila*, Pjongjang 2002.

Kim Dzong Il, *Historyczna lekcja budownictwa socjalizmu i generalna linia naszej partii*, Warszawa 1992.

Kim Dzong Il, *O dalszym rozwijaniu pracy oświatowej*, Pjongjang 1988.

Kim Dzong Il, *O ideach Dżucze*, Pjongjang 1985.

Kim Dzong Il, *O podstawowych problemach budownictwa partii rewolucyjnej*, Warszawa 1993.

Kim Dzong Il, *Trwale ustanowić oparte na ideach Dżucze poglądy na rewolucję*, Pjongjang 1989.

Kim Dzong Il, *Zachować charakter oparty na ideach Dżucze i narodową specyfikę w rewolucji i budownictwie nowego społeczeństwa*, Warszawa 2002.

Kim Dzong Il, *Zwycięży socjalizm naszego typu, służący interesom mas ludowych*, Warszawa 1992.

Kim Hakjoon, *Korea's Relations with Her Neighbours in a Changing World*, New Jersey 1993.

- Kim Hakjoo, *Wojna koreańska. Przyczyny, przebieg, rozwój i konsekwencje*, Seul 1993.
- Kim Hwaeil, *Suhak: Inminhakkyo 3*, Pjongjang 1986.
- Kim Hyung-Chan, Kim Dong-kyu, *Human remolding in North Korea: a social history of education*, Lanham 2005.
- Kim Il Su, *Korea Północna – Swoboda poruszania się i wyboru miejsca zamieszkania a przestępstwo przekroczenia granicy*, [w:] *Korea Północna za zasłoną*, A. Rzepliński, J. Hosaniak (red.), Warszawa 2004.
- Kim Il-Sung, *Kim Il-Sung Memoirs: With the Century*, t. 1, Pyongyang 1992
- Kim Il-Sung, *Kim Il-Sung Memoirs: With the Century*, t. 5, Pyongyang 1992.
- Kim Il-Sung, *On the development of educational work*, Pjongjang 1980.
- Kim Il Sung, *Works*, Vol. XIII, Pjongjang 1998.
- Kim Ir Sen, *Dziela wybrane*, tom II, Pjongjang 1996.
- Kim Ir Sen, *Dziela wybrane*, tom III, Pjongjang 1997.
- Kim Ir Sen, *Dziela wybrane*, tom V, Pjongjang 1978.
- Kim Ir Sen, *Dziesięciopunktowy program wielkiej konsolidacji całego narodu w imię zjednoczenia Ojczyzny*, Pjongjang 1993.
- Kim Ir Sen, *Historyczne doświadczenia budownictwa Partii Pracy Korei*, Warszawa 1987.
- Kim Ir Sen, *Jeszcze konsekwentniej wcielać w życie rewolucyjnego ducha samodzielności, niezależności i samoobrony we wszystkich dziedzinach działalności państwowej*, Pjongjang 1970.
- Kim Ir Sen, *Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna sztandarem wolności i niepodległości naszego narodu potężnym orężem w budownictwie socjalizmu i komunizmu*, Pjongjang 1969.
- Kim Ir Sen, *O budownictwie Nowej Korei i froncie jedności narodu*, przedruk Warszawa 2012.
- Kim Ir Sen, *Odpowiedzi na pytania zadane przez dziennikarzy z różnych krajów świata*, Pjongjang 1973.

- Kim Ir Sen, *O Dżucze w naszej rewolucji*, tom 1, Pjongjang 1977.
- Kim Ir Sen, *O polityce naszej partii ukierunkowanej na dalszy rozwój rolnictwa*, Pjongjang 1971.
- Kim Ir Sen, *Osiągniemy wielkie zespolenie naszego narodu*, Warszawa 1992.
- Kim Ir Sen, *O socjalistycznej pedagogice*, Pjongjang 1981.
- Kim Ir Sen, *O rewolucjonizowaniu całego społeczeństwa i przeobrażaniu jego na obraz klasy robotniczej*, Pjongjang 1982.
- Kim Ir Sen, *O wykorzenieniu dogmatyzmu i formalizmu i ustanowieniu Dżucze w pracy ideologicznej*, Pjongjang 1971.
- Kim Ir Sen, *Tezy o kształceniu socjalistycznym*, Pjongjang 1978.
- Kim Ir Sen, *W wirze stulecia*, t. 1, Pjongjang 1996.
- Kim J., Talty S., *Pod jednym niebem*, Warszawa 2016.
- Kim Jong-hak, *The 19th-century International Law of the West and the Japanese Colonialization of Korea: Political Meaning of a Self-reliant State*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe” vol. 16 no. 2, 2018.
- Kim Jong Un, *Wyżej wnosząc sztandar Songun, prężnym krokiem pójdziemy naprzód do ostatecznego zwycięstwa*, Polska 2013.
- Kim Jong Wook, *Pukhan kwanryoŭi ilsanggwa cheje pyŏnhwa*, „North Korean Studies” nr 12, Seoul 2009.
- Kim Key-Hiuk, *The Last Phase of the East Asian World Order: Korea, Japan, and the Chinese Empire, 1860-1882*, Oakland 1980.
- Kim Myong-Su, *Policy Toward Intellectuals and the Position of the Intellectual Class in North Korea*, „Vantage Point. Developments in North Korea”, t. XIX nr 6, 1996.
- Kim S., *Everyday Life in the North Korean Revolution, 1945–1950*, Ithaca 2013.
- Kim S., *Korean Han and the Postcolonial Afterlives of "The Beauty of Sorrow"*, „Korean Studies”, no. 41 2017.
- Kim S., *Pozdrowienia z Korei. Uczylam dzieci północnokoreańskich elit*, Kraków 2015.
- Kim S., *Specters of War in Pyongyang: The Victorious Fatherland Liberation War Museum in North Korea*, „East Asian History and Culture Review” no. 14 2015.

- Kim Taewoo, *Actualized stigma: The historical formation of antiamericanism in North Korea*, „Modern Asian Studies” vol 51 no. 3 2017.
- Kim Yong, *Długa droga do domu. Wspomnienia uciekiniera z północnokoreańskiego piekła*, Warszawa 2012.
- Kim Y.Y., *Making national subjects: Education and adaptation among North Korean immigrants in South Korea*, Seoul 2009.
- King R., *North and South Korea*, [w:] *Language and National Identity in Asia*, A. Simpson (red.), Oxford 2007.
- Kissinger H., *O Chinach*, Wołowiec 2014.
- Kirkpatrick M., *Escape from North Korea: The untold story of Asia's Underground Railroad*, New York 2012.
- Kizwalter T., *O nowoczesności narodu. Przypadek polski*, Warszawa 1999.
- Kleiner J., *Korea, A Century of Change*, New York 2001.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005.
- Kociuba J., *Tożsamość aktora*, Lublin 1996.
- Kojło S., Dikij A., *Polska – KRLD. Gospodarka, współpraca*, Warszawa 1975.
- Konecka K., *Koreański koń Chollima*, Warszawa 2012.
- Korea Briefing. Towards Reunifications*, D.R. McCann (red.), New York 1997.
- Kornacka-Skwara E., *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, „Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” zeszyt XX, Częstochowa 2011.
- Kość A., *Filozoficzne podstawy państwa koreańskiego w perspektywie historycznej*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012.
- Kowalski M., Głuchowski P., *Ostatni Wielki Brat*, Warszawa 2013.
- Kowyżenko W., *Korea*, Warszawa 1950.
- Krzysztofek K., *Kulturowa ścieżka globalizacji*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietraś (red.), Lublin 2002.

- Kuczyński J., *Indywidualność i ojczyzna. Filozoficzna problematyka kwestii narodowej*, Warszawa 1972.
- Kumatani A., *Language Policies of North Korea*, „International Journal of the Sociology of Language”, vol. 82, 1990.
- Kurczewska J., *Kanon kultury narodowej*, [w:] *Kultura narodowa i polityka*, J. Kurczewska (red.), Warszawa 2000.
- Kyung Hyo Chun, *Representation and Self-Presentation of North Korean Defectors in South Korea: Image, Discourse, and Voices*, „Asian Journal of Peacebuilding” Vol. 8 No. 1, 2020.
- Langewiesche D., *Naród, nacjonalizm, państwo narodowe. Stan i perspektywy badań*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” nr 20, 2002.
- Langlois J.D., *The Hung-wu reign, 1368-1398*, [w:] F.W. Mote, D. Twitchett, *The Cambridge History of China, Vol 7: The Ming Dynasty 1368-1644*, New York 1998.
- Lankov A., *Changing North Korea: An Information Campaign Can Beat the Regime*, Seoul 2009.
- Lankov A., *Is byungjin policy falling Kim Jong Un's unannounced reform and its chances of success*, 2017.
- Lankov A., *Loyalists, Defectors and life abroad. The daily life of North Koreans*, Seoul 2017.
- Lankov A., *North of the DMZ: Essays on Daily Life in North Korea*, London 2007.
- Lankov A., *Real North Korea: Life and politics in the failed stalinist utopia*, New York 2013.
- Lankov A., *The Resurgence of a Market Economy in North Korea*, Moscow 2016.
- Lawrence P., *Nacjonalizm. Historia i teoria*, Warszawa 2005.
- Lea-Henry J., *The Rise of Kim Yo-Jong in the North Korean Regime*, „Strategic Analysis” 2019, vol. 43 no. 2.
- Lee Chae-jin, *China and Korea: Dynamic Relations*, Stanford 1996.
- Lee H., *Difficult Heritage in Nation Building: South Korea and Post-Conflict Japanese Colonial Occupation Architecture*, „Springer International Publishing”, Cham 2019.

- Lee Hyon Seo, D. John, *Dziewczyna o siedmiu imionach*, Warszawa 2015.
- Lee H.J., *May I call you North Korean? Negotiating differences and imagining the nation in South Korea*, Seoul 2012.
- Lee J., *Soap Operas and socialism: Dissecting Kim Jong-Un's evolving policy priorities through TV dramas in North Korea*, „Korean Economic Institute in America” 30.11.2017.
- Lee Jung-min, *A Geopolitical Shift: Korean Peninsula After Summit*, „East Asia Review” 2000 t.12 nr 4.
- Lee Moon Woong, *Rural North Korea under Communism*, Houston 1976.
- Lewandowski E., *Pejzaż etniczny Europy*, Warszawa 2004.
- Lewis J., *Korea by 1860*, [w:] *Routledge handbook of modern Korean history*, M. Seth (red.), 2016.
- Lewowicki T., Grabowska B., Gajdzica A., *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – aktualne doświadczenia na pograniczu polsko-czeskim*, Toruń 1994.
- Levi N., *Correlations Between the Contemporary Ideology of the North Korean and Chosen Confucianism Values*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, XII: 2015 nr 3, Kraków 2015.
- Levi N., *Insanity or part of a plan? Prospects for changes to North Korean domestic and foreign policy*, „Policy paper PISM” no. i 2014 (84), Warszawa 2014.
- Levi N., *Konfucjanizm na Półwyspie Koreańskim – wybrane aspekty*, [w:] *Konfucjanizm i jego współczesne interpretacje*, R. Sławiński (red.), Warszawa 2014.
- Levi N., *Korea Północna. Poszukując prawdy*, Warszawa 2012.
- Levi N., *Kto rządzi w Korei Północnej*, Warszawa 2014.
- Levi N., *Nic nie wiem o Korei Północnej*, Warszawa 2018.
- Levi N., *System polityczny Korei Północnej. Aspekty kulturowe*, Warszawa 2013.
- Levi N., *The importance of confucian values during the Kim Jong Il's system. A comparison with the Kim Il Sung's system*, Poland Asia Research Centre, Warsaw 2012.
- Levi N., *Wyzwanie ekonomiczne Korei Północnej*, [w:] *Raport: Wyzwania w Azji*, P. Pendrakowska, J. Woźnica (red.), Warszawa 2019.
- Levi N., Czop E., *Kim jest Kim Dzong Un?*, Skarżysko-Kamienna 2016.

- Libiszowska-Żółtkowska M., *Wspólnota tożsamości uczestników wspólnot religijnych*, [w:] *Wspólnota i tożsamość*, E. Firlit (red.), Warszawa 2019.
- Lim Jae-Cheon, *Kim Jong Il's Leadership of North Korea*, New York 2009.
- Liszka J., *Świadomość polityczna jako forma świadomości społecznej*, Warszawa-Katowice-Kraków 1980.
- Lowe P., *Wojna koreańska*, Warszawa 1995.
- Lowenthal D., *Identity, heritage and history*, [w:] *Commemoration. The Politics of National Identity*, J.R. Gillis (red.), Princeton 1994.
- Lüthi L., *Chiny – ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, Warszawa 2011.
- Łastawski K., *Historyczne i współczesne czynniki kształtowania polskiej tożsamości narodowej*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” nr 3-4, 2006-2007.
- Mach Z., *Symbols, Conflict and Identity. Essays in Political Anthropology*, Albany 1993.
- Madden M., *A Biography of Jang Song-Taek. The Juche Jump (Hey, Mr. Jang!)*, „Parallax” vol. VI nr 1 2009.
- Malewska-Peyre H., *Ja wśród swoich i obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre (red.), *Tożsamość a odmiennność kulturowa*, Warszawa 1992.
- Malinowski B., *Freedom and Civilization*, London 1947.
- Mamzer H., *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań 2002.
- Mamzer H., *W poszukiwaniu tożsamości. Humanistyczne rozważania interdyscyplinarne*, Poznań 2007.
- Marcinkowska M., *Tajemnice koreańskich zabytków na liście dziedzictwa światowego UNESCO*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012.
- Marody M., Giza-Poleszczuk A., *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*, Warszawa 2004.
- Martin B.K., *Under the loving care of the Fatherly Leader: North Korea and the Kim Dynasty*, New York 2006.

- Martin D., *The choices of identity*, "Social Identities" vol. 1, 1995.
- Maślanka T., *Podzwonne dla narodu. O zbiorowych tożsamościach ery globalnej*, „Politeja: Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” vol. 20.2, Kraków 2012.
- Mead G.H., *Umysł, osobowość, społeczeństwo*, Warszawa 1975.
- Mencjusz, Xunzi, *O dobrym władcy, mędracach i naturze ludzkiej*, Warszawa 1999.
- Melchior M., *Spoleczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego urodzonym w latach 1944-1955)*, Warszawa 1990.
- Merkel U., „*The Grand Mass Gymnastics and Artistic Performance Arirang*” (2002–2012): *North Korea’s Socialist–Realist Response to Global Sports Spectacles*, „The International Journal of the History of Sport”, Vol. 30, No. 11, 2013.
- Mielicka H., *Socjologia wychowania. Wybór tekstów*, Kielce 2000.
- Miluska J., *O różnych formach tożsamości narodowej*, „Przegląd Zachodni” nr 1(298), Poznań 2001.
- Misiak W., *Tożsamość a przyszłość państw narodowych*, [w:] *Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania* E. Budakowska (red.), Warszawa 2005.
- Moon Hyun-Hee, *Language and ideology in North Korea language planning*, praca magisterska obroniona na Australijskim Uniwersytecie Narodowym w Canberze 1998.
- Morillot J., Malović D., *Uchodźcy z Korei Północnej*, Warszawa 2012.
- Mroczek I.M., *Aksjologiczne korelaty poczucia tożsamości narodowej młodych emigrantów polskich w Wielkiej Brytanii*, Lublin 2019.
- Myers B.R., *Najczystsza rasa. Propaganda Korei Północnej*, Warszawa 2011.
- Myers B.R., *North Korea’s Juche Myth*, Busan 2015.
- Myers R.J., *Korea in the Cross Currents: A Century of Struggle and the Crisis of Reunification*, New York 2001.
- Neuhaus R.J., *Naród a religia*, „Teologia Polityczna” nr 4, 2006-2007.
- Niedźwiedzki D., *Władza – Tożsamość – Zmiana społeczna*, Kraków 2003.
- Nikitorowicz J., *Młodzież pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany życiowe, wartości*, Białystok 2000.

- Nikitorowicz J., *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995.
- Norbu D., *Culture and the politics of Third World nationalism*, London 1992.
- North Korea. The Land that Nvere Changes – before and after Kim Il-Sung*, Seoul 1995.
- Nowczewski A., *Dwa lata w Phenianie*, Warszawa 2013.
- Nye J.S., *Soft Power*, „Foreign Policy” no. 80 1990.
- Ogarek-Czój H., *Mitologia Korei*, Warszawa 1988.
- Ogarek-Czój H., *Toghak. Nauka wschodu*, Warszawa 1984.
- Ogonowski Ł., *Założenia budowy państwa totalitarnego na północy Półwyspu Koreańskiego*, [w:] *Korea w oczach...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012.
- Oh K., *Uczucie han jako wartość estetyczno-moralna w kulturze i literaturze narodu koreańskiego*, Poznań 2013.
- Olsen E.A., *Korea the divided nation*, Westport 2005.
- Ossowski S., *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984.
- Ostafińska-Konik A., *Tożsamość narodowa ery globalizacji*, „Państwo i Społeczeństwo” t. VII nr 2, 2007.
- Palczyński T., *Państwo a świadomość narodowa*, „Sprawy Międzynarodowe” nr 12, 1983.
- Pai H.I., *Constructing "Korean" Origins: A Critical Review of Archaeology, Historiography, and Racial Myth in Korean State Formation Theories*, Cambridge 2000.
- Paik Nak-Chung, *Coloniality in Korea and a South Korean Project For Overcoming Modernity*, International Journal of Postcolonial Studies vol. 2, 2000.
- Palin M., *Korea Północna. Dziennik podróży*, Kraków 2020.
- Palmer B., *Fighting for the Enemy: Koreans in Japan's War, 1937-1945*, Seattle 2013.
- Parekh B., *Discourses on national identity*, „Political Studies” no. 42(3), 1994.
- Park Han S., *North Korea: The politics of Unconventional Wisdom*, Boulder 2005.
- Park In Ho, *Report: The creation of the North Korean Market System*, Seoul 2017.

- Park Suk Sam, *The Structure and Change of the North Korean Economy*, Seoul 2004.
- Park Yeon Mi, *Przeżyć. Droga dziewczyny z Korei Północnej do wolności*, Warszawa 2015.
- Park Young Ho, Kim Su Am, Lee Keum Soon, Hong Woo Taek, *White paper on human rights in North Korea 2010*, Seoul 2010.
- Patterson Z., *Political, Social and Economic Inequality in North Korea*, „North Korean Review”, Vol. 13, No. 1, 201.
- Peterson M., Marguiles P., *A Brief History of Korea*, Westport 2005.
- Phillips T.L., *Symbolic boundaries and national identity in Australia*, „British Journal of Sociology” vol. 47(1), 1996.
- Pietrewicz O., *Krewetka między wielorybami. Półwysep Koreański w polityce mocarstw*, Warszawa 2016.
- Popielarczyk-Pałęga A., *Tożsamość narodowa, tożsamość etniczna, identyfikacja narodowa jednostki. Rozważania metodologiczne na przykładzie środowisk polonijnych*, „Łódzkie Studia Teologiczne” t. 27, Łódź 2018.
- Posern-Zieliński A., *Etniczność: kategorie i procesy etniczne*, Poznań 2005.
- Potocka E., *Korea Północna. Przebudzanie...*, Toruń 2020.
- Potrzeszcz J., *Państwo Koreańskiej w działalności naukowej Antoniego Kościa*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012.
- Potulski J., *Wprowadzenie do socjologii stosunków politycznych*, Gdańsk 2011.
- Platon, *Państwo*, Kęty 1997.
- Pratt K., *Everlasting Flower: A History of Korea*, London 2006.
- President Kim Il Sung and Education*, Pjongjang 1990.
- Procházka M., *Changes Within the Democratic People's Republic of Korea's Society: Involvement of the Non-Governmental Actors*, [w:] *Changing Determinants of Foreign Policy in East Asian Countries*, K. Żukowski (red.), Warszawa 2017.
- Puzynina J., *Naród, społeczeństwo, państwo, kraj*, [w:] *Słowo – wartość – kultura*, J. Puzynina (red.), Lublin 1997.

- Rakushin Lee A., *A phenomenological study on the role of Juche, militarism and human rights in the educational life experiences of North Korea Defectors*, Lynchburg 2014.
- Ramet P., *The Interplay of Religious Policy and Nationalities Policy in the Soviet Union and Eastern Europe*, [w:] *Religion and Nationalism in Soviet and East European Policies*, P. Ramet (red.), London 1989.
- Renan E., *What is nation?* [w:] K. Bhabha (red.), *Nation and Narration*, London 1990.
- Robbins R.H., *Identity, culture and behaviour*, [w:] *Handbook of Social and Cultural Anthropology*, J.J. Honigmann (red.), Chicago 1973.
- Robinson M.E., *Korea's Twentieth-Century Odyssey, A Short History*, Honolulu 2007.
- Rosner K., *Narracja jako pojęcie filozofii współczesnej*, [w:] *Narracja i tożsamość. Część I. Narracje w kulturze*, W. Bolecki, R. Nycz (red.), Warszawa 2004.
- Rostworowski E., *Historia powszechna. Wiek XVIII*, Warszawa 1995.
- Rowiński J., *Półwysep Koreański w polityce Chin – stosunki z państwami koreańskimi*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku*, tom 1, red. K. Gawlikowski, Warszawa 2004.
- Rowiński J., *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, Warszawa 2004.
- Rozman G., *Introduction* [w:] *National identities and the future of North Korea*, „Joint U.S.-Korea Academic Studies”, 2014.
- Rurarz J., *Historia Korei*, Warszawa 2005.
- Rusk D., *As I saw it*, London 1991.
- Ryszka F., *Nauka o polityce: rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984.
- Sałajczyk S.P., *Wizje rzeczywistości międzynarodowej*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, funkcjonowanie*, E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), Warszawa 1994.
- Sæbø S.H., *Kim Dzong Un. Szkic portretu dyktatora*, Wołowiec 2019.
- Schatz R.T., E. Staub, H. Lavine, *On the varieties of national attachment. Blind versus constructive patriotism*, „Political Psychology” vol. 20(1), 1999.

- Schmid A., *Korea Between Empires, 1895-1919*, New York 2002.
- Schwekendiek D.J., Sijia Xu, *From socialism to consumerism: The rise of capitalist values in North Korea*, „International Journal of Asia Pacific Studies” nr 16 vol. 2.
- Seiler S.A., *Kim Il Sung 1941-1948, The Creation of a Legend. The Buliding of a Regime*, New York-London 1994.
- Seong Chae-Gi, *Apparising North Korea's Economy-Nuclear Byungjin Line: Intent and Sustainability*, „Northeast Asia Security Analysis, KIDA 20.08.2013.
- Serejski M.H., *Zagajenie dyskusji*, [w:] *Historia i świadomość narodowa*, W. Wesołowski (red.), Warszawa 1970.
- Seth M.J., *A history of Korea. From Antiquity to the Present*, Plymouth 2011.
- Shenhav S., *Once upon a time there was a nation. Narrative conceptualization analysis. The concept of „nation” in the discourse of Israeli Likud Party Leaders*, „Discourse and Society” nr 15(1), 2004.
- Shils E.A., *Co to jest społeczeństwo obywatelskie?*, [w:] *Europa i społeczeństwo obywatelskie. Rozmowy w Castel Gandolfo*, K. Michalski (red.), Kraków 1994.
- Shils E., *Naród, narodowość i nacjonalizm a społeczeństwo obywatelskie*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” t. 1(8), 1996.
- Shin G., *Ethnic nationalism in Korea*, Stanford 2006.
- Shin Hyong-Sik, *A Brief History of Korea*, Seoul 2006.
- Skarżyńska K., *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Warszawa 2005.
- Sobiecki M., *Wielowymiarowe poczucie tożsamości społeczno-kulturowej. Idea i badanie. Perspektywa pedagogiczna*, „Kultura i Edukacja” nr 3(121), Toruń 2018.
- Smalec Ł., *U źródeł Dżucze*, [w:] *Półwysep Koreański. Wyzwania i zagrożenia*, J. Rowiński (red.), Toruń 2014.
- Smith A., *National Identity*, London 1991.
- Smith A., *National identity and the idea of European unity*, „International Affairs” no. 68(1), 1992.
- Smith A.D., *Nacjonalizm. Teoria, historia, ideologia*, Warszawa 2007.

- Snarski T., Zawada J., *Chrześcijaństwo w Korei – pomost między Azją a Europą*, [w:] *Korea w oczach Polaków...*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012.
- Snyder S., *Beijing at Center Stage or Upstaged by the Two Kims*, „Centre for Strategic and International Studies”, Washington 2000.
- Snyder S., *Negotiating Over the Edge*, Washington 1999.
- Soh S.C., *The comfort women: sexual violence and postcolonial memory in Korea and Japan*, Chicago 2008; *Korea under Japanese Colonial Rule*, A.C. Nahm (red.), Kalamazoo 1970.
- Steiner-Gashi I., Gashi D., *W służbie dyktatora. Życie i ucieczka północnokoreańskiego agenta*, Wrocław 2010.
- Stets J.E, Burke P.J., *Identity Theory and Social Identity Theory*, “Social Psychology Quarterly”, vol. 63 no. 32000.
- Strategic Air Warfare: An Interview with Generals Curtis E. LeMay, Leon W. Johnson, David A. Burchinal and Jack J. Catton*, R. H. Kohn, J.P. Harahan (red.), US Air Force 1988.
- Strnad G., *Korea. Polityka Południa wobec Północy w latach 1948-2008. Zmiana i kontynuacja*, Poznań 2014.
- Strnad W., *On the shadow and form: Korean Nationalism's Disgraphic Conflict*, „International Journal of Korean Humanities and Social Sciences” vol. 2 2016.
- Suchocka R., *Meandry etnicznych i narodowych identyfikacji*, „Opuscula Sociologica” nr 3(21), Szczecin 2017.
- Suh J.J., *North Korean defectors: Their adaptation and resettlement*, „East Asian Review”, 14(3) 2002.
- Sung Min Mun, *Dollarization in North Korea: Evidence from a Survey of North Korean Refugees*, „East Asian Economic Review” vol. 21, no. 1 , 03.2017.
- Szacka B., *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006.
- Szacka B., *Pamięć zbiorowa i wojna*, „Przegląd Socjologiczny” nr 2 (49), Łódź 2000.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa 2008.

- Szalontai B., *Kim Il Sung and Soviets 1953-1964*, „Cold War International History Project Bulletin” nr 14/15 2003-2004.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972.
- Szczepański J.J., *Maleńka encyklopedia totalizmu*, Kraków 1990.
- Szczepański M.S., *Tożsamość regionalna - w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej - kontynuacje*, J. Leszkowicz-Baczyński (red.), Zielona Góra 1999.
- Szpociński A., *Kanon kulturowy*, „Kultura i społeczeństwo” nr 35(2), 1991.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2003.
- Sztompka P., *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Warszawa 2000.
- Ścigaj P., *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, Kraków 2012.
- Taewoo Kim, *Actualized Stigma: The historical formation of anti-americanism in North Korea*, „Modern Asian Studies” no. 51 vol. 3 2017.
- Tai Sung An, *North Korea. A political handbook*, Wilmington 1983.
- Tajfey H., *La catégorisation sociale* [w:], *Introduction à la psychologie sociale* vol. 1, S. Moscovici (red.), Paris 1972.
- Tajfel H., Turner J., *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*, [w:] *The Social Psychology of Intergroup Relations*, W. Austin, S. Worchel (red.), Monterey 1979.
- Taylor Ch., *Etyka autentyczności*, Kraków 1996.
- Thae Yong-Ho, *Password from the Third-Floor Secretariat*, Seoul 2018.
- The Japanese Colonial Empire 1895-1945*, R.H. Myers, M.R. Peattie (red.), Guilford 1984.
- The People's Paradise*, Pjongjang 1978.
- Tokarczyk R., *Próba zarysu komparatystycznego kultur prawnych Korei Północnej i Korei Południowej*, [w:] *Korea w oczach Polaków*, J. Włodarski, K. Zeidler, M. Burdelski (red.), Gdańsk 2012.
- Tønnesson S., Antlöv H., *Asia in theories of nationalism and national identity*, [w:] S. Tønnesson, H. Antlöv (red.), *Asian Forms of the Nation*, Routledge, London 2013.

Triandafyllidou A., *Nations, Migrants and Transnational Identifications: An Interactive Approach to Nationalism*, [w:] *The Handbook of Nations and Nationalism*, G. Delanty, K. Kumar (red.), London 2006.

Tudor D., Pearson J., *Tajemnice Korei Północnej*, Warszawa 2019.

Turowski J., *Socjologia. Male struktury społeczne*, Lublin 1993.

Wadas A., *W krainie porannej ciszy i śnieżnopiórych żurawi. Zachód a Królestwo Chosŏn. Historia wczesnych kontaktów XVI–XIX w. Studium historyczno-kulturoznawcze*, Kraków 2021.

Wagner A., *Albright visits North Korea. Progress made on missile front*, „Arms Control Association”, 2000.

Waldenberg M., *Czy polityczna integracja Europy musi oznaczać kres państwa narodowego*, [w:] *Naród, kultura i państwo w procesie globalizacji*, J. Rokicki, M. Banaś (red.), Kraków 2004.

Waldenberg M., *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.

Walicki A., *Nacjonalizm i społeczeństwo obywatelskie w teorii Ernesta Gellnera*, [w:] *Idee a urządzanie świata społecznego. Księga jubileuszowa dla Jerzego Szackiego. Zbiór rozpraw*, E. Nowicka, M. Chałubiński (red.), Warszawa 1999.

Waszczyńska K., *Wokół problematyki tożsamości. Identity. Some theoretical remarks*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” nr 6, Płock 2014.

Weber K., *Przepływ informacji na pograniczu północnokoreańsko-chińskim. Szansa na erozję systemu?*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” tom 4 nr 1 2016.

Wells K., *Korea: Outline of a Civilisation*, Boston 2015.

Wendt A., *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, 2018.

Wereszczyńska K., *Tożsamość i tożsamość obywatelska jako zadanie dla edukacji*, Białystok 2021.

Witkowski L., *Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona*, Łódź 2009.

Wójcik A., *Konfucjusz*, Kraków 1995.

- Wójcik A.I., *Neokonfucjanizm*, [w:] *Filozofia Wschodu*, B. Szymańska (red.), Kraków 2001.
- Van L.J., *The nation, the people, and the possibilities of the post national. Historiographies of late nineteenth- century. Korean reform movements* [w:] *Routledge handbook of modern Korean history*, M. Seth (red.), London 2016.
- Yi B., *Prelude to Conflict, 1910-1948*, [w:] *The Ashgate research companion to the Korean War*, D. W. Boose, J. I. Matray (red.), Ashgate 2014.
- Yi Yong-Hun, *Wae tashi haebang chonhusa inga*, [w:] *Haebang chonhusa ui chaeinsik*, Pak Chi-Hyang, Kim Chol, Kim I-Ryong, Yi Yonh-Hun (red.), Seoul 2006.
- Yong Joong Lee E., *Will Trump's Military Option against North Korea Work? Legal and Political Restraints*, „X Jeail 2” 2017.
- Yoon Dae-Kyu, *The constitution of North Korea: It's changes and implications*, „Fordham International Law Journal”, vol. 27 issue 4.
- Young B.R., *Before “Fire and Fury”: The Role of Anger and Fear in U.S.–North Korea Relations 1968–1994*, „The Korean Journal of Defense Analysis” Vol. 32, No. 2 2020.
- Zarys działalności rewolucyjnej tow. Kim Ir Sena*, Pjongjang 1971.
- Zdenkowska M., *Korea Północna. Obraz życia społecznego oraz jego rys kulturowy*, Kraków 2016.
- Zenderowski R., *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989-2004)*, Warszawa 2007.
- Zenderowski R., *Religia a tożsamość narodowa i nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej. Między etniczycją religii a sakralizacją etnosu (narodu)*, Wrocław 2011.
- Ziółkowski A., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2009.
- Ziółkowski M., *Pamięć i zapominanie. Trupy w szafie polskiej zbiorowej pamięci*, „Kultura i społeczeństwo” nr 3-4 2001.
- Zwick M.J., *Kim Il Sung's language policy as a vehicle of Juche and a performance of cultural superiority over South Korea*, praca magisterska obroniona na Uniwersytecie Stanowym 2006.
- Żardecka M., *Mityczne narracje polityczne*, [w:] „Wschodni rocznik humanistyczny” t. XIX, No 2, 2022.

Źródła internetowe:

Alter A., *North Korea's Love-Hate of Movies*, „The New York Times”, 31.12.2014, <https://www.nytimes.com/2015/01/01/business/media/a-kim-jong-il-production-looks-at-north-koreas-film-past.html> [dostęp: 22.07.2023].

Borak D., Cohen Z., *John Bolton says North Korea failure to meet commitments requires second Trump-Kim summit*, „CNN”, 04.12.2018, <https://edition.cnn.com/2018/12/04/politics/bolton-north-korea-summit-commitments/index.html> [dostęp: 29.10.2023].

Carlin M., *Door to negotiations, or no?*, „38 North”, 08.08.2017, <https://www.38north.org/2017/08/rcarlin080817/> [dostęp: 29.10.2023].

Cho J.I., *South Korean media making a difference*, „The Daily NK” 26.07.2011, <http://www.dailynk.com/english/read.php?cataId=nk00100&num=7987> [dostęp: 26.12.2023].

Choe Sang-Hun, *North Korea Denies Role in Sony Pictures Hacking*, „The New York Times”, 07.12.2014, <https://www.nytimes.com/2014/12/08/business/north-korea-denies-hacking-sony-but-calls-attack-a-righteous-deed.html> [dostęp: 22.07.2023].

Choi Ch., Nip A., *How Korean Culture Stormed the World*, „South China Morning Post”, 30.11.2012, www.scmp.com/news/asia/article/1094145/how-korean-culture-stormed-world [dostęp: 31.12.2023].

Complex of Koguryo Tombs, World Heritage Convention UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/1091/> [dostęp: 11.03.2023].

Dennis Rodman says North Korea's Kim Jong Un „wants peace”, „Global News” 09.09.2019, <https://globalnews.ca/video/5880765/dennis-rodman-says-north-koreas-kim-jong-un-wants-peace> [dostęp: 28.10.23].

Denyer S., *North Korean leader says he has „nuclear buton” but won't use it unless threatened*, „The Washington Post” 01.07.2018, wapo.st/2IDLOwo [dostęp: 21.07.2023].

Engelhart K., *Former North Korean Poet Laureate says „The Interview” is a explosive as a real bomb being dropped on Kim Jong-un*, „Vice News”, 02.01.2015, <https://www.vice.com/en/article/vbnagy/former-north-korean-poet-laureate-says-the->

interview-is-as-explosive-as-a-real-bomb-being-dropped-on-kim-jong-un [dostęp: 22.07.2023].

Fifield A., *Life under Kim Jong Un*,

<https://www.washingtonpost.com/graphics/2017/world/north-korea-defectors/> [dostęp: 25.11.23].

Firn M., *British Diplomat Takes Roller Coaster Ride with North Korea's Leader Kim Jong-un*, „The Telegraph” 02.08.2012,

<https://www.theguardian.com/world/2012/aug/02/kim-jong-un-british-diplomat-ride> [dostęp: 06.01.2024].

Historical remains, Democratic People's Republic of Korea Official Webpage,

https://web.archive.org/web/20120320085145/http://www.korea-dpr.com/historical_remains.html [dostęp: 11.03.2023].

Frank R., *North Korea's Economic Policy in 2018 and Beyond: Reforms Inevitable, Delays Possible*, „38 North”, 08.08.2018,

<https://www.38north.org/2018/08/rfrank080818/> [dostęp: 31.12.2023].

Impoverished North Korea's New First Lady sports Dior clutch, „NK Daily News”

09.08.2012, <http://www.nydailynews.com/news/world/impoverished-north-korea-new-lady-opts-dior-clutch-article-1.1132459> [dostęp: 06.01.2024].

Jeong Jae Sung, *Organizational loyalty on display*, „Daily NK” 31.10.2008,

<https://www.nkeconwatch.com/2008/10/31/organizational-loyalty-on-display/> [dostęp: 16.03.20].

Jong Kwang-Su, *A great sage of the nation who revitalized the 5 000-year-long history of the nation*, Kim Il Sung University Website, 21.09.2021,

<http://www.ryongnamsan.edu.kp/univ/en/research/articles/d1359f9934ee5a75ed441ffce412a0a1?cp=0> [dostęp: 11.03.2023].

Calamur K., *The Trump Administration's Evolving Rhetoric on North Korea: From "fire and fury" to "all options are on the table"*, „Atlantic”, 29.08.2017,

<https://www.scribd.com/article/357543717/The-Trump-Administration-s-Evolving-Rhetoric-On-North-Korea> [dostęp: 29.10.2023].

- Kang Mi Jin, *Skirts Rise and Necklines Dip in NK*, „Daily NK”, 29.04.2015, <https://www.dailynk.com/english/skirts-rise-and-necklines-dip-in-n/> [dostęp: 06.01.2024].
- Kang Mi-jin, *Stall transfers yield big profits at the market*, „Daily NK”, <https://www.dailynk.com/english/stall-transfers-yeild-big-profits/> [dostęp: 25.11.2023].
- Kelly R.E., *A new economy for North Korea*, „Centre for International Governance Innovation”, 03.08.2018, <https://www.cigionline.org/articles/new-economy-north-korea/> [dostęp: 22.12.2023].
- Keneally M., *From 'fire and fury' to 'rocket man,' the various barbs traded between Trump and Kim Jong Un*, „ABC News”, 12.06.2018, <https://abcnews.go.com/International/fire-fury-rocket-man-barbs-traded-trump-kim/story?id=53634996> [dostęp: 29.10.2023].
- Kwon K.J., North Korea proclaims itself a nuclear state in new constitution, CNN 30.05.2012, http://articles.cnn.com/2012-05-31/asia/world_asia_north-korea-nuclear-constitution_1_nuclear-state-nuclear-program-nuclear-test?_s=PM:ASIA [dostęp: 21.07.2023].
- Lankov A., *Lifestyles of the loyalists: How North Korea's upper classes live viewed in context, Pyongyang's elites live relatively humble existences*, „NK News”, 30.12.2016, <https://www.nknews.org/2016/12/lifestyles-of-the-loyalists-how-north-koreas-upper-classes-live/> [dostęp: 22.12.2023].
- Lankov A., The Evolution of North Korea's „Inminban”, „NK News” 28.04.2015, <https://www.nknews.org/2015/04/the-evolution-of-north-koreas-inminban> [dostęp: 16.03.20].
- Lee Song Yong, „*Scientists Street*” *Made for Weapon Workers*, „Daily NK” 13.09.2013, <https://www.dailynk.com/english/scientists-street-made-for-weapons/> [dostęp: 06.01.2024].
- Levi N., *Palenie banknotów to pierwszy jawny bunt w Korei Północnej*, „Centrum Studiów Polska-Azja”, 31.03.2010, <https://archive.is/oS5vj> [dostęp: 09.12.2023].
- Lovmo M.S., *Language Purism in Korea*, 1999, <http://dokdo-research.com/gallery15.html> [dostęp: 18.12.2022].

Mansudae Art Studio Gallery Official Website,

<https://web.archive.org/web/20151208233912/http://www.mansudaeartstudio.com/>

[dostęp: 11.03.2023].

Markets Burgeon in North Korea, „Chosun Ilbo”, 26.10.2015,

http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2015/10/26/2015102601722.html [dostęp:

25.11.2023].

Masik-ryong Ski Resort Development Projekt, „North Korean Economy Watch”

10.05.2013, <http://www.nkeconwatch.com/nk-uploads/Masik-ski-resort.pdf> [dostęp:

06.01.2024].

Mausoleum of King Tangun, DPRK Today,

<https://dprktoday.com/abroad/news/40412?lang=e> [dostęp: 11.03.2023].

Mirim Horse Riding Club, „Koryo Tours”, 27.11.2019, [https://koryogroup.com/travel-](https://koryogroup.com/travel-guide/mirim-horse-riding-club-north-korea-travel-guide)

[guide/mirim-horse-riding-club-north-korea-travel-guide](https://koryogroup.com/travel-guide/mirim-horse-riding-club-north-korea-travel-guide) [dostęp: 06.01.2024].

Mwikali R., *Dennis Rodman bio: net worth, spouse, North Korea visits,* „Legit”

26.09.2019, [https://www.legit.ng/1258953-dennis-rodman-bio-net-worth-spouse-north-](https://www.legit.ng/1258953-dennis-rodman-bio-net-worth-spouse-north-korea-visits.html)

[korea-visits.html](https://www.legit.ng/1258953-dennis-rodman-bio-net-worth-spouse-north-korea-visits.html) [dostęp: 28.10.23].

N. Korea backtracks on currency change: report, „AFP”, 14.12.2009,

[http://web.archive.org/web/20101201185756/http://www.google.com/hostednews/afp/ar-](http://web.archive.org/web/20101201185756/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5iFY8rYsHoDTCQDftAK3JmmC14MNw)
[ticle/ALeqM5iFY8rYsHoDTCQDftAK3JmmC14MNw](http://web.archive.org/web/20101201185756/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5iFY8rYsHoDTCQDftAK3JmmC14MNw) [dostęp: 09.12.2023].

New DPRK Site Spotted: Munsu Water Park, „Uri Tours”,

<https://www.uritours.com/blog/new-dprk-site-spotted-munsu-water-park/> [dostęp:

06.01.2024].

Onishi N., *A Rising Korean Wave: If Seoul Sells It, China Craves It,* „The New York

Times”, 02.01.2006, www.nytimes.com/2006/01/02/world/asia/02iht-korea.html

[dostęp: 31.12.2023].

Pak J.H., *The good, the bad and the ugly at the US-North Korea summit in Hanoi,* „The

Brookings Institution” 04.03.2019, [https://www.brookings.edu/articles/the-good-the-](https://www.brookings.edu/articles/the-good-the-bad-and-the-ugly-at-the-us-north-korea-summit-in-hanoi/)

[bad-and-the-ugly-at-the-us-north-korea-summit-in-hanoi/](https://www.brookings.edu/articles/the-good-the-bad-and-the-ugly-at-the-us-north-korea-summit-in-hanoi/) [dostęp: 29.10.2023].

Park K., *The Feelings and Thoughts of the Korean People in Literature,*

<http://koreantranslation.com/REPOSITORY/HanTheSoulofKoreanLiterature/tabid/1557>

[/Default.aspx](http://koreantranslation.com/REPOSITORY/HanTheSoulofKoreanLiterature/tabid/1557/Default.aspx) [dostęp: 26.11.2022].

Pennington M., *Trump: North Korea sanctions „nothing” compared to „what ultimately will have to happen”*, „ChinaTribune”, 12.09.2017, <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/ct-north-korea-sanctions-un-20170912-story.html> [dostęp: 29.10.2023].

Ramzy A., *Dennis Rodman, Frequent visitor to North Korea, is back*, „New York Times” 13.06.2017, <https://www.nytimes.com/2017/06/13/world/asia/dennis-rodman-north-korea.html> [dostęp: 28.10.23].

Report: Killer Heels Go Down a Storm in North, „Daily NK” 31.07.2014, <https://www.dailynk.com/english/report-killer-heels-go-down-a-stor/> [dostęp: 06.01.2024].

Roblin S., *In 1871, America ‘Invaded’ Korea. Here’s what happened*, „The National Interest”, 18.01.2018, <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/1871-america-invaded-korea-heres-what-happened-24113> [dostęp: 22.11.2022].

Rodman in North Korea to arrange basketball match, „BBC” 19.12.2013, <https://www.bbc.com/news/world-asia-25443454> [dostęp: 28.10.23].

Said-Moorhouse L., *Kim Jong Un goes for surprise nighttime walk ahead of summit*, „CNN”, 11.06.2018, <https://edition.cnn.com/2018/06/11/asia/kim-jong-un-singapore-walk-intl/index.html> [dostęp: 29.10.2023].

Santamaria C., *Korean ‘Hallyu’ and the Pinoy Invasion*, „Rappler”, 19.09.2012, www.rappler.com/entertainment/12681-hallyu-growing-in-ph [dostęp: 31.12.2023].

Sayej N., *Behind Mansudae: Art from the Biggest Studio in North Korea*, VICE 29.10.2013, <https://www.vice.com/en/article/7b7vj9/behind-mansudae-the-most-prominent-art-institution-in-north-korea> [dostęp: 11.03.2023].

See „A declaration of war”: North Korea condemns Trump in open letter to international leaders, „SBS News”, 25.09.2017, <http://www.sbs.com.au/news/article/2017/09/25/declaration-war-north-korea-condemns-trump-openletter-international-leaders> [dostęp: 29.10.2023].

Smith J., Kim Jeongmin, *North Korea's box of bones: A mythical king and the dream of Korean unification*, Reuters 21.10.2018, <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-southkorea-unification-myt-idUSKCN1MV022> [dostęp: 11.03.2023].

„Strefa zamieszek” na granicy Korei Północnej z Chinami?, „TVN24 Biznes i Świat”, 25.02.2011, <https://tvn24.pl/swiat/strefa-zamieszek-na-granicy-korei-polnocnej-z-chinami-ra162948-3521029> [dostęp: 09.12.2023].

Szyc S., *Falszywa legenda Kim Ir Sena*, <https://historia.org.pl/2012/12/18/falszywa-legenda-kim-ir-sena/> [dostęp: 03.12.22].

Talmadge E., *Economist: N. Korea eying swiss, singaporean-style success*, „Associated Press”, 29.10.2018, <https://apnews.com/article/c874f3a400eb459daac89b9d46909810> [dostęp: 29.10.2013].

Thae Yonh-ho, *Zeżnanie ministra Thae Yong-ho przed Komitetem Izby Reprezentantów ds. Polityki Zagranicznej*, 01.11.2017,

<https://docs.house.gov/meetings/FA/FA00/20171101/106577/HHRG-115-FA00-Wstate-Yong-hoT-20171101.pdf> [dostęp: 22.12.2023].

To pierwszy jawny bunt w Korei Północnej, „Dziennik.pl”, 04.12.2009,

<https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/104113,to-pierwszy-jawny-bunt-w-korei-polnocnej.html> [dostęp: 09.12.2023].

Tomb of King Tangun, <https://koryogroup.com/travel-guide/tomb-of-king-tangun-north-korea-travel-guide> [dostęp: 11.03.2023].

Uszkodzili pomnik babci Kima. Kult jednostki się chwieje?, „TVN24 Biznes i Świat”, 13.02.2012, <https://tvn24.pl/swiat/uszkodzili-pomnik-babci-kima-kult-jednostki-sie-chwieje-ra200444-3491237> [dostęp: 09.12.2023].

Wainwright O., *The Pyonghattan Project: How North Korea's Capital is transforming into a „Socialist Fairyland”*, „The Guardian” 11.09.2015,

<https://www.theguardian.com/cities/2015/sep/11/pyongyang-north-korea-capital-socialist-fairyland-kim-jong-un> [dostęp: 06.01.2024].

Waxman O.B., *What to Know Before You Compare Truman's Hiroshima Statement to Trump's North Korea Ultimatum*, „Time Magazine”, 09.08.2017,

<https://time.com/4893220/trump-fire-fury-truman-rain-ruin/> [dostęp: 29.10.2023].

Willet M., *North Korea Releases Photos of Colorful New Water Park in Pyongyang*,

„Buisness Insider” 27.10.2013, <https://www.businessinsider.in/thelife/north-korea-releases-photos-of-a-colorful-new-water-park-in-pyongyang/articleshow/24304615.cms> [dostęp: 06.01.2024].

Williams J., *Full transcript of Trump's North Korea summit press conference*, „VOX”, 12.06.2018, <https://www.vox.com/world/2018/6/12/17452624/trump-kim-summit-transcript-press-conference-full-text> [dostęp: 29.10.2023].

Winter C., *Mansudae Art Studio, North Korea's Colossal Monument Factory*, Bloomberg, 07.06.2013, <https://web.archive.org/web/20170211155219/https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-06-06/mansudae-art-studio-north-koreas-colossal-monument-factory> [dostęp: 11.03.2023].

Wojnarowski M., *Idea Dżucze: oficjalna ideologia Korei Północnej*, 06.09.2009, <https://pukhan.pl/2009/09/idea-dzucze-oficjalna-ideologia-korei-polnocnej/> [dostęp: 01.04.2023].

Wspólne oświadczenie Kim Dzong Una i Trumpa, „Explore DPRK” 16.06.2018, <https://pl.exploredprk.com/polityka/wspolne-oswiadczenie-kim-jong-una-i-trumpa/> [dostęp: 29.10.2023].

Visiting the Mansik Pass Ski Resort, „Koryo Tours”, 17.01.2020, <https://koryogroup.com/travel-guide/masikryong-hotel-masik-ski-resort-north-korea-travel-guide> [dostęp: 06.01.2024].

Gazety i magazyny:

Choe S.H., *North Korea Leader Stresses Need for Strong Military*, „The New York Times”, 15 kwietnia 2012.

Choo Jaewoo, *China's Role in Korea crisis*, „Asia Times”, 28.02.2003.

Corrado J., *Will marketization bring down the North Korean regime*, „The Diplomat” 18.04.2017.

Fischer P., *North Korea's Fear of Hollywood*, „The New York Times”, 04.07.2014.

Harden B., *The US War Crime North Korea Won't Forget*, „Washington Post”, 24.03.2015.

Jedlicki J., *Nacjonalizm, patriotyzm i inicjacja kulturowa*, „Znak” nr 49(3), Kraków 1997.

- Kim Jong Il, *Szkalowanie socjalizmu jest niedopuszczalne*, „Kyllodza” 01.03.1993, przedruk Warszawa 1994.
- Korean Overseas Culture and Information Service (wyd.), *A Handbook of Korea*, wyd. 10, Seoul 1998.
- Memmott M., „*I love him*” Dennis Rodman says of North Korean Leadres Kim Jong Un, „National Public Radion”, 28.02.2013.
- North Korea: A case to answer, a call to act*, „Christian Solidarity Worldwide”, Surrey 2007.
- Olszewski W., *Chrześcijaństwo w Chinach, Korei i Wietnamie*, „Dziś” nr 4 1997.
- Prevalence of capitalist values in the world*, „Thomson Reuters” 2010.
- Reynolds D., *The diplomatic Trump card*, „The New Statesman” 22-29.06.2018.
- Rodong Sinmun, 26.03.1951.
- Starving North Koreans forced to survive on diet of grass and tree bark*, Amnesty International, 15.07.2010.
- Szacki J., *O narodzie i nacjonalizmie*, „Znak” nr 49(3), Kraków 1997.
- The People’s Korea, 30.08.1995, *Vantage Point. Developments in North Korea*, t. 20 nr 9, Seoul 1997.

Filmy i materiały telewizyjne:

- Bradley D., *Czerwony Świt*, USA 2012.
- DPRK: The Land Of Whispers*, Etherium Sky Films&Media, 2013, <https://youtu.be/oULO3i5Xra0> [dostęp: 23.11.22].
- Fidyk A., *Defilada*, Polska, Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna 1989, <https://www.youtube.com/watch?v=nmrcNQ0DstM> [dostęp: 10.01.20].
- From the DMZ Into the Hermit Kingdom - Inside North Korea*, VICE, <https://youtu.be/24R8JObNNQ4> [dostęp: 13.05.23].
- Goldberg E., Rogen S., *Wywiad ze słońcem narodu*, USA 2014.
- KCTV documentary on Kim Jong Un's trip to Singapore*, „KCTV”, <https://youtu.be/Foc4VgKAVrM> [dostęp: 10.10.23].

Kim Dzong Un - ostatni czerwony książę, Planete+ 2015,

<https://youtu.be/d5oGrQNvZ9A> [dostęp: 10.10.23].

Kim Dzong Un. Portret tyrana, National Geographic, https://youtu.be/3Yrrl_w9WTU

[dostęp: 10.10.23].

Korea Północna – Jeden dzień z życia, P. Fleury, https://youtu.be/hZ_nctUHfE0

[dostęp: 15.04.22].

Korea Północna - kraj pod czerwoną gwiazdą, TVP 2, <https://youtu.be/rFrURYQRVIY>

[dostęp; 31.01.22].

Korea Północna: Kraj Cichej Śmierci, BBC, <https://youtu.be/h9HyNO2UZOY> [dostęp:

31.01.22].

Korea Północna od środka - Reżim Umysłu, https://youtu.be/CocxN_0F_9A [dostęp:

01.06.21].

Korea Północna - Władza i Pieniądze, TVN24 bis, <https://youtu.be/j8Y1-Occ8AE>

[dostęp: 01.06.21].

Korea Północna- Życie w tajnym państwie, TVP 2, <https://youtu.be/dTm04BG-j7I>

[dostęp: 01.06.21].

My socialist country, KНДР, 1992, <https://youtu.be/e1-2dju0cNM> [dostęp: 22.12.23].

Meyer D.P., *The Daily Show*, USA 1996-2024.

North Korea - All the dictator's men, „Deutsche Welle Documentary”,

<https://www.youtube.com/watch?v=JmqV2vIXpUY&list=WL&index=64&t=3s>

[dostęp; 20.07.23].

North Korea In The Age Of Trump, VICE 2019, <https://youtu.be/PYd9gd6sNMY>

[dostęp: 20.07.23].

North Korea's Secret Money, „Al Jazeera English”, <https://youtu.be/ft2z2fVTWdA>

[dostęp: 20.07.23].

North Korea Undercover Documentary, <https://youtu.be/wyXPcXLXFvI> [dostęp:

06.01.24].

Oddać życie za Kima. Podróż przez Koreę Północną, 2018,

<https://youtu.be/V0SZbjU29J0> [dostęp: 06.01.24].

Parker T., *Ekipa Ameryka: Policjanci z jajami*, USA, Niemcy 2004.

Pod opieką wiecznego słońca, W. Manski, <https://youtu.be/OPanBGSuQ3g> [dostęp: 06.01.24].

Rajin Market in North Korea, *Unification Media Group*, <https://youtu.be/I7wenj0B-6M> [dostęp: 06.01.24].

Secret State - Inside North Korea, W. Ripley, „CNN” 2017, <https://youtu.be/9C0zTmjMxEg> [dostęp: 06.01.24].

Siła Propagandy w Korei Północnej, L. Ling, 2019, <https://youtu.be/xQKab0vDO70> [dostęp: 06.01.24].

The Happiest People on Earth. North Korea: Rulers, citizens & official narrative, „RT” 2017, https://youtu.be/7ZMB_TxyuNM [dostęp: 06.01.24].

The Hermit Kingdom, VICE 2014, <https://youtu.be/IrCQh1usdzE> [dostęp: 06.01.24].

The Jangmadang Generation, „The Washington Post”, <https://www.nkmillennials.com/> [dostęp: 06.01.24].

Une délégation de très haut niveau en Corée du nord, W. Burgeon, <https://youtu.be/LVk5iXqFz0Q> [dostęp: 06.01.24].

Visiting North Korea, „DW” 2017, <https://youtu.be/reEZn3mJ-Fo> [dostęp: 06.01.24].

Zagrożenie Nuklearne Korea Północna, History, <https://youtu.be/T4ae1iiLcpM> [dostęp: 06.01.24].

OŚWIADCZENIA

Ja, niżej podpisany oświadczam, iż przedłożona praca doktorska została wykonana przeze mnie samodzielnie, nie narusza praw autorskich, interesów prawnych i materialnych innych osób.

.....

data

.....

własnoręczny podpis

Oświadczam, że wersja papierowa pracy doktorskiej pt. „Kształtowanie tożsamości narodowej jako determinanta polityki wewnętrznej i zewnętrznej Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej” zgodna jest z wersją elektroniczną załączoną na płycie CD, zapisaną w formacie Microsoft Word (.DOC) i Adobe Acrobat (.PDF).

.....

data

.....

podpis autora pracy doktorskiej

.....

podpis promotora pracy doktorskiej